

CICERO

ÖSSZES LEVELEI

IDŐRENDES SOROZATBAN.

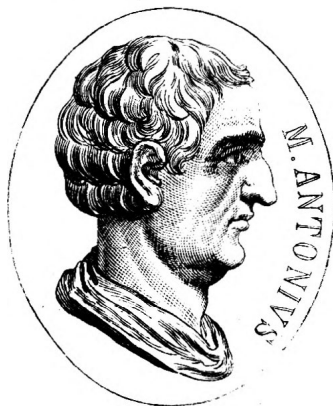
FORDITOTTA

S MAGYARÁZÓ JEGYZETEKSEL, MUTATÓKKAL ELLÁTVA

KIADTA

FÁBIÁN GÁBOR,

A MAGYAR TUDOM. AKADEMIA RENDES TAGJA.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG PÁRTOLÁSA MELLETT.

ÖTÖDIK KÖTET.

PESTEN,
EMICH GUSZTÁV M. AKADEMAI NYOMDÁSZNÁL.
1863.

CICERO ÉS KORA.

CHRONOLOGIAI VÁZLAT

RÓMA ÉPÜLTÉNEK 708-dik ÉVÉTŐL 709-diki
MARTIUS 15-kéig.

708.

Consulok : C. Julius Caesar IV. egyszersmind dictator III. s az év három utolsó havában Q. Fabius és C. Trebonius.

Cicero, hitvesét Terentiát, 33 évi együttélés után magától elküldvén, csakhamar új házasságra lépett egy nem rég gyámsága alá került még gyenge korú szép szúzzal — a már 61 éves Cicero a még csak 14 éves *Publiliával*. E ballépésre Cicerót, Terentia állítása szerint, a hölgy különös szépsége ragadta volna csak; de hihetőbb, mit Tiro mond, hogy arra őt inkább, sőt talán egyedül annak gazdagsága bírta, hogy ez úton terhes adósságaitól menekülnie lehessen¹⁾. S erre nagy alkalma nyílt az által, mert őt Publilia atyja, ki, hihető valami gazdag publica-

---

¹⁾ Úgy látszik ezt maga is bevallja, midőn erre vonatkozva Planciusnak az 516-ik levélben ezt írja : *Quod mihi de eo, quod egerim, gratularis, te ita velle certo scio : sed ego tam misero tempore nihil novi consilii cepissem, nisi in reditu meo nihilo meliores res domesticas, quam rempublicam offendissem sat.*

nus volt, halálakor bizományos örökösétül (*haeres fideicommissarius*) nevezvén, ez úton a leány egész vagyonának gondnoka, s személyének gyámnoka lett. Való, hogy ezért sokan megítélték, s mind Terentiától való elválását kárhoztatták, mind különösen azt, hogy olly élemedett korban magának egy fiatal szűzet választott; de ő emezek megjegyzésére, szokott élczes modorában azzal felelt: *hisz ez nem baj, holnap nem lesz már szűz*. Azonban e második házasságában nem sokáig lehetett öröme. Hamar reá egymásután több házi csapások — élteben a legnagyobbak — érték. Kedves egyetlenegy derék leánya Tullia s vásott férje Dolabella között a házasság végkép felbomlott, mikor a nő már szüléséhez közel volt. Szülése után Tullia, s hihető annak következtében nem sokára meghalt. Ez Cicerót majdnem kétségbeesésig elszomorította, s a csapás rá nézve annál keserűbb volt, mivel azon neje Publilia, mint ki Tulliánál a reá halmozott atyai nagy szeretetet mindig irigy féltékenységgel szemlélte, nem vele együtt búsulni, hanem még inkább részéről örvendeni látszott. Cicero e miatt és talán azért is, mivel új nejében amúgy is a mit várt, föl nem találta, Publiliát mindinkább nem szívelhette, s rövid idő múlva elannyira megútálta, hogy őt látni sem akarván, vele minden érintkezést került, s utóbb rajta, pár hónapi együttélés után, végképen túlادott. S ekkor magát szertelen bújában, Rómát s egész világot kerülve *asturai* villájába vonta félre, hogy ott leánya halálát háborítás nélkül gyászolhassa. Ide hozzá egymást érve jöttek a sok vígasztaló levelek, mint M. Brutustól, Ser. Sulpiciustól, L. Luceiustól, Caesartól s több számos philosophus barátaitól. Sőt maga is írt ma-

gának *Consolatio, seu de luctu minuendo* czím alatt hasontárgyú philosophiai értekezést, melly azonban, már ma nincs meg. Lactantiusnál fenmaradt kevés töredékeiből nyilván kitetszik, hogy benne a lélek halhatatlanságát bevallott tanának ismerte; s eziránti, meggyőződéséből lehet magyarázni azt az ötletét is hogy leányának, mint csupán testileg megsemmisültnek, de lélekben örökké élőnek; múlhatlan emlékül *fanumot* vagy templomot akart építeni; úgy gondolkodván, hogy közönséges síremlék csak halandó voltára emlékeztetheti az embert: egy isteneknek szentelt hajlék ellenben, millyen a *fanum*, annak a kinek tiszteletére épült, halhatlan voltát hirdeti. Hogy e tervét minden áron létesíteni igyekezett, az iránt e tárgyban Atticushoz küldözgetett számos levelei meggyőznek bennünket; hanem hogy az mégis aligha létesült, onnét következtethetjük, mert *Tullia fanumának*, mint valaha fennállottnak sehol nyomát nem találjuk eddig.

Míg Cicero künn vidéken, most az asturai, majd az antiumi s más többi villáin mint egy *askéta* remetéskedett, egészen a philosophiának adta magát, melly tudományt fiatal korában olly nagy hévvel kedvelt, de hosszas hivatalos pályáján, a rá nézve mindennapi szükséggé vált szónoki gyakorlat mellett, sokáig mellőzni kénytelenítettett. Most a megváltozott politikai viszonyok miatt a nyilvános s gyakorlati térről leszorúlva, magános *contemplativus* életben keresett magának enyhülést és némi kárpótást a hazát és házat ért súlyos veszteségekért²⁾. — Főnt említett *Consolatióján* kívül, ez idő alatt dolgozta

²⁾ Tuscul. lib. I. cap. 1. De Off. lib. II. cap. 1.

ama két derék philosophiai művét is : a *de Finibus* és *Academicæ Quaestiones* czímet viselőt. Ugyanekkor készített egy parentáló dicsbeszédet M. Cato meghalt nővérére Porciára, ki L. Domitiusnak neje volt. Végre irt még az *Állam szervezéséről* egy politikai értekezést javaslatkép Caesar számára. — Aprilis hónapban fiját Marcust, tanulói pályáját folytatni, L. Tullius Montanus kíséretében Athenaebe küldötte; de ki ott csakhamar rossz társaságokba keveredvén, korhely s tékozló magaviseletével atyjának nagy gondot és sok bűt okozott.

Caesar, legyőzvén Hispaniában Pompeius fiai — kik közül ez alkalommal Sextus szökéssel menekült, a sebzetten elrejtőzött Cnaeus pedig rejtekében megöletett³⁾ — a háború bevégezte után, october elején Rómába visszatért s útjában Cicerót épen *Saturnalia* ünnepén, melly ekkor az új kiigazított naptár szerint october elején esett, villáján Puteoliban meglátogatta, s összes kíséretével nála ebédelt. A mint a fővárosba ért, IV-ik consulságáról azonnal lemondott, Q. Fabiust és C. Treboniust tétetvén maga helyébe az év három utolsó havára consulokká. És most Cicero is, hosszas távolléte után megjelent Rómában, hol először nyilvánosan Deiotarus király mellett Caesar előtt tartott oratiójával lépett föl, melly oratiója ma is meglevén, belőle az annak tárgyát tevő ügyet meg lehet ismerni.

Az év legutolsó napján Fabius consul meghalván, helyébe még az nap, délutáni egy órakor C. Caninius Rebilus neveztetett ki consullá, de a kinek

³⁾ Hirtius de Bello Hisp. cap. 32. 39.

consulsága ettől fogva csak másnap reggelig, úgy-
mint az akkor már beállt új év 1-ső napjáig terjedt ki.

709.

Consulok : C. Julius Caesar V. M. Antonius.

Cicerót ez év elején Rómában találjuk, hol januárhó 1-jén ott volt a tanácsülésben, mikor Caesar maga helyébe consullá Dolabellát akarta tétetni, Antonius heves ellenzése mellett⁴⁾. Az első pár hónapban adta ki *Tusculanae Quaestiones* című jeles munkáját is.

Februárhó 15-kén, *Lupercál* ünnepén, mikor Caesar a rostrumról, aranyos karszékből, bíborba öltözve, a lupercusok menetét nézné, Antonius, mint egyik lupercus, a Caesar ülőhelyéhez menvén, fejére egy királyi koronát akart föltenni, de őt Caesar koronástúl együtt, a nép roppant tapsa közben, boszúsan ellökte magától⁵⁾. Másnap reggel a városban Caesar minden szobrát feldiadémázott fővel találták. De a néptribunokból némelyek a diadémákat rögtön letépték, s azokat, kik e tüntetés eszközlői voltak, befogdostatták. Caesar pedig a befogottakat szabadon eresztvén, a néptribunokat ez eljárásukért hivatalukból letette. Ebből nagy elkeseredés s csakhamar Caesar elleni összeesküvés támadott.

⁴⁾ Veniunt Kalendae Januariae, cogimur in Senatum. *Philipp.* II. cap. 32.

⁵⁾ *Philipp.* II. cap. 32 III. cap. 5. XIII. cap. 8.

CICERO LEVELEI.

R. É. 707—709 martius 15-kéig.

TIZEDIK KÖNYV.

Róma 707-ik évének bizonytalan hónapjaiban írt levelek.

E. XIII. 11.

I.

481.

M. T. Cicero M. Brutusnak sok üdvét!

Mivel mindig vettem észre, milly szorgalmasan rajta vagy, hogy előtted semmi körülményem ismeretlen ne maradjon : annálfogva nem kétlem, miszerint tudni fogod, nem csak, mellyik municipiumból vagyok, hanem azt is, milly buzgóan szoktam arpinumi polgártársaimat pártolni. Nekik tehát egész jövedelmök, minden tehetségek, miből az isteni szolgálatokat ellátni, s szentegyházaikat és középületeiket ép karban tartani bírják, azon adózásokból áll, mellyek őket Gallia tartományában illetik¹⁾. Ezeknek megvizsgálása, a lakóknál hátralevő pénzek behajtása, s az egész állapot kitanulása s elintézése végett Q. Fufidiust Q. fiját, M. Fauciust M. fiját, Q. Mammercust a Q. fiját, mind római lovagokat, mint biztosokat küldök ki. A közöttünk fennálló viszonynál fogva szépen megkérlek, fordíts gondot e tárgyra s légy rajt, hogy befolyásoddal a municipium ügye

---

¹⁾ Tudni kell, hogy Brutus ekkor Gallia Cisalpinában, mint Caesartól odarendelt helytartó működött.

minél jobban vezettessék s hovahamarább véget érhessen, és hogy azokkal is, kiket név szerint említék, természeti hajlamodhoz képest, minél tisztességesebben s kegyesebben bánjál. Derék férfiakkal fogod barátid számát növelni s egy igen hálás szabad községet fogsz jóvoltoddal lekötni; reám nézve pedig annál kedvesebb dolgot teendesz, minthogy nekem, ki földieimet mindenkor pártolni szoktam, most ez az év különösen gondommá s kötelességemmé teszi azt. Mert a municipium rendbehozása végett ez idén fíjamat s testvérem fíját és M. Caesiust, igen közel rokonomat kívántam aedilisekké tételni — nem lévén szokás municipiumunkban más tisztviselőt választani²⁾. Kiket, de főképp engem meg fogsz tisztelni az által, ha e szabad község ügye³⁾ részvéted s buzgalmad folytán jól intéztetik el. Mit hogy cselekedjél, újra hathatósan kérlek.

Rómában, 707.

F. XIII. 12.

II.

482.

M. T. Cicero Brutusnak sok üdvét!

Egy másik levélben¹⁾ közönségesen ajánltam neked lehető leghathatósban az arpinumiaiak biztosságait: ebben különösen Q. Fufidiust, kivel sokszoros viszonyban vagyok, ajánlom nagyobb részvétellel; nem mintha első ajánlásomat talán kevesleném, ha-

²⁾ Más municipiumokban vagy *dictatort* szoktak tenni, mint Lanuviumban. (*Orat. pro Milone*, c. 10), vagy *duumviri* mint Corfiniumban (*Caes. de B. C. lib. I*), — vagy *quatuorviri*, mint Nápoly's Cumaeban (377-ik lev. és *Orat. pro Cluent.* c. 8.) — vagy *quaestort* mint Sidicinum- és Ferentumban (*Gell. lib. X. cap. 3.*)

³⁾ Jelesen az adózások körül.

¹⁾ Érti az ez előtt való 481-ket.

nem hogy ezzel megtoldjam. Mert egy az, hogy ő M. Caesius jó barátom- s rokonomnak mostoha fija; más meg, hogy Ciliciában²⁾ mellettem hadtribunkodott, melly tisztségben magát akkép viselte, hogy úgy tetszett, ő tett énvelem jót, nem én ővele. Ezenkívül (mi előtted legtöbbet nyom) tudományainktól sem idegen. Azért kérlek, hogy őt minél nagyobb leereszkedéssel fogadd és légy benne munkás, hogy azon kiküldetésnél, a mellyet saját érdeke ellen, csak az én szavamnak hódolva vállalt el, tevékenysége minél inkább kitűnjék. Mert ő, mint ez minden jólérző embernek természeti tulajdona, mind részemről, ki őt ösztönöztem, mind a municipium részéről a legnagyobb dicséretet kívánja aratni; mihez szerencséje is lesz, ha ez ajánlásom folytán hajlandóságodat megnyerheti.

Rómában, 707.

F. XIII. 13.

III.

483.

M. T. Cicero Brutusnak sok üdvét!

L. Castronius Paetus, a lucai szabad községben legeslegelső, becsületes, józan, szívességgelteljes, tetőtől talpig derék férjfiú¹⁾, ki nem csak ez erényekkel, de még, ha kell, vagyonossággal is tündöklök, nekem pedig a legjobb emberem, úgyannyira, hogy rendünkből²⁾ senkit nálamnál buzgóbban nem becsül. Ennélfogva őt mint barátomat s barátságodra is méltót úgy ajánlom neked; kinek bármivel fogsz

---

²⁾ Mikor ott proconsulkodtam.

¹⁾ Lucában első ember lehetett, de azért a történetben mégis ösmeretlen egyén.

²⁾ Érstd a senatorok rendét.

kedveskedni, rád nézve bizonyosan kellemes, rám nézve minden esetre örvendetes leend. Éljen szerencsésen.

Rómában, 707.

F. XIII. 14.

IV.

484.

M. T. Cicero Brutusnak sok üdvét!

L. Titius Strabóval, egy előkelő, tisztos és tekintélyes római lovaggal igen meghitt lábon állok; vele a legnagyobb barátság minden jogaiban osztozom. Ő neki provinciákban valami pénzzel adós P. Cornelius. A dolog Volcatiustól, ki Rómában bíraskodik¹⁾, Galliába tétetett át²⁾. Szébb levén barátink pénzügyében, mintsem a magunkéban fáradnunk, még buzgóbban kérlek, mint ha ez ügy enyim volna, hozasd rendbe a dolgot, tedd magadévá, intézd el s eszközöld, mennyiben illőnek s igazságosnak találod, hogy a Strabo szabadosa, ki e végett van küldve, az ügyet befejezhesse és pénzhez juthasson. Mind rám nézve örvendetes lesz az, mind magad L. Titius barátságodra legméltóbbnak tapasztalandod. Hogy erre olly gondod legyen, mint szokott lenni mindenre, miről tudod, hogy óhajtom, ismételve határozatosan kérlek.

Rómában, 707.

---

¹⁾ Nem mint a nép által szabadon választott, hanem mint Caesartól kinevezett praetor.

²⁾ Okosan, miután az alperes P. Cornelius ott lakván, Brutus a dologban könnyebb móddal járhatott el.

F. XIII. 17.

V.

485.

M. T. Cicero Ser. Sulpiciusnak sok üdvet!

M' Curiust¹⁾ ki Patraeben kereskedést folytat, sok s fontos okoknál fogva kedvezem. Mert mind barátságom vele igen régen, első forumra léptekor²⁾ kezdődött; mind Patraeben előbb is több ízben³⁾, legközelebb pedig e gyászos háború alatt⁴⁾, háza számomra egészen nyitva állt⁵⁾, úgy hogy azt szükség esetén akkép használhattam volna, mint a magamét.⁶⁾ Hanem vele való némi szentebb viszonyomnak legfőbb kapcsa az, mert Atticusunknak különös barátja s azt mindenekfelett tiszteli s szereti. Ha talán őt már ismered, úgy azzal a mit itt teszek, meglehet későcskén járok. Mert a milly nyájas s becsülettudó⁷⁾, fölteszem felőle, miszerint már önmaga ajánlta nálad magát. De ha úgy volna is: mind a mellett igen kérlek, hogy azon szivességedet, mellyet vele talán e levelem előtt éreztettél, ajánlásom folytán minél többel tetézd. Ha pedig szemérmessége miatt magát nálad ritkábban mutatta, — vagy őt még eléggé nem ismernéd; vagy valami oknál fogva nagyobb ajánlásra lenne szüksége: akkép ajánlom

¹⁾ Számos helytt előfordulván, lásd róla a *Tört. Mut.*

²⁾ Vagy midőn római szokás szerint, a *toga virilit* magára öltötte; azaz gyermekkorból férfikorba lépett.

³⁾ Ű. m. Ciliciában jártakor menet és jövet.

⁴⁾ A pharsaliai csata előtt és után.

⁵⁾ Ajánlván házáat szállásul Cicerónak, ha Patraeba jönne.

⁶⁾ Ebből az jön ki, hogy mikor Cic. Ciliciából visszajövet Patraeban megfordult, nem Curiushoz szált.

⁷⁾ *Ea est . . . . observantia.* Az *observantiát* Cic. saját értelmezése után adjuk így, kinél annak e magyarázatát találjuk. *Observantia est per quam aetate, aut sapientia aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes veremur et colimus.* De Invent. rhetor. lib. II. cap 22.

őt neked, mint kinél nagyobb részvéttel s igazságsabb okokból akárkit sem ajánlhatnék. És ezzel azt teszem, mit illő tenni azoknak, kik lélekismeretese és hiúság nélkül ajánlnak valakit. Kezeskedni fogok vagyis inkább kezeskedem és jótállok neked, miszerint M' Curius jelleme, úgy becsületessége és mivelsége is olyanok, hogy őt mind barátságodra, minily gondos ajánlásra, ha az embert ki fogod ismerni méltónak tartandod. Nekem bizonyára legnagyobb örömet szerzesz, ha tapasztalandom, hogy e levelemnek olly nyomatéka volt nálad, a minőt írásakor reméltem.

Romában, 707.

F. XIII. 18.

VI.

486.

Cicero Serviusnak üdvét!

Nem hihetem, hogy Atticusunknak, bár őt az örömtől elragadtatva láttam is, hozzá olly szépen s nyájasan irt leveled kedvesebb lett volna, mint nekem. Mert haszinte mind kettőnkre nézve majdnem egyiránt kellemes volt is, részemről inkább csodáltam, hogy te, mintha csak megkérve, vagy legalább felszólítva válaszolnál olly szívesen Atticusnak (nem lévén kétségünk, hogy az ez esetben úgy is történt volna), önként irtál hozzá s neki levél által, midőn nem is vélné, olly nagy készségedet nyilvánítottad. Hogy hát ő iránta minél nagyobb részvéttel légy érettem is, nem csak kérnem tőled nem kell (többet tenni sem lehetvén, mint a mennyit igérsz), de megköszönnöm sem szükség, mit te már értte magáért ten jószántodból megtettél. Hanem annyit mégis mondhatok, hogy engem ez által fölötte leköteleztél.

Mert illy gondolkozás részedről egy olly ember irányában, kit én mindenek felett szeretek, nem lehet rám nézve nem fölötte örvendetes. És ha az: szükségkép lekötelező is egyszersmind. De azonban mivel nekem viszonyunknál fogva szabad te előtted írásomban vétkezni is: mind a kettőt miről mondom, hogy tenni nem fogom, megteszem. Mert mind a végett megkérlek, hogy mit Atticus kedvéért tenni magadat késznek mutattad, annyival pótolj még, mennyi barátságunknál fogva hozzájárúlhat; mind, bár imént tartózkodám hálámat nyilvánítani előtted, ezennel nyíltan kifejezem azt s egyszersmind értésedre adni kívánom, hogy a melly szolgálataid által Atticust az epirusi s más több ügyeiben lekötelezed, szintazokkal engemet is le fogsz kötelezni magadnak.

Romában, 707.

F. XIII. 19.

VII.

487.

M. T. Cicero Ser. Sulpiciusnak sok üdvét!

A patraei Lysóval¹⁾ régi vendégviszonyom van ugyan, melly összeköttetést szentül megőrzendőnek is tartok: de illy kapcsolatban más számosokkal is vagyok; barátságban egy jó ismerőssémmel sem olly nagyban; és ez részint az ő sok szivességei, részint mindennapi társalgásunk által annyira nőtt, hogy szorosb barátság a mienknél nem is lehet. Mikor ő Rómában majd egy évet úgy töltött, hogy velem együtt lakott, bár nagy reményünk volt is a felől, hogy te levelemre és ajánlásomra egész készséggel

¹⁾ Az, kiről azon levelekben, mellyek a Patraeaban betegen fekvő Tíróhoz írvák, többször tétetik említés.

megteszed (mit tettél is), hogy távollétében ügyét, vagyonát védeni fogod : mégis, mert egynek hatalmában²⁾ áll minden, s mert Lyso a mi ügyünket és táborunkat követte³⁾, naponként félhettünk valamitől. Sikerült azonban részint az ő kitűnő állása, részint az én törekvésem s több jó barátié által, mindazt a mit óhajtottunk, Caesartól kinyerni, a mint ezt azon levélből, a melyet Caesar hozzád intézett⁴⁾, láthatod. Most már nem csak nem tágitok ajánlásomon nálad semmit is, miután úgyszólván majd mindent elértünk, sőt annál tüzesebben sürgetlek, hogy Lysót pártfogásodba és barátságodba fogadd. Míg sorsa kétes volt, csinnyan hoztam volt ezt szóba, félvén, nehogy olyas adja magát elő, a mit orvosolni neked se lehessen; de miután sértetlensége bizonyos, mindenre a legnagyobb készséggel és buzgalommal megkérlek. S hogy mindent egyenként elősorolnom ne kelljen : *ajánlom az egész házáat neked*. Különösen ama legény fiját, kit védenczem C. Memmius Gemellus⁵⁾, midőn gyászos száműzetésében patraei polgár lett, a patraei törvény szerint fijárá fogadott; hogy ennek örökségbeli jogát és ügyét védelmezd. Legfőbb az, hogy Lysót, kit én igen jó és hálás egyénnek ismerek, környezetedbe fogadd be. Mit ha megcselekszel, nem kétlem, hogy az őt becsülésben és így másoknál-ajánlásban⁶⁾

²⁾ Ugymint Caesarében.

³⁾ Pompeius pártjával tartott.

⁴⁾ Vagy mikor még Rómában volt, vagy Hispaniába mente után, 707 végén.

⁵⁾ E helyett némelyek C. Maeniumnak írnak, de hibásan. A Gemellus melléknév arra látszik mutatni, mintha ez, az a Memmius volna, kihez a 197-ik levél van intézve; csak hogy ottan nem íratik Gemellusnak és így éppen nem bizonyos, hogy itt ugyanazon személyt kell érteni.

is, szinte mint én, olly nézettel s érzéssel fogsz lenni. Midőn ennek teljesültét buzgóan ójhajtom, attól tartok egyszersmind, hogy ha értte nem fölösen láttatol tenni valamit, azt találja hinni, én írtam hanyagúl, nem te feledkeztél meg felőlem. Mert hogy rám mennyire hallgatsz. azt úgy mindennapi beszédeimből, mint leveleidből is láthatta.

Rómában, 707.

F. XIII. 20.

VIII.

488.

Cicero Serviusnak üdvet!

A patraei Asclapo orvossal nagyon jól vagyok és mind társalgása kedves volt előttem, mind ügyessége is, mellyet az enyimek betegségeinél¹⁾ tapasztaltam, a midőn ő engem nem csak tudománya, de hűsége s részvéte által is kielégített. Ajánlom tehát őt neked s kérlek, igyekezzél éreztetni vele, hogy mellette hathatósan írtam s ajánlásom nagy javára szolgált. Fölötte kedvesen venném azt.

Rómában. 707.

F. XIII. 21.

IX.

489.

M. T. Cicero Ser. Sulpiciusnak sok üdvet!

M. Aemilius Avianus¹⁾ engem első ifjúsága óta tisztelt és állandóan szeretett; ő nem csak egy becsületes, hanem igen mívelt s mindenféle kötelességben

¹⁾ Főleg azoknál, a kik Achaiában utánnad helytartóskodni fognak.

²⁾ Különösen kedvelt Tirójiánál, mikor ezt Patraeban betegen hagyta volt.

³⁾ Hihető, valami romai lovag, a ki Peloponesusban kereskedést üzött s Sicyonban tartotta lakását

pontos ember is. Ha gondolnám, hogy Sicyonban van s nem hallanám, miszerint még most Cibyrában²⁾, hol őt hagytam, tartózkodik, szükség sem volna felőle hozzád többet írnom. Mert bizonyosan ő maga jelleme és műveltsége által kieszközlené azt, hogy bárki ajánlása nélkül is ne kevesebb becsben álljon nálad, mint nálam és többi ösmerőseimnél. De mivel őt távol lenni hiszem, különösen ajánlom előtted házát, a melyet Sicyonban bir; úgy vagyónát s főkép szabadosát C. Avianus Hammoniust, kit neked önmagáért is ajánlhatok. Mert mind azért becsülöm őt, hogy patronusához ritka hódolattal és hűséggel viseltetik, — mind azért is, hogy nekem magamnak nevezetes szolgálatokat tett és legterhesb körülményeimben olly hiven s szívesen segítségemre volt, mintha én szabadítottam volna fel őt. Annál fogva kérlek, ezt a Hammoniust mind patronusa dolgában úgy támogasd, mint ennek ollyan ügynökét, a kit nálad én ajánlok, — mind önmagáért is szeresd s a tied közé számítsd. Benne szerény, szolgálatkész s szeretettedre méltó embert fogsz találni.

Rómában, 707.

F. XIII. 22.

X.

490.

Cicero Serviusnak üdvet!

T. Manliust, ki Thespiában kereskedést űz, föltette kedvelem. Mert mind engem állandóul becsült és nagy figyelemmel kísért, mind szaktudományainkban sem jövevény. Ide járúl, hogy Varro Murena¹⁾

²⁾ Nevezetes kereskedő város Phrygiában.

¹⁾ Manutius azt véli, ez annak a Varro Muraenának apja lesz, ki 730-ban Augustussal együtt consul volt.

nagyon pártolja őt mindenben. Ez úgy vélekedett, hogy bár leveléhez, mellyben Manliust ajánlja, nagyon bízik is, mégis az én ajánlásom által nyerne az valamit. Engem hát egyfelől a Manlius barátsága, más felől a Varro buzgalma bírt reá, hogy hozzád minél hathatósabban írjak. Azért is rám nézve igen kedves dolgot tennél, ha jelen ajánlásomat annyira méltatnád, mint mellyet valaha legtöbbre méltattál; vagyis ha T. Manliust mindennel, mit a becsület és méltóságod enged²⁾, különösen segítnéd. Különben arról biztosíthatlak, hogy az ő kedves és nemes tulajdonaiból azt, mit jólérző férjfiak szolgálataiból várni szoktál, élvezni fogod.

Rómában, 807.

F. XIII. 23.

XI.

491.

Cicero Serviusnak üdvét!

L. Cossinius barátod- s tribusos társaddal igen bizalmas viszonyban állok. Mert nem csak magunktól régen jól vagyunk egymással, hanem Atticusunk még nagyobb összeköttetésbe is hozott Cossiniussal. Innét engem Cossinius egész háza kedvel s különösen pedig szabadosa L. Cossinius Anchialus, egy valamint patronusa, úgy patronusa baráti által (kik közt én is vagyok) igen becsült ember. Ezt neked akkép ajánlom, hogy ha magam szabadosa volna, s nálam is, mint mostani patronusánál, olly lábon állana, nagyobb buzgalommal ajánlni nem tudnám. Annál fogva fölötte leköteleznél, ha őt barátságodba fogadnád s ha mire szüksége lenne, a mennyiben terhedre

²⁾ Egy római kereskedő ügyeinek ajánlásánál nem épen fölösleges volt ez a szokásos záradék.

nem esnék. segítnéd. Az mind rám nézve igen kellemes, mind rád nézve utóbb örvendetes leend, mert benne egy igen becsületes, mívelt és hódoló egyént fogsz találni.

Rómában, 707.

F. XIII. 24.

XII.

492.

Cicero Serviusnak üdvét!

Előbb is gyönyörűséget éreztem készségem fölött, ha reá gondoltam, milly hathatósan ajánlám neked¹⁾ ismerősömet és barátomat Lysót, midőn pedig leveléből értesültem, milly méltatlan gyanúban állt nálad, kimondhatlanúl örültem, hogy ajánlásában olly buzgó valék. Mert nekem azt írta, hogy rajta ajánlásom felette nagyot segített, miután, mint mondja, előtted el volt árúlva, mintha ő Rómában méltóságod ellen szokott volna felőled beszélni. Ámbár ebből, a mint írja, engedékenységed- és szelídségednél fogva ki bírta is magát tisztítani előtted: de azért én elsőben is, mint illik, hálámat nyilvánítottam irántad, hogy lőn levelemnek annyi hatása, miszerint annak olvasta után azon sértő gyanút, a melyet Lyso felől tápláltál, végkép levetkezted; aztán arra kérlek, higgy állításomnak, ha neked nem csak Lyso részéről, de általában mondom azt, hogy nincs ember ki valaha rólad legnagyobb dicséret nélkül emlékezett volna. Lyso pedig, ki majd mindennap velem volt, s nálam élt, nem csak mert gondolta, hogy én azt örömet hallom, hanem mert önként szeretett akkép beszélni, minden tetteidet, szavaidat dicsérte előttem. Ennélfogva ha-

¹⁾ A 487-ik levélben.

bár vele úgy bánol is, hogy már ajánlásomra nem szorúl s egy levelem által mindent elértnek hisz : mégis különösen kérlek, hogy őt minél több szivességgel s nyájassággal áraszd el. Leírnám előtted újra millyen ő, mint tettem volt a múlt levelemben, ha nem hinném, hogy már magát eléggé megismertette veled.

Rómában, 707.

F. XIII. 25.

XIII.

493.

Cicero Serviusnak üdvét!

A larissai¹⁾ Hegesaratus nagy jótéteimmal levén megtisztelve consulságomban, elismeréssel s hálával volt irántam s engem azután is fölötte buzgóan tisztelt. Őt mint vendégbarátomat, meghitt emberemet, ki egy háladatos egyén, derék férjfi, városában első s szivességre legméltóbb, különösen ajánlom ezenek neked. Nagyon le fogsz kötelezni, ha rajta léssz, hogy tapasztalhassa, miszerint ez ajánlásom nagy súlylyal bírt nálad.

Rómában, 707.

F. XIII. 26.

XIV.

494

Cicero Serviusnak üdvét!

L. Mescinius már annál fogva összeköttetésben van velem, mivel quaestorom volt¹⁾. Hanem ő e viszonyt, mellyet én, mint eleinktől vettem, mindig fontosnak tartottam, ön érdeme s becsületessége által még igazoltabbá tette. Azért vele úgy is vagyok,

¹⁾ *Larissa* város a Ser. Sulpicius provinciájához tartozott Thessaliában.

¹⁾ Ciliciában.

hogy sem meghittebben, sem öröместebb senkivel. Bár ő bízni látszik abban, hogy te már magáért mit becsülettel megtehetsz, szívesen megteszed, mind e mellett azt képzeled, levelem is sokat nyomhat nálad. Mert mind maga láthatta, mind tőlem is barátságos társalgásunk közben gyakran hallotta, milly szoros összeköttetés van köztünk. Kérlek tehát s pedig olly részvéttel, minővel, mint látod, kérnem kell egy velem illy viszonyban s barátságban élő egyénért, hogy azon ügyeit, mellyek Achaiában annál fogva vannak, mivel testvérének M. Mindiusnak²⁾, ki Elisben³⁾ kereskedést űzött, örököse, intézd el s hozd rendbe, mind azon jog- s hatalomnál fogva, mellyel bírsz mind tekintélyed és tanácsod által is. Mert azokat, kikre az ügyeket bíztuk volt, akkép utasítók, hogy mindazon tárgyakban, mellyek netán kérdés alá vétetnének, bíróul s ha könnyebbségeddel eshetik, előadóul⁴⁾ is téged használjanak. Hogy ezt az én emberiségemért vállald el, igen szépen kérek. Az által továbbá, mennyiben méltóságoddal ellenkezőnek nem látnád, fölötte leköteleznél, hogyha a nyakasabbakat, kik netalán a dolgot pör nélkül elintéztetni nem hagynák, miután senatorral van dolguk, Rómába utasítanád. És hogy ezt annál kevesebb tartózkodással megtehesd, M. Lepidus consultól⁵⁾ írást sze-

²⁾ V. ö a 302-ik lev.

³⁾ Fővárosa egy hasonló nevű területnek Peloponesusban

⁴⁾ *Disceptatore*. Cicero e szót *Partitio*-iban ekkép magyarázza: *Aut auscultator est modo qui audit, aut disceptator id est rei sententiaeque moderator*. És így a disceptatornak pörtárgyalásoknál az a szerepe volt, a mi ma egy *referens* bírónak. Ide mutat az is, mit Asinius ügyéről szólva, Quintilianus mond IX-ik könyve végén: *Si Caesar ab omni-lus mortalibus, qui sint ac fuerint, posset huic causae disceptator legi, non quisquam te potius optandus fuit*.

⁵⁾ M. Aemilius Lepidus, ki ez évben Caesarnak III-ik consulságában tisztvársa volt.

reztem számodra, nem valami parancsolót (mit méltóságodhoz illőnek nem tarték), hanem csak mintegy ajánló formát. Megemlítném, mi jól fogod ezt a szivességet Mesciniusnál használni, ha vagy nem hinném, hogy úgy is tudod, vagy nem magamért kérnék. Mivel úgy vedd fel a dolgot, nekem az ő ügye nem kisebb gondot ád, mintsem önmagának. De midőn abban fáradok, hogy minél könnyebben sajátjához jusson, egyszersmind azon igyekszem, hogy meg legyen győződve a felől, miszerint ez ajánlásom által nem legkevesebbet ért el.

Rómában, 707.

F. XIII. 27.

XV.

495.

Cicero Serviusnak üdvet!

Noha gyakran egy kaptára írom hozzád az illy leveleket, melyekben hálámat fejezem ki azért, hogy ajánlásaim körül olly nagy pontosságot mutatsz (mint ezt már több alkalommal tettem s úgy látom még többször tenni fogom): mégsem sajnálom fáradságomat s mint ti *formuláitoknál* szoktátok, úgy én is leveleimnél azon egy tárgy felől más-más modorban¹⁾ beszélek. C. Avianus Hammonius tehát végtelen hálával írja nekem, úgy maga mint patronusa Aemilius Avianus nevében, hogy szívélyesb s megtisztelőbb módon sem magával személy szerint, sem jelen nem levő patronusa vagyonával bánni nem lehetett volna. Örvendetes ez rám nézve, nem csak ő érettök, kiket neked velek való szoros összeköttetésem s benső viszonyomnál fogva ajánltam, miután M. Aemilius a

¹⁾ Mint ti ügyvédek azon egy tárgyat többféleképp ürgetni forgatni szoktátok.

legmeghittebb házi barátim közül egyik legnélkülözhetlenebb, tetemes jótételeim által lekötött s majdnem mindazok közt, kik irántam valamivel tartozni láttatnak, legháladosb emberem: de még sokkal öröndetesb azért, hogy irántam olly hajlandósággal viseltetel, miszerint többet használsz barátaimnak, mintsem talán magam személyesen használhatnék; mert én alkalmasint kételkedőbb lennék abban, mit tegyek érettök, mintsem te, hogy mit tégy érettem. De abban nem kételkedem, hogy azért hálámra számolhatsz. Kérlek, hidd amazokat is hálás embereknek; mi hogy valósúland, arról neked jól állhatok és biztosíthatlak. Szeretném hát, ha, mennyiben könnyebbségeddel eshetik, rajt' lennél, hogy a mi dolguk csak van ott, a míg te bírod Achaiát, bevégezdhessék. — Serviusoddal²⁾ igen kellemes és szoros közlekedésben vagyok s valamint elmetehetségében s ritka szorgalmában, úgy erényességében és jámborságában is nagy örömet találok.

Rómában, 707.

F. XIII. 28.^a

XVI.

496.

Cicero Serviusnak üdvét!

Bár örömet szoktam hozzád kéréssel járúlni, ha egy vagy más emberemnek valamire szüksége van: mégis sokkal örömetebb nyilvánítom köszönetemet előtted, midőn ajánlásom folytán valamit megtettél — mit mindig cselekszel. Mert nem képzelhető, mily hálával vannak irántam mindazok, kik csak középszerűleg voltak is ajánlva általam. Mind

²⁾ Érti a Ser. Sulpicius fiját, kiről a 461-ik levélben is dicsérőleg szóltott.

kedves ez reám nézve: de legkedvesebb a Mescinius dolga. Mivel ő nekem azt mondja, hogy a mint levelemet olvastad¹⁾, azonnal ügynökeinek mindent megígértél, sőt még sokkal többet²⁾ s nagyobbat is tettél. Légy hát, kérlek, meggyőződve arról (mit nem győzők elégszer vallani), hogy engem rendkívül leköteleztél. És ezen annál inkább örvendek, mert előre látom, hogy Mesciniusban nagy gyönyörűségedet fogod találni. Mert benne mind az ügyesség s jószág, mind a nagy szolgálatkészség s különös hódolat, mind azon tudományaink, mikkel egykor csak mulatók, most pedig életjük is magunkat, megvannak. A mit még tőled kérek, az: szaporítsd iránta szivességeidet minden affélékkel, mik hozzád illendők lesznek. De nevezetesen e kettőre kérlek: először, hogy ha tán jótállásra lenne szükség, miszerint azon adósság többször nem követeltetik, tetesd nevemben a biztosítást³⁾. Azután, hogy mivel az örökség majd-csaknem azon vagyonokból áll, melyeket Oppia, Mindius neje lefoglalt: légy segélylyel és nyújts módot abban, hogy az asszony Rómába hozassék. Ha ő látni fogja, hogy ez áll előtte, úgy hiszem, a dol-

¹⁾ Ú. m. a 494-ket.

²⁾ Még a *miu dennél* is? kérdezi hamisan Wieland.

³⁾ Itt Mesciniusnak azon örökségéről van a szó, melly reá a 494-ik levél szerint Elisben elhalt testvére M. Mindius után nézett volt. Ezen örökséghez Mindius özvegye Oppia is jogott formálván, a vagyon nagy részét lefoglalta s úgy látszik e miatt azok, kik tömegnek tartoztak vonakodtak Mesciniusnak fizetni, félvén, hogy a lefizetett adósságot rajtok maj a *praetendens* özvegy is követelni s megvetetni fogja. Cic. hát erre nézve kívánja az adósokat nevében biztosíttatni. Így lehet csak magyarázni a szöveg ím e szavait: *si quid satisdandum erit, amplius eo nomine non peti cures ut satis detur fide mea.*

got rendbe lehet hoznunk¹⁾. Nagyon kérlek, légy rajt' hogy ezt elérhessük. Azért, mit főntebb említek, kezeskedem és jótállok neked, hogy mit Mesciniusért tettél s tenni fogsz, olly jó helyre lesz fordítva, miszerint magad elismerended, hogy a leghálásabb s szeretetreméltóbb emberrel tettél jót. Mert akarom, hogy annál, a mit értem téssz, ez is tekintetbe jőjjön. Rómában, 707.

F. XIII.^b

XVII.

497.

Cicero Serviusnak üdvet!¹⁾

Hiszem, sem a lacedaemoniak nem kételkednek a felől, hogy mind magok, mind eleik tekinteténél fogva is védelmedbe s igazságszeretetedbe eléggé ajánlvák, — sem én, ki legjobban ismerlek, nem kétlem, miszerint a népek jogai és érdemei jól ismereteselek előtted. Azért midőn a lacedaemoni Philippus azt kívánta tőlem, ajánlanám neked e várost — bár eszembe jutott, hogy ezen városnak mindennel tartozom²⁾, mégis neki azt feleltem: *nálad a lacedaemonbeliek ajánlásra nem szorúltak*. Mert tudnod kell, én a mai felfordúlt világhoz képest, Achaia minden városát szerencsésnek tartom, miután te állsz élőkön és egyszersmind olly hiedelemmel vagyok, hogy te, ki

¹⁾ Miután Oppia alkalmasint később lesz kiegyezkedni, mintsem Rómába fáradni, a hol talán törvény útján az egész elfoglalt vágyon kiadására is szoríttathatik.

²⁾ Hogy ez itt új levél s nem tartozik az előbbenihez, melylyel csupán a leírók hibájából ragasztatott össze, azt már Manutius észrevette s mégis egész Schützig egy kiadó sem fordított gondot e hiba kiigazítására, nem maga Wieland is. Mi követjük azt, a mi jobb.

²⁾ Mint régi nagyhírű városnak. Lehetek Cic. irányában külön érdemeik is a lacedaemoniaknak; vagy pedig Cic. választott patronusuk volt, ők meg neki cliensei.

nem csak a mi történeti emlékeinket, de Görögorszá-
gét is legjobban ismered, a lacedaemoniaknak ön-
ként barátja vagy s léssz is. Ennélfogva csak azt
kérem tőled, hogy teljesítvén a lacedaemonbeliek
részére mindazt, mit egyenességed, fő állásod és
igazságszereteted kíván, nekik, ha jónak találod, je-
lentsd ki egyszersmind, miszerint nem kellemetlen
tapasztalnod, hogy a miket teszesz, nekem is kedve-
sek. Mert kötelességem meggyőzni őket a felől, hogy
ügyeik szíven fekszenek. Erre ismételve hatha-
tósan kérlek.

Rómában, 707.

F. XIII. 30.

XVIII.

498.

M. T. Cicero Acilius proconsulnak sok üdvét!

Van egy L. Manlius *Sosis*¹⁾. Az ember catinai
polgár volt²⁾; hanem a többi nápolyiakkal római
polgárrá és Nápolyban *decuriōvá*³⁾ lett, miután e mu-
nicipiumba már a szövetségeseeknek és latinoknak⁴⁾

¹⁾ Itt a *Sosis* eredeti neve a személynek, kiről szó van; a más
kettőt akkor kapta, mikor mint sicíliai ember római polgárjogot nyert
L. Manlius pártfogása által. Mert illy alkalommal a polgárosított ide-
gen egyének eredeti nevök mellé, azok neveit is rendesen fölvevették,
kiknek pártfogása által e szerencséhez jutottak; mint ezt az 504-ik
levélben is Demetrius Mega, ugy *Verr. IV. 17.* a Diodorus példája bi-
zonyítja, kik közül amaz Dolabellától a *P. Cornelius*, emez Quintus
Catulustól a *Lutatius* nevet vette föl.

²⁾ Csak *volt*, mert később nápolyi polgár lett s két helyen pol-
gárnak lenni, Cornelius Nepos szerint szabad nem volt. *Catina* Sicíliá-
ban feküdt s Cic. azt gazdag, díszes és népes városnak mondja *Verr.*
IV. csp. 23.

³⁾ Municipiumokban a *decuriōk* olyanok voltak, mint Romá-
ban a senatorok.

⁴⁾ A *latinok* alatt Italia összes népei értetnek. De *Italia* alatt
nem az Alpok természetes határáig nyúló föld értendő, hanem
annak csupán az a része, melyet politikai felosztás szerint a felső

adott polgárjog előtt bekebeleztetett. Testvére a mi-
nap Catinában meghalt. Gondolom, hogy ezeu örö-
kösdésnél semmi püre nem lesz s máig benn van a
vagyonban. Hanem mivel ezen kívül régi ügyei van-
nak otthon Siciliában: úgy e testvére utáni öröksé-
gét, mint minden egyéb dolgait ajánlom neked —
különösen pedig magát, mint egy igen derék embert
s egyik legjobb barátomat, ki azon irodalmi és tudo-
mányos szakokba is, melyekben én főkép gyö-
nyörködöm, be van avatva. Kérlek tehát, hogy őt,
akár elmegy, akár nem Siciliába, legbensőbb, leg-
mindennaposb embereim közé számítsd és vele úgy
bánjál, hogy érezze, miszerint ez ajánlásom nagy
hasznára szolgált.

Rómában, 707.

F. XIII. 31.

XIX.

499.

M. T. Cicero Acilius proconsulnak sok üdvét!

C. Flavius tisztos és előkelő római lovaggaligen
meghiit lábón állok. Mert vőmnek C. Pisónak¹⁾ fe-
lette jó embere volt s nekem különös tisztelóm úgy
maga, mint testvére is L. Flavius. Azért kérlek, hogy
az én emberségemért mindenben, mennyire a becsü-
let és méltóságod engedi, C. Flaviussal minél illen-
dőbben s szivesebben bánjál. Az rám nézve olly
kedves lesz, hogy kedvesebb semmi nem lehetne. De

---

tengernél Ariminum, az alsónál Luca municipiuma választ el Gallia
Cisalpinától. És ámbár Latium Itáliának csak része volt s polgárjoga
Itáliáétól különbözött: azért mégis sokszor mint Livius, úgy mások
is, midőn Itália minden népét Latium népével együtt akarják em-
lítni a *socii latini nominis*, vagy *socii latini* kifejezést szokták használni.

¹⁾ Ki első férje volt Cic. Tullijának s kinek kora halálával
mind neje, mind ipa, sokat vesztek.

egyszersmind biztosíthatlak arról is — s ezt nem érdekvadászásból, hanem barátságom, összeköttetésem s az igazság ösztönéből teszem — hogy C. Flavius szolgálatából, hódolatából és még fényes állásából s az övéinél bírt kedvességéből is sok gyönyörűséget fogsz élvezni.

Rómában, 707.

F. XIII. 32.

XX.

500.

M. T. Cicero Acilius proconsulnak sok üdvét!

Halesában, ama szintolly csínos, mint nevezetes városban, mind vendégviszony, mind házi barátság által igen nagy összeköttetésem van M. s C. Clodius-sal az *Archagathussal* és Philóval¹⁾. Hanem félek, midőn olly sokakat *különösen* ajánlgatok neked, úgy ne találjon kijönni, mintha ajánlásaimat csak fitogtatásból ütném egy kaptára²⁾; noha részedről, mondhatom, úgy nekem, mint valamennyi emberemnek halmozva elég szokott tetetni. De tudnod kell, hogy e család és ezen egyének velem hosszas idő óta kölcsönös szivesség és barátság által igen összefűzvék³⁾. Mire nézve különösen kérlek, hogy nekik mindenben, mennyire kötelességed és méltóságod engedi, kedvezz. Ha ezt teljesíted, fölötte le fogsz kötelezni általa.

Rómában, 707.

¹⁾ Mindenik római polgárjogot és azzal római nevet is nyert sicíliai görög volt. V. ö. a 498-ik lev. 1-ső jegyz.

²⁾ Azaz majd alig lévén hihető, hogy Cicerónak ollyan sok kegyelt embere lett volna, a kiket a proconsulnál egyaránt mind *különösen* kelle vala ajánlania; végre talán a proconsul azt is gondolhatta volna, hogy Cic. csak fitogtatásból írja minden ajánlásait egy hangon.

³⁾ Hihető velek való ismeretsége abból az időből eredt, mikor fiatal korában sicíliai quaestor volt.

F. XIII. 33.

XXI.

501.

M. T. Cicero Acilius proconsulnak sok üdvét!

Cn. Octacilius Nasóval fölötté barátságosan élek; annyira, hogy olly rendűvel¹⁾ senkivel sem barátságosabban. Mivel mind becsületességében, mind míveltségében, mindennapi együtt társalgásunk közben nagyon gyönyörködöm. Nem kell tehát nézned, milly szavakkal ajánlom neked azt, a kivel úgy élek, mint mondám. Ő neki provinciádban üzletei vannak, mellyeket szabadosai Hilarius, Antigonus és Demonstratus kezelnek. Ezeket én Naso minden ügyeivel együtt nem másként ajánlom neked, hanem mint hogyha az enyimek volnának. Igen le fogsz kötelezni, ha tapasztalandom, hogy ez ajánlásom nálad nagy nyomatékkal bírt.

Rómában, 707.

F. XIII. 34.

XXII.

502.

M. T. Cicero Acilius proconsulnak sok üdvét!

Ősi vendégviszonyom van a lilybaeumi¹⁾ Lysóval, Lyso fijával; előtte nagy tiszteletben állok és őt mind atyjához, mind nagyatjához is méltónak találok — mert családja igen előkelő. Azért neked vagyonát és házát²⁾ fölöttébb ajánlom s különösen kérlek, éreztess vele, hogy ez ajánlásom nálad legnagyobb javára és díszére szolgált. Élj szerencsésen.

Rómában, 707.

¹⁾ Talán ez a Naso senatori, vagy legalább lovagi rendből való volt.

¹⁾ *Lilybaeum*: hasonló nevű hegyfok mellett fekvő város Siciliában.

²⁾ Azaz: házanépét vagy családját.

F. XIII. 35.

XXIII.

503.

M. T. Cicero Acilius proconsulnak sok üdvet!

C. Avianus Philoxenus régóta vendégbarátom s a vendégviszonyon kívül igen meghitt emberem is, kit Caesar az én ajánlásomra a novocomumiaiak közé iktatott¹⁾. *Avianus*-nevét pedig azért vette föl²⁾, mert senkivel sem közlekedett³⁾ gyakrabban, mint Flaccus Avianussal, az én (mint gondolom, tudod) legmeghittebb emberemmel. Mindezt azért hozom elő, hadd lásd, hogy ez ajánlásom nem mindennapi. Kérlek tehát, hogy neki mindennel, mit alkalmatlanságod nélkül megtehetsz, szolgálj, őt a tied sorába számítsd s eszközöld, hogy tapasztalja, miszerint ez a levelem nagy hasznára szolgált. Módnélkül lekötélő lesz az reám nézve.

Rómában, 707.

F. XIII. 36.

XXIV.

504.

M. T. Cicero Acilius proconsulnak sok üdvet!

Demetrius Megával régi vendégviszony, barátság pedig olly nagy köt össze, millyen egy siciliaival sem. Ennek Dolabella, az én kérésemre, polgárjogot eszközölt ki Caesartól, minél jelen voltam. A

---

¹⁾ Azok közé, kiket első consulságában Novocomumban megtelepített s polgárjoggal ruházott fel. Ezek összes száma 5000-re ment, s köztök 500 előkelő görög egyén volt. A siciliai Philoxenus is mint görög ez utóbbiak sorába tartozott. Később Caesar dictator korában valamennyi transpadanusokat polgárosított.

²⁾ Különben neki, mint ki Cic. közbenjártával nyert római polgárjogot, ennek nevét a *Marcus Tullius*t kellett volna fölvennie közönséges szokás szerint. V. ö. 498-ik lev. 1-ső jegyz.

³⁾ Azért beszél múltban, mert Avianus már ekkor nem élt.

honnét most *P. Corneliusnak* hívatik¹⁾. S midőn Caesar néhány czudar ember miatt, kik jótételeivel kereskedést űztek, azt a táblát, melyre a polgárjoggal megajándékozottak nevei fölvésve voltak, letépetni parancsolá²⁾, ugyancsak Dolabellának, fülem hallátára azt mondta, hogy Megát ne féltse, erre nézve adományozása³⁾ meg fog maradni. Ezt veled tudatni akartam; hogy őt a római polgárok sorába számítsd; kit is egyébiránt úgy ajánlok neked, hogy nagyobb részvéttel még senkit nem ajánlottam. Különös örömet szeresz nekem, ha vele akkép fogsz bánni, hogy észreveheti, miszerint ez ajánlásom nagy becsületére szolgált.

Rómában, 707.

F. XIII. 37.

XXV.

505.

M. T. Cicero Acilius proconsulnak sok üdvét!

Calactai¹⁾ Hippiást, Philoxenus fiját, vendég-s házi barátomat felette ajánlom neked. Az ő jószágait, mint nekem a dolog előadatott, idegen név alatt, hatóságilag kezelik a calactai törvények ellen²⁾. Ha ez való: úgy ajánlásom nélkül is magának az ügy-

¹⁾ V. ö. a 498-ik lev. 1-ső jegyz.

²⁾ Azon idegenek nevei, kik római polgárjogot kaptak, egy ércztáblára fölvésve közhelyen kifüggesztettek; hanem Caesar megtudván, hogy a bejegyzettek közül sokan a nyert polgárjogot másoknak pénzért eladogatják, ezen való haragjában a táblás jegyzéket letépette és bírálat alá vette, minek folytán bizonytalanná lett, kik nevei fognak az új lisztán meghagyatni.

³⁾ Az adott polgárjog.

¹⁾ *Calacta* egy kis város Siciliában.

²⁾ Úgy látszik a calactaiak törvénye szerint nem volt szabad magánosok vagyonait, azok neve alatt hatóságilag kezelni, és talán a Hippias vagyonát valami követelők részére a város sequestráltatván, azt egy tisztviselőiből kinevezett gondnok által kezeltette.

nek meg kell azt nyernie méltányosságotól, hogy neki segítségül légy. Azonban akármit van a dolog, arra kérlek, hogy az én becsületemért segítsd ki őt és nem csak e tárgyban, de egyebekben is légy iránta annyi kedvezéssel, mennyit lélekismereted és méltóságod megenged. Szörnyű kedvesen venném azt.

Rómában, 707.

F. XIII. 38.

XXVI.

506.

M. T. Cicero Acilius proconsulnak sok üdvét!

L. Bruttius római lovag, egy minden tulajdonokkal ékeskedő ifjú, legkedveltebb embereim közül való, a ki engem különösen tisztel és kinek atyjával nagy barátságot folytattam még siciliai quaestorságom óta¹⁾. Most ugyan maga Bruttius nálam van Rómában: hanem azért házát, vagyonát és ügynökeit úgy ajánlom neked, hogy nagyobb részvéttel nem ajánlhatnám. Igen kedves dolgot fogsz tenni rám nézve, ha rajta léssz, hogy érezhesse Bruttius miszerint ez ajánlásom, mint neki fogadtam, nagy hasznára szolgált.

Rómában, 707.

F. XIII. 39.

XXVII.

507.

M. T. Cicero Acilius proconsulnak sok üdvét!

Rég viszonyban állok a Titurnius családdal mellyből M. Titurnius Rufus maradt csak még meg¹⁾;

¹⁾ Ezek a Bruttiosok hát, úgy az apa mint fja is siciliaiak voltak.

¹⁾ És így, ha e levél fönn nem maradt volna, úgy ma ennek a Rufusnak s az egész Titurnius családnak egykori világon léteztéről semmit sem tudnánk.

kit hát minden igyekezetemmel s készségemmel illő támogatnom. Most rajtad áll, hogy ő bennem elegendő támaszát bírni hihesse²⁾). Azért hathatósan ajánlom őt neked s kérlek, eszközöld, hogy jelen ajánlásomat nagy hasznára váltnak tapasztalhassa. Igen kedvesen fogom venni azt.

Rómában, 707.

F. XIII. 66.

XXVIII.

508.

M. T. Cicero P. Servilius¹⁾) propraetornak üdvét!

A. Caecinát, mint családok különös védenczét nem ajánlnám neked, tudván, hogy a tiedhez minő szeretettel, a szenvedőkhez mely kegyelettel szoktál viseltetni, ha csak mind atyjának, kivel a legnagyobb barátságban éltem, emléke, mind emennek sorsa rám olly hatással nem volna, minővel egy, velem mindenféle kölcsönös hajlamok s szolgálatok által szorosan összekötött emberének lenni kell. Teljes lelkemből kérlek hát, minél nagyobb buzgalommal, nagyobb benső vágygyal nem is kérhetnélek, hogy ahoz, mit saját ösztönödből, minden ajánlás nélkül is egy illy derék, illy szerencsétlen férjfiért megtennél, szerezhessen levelem még valami pótlékot s őt mindennel, a mi tőled telik, minél szivesben gyámolítsd. Ha Rómában voltál volna²⁾), én hiszem, A. Caecina részére, az *amnestiát*³⁾) általad ki is nyertük volna, bár ez iránt így is nagy re-

²⁾ Úgy látszik, hogy Titurnius vagy állandóul Siciliában lakott vagy ott nevezeteseb követelései voltak.

¹⁾ P. Servilius Vatia Isauricusnak fija, ki ekkor *Asia provinciának* Caesar által kinevezett helytartója volt.

²⁾ Mert akkor Asiában volt, mikor Caecina részére az *amnestia* kéretett.

³⁾ Vagy engedélyt, a honába visszatérhetésre.

ménynyel vagyunk⁴⁾, bizván tisztársad⁵⁾ szelídségében. Most,után igazságszeretetedre számítva legbiztosb révpartúl provinciádat⁶⁾ választá, hathatósan kérlek s esdeklem előtted, hogy őt mind a régi üzletéből még hátralevők⁷⁾ beszédésében segítsd, mind egyebekben is fedezd és oltalmazd. Ennél nekem nagyobb örömet nem tehetsz.

Rómában, 707.

F. XIII. 67.

XXIX.

509.

M. T. Cicero P. Servilius propraetornak üdvét!

Ciliciai provinciámban, mellyhez, tudod, három *asiai kerület* volt adva¹⁾, senkivel barátságosabban nem éltem, mint Andronnal Arthemo fíjával Laodiceában, kiben én ott nem csupán szállásadómat, hanem egy életmódomhoz s szokásaimhoz igen illő emberemet is leltem fel és kit, miután onnét eljöttem, még sokkal többre kezdtem becsülni, minthogy háladatosságát s rólam megemlékezését számos alkalommal tapasztaltam. Annálfogva őt Rómában fölötte szívesen láttam. Mert hiszen nem lesz ismeretlen előtted, a ki e provinciában sokakkal jót tettél, hányat²⁾ találni háladatosat. Ezt azért említem, hogy

⁴⁾ De e remény meghiúsult, mert Caecinának az amnestia nem lön megadva.

⁵⁾ Érti Caesart, ki mint Cicerónak, ugy Serviliusnak az augurságban, sőt emennek egykor a consulságban is tisztársa volt. V. ö. a 462-ik lev.

⁶⁾ Asia provinciát mellyet Servilius mint propraetor kormányzott.

⁷⁾ Érti Asiában folytatott üzletéből még fennlevő kereseteit, mellyeket már a 476-ik levélben is megemlített.

¹⁾ Ugymint : Laodicea ; Cibyra és Apamea nevű *diocesisek*. V. ö. a 222-ik lev.

²⁾ Azaz : nem milly sokat, hanem *milly kereset*.

lásd, miszerint mellette nem ok nélkül fáradozom és hogy te is őt vendégbarátságodra érdemesnek itéld. Fölötte le fogsz hát kötelezni, ha előtte kimutatod, mennyire becsülsz engemet, vagyis ha őt pártfogásod alá veszed s mindennel, mit tisztességes úton s terheltetésed nélkül megtehetsz, segítni fogod. Az nekem rendkívül nagy öröömre szolgáland s hogy teljesítsd, ismételve kérlek.

Rómában, 707.

F. XIII. 68.

XXX.

510.

M. T. Cicero P. Serviliusnak, tisztársának¹⁾ üdvét!

C. Curtius Mithres, mint tudod, Postumus²⁾ házi barátom szabadosa ugyan, hanem engem épen úgy tisztel és becsül, mint a patronusát magát. Én nála, a hányszor Ephesusban voltam, mint saját házamnál úgy valék és sok adta elő magát, minél mind hozzám való vonzalmát mind őszinteségét kitanulhattam. Azért is ha vagy magamnak, vagy az enyimekből valakinek Asiában dolgunk van, neki szoktam írni, — az ő szolgálatát, emberségét, házát, vagyonát használni, mint magamét. Ezt azért említtem fel neked több szóval, hogy lásd, miszerint nem mindennapi módon, sem fitogtatásból, hanem mint egy meghitt s igen jó emberem mellett illik, úgy írok most hozzád. Arra kérlek tehát, hogy azon pörében, melyet valami telekért bizonyos colophonival folytat, — úgy egyebekben is,

¹⁾ Az augurságban.

²⁾ Wieland azt gondolja, hogy ez az a C. Curtius Postumus, kiről az 579-ik levélben szó lesz és a 372-ikben volt szó; de e levelekben előjövő Postumusról mind a két helytt becsémrlő modorban szól Cic. az hát jó barátja nem lehetett, millyennek e jelen levélbeli Curtiust nevezi.

mennyit becsületed enged s mennyit jó móddal megtehetsz, csakis annyit az én emberségemért tégy meg érte. Noha, mint szerénységét ismerem, ő semmivel terhedre nem leend. Ha egyfelől az én ajánlásom, más felől a maga becsületessége által elérheti, hogy felőle jó véleménynyel légy, mindent megnyertnek fog hinni. Hogy tehát őt pártfogásodba vedd s a tied közé számítsd, ismételve hathatósan kérlek. Részemről mindenben, a miről csak gondolhatom, hogy óhajtod s érdekedben fekszik, buzgóan és pontosan eljárók.

Rómában, 707.

F. XIII. 70.

XXXI.

511.

M. T. Cicero, P. Serviliusnak, tisztársának üdvét!

Mivel hozzám való jószívűséged nem titok, onét van, hogy sokan kívánnak általam ajánltatni nálad. És én néha személyválogatás nélkül megteszem ugyan ezt: de ez idő szerint többnyire csupán a hozzám tartozóknak. Így T. Ampius Balbussal is nagy ismeretségben s összeköttetésben állván, szabadosát T. Ampius Menandert, egy józan és szerény s mind patronusától, mind általam igen kedvelt embert, kiváltkép ajánlom neked. Igen kedves dolgot fogsz tenni rám nézve, ha neki mindennel, mit alkalmatlanságod nélkül megtehetsz, szolgálni fogsz. Mit hogy cselekedjél, hathatósan, újból kérlek. Éljen szerencsésen.

Rómában, 707.

F. XIII. 71.

XXXII.

512.

M. T. Cicero, P. Serviliusnak, tisztársának üdvét!

Sokakat kell nálad ajánlnom¹⁾, miután viszonyunk s irántam jóvoltod ismeretes egész világ előtt. De bár mindazoknak, a kiket ajánlok, tartozom is javukat kívánni, még sines mindeniknél egyenlő okom rá. T. Agusius ama leggyászosb időben nekem kísérőm s minden szárazon-vizen tett utaimnál, szenvedéseimnél, veszélyimnél részestársam volt s most sem fogott volna mellőlem elmenni, ha neki önkényt meg nem engedém vala. Azért is őt nálad akkép ajánlom, mint a házambeliek s legközelebb hozzám tartozók egyikét. Fölötte meg fogsz örvendeztetni, ha vele úgy bánol, hogy érezze, miszerint ez ajánlásom nagy hasznára és előmenetelére szolgált.

Rómában, 707.

F. XIII. 72.

XXXIII.

513.

M. T. Cicero, P. Serviliusnak, tisztársának üdvét!

Caerellia barátném¹⁾ vagyonát, pénzbeli kéréseit, ásiái birtokait, mint csak tudtam, olly buzgón ajánltam személyesen neked, a midőn kerted-

---

¹⁾ Megjegyzésre méltó, hogy Cic. e temérdek ajánló leveleiben egyszer sem használja a ma nálunk főbb személyek között divatozó udvarias phrasist, mellyben gyakori ajánlásaival tett alkalmatlankodásért engedelmet kérne. Okát könnyű kitalálni.

²⁾ Ez a dáma hihető valami Ásiában kereskedést űzött római lovag özvegye volt s mint tudós asszony Cicerót s munkáit felette kedvelte. A honnét Cic. vele nem csak gyakran érintkezésbe jött, de utóbb hírbe is keveredett. Dio XLVI-ik könyvében elbeszéli, milly rágalmozó szavakkal mocskolta ezért Calenus Cicerót. De nem kell feledni, hogy Calenus Cicerónak nagy ellensége volt; azért az ő szavaira Cicerónak ismeretes erkölcsi jelleme mellett semmit sem adhatni.

ben együtt valánk; te pedig szokásod és irántam folyvást nagy mértékben tanúsított készséged szerint mindennek teljesítését a legszivesebben megígérted. Remélem, fogsz emlékezni reá; mert tudom, hogy ez szokásod. Mind-emellett Caerellia ügyviselői azt írják, hogy a provincia nagy kiterjedése és dolgaid sokasága miatt, jó lenne ha újra emlékeztetnélek. Kérlek hát, jusson eszedbe, hogy te nekem mindent, mit kötelességed enged, bőven megígértél. Részemről úgy vélem (bár ez a te belátásod s ítéleted alá tartozik is), hogy azon tanácsvégzésnél fogva, melly a C. Vennonius örökösei ellen hozatott, jó módod lesz Caerellia iránt kedvezéssel lenni²⁾. Ezt a tanácsvégzést böles belátásod szerint magyarázhatod³⁾; mert tudom, hogy e rend méltósága mindig nagy tekintéllyel bírt nálad. Egyébiránt kérlek, úgy vedd fel a dolgot, hogy mindazzal, a mit Caerellia javára téssz, engem igen le fogsz kötelezni. Rómában, 707.

F. VI. 12.

XXXIV.

514.

M. T. Cicero Ampiusnak üdvet!

Örvendek¹⁾ szerencsédn Balbusom s őszintén örvendek. Mert nem vagyok olly balgatag, hogy

²⁾ Mi okból s mennyiben volt ez ügynél érdekelve Caerellia nem tudjuk.

³⁾ Tulajdonkép a tanácsnak nem volt joga a helytartók provincialis jogszolgáltatásába avatkozni: de mégis vannak több példák, hogy a provinciabeliek ügyében vagy tisztviselőik vagy magánosok megkeresésére is renden kívül tanácsvégzések hozattak, melyeket azonban fogamatba venni, úgy látszik, a helytartóknak saját tetszésétől függött. Lásd: a *Verrindáknban* s Atticushoz írott több levelekben.

¹⁾ E levelet mások s köztök Wieland is 708-ik évre teszik, de ránk nézve nem meggyőző tekintetnél fogva.

csalfa örömmel táplálgatni akarjalak; azután egyszerre megtörve és úgy lesújtva lássalak, hogy semmi többé a lélek nyugott állására föl ne emelhessem. Ügyedet nyíltabban védtem, mintsem körülményeim engedik. Mert meggyengült befolyásom szomorú voltán is győzött kedvességed s ama végtelen szeretetem irántad, mellyet te olly gondosan ápoltál. Mindaz meg van már ígérve, erősítve, biztosítva, szentesítve, a mi visszatérésedre s mentesítésedre tartozik. Láttam, hallottam, ott voltam. Mert nagy szerencsére, Caesar minden meghitteit a velek társalgás s barátkozás által úgy befonva tartom, hogy utána engem néznek az elsőnek. Ezt Pansa, Hirtius, Balbus, Oppius, Matius, Postumius szintén annyira viszik már, hogy egyedül engem kedvelnek. Még ha ezt²⁾ magamnak kellett volna is kieszközölnöm, akkor sem bánnám meg, hogy a körülmények mivoltánál fogva ollyasmibe vágtam. De semmit a körülmények tekintetéből nem tettem. Rég viszonyban állok mindnyájokkal s nálok melletted dolgozni meg nem szüntem. Első volt mégis előttem Pansa, mint hozzád leginkább szító s belém is szerelmes: ki ő nála nem kevesebb tekintélylyel, mint kedvességgel bír. Cimber Tullius is egészen kielégített. Mert Caesárnál nem érnek annyit az önfitogtató kérések³⁾, mint a kötelességből eredtek⁴⁾ s mivel Cimber illyennel jött, többet kieszközölt, mint a mennyit bárki, másért kieszközölhetett volna. A me-

²⁾ Hogy t. i. ezek engem úgy szeressenek.

³⁾ *Ambitiosae rogationes*. Azaz midőn valami hatalmas személytől csak azért kérünk más részére valamit, hogy ez által mintegy kérkedőleg mutogassuk, miszerint azon személyre befolyással bírunk.

⁴⁾ Mellyeket igazán jó szívből teszünk azokért, kiknek ezzel magunkat tartozni hisszük.

nedéklevél nem adatott ki azonnal, mert iszonyú a kajánság némelyekben. Vannak, a kik zokon vették volna, hogy neked kegyelem adatik, kit ők a *polgárháború tárogatójának*⁵⁾ hívnak és sok affélét beszélnek, mintha nem szeretnék⁶⁾, hogy ez a háború bekövetkezett. Azért nagyobb titokban kelle működni s általában ki nem híresztelni, hogy felőled már van intézkedés. De azonban igen rövid idő alatt az is meglesz s nem kétlem, mikorra ezt a levelet olvasod, a dolog már meg fogott történni. Előttem legalább Pansa, a ki komoly és szavahihető ember, nem csak állította, hanem fogadta is, hogy a menedéklevelet hovahamarább kiveszi. Minden esetre jónak találtam megírni ezt hozzád, miután Eppuleiad beszéde s Ampia⁷⁾ könnyei elárúlják, hogy nem vagy olly szilárd, a millyennek levedben mutatkozol; sőt ezek azt hiszik, az ő eltávoztuk után még mélyebb búslakodásban lehetsz. Azért is fölötte szükségesnek véltem, tünődésed és fájdalmad enyhítése végett, mint bizonyost közleni veled azt, a mi bizonyos. Tudod, hogy ezelőtt akkép szoktam írni hozzád, miszerint inkább mint szilárd s bölcs férjfit vígasztaljalak, mintsem szabadulásodhoz biztos reményt mutogassak — kivéve, a mennyiben ezt az

---

⁵⁾ *Tubam belli civilis*. Hogy Ampius Balbus elejétől fogva a polgárháborúnak nagy szitogatója volt, azt mind ez a ráadott név, mind a Capuában általa tüzzel üzött toborzás nyilván bizonyítja. (V. ö. a 334-ik és 372 ik levv.) Hogy szinte ő volt az, kitől a consulok az Itáliából már kivonúlt Pompeiushoz titkos izenetekeket küldöttek, az is Varro *de vita populi romani* című jeles munkájának egy Noniusnál fennmaradt töredékéből kitetszik.

⁶⁾ Mint Caesar pártjabeliek, kiknek a háború legtöbb hasznot hozván, természetes, hogy azt szeretniek kellett.

⁷⁾ Úgy látszik, hogy *Eppuleia*, kit némelyek Appuleiának is írnak, Ampiusnak neje, *Ampia* pedig nővére volt.

első tűz lelohadta után önmagától a köztársaságtól várhatónak véltem. Emlékezzél vissza leveleidre, mellyekben előttem mindig nagy s bármi csapások elviselésére is szilárd és kész lelket mutattál; mit nem is csodáltam, mert eszembe jutott, hogy mind korod első éveitől fogva a köz ügyekben forgottál, mind hivatalaid épen boldogságunk s a köz jóllét válságos szakára estek és hogy e háborúba is úgy léptél, miszerint ne csak mint győző magaddal megelégedett, hanem, hogyha úgy ütne ki, mint győzött is bölcs légy. És miután szorgalmadat hős férfiak tetteinek megörökítésére fordítod, gondolóra illő vened, hogy semmit elkövetned nem szabad, mi által magadat azokhoz, a kiket magasztalsz, hasonlatosnak ne mutasd. Azonban e beszéd inkább ahhoz a sorshoz illenék, mellyen már túl, vagy. Most csak a jelen állapot velünk együtt tűréséhez készítgesd magadat, minek ha valami orvosságát tudnám, fognám közleni veled is. De van egy menedék mégis : a tudomány s irodalom, mellyekkel mi mindig foglalkoztunk; ezek a boldog időkben csak gyönyört látszottak nyújtani: most immár üdvet is. Hanem hogy ismét az előbbire térjek vissza : óvakodjál kétkedni a felől, mintha szabadulásod és hazajöhetésed iránt nem volna már elintézve minden.

Rómában, 707.

A. XII. 11.

XXXV.

515.

Cicero Atticusnak üdvet!

Kár Seiusért¹⁾. De mindent, mi emberi sorsunkkal együtt jár, türhetőnek kell néznünk. Mert

¹⁾ Cic. és Atticus közös barátja, kinek Romában történt halála felől Atticus tudósította Cicerót, és kinek aedilségéről *de Offic. lib. II. c. 17.* említés tétetik.

hiszen magunk is mik vagyunk? vagy meddig fogunk effélékkel törődni? Ollyanokról gondolkodjunk, mik bennünket, ha nem sokáig is, közelebbről érdekelnek: *mit csináljunk a tanácsban*²⁾?! S hogy semmit el ne hallgassak, Caesonius⁵⁾ hozzám azt írja, Sulpicius neje Postumia meglátogatta⁴⁾ őt házánál. Pompeius Magnus leányán⁵⁾, mint neked megírtam, nem jár most az eszem. A másikat, kit említesz, gondolom, ismered. Rútabb valamit nem láttam⁶⁾. De hiszen maholnap ott leszek; majd hát személyesen.

Már bepecsételém a levelet, midőn veszem a tiedet. Attica vidorságát örömmel hallom; kis borsódzásait⁷⁾ vele együtt érzem.

A villán, ősz elején, 707.

F. IV. 14.

XXXVI.

516.

M. T. Cicero Cn. Planciusnak¹⁾ üdvét!

Coreyrából kelt két leveledet vettem; mellyek közül az egyikben örömet jelentet a fölött, mert

²⁾ Azaz, milly szellemben nyilatkozzam a tanácsban; mert maholnap Romába érkezvén erről jókor illő gondoskodnom. Ha ott Caesar ínye szerint szölok, a jólérzők érette megróvnak; ha pedig a köztársaság érdekében: akkor viszont Cacsart bántom meg.

³⁾ Cic. barátja, kivel 684-ben együtt viselt aedilséget.

⁴⁾ Mi célból? nem egészen bizonyos. De a következőkből úgy látszik, hogy Cic. már ekkor Terentiától elválván, új házasság felől gondolkodott s ebben járt Postumia Caesoniusnál, hogy vele a Cic. számára szerzendő új feleségről értekezzék.

⁵⁾ Kit szintén ajánltak neki hitvesül.

⁶⁾ Ki volt ez a szerencsétlen, nem tudjuk, hanem abból, mit felőle Cic. itten mond, látjuk, hogy ő még második nősülésekor is, 61-ik éve daczára, a választásnál a nőknek nem csak erszényökbe, de szemökbe is szeretett nézni.

⁷⁾ Mellyek a 453-ik levélben említet betegségéből még hátra-maradtak.

⁸⁾ Az a Cn. Plancius, kihez a 433-ik levél van intézve, és ki egykor Cicerónak quaestora volt, most pedig száműzetésben élt.

hallád, hogy régi méltóságom birtokában vagyok; másokban azt mondod, kívánod, hogy a mi lépést tettem²⁾, jól és szerencsésen üssön ki. Igaz, hogy ha méltóság a köztársaság iránt jó érzettel lenni s érzelmünket a jobbaktól helyeselve látni: méltóságom birtokában vagyok; de ha a méltóság abban áll, hogy a mit érezünk, vagy tettel valósítanunk, vagy legalább szabad hangon védenünk lehessen s úgy méltóságomnak legkisebb nyoma sem maradt fenn és sok tölem, ha magamon akkép uralkodni bírok, hogy mindazt, mi már részint létezik, részint bekövetkezni fog, higgadtan viselni tudom, — mi nem könnyű az illy háborúnál³⁾ melynek vége egy oldalról⁴⁾ öldökléssel, másíkról⁵⁾ szolgassággal fenyeget. E veszélynek közepette némi vigaszomra szolgál az, ha rá emlékezem, hogy én mindent már akkor láttam volt, a mikor még jó szerencsénktől⁶⁾ is, nem csak a rosztól rettegtem, tudván hogy a közjog felett milly veszélyes versengni fegyverrel, melylyel, még ha azok győznének is, a kikhez a béke reményében s nem harcztvágytól indítva állottam, jól láttam, hogy a felbőszült, telhetetlen⁷⁾ s féktelen emberek győzelme milly kegyetlen fogna lenni; ha pedig legyőzetnének, mi nagy lenne vesz-

---

²⁾ Érti Terentiátóli elválását, vagy talán már végbe is ment új házasságát, melly vagy ez év végén, vagy a jövőnek mindjárt elején történt meg.

³⁾ Mert noha Caesar ekkor már az afrikai háborút bevégezte is, a polgárháború azért még tartott, miután azt Pompeus fiai Hispaniában újra kezdték.

⁴⁾ A pompeianusok részéről, kik ha győznek még kegyetlenebbek lesznek, mintsem a Caesar-pártiak.

⁵⁾ Ha t. i. a Caesar pártja győz.

⁶⁾ Érti a pompeianusok megtörténhető győzelmét.

⁷⁾ Vagyis a Caesar-pártiak vagyonára ásitozók.

teségünk a legtekintélyesb s egyszersmind legjobb polgárookban is; a kik, midőn mindezt előre megmondtam s leginkább az ő javokra szóltam, jobbszerettek túlfélénknek, mintsem elég okosnak tartani⁸⁾).

Midőn pedig tett lépésemhez szerencsét kívánsz, jól tudom szivedből jön ez: hanem én illy szomorú időben semmi újra nem határoztam volna magamat, ha megjövetelemkor nem látom, hogy házi dolgaim cseppel sincsenek jobb karban, mint a köztársaság⁹⁾. De midőn azt kelle tapasztalnom, hogy a kikenél végtelen érdemeimért jóllétemnek, vagyonomnak legdrágábbaknak kellett volna lenniük, azok roszasága miatt, hajlékom falai között semmi biztosságban, semmi az ármánytól ment nem maradhatott¹⁰⁾, úgy véltem, új hív összeköttetések által kell a régiebbek hitszegése ellen biztosítanom magamat.

Hanem saját dolgaimeiről elég — igen sok is ennyi. A tieid iránt, őhajtom, olly nézettel légy, millyennel lenned kell, azaz, hogy semmiről különösen félni eszedbe ne jusson. Ha lesz valami államszerkezet: bárminő lesz, téged minden veszélyen kívül állani látlak. Mert látom, hogy irányodban

---

⁸⁾ Érti különösen L. Domitiust, Metellust, L. Lentulus consult és a többi minden áron harezolni vágyókat. V. ö. a 446-ik lev. és *Caes. de Bello Civ. lib. I.*

⁹⁾ Mint Plutarchus írja, Cic. azért vált el Terentiától, mert ez az ő távolléte alatt nagyon roszul gazdálkodott, s felette sok adóságot csinált s csak is ez bírta arra Cicerót, hogy új nőül a gyámsága alatt levő gazdag és szép *Publiát* válaszsza magának.

¹⁰⁾ Meglehet, mint Manutius véli, Cic. e szavaival nem csupán Terentiára, de egyszersmind öcsésére Quintusra s ennek fíjára is czéloz mint kik a pharsaliai esata után, őt Caesarnál mindenféle rágalmakkal s árulásokkal terhelték.

egyik fél ¹¹⁾már kiengesztelődött : a másik rád sohasem is haragudott. Az én hozzád való hajlandóságomról pedig úgy légy meggyőződve, kérlek, hogy részemről a midőn csak szükségesnek látom — bár tudom is, most ki vagyok s mennyit lehet tennem, mind e mellett tettel, tanácscsal s legalább részvéttel vagyionodnak, jó hírednek s jóllétednek kész védője leszek. Óhajtanám, hogy engem mind arról, mit mivelsz, mind hogy gondolatod szerint mit léssz teendő, a leghívebben tudósíts. Élj szerencsésen.

Rómában, ősz végén, 707.

---

¹¹⁾ T. i. Caesar pártja.

TIZENEGYEDIK KÖNYV.

*C. Julius Caesar dictator, M. Aemilius Lepidus lovag-
nagy s Q. Fabius Maximus, C. Trebonius helyettesített
consulok alatt írt levelek.*

F. VI. 1.

I.

517.

M. T. Cicero A. Torquatusnak ¹⁾ üdvét!

Ámbár olly felfordúlt világ van, hogy kiki saját sorsán búsul leginkább s nincs ember, ki akárhol örömelebb ne lenne, mintsem ott a hol van : mégis nálam kétséget nem szenved, hogy most egy jóra való embernek legszomorúbb Rómában lennie. Mert ha szinte, bárhol legyen is valaki, ugyanazt érezi, — a köz s magán jóllét elpusztította csak olly keserves rá nézve : mégis a fájdalmat növelik a szemek, melyek amit mások csak hallanak, látni kénytelenek ²⁾ s az elmét a nyomoroktól eltéríteni nem engedik. Azért habár sok tárgy nélkülözése miatt kell is búsulnod : attól a bútól legalább, mely, mint

---

¹⁾ A. Torquatus kit Cic. de Finib. II. 22. *optimus et amantissimus* ; pro Plancio cap. 11. *gravissimus et sanctissimus atque omni laude et honore dignissimus vir* ezimmel tisztel meg. Lásd róla : a *Tört. Mut.*

²⁾ Ez itt Cicerótól, hogy úgy szóljunk, valóságos szónoki képnyegforgatás ; mintán a látás érzékét, melyet most a hallásnál nagyobb hatással bírónak állit, másutt, mint a 468-ik levélben, emennél csekélyebb hatásúnak mondotta. Persze, mert amakkor Marcellust a Romába jövésre szerette volna rábirni ; most meg a száműzött Torquatust akarná Róma nélkülözése miatt megvigasztalni.

hallom, főleg gyötör, „hogy Rómában nem vagy“, lelkedet oldozd fel. Mivel ha a tiedet és sajátaidat nagy bajjal nélkülözöd is³⁾: de legalább azok, a miknek hiát érezed, magok valóságában megvannak — jobban, hogy ha itt volnál, sem lehetnének, aztán semmi különös veszélyben sem forognak. De nem is illenék, midőn a magadéira gondolsz, sem valami kiválságos sorsot kívánnod, sem az általános alól magadat kivonnod. Saját személyed felől pedig Torquatus, úgy illő végezned magaddal, hogy gondolataid tanácsába a kétségbeesést, vagy félelmet be ne avasd. Mert az, ki hozzád eddig igazságtalanabb volt⁴⁾, mintsem méltóságod kívánta, irántad kibékült érzelmének nem csekély jeleit adta már; de meg ő maga, a kitől a biztosítás váratik, ön biztosságának miben léte iránt sincsen még tisztában⁵⁾, vagy bizonyosságban. És azután, bár minden háború kimenetele bizonytalan is: egyik győzelemnél⁶⁾ semmi veszélyt, a melly mindnyájunk vesztén kívül érhetne⁷⁾, nem látok; a másiktól⁸⁾ hogy magad soha sem féltél, jól tudom. Külömben lehet, téged épen az, mit én némi vigaszúl tekintek t. i. „a köztársaság közös veszedelme,“ gyötör leginkább. Immár e nagy csapás ellen, noha a tudós

³⁾ Érti főkép gyermekeit, mint ezt az 526-levéiben világosan mondja.

⁴⁾ Kétségkívül Caesart érti, kiről majd alább az 526-ik levélben ez oldalról nagyobb kimélettel emlékezik.

⁵⁾ Ez nem úgy értendő, mintha Caesar, életére nézve nem lett volna biztos, hanem hogy még ekkor nem tudhatta bizonyosan, mint fog a hispaniai háború végződni.

⁶⁾ Caesarénál.

⁷⁾ Téged magadat különösen, a köz veszélyen kívül, melly abban áll, hogy ha Caesar Hispaniában is győzni fog, ez által mindnyájunk urává, köztársaságunk pedig végkép semmivé lesz.

⁸⁾ Pompeius győzedelmétől.

férjfiak sokat mondanak is, félő, hogy valódi vigasztalást találni nem lehet azon kívül, melly attól függ, kinek lelkében mennyi az erő és a ruganyosság. Mert ha jól érezni és helyesen cselekedni a jól s boldogul éléshez elég : aligha szabad azt, ki legjobb szándékainak öntudatára támaszkodhatik, boldogtalannak mondani. S pedig én úgy hiszem, mi nem a győzelem díjjától indítva hagytuk volt hazánkat, gyermekeinket s vagyonunkat el; hanem mert azt hittük, hogy vele olly törvényes és szent kötelességet teljesítünk, melylyel a köztársaságnak és saját méltóságunknak tartozunk; és midőn ezt tettük, nem valánk olly esztelenek, hogy a győzelmet részünkre bizonyosnak néztük volna. Ha tehát az történt, mit az úgy mellé álltunkkor megtörténhetőkne föltettünk : nem illő úgy lehangolva lennünk, mintha valami afféle történt volna rajtunk, mit soha megeshetőkne nem véltünk. Azt nézzük, mit ész és igazság parancsol : hogy magunkat az életben, a bűnnek kivüle, semmiért felelősöknek ne tartsuk és miután ettől mentek vagyunk, minden emberi sorsot békével s mérséklettel tűrjünk. És e beszéd oda megy ki : hogy ha minden elvész is, higyjük, miszerint az erény maga magát fentartani képes; ha pedig van a közügyhöz még valami remény, annak, bárminő lesz a jövő állapot, nálad sem szabad hiányzania. Azomban midőn ezt írom, eszembe jut, hogy épen magam vagyok az, kit te elcsüggedésemért korholni s habozásom, kétkedésem közben példáddal buzdítani szoktál. De akkor én nem ügyünket, hanem az eljárást rosszaltam. Mert későnek láttam szembeszállnunk azon fegyverekkel, mellyeket már jóval előbb magunk erősítettünk meg s fájlaltam, hogy dárdák-

kal, szablyákkal, nem észszel, tanácssal viaskodunk a közjog felett. És mikor azokat, a mik megtörténtek, bekövetkezőknek állítám, nem jövőmondó valék, hanem attól féltem, hogy a mit mind lehetőknek, mind ha megtörténnék, vészthozónak láttam, meg talál történni; kivált midőn, még ha a dolgok eredménye és kimenete felől előre valamit fogadnom kelle vala is, biztosabban fogadhattam volna, hogy az fog történni, mi bekövetkezett. Mert olyanokban birtunk előnnyel, mikkel csatára kelni nem lehet: fegyvergyakorlatban, haderőben pedig hátrább állottunk. Most hát, kérlek, te vedd elő azt a lélekerőt, a melyet akkor szerinted nekem kell vala mutatnom.

Mindezt azért írom, mivel Philargyrusod, mikor őt felőled minden iránt kikérdeztem, legnagyobb őszinteséggel (mint legalább nekem tetszett) elmondta előttem, hogy néha mód nélkül epekedni szoktál. Ezt hát ne cselekedd; sem arról ne kételkedjél, hogy ha lesz valami köztársaság, benne az fogsz lenni, a kinek lenned kell és ha megsemmisülne is, úgy sem léssz rosszabb helyzetben, mintsem a többiek. A mostani állapotot pedig, midőn még mindnyájan ájultságban és függőben⁹⁾ vagyunk, annál higgadtabb kedélyvel illő viselned, mert nemcsak abban a városban¹⁰⁾ vagy, hol az élet mestersége s bölcsesége¹¹⁾ született és növeltetett, de mert Ser.

---

⁹⁾ Várva a hispaniai háború kimenetelét.

¹⁰⁾ Athenaeben, hol Torquatus száműzetése idejét töltötte.

¹¹⁾ Érti az erkölcsi philosophiát, mely Socrates iskolájában született és az ő tanítványai s utódai Plato, Aristoteles s a Stoicusok által vitetett nagyobb tökélyre.

Sulpiciust is birod¹²⁾, kit mindig különösen szeretél és ki téged bizonyosan úgy jószívúsége, mint bölcsesége által is vigasztal. Ha az ő szavára és tanácsára hallgatánk vala¹³⁾, inkább a békés polgár hatalma, mintsem a fegyvert öltöttnek győzelme aláadtuk volna magunkat¹⁴⁾. Hanem ebben talán hosszabb is vagyok, mintsem szükség volt rá: azt, a mi fontosabb, rövidebben adom elő. Nekem senkim nincsen, a kinek többel tartoznám, mint neked. Kiknek annyival tartoztam, mint tudod, azokat tőlem a háboru balsorsa elrablá¹⁵⁾. Hogy ez idő szerint mi vagyok, jól tudom. De mivel nincs olyan szerencsétlen, ki, ha csupán abban fárad, a mire törekszik, valamit ne szolgálhasson, vagy eszközölhessen: hidd, kérlek, hogy minden gondolatom, tetteim, vagy igyekezetem legalább, neked és gyermekeidnek van szentelve.

Rómában, 708 elején.

F. XV. 18.

II.

518.

M. T. Cicero C. Cassiusnak sok üdvét!

Hosszabb volna e levelem, ha nem azon perczen szólítnak föl reá, mikor már a hozzád menők indulóban voltak; még hosszabb, hogy ha valami

¹²⁾ Ki ekkor Görögországban Caesar által kinevezett helytartó volt.

¹³⁾ Sulpicius t. i. consul korában 702-ben, mikor a polgárháború jelei már mutatkozni kezdtek, szívvél lélekkel azon volt, hogy egy ilyen háborúnak eleje vétessék. V. ö. a 469-ik lev.

¹⁴⁾ Szivesebben vettük volna Caesar uralmát a béke, mintsem győzedelmét a háború árrán.

¹⁵⁾ Mint Pompeiust s P. Lentulust, a kik Egyiptomban megölték.

pletykálni valém lett volna; mert komolyan veszély nélkül alig beszélhetünk. De hát nevetnünk csak lehet úgy-e? Biz' azt sem olly igen. Pedig nincs egyéb előttünk a búfelejtésre. Hát, mondog, a philosophia hová lett? A tied a konyhában van¹⁾: az enyim a *palaestra*ban²⁾. Mert szégyellek szolgá lenni³⁾. Azért egy és más dolgot keresek⁴⁾, csak hogy a Plato szidalmát ne halljam⁵⁾. — Hispániából még semmi bizonyos. Általában semmi újság. Hogy itt nem vagy, magamra nézve sajnálom: rád nézve szeretem. De a postás zaklat. Élj hát egészségben és engem, mint gyermekséged óta tetted, szeress.

Rómában, 708 elején.

F. IX. 10.

III.

519.

M. Cicero P. Dolabellának üdvet!

Nem mertem Salviusunkat ¹⁾ minden levél nélkül eresztetni hozzád. Pedig bizony nincs mit írnom egyéb, mint hogy kimondhatlanul szeretlek; miről, ha nem említném is, jól tudom, nem kételkednél. Minden esetre inkább nekem kell leveleket várnom tőled, mintsem neked tőlem. Mert Rómában semmi sem történik, miről föltehetném, hogy tudni kívá-

¹⁾ Tréfál Cassiussal, mint epicureistával; mintha t. i. e szomorú időben az evés-ivásban keresne megnyugvást.

²⁾ Hol az időt testi és szellemi gyakorlatokkal szokták a rómaiak tölteni. Itt közönségesen az in palaestra helyett: *in molestiis* íratik, és Wieland is ez utóbbit — mi nyilván a másolók, vagy librariusok hibája — találta jónak követni.

³⁾ Caesart szolgálni röstellem.

⁴⁾ Úgy teszek, mintha más dolgom volna, és a palaestrában vagy testi, vagy szónoki gyakorlatokkal töltöm az időt.

⁵⁾ Mert Plato dorgálja azokat, kik magokat szolgálatra adják.

¹⁾ Egy szabados.

nod; ha csak talán tudni nem akarod, hogy Nicias ²⁾ s Vidius között biráskodom ³⁾. Emez (mint gándolom ⁴⁾ egy pár sor írást ⁵⁾ mutat fel a Niciásnak adott kölesőnről ⁶⁾: amaz meg, mint Aristarchus, kibökdösgeti ⁷⁾ ezeket. Én, mint régi műbíráló, fogom elítélni, vallyon a költőtől való-e, vagy pedig koholtak. Képelem, erre azt mondod: hát elfeledted-e azokat a Niciás gombáit s azokat a roppant fehér keszegeket ⁸⁾, Septimia ormoscsigájával ⁹⁾?

²⁾ Az a Curtius Nicias, kit Svetonius is a jeles grammaticusok között felhoz. Egy volt azon *graeculusok* közül, kik Rómában a nagyobb házaknál nyelvmesteri minőségben rendszeren udvarolgattak, s ki Dolabellánál nagy kedvességben állt, s Cic. ciliciai kíséretéhez is oda csatlakozott.

³⁾ Azon adóssági kereset tárgyában, a melylyel Vidius Nicias ellen föllépett.

⁴⁾ Mert hihető, még ekkor nem látta Vidius azon jegyzékét, melyre ez követelését alapította.

⁵⁾ *Duobus versiculis*. E szavak ekkép értendők; nem a mint Wieland fordítja, mintha t. i. azok két külön kötelezvényt jelentenének.

⁶⁾ Vidius a Niciason követelt tartozást saját naptárába beírt két sor jegyzékével egykezezt kimutatni.

⁷⁾ Mint tett egykor Aristarchus a Homerus verseivel, melyekből a hamisaknak találtak mellé jegyet szúrt: úgy Nicias a Vidius naptárában azt a két sort, melyben a nevére adósság volt írva, hamisnak bélyegezte volt.

⁸⁾ *Ingentium squillarum*. Itt a *squillarum*nak temérdek variansa van. Illyenek: a *culinarum*; *cularum*; *rincularum*; *ingentinacularum*; *cochlearum*; *ferculorum*; *gallinarum*. A míg mindezeknél jobb nem láltatik, az általunk választott *squillarum* is megjárhatja.

⁹⁾ Azok a görög tudósok, kik Cic. idejében, különösen az elszegényült Athenből a világ fővárosába seregesen költöztek át, hogy ott a római ifjaknak a görög nyelvben s irodalomban leczkéket adjanak, már ekkor magokat általános tudomány- s művészetbeli képességek által, melyre Juvenalis szerint minden éhes görög (*graeculus esuriens*) igényt tartott, kitüntetni kezdték. Egy ilyen *graeculus* mindent tudott, és mindenre hagyta használtatni magát; kitelt belőle nyelvmester, szónok, költő, festő, építész, tánczmester, komornyik, szakács és pinczér, szóval kinek mire szüksége volt. Nicias, kiről itt szó van, Rómában privatisáló földjei között, egyike volt ugyan a tiszteletesebbeknek: hanem azért epicureusi philosophiája mellett, a melytet

No bizony! talán azt hiszed, annyira levetkeztem már a hajdani szigort, hogy egykori komolyságom nyoma még a birói széken se tűnjék ki¹⁰⁾? Ám azért én e drágálatos lakomatársunk bőröcskéjéért felelek s nem hagyom oda jutni a dolgot, hogy ha őt elmarasztalom, te meg visszahelyezd¹¹⁾; csak azért sem, hogy Plancus Bursának¹²⁾ ne legyen kitől olvasni s írni tanulnia¹³⁾. De mit bohóskodom? mikor bizonytalan nálam, nyugott hangúlatban vagy-e s vallyon nem valami nagyobbacska gondban s foglalatosságban (teszem háborúban) forgóld-e¹⁴⁾. Túl is menék a határon. Majd hát ha bizonyos leszek benne, hogy szívesen nevetsz: többet

---

tanított, még más szép mesterségekre, s különösen az ezen philosophia Rómában magára öltött jelleméhez jól illő szakácmesterségre is gondot s tanulmányozást fordított, s a mint látszik, magát a gombákból való pompás éték-készítés titkával nagyra tartotta. S miután dolgát annyira vitte, hogy már azon római nagyokat, kik előbb őt asztalaikhoz méltatták, maga is vendégekül hívhatta, alkalmasint egy illy alkalommal volt az, hogy Cic. a Nicias híres gombáival, melyeket itt tréfás hangon felhoz, megösmerekedett, s a gombáról a *Septimia* ormos-csigája is eszébe jutott, mellynek jeles készítése módját talán e római dáma, szinte a nála tanító, vagy házi barátként forgott Nicias konyha-philosophiájából tanulta. Ezen magyarázat által, mellyet Wielandtól kölcsönzünk, e különben homályos hely, elég világossá válik.

¹⁰⁾ Azaz: biz' azért, hogy a Nicias pompás étkeit el nem felejtsem, nem fogom ám, mikor ügyében mint bíró ítélek, elfeledni azt is, mi az igazság.

¹¹⁾ Miután olly nagy befolyásod van Caesarnál, ki a Pompeius törvénye által elmarasztaltakat az ítélet alól föl szokta oldozni.

¹²⁾ Kire Cic. régóta nagyon haragudott, s ki ezuttal talán csak azért jutott eszébe, mivel épen nem régiben kapott ő is kegyelmet Caesartól.

¹³⁾ Mert ha Niciasnak a Vidiustól követelt nevezetes sommát meg kellene fizetnie, talán ismét arra fogna jutni, hogy írás- s olvasztanítással keresse kenyerét, és ebből még Bursának is, kinek arra szüksége van, pénzért leczkét adjon.

¹⁴⁾ Mivel Dolabella ekkor Hispaniában volt Caesarnál.

irok hozzád. Azt mégis tudatni akarom veled, hogy a nép igen aggódott P. Sylla halálán¹⁵⁾, míg bizonyosat nem tudott. Most már nem is kérdik, mi módon veszett el; elégnék vélik tudni azt, a mit tudnak. Részemről nyugott lélekkel veszem; csupán attól tartok, hogy a Caesar dobja el talál rekedni.¹⁶⁾

Rómában, 708 elején.

F. XV. 17.

IV.

520.

M. T. Cicero C. Cassiusnak sok üdvét!

Fonák postásaid vannak, noha engem ugyan nem boszontnak; hanem mikor innen elmennek, tölem mindig levelet zsarolnak, mikor viszont megjönnek, nekem egy betűt sem hoznak. És még ezt is szebb móddal tehetnék, hogyha nekem az írásra egy kis időt engednének: de úti süveggel jönnek s azzal, hogy utítársaik várnak rájuk a kapuban. Azért meg fogsz bocsátani, ha most ismét rövid levelet kapsz. Hanem várhatsz majd kimerítőt is mindenről. Ámbár mit szabadkozom előtted, mikor hozzám embereid türes kézzel járnak, hozzád levelekkel térnek vissza?]

Mi itt (hogy irjak neked mégis valamit) azt hallottuk, P. Sylla az öreg¹⁾, meghalt. Némellyek

¹⁵⁾ Nem mintha sajnálta volna Syllát, hanem mert félt, hogy a hír halála felől nem igaz. A nép gyűlölte őt azért, mert valamint dictátor rokona Sylla alatt, úgy Caesar dictatorságában is a proscriptusok javait összevásárolni szokta.

¹⁶⁾ Azaz: a Caesartól proscibáltak dobra ütött javaira aligha fog Sylla holta után számos vevő találkozni, s e miatt az ilyen árverések el fognak akadni.

¹⁾ Az, kiről az előbbeni levél végén szó volt. Közhíjjal D. Sullan; mások D. Silanum variánsokat használnak; de mindenik hibás.

azt mondják, rablók által, mások, hogy csömörben²⁾. A nép nem törődik vele³⁾, mert hogy teste már meg van égetve, bizonyos⁴⁾. Ezt te, bölcseséged szerint nyugott lélekkel fogod hallani⁵⁾, ámbár benne a polgárság színét veszítők el⁶⁾. Azt hiszik, Caesar sajnálni fogja, félvén, hogy majd a kobzás meg fog csökkenni⁷⁾. Mindius Marcellus és Attius kenetáros felette örülnek, hogy egy versenytárstól⁸⁾ megmenekültek.

Hispaniából semmi új; hanem a várakozás igen nagy; a hírek kissé szomorúak⁹⁾, de nem hitelek.

Pansánk¹⁰⁾ december 3-kán indult el az imperator-palástban¹¹⁾ s példájából láthatta mindenki,

²⁾ Gúnyos czélzás azon telhetetlenségre, melyet Sylla a pro-scribáltak javai összevásárlásánál mutatott.

³⁾ Akármiként múlt ki, csakhogy meghalt.

⁴⁾ Bizonyos hát az is, hogy csakugyan meghalt.

⁵⁾ Ironia. Mert jól tudta azt Cic., hogy Cassius olly ember halálán nem sajnálkozhatik, ki a pompeianusoktól elkobzott javakat magához vásárolgatta.

⁶⁾ Késérű ironia a megromlott társadalmi állapotra, melyben olly egyének mint Sylla tették a polgárság színét.

⁷⁾ V. ö. az 519-ik lev. Ez úgy is érthető, hogy mármost Sylla elhalván, majd nem lesz ki az árveréseknél a jószágok árrait fölverje, a mint ezt Sylla tenni szokta.

⁸⁾ Ki az említett árveréseknél mindig nyomta őket a többet-igérés által.

⁹⁾ Caesar dolgai felől; melyekről Ateguának febr. 19-én történt bevétele előtt érkezhettek rossz hírek is. Csakhogy itt Cic. olly általánosságban szól, hogy a mit mond, vagyis a szomorú hírek, Pompeius fíjaira is alkalmazhatók.

¹⁰⁾ C. Vibius Pansa, ki később Hirtiussal együtt lett consul.

¹¹⁾ Innenső Galliába Brutust felváltani a helytartóságban. De midőn itt az mondatik, hogy oda decemb. 29-én indult el, e nap nem látszik egyezni azzal, mit ugyancsak Pansa elindulásáról, mint még nem történtől alább az 534-ik levélben említ. Pedig annál a levélnél ez itt később, de még azzal egyidőben sem írathatott, minthogy akkor már Cic. elhalt leánya miatti nagy búbanatában, úgy mint itt a Sylla halálánál teszi, nem enyelegetett volna. Ez a Cassiushoz

miről te a minap kezdettél kétkedni ¹²⁾, *hogy a καλον-t* ¹³⁾ önmagáért kell kívánni. Mert minthogy ő sokak bajain segített s magát e szomorú időkben emberül viselte, a jó érzelmű férjfiak rendkívüli szeretete kísérte őt.

Hogy folyvást Brundisiumban múlatsz, fölötte helyeslem és szeretem s bizony szerintem bölcsen téssz, ha közömbös maradsz ¹⁴⁾. Az legalább nekem, mint a ki szeretlek, örömökre szolgál. Hanem, az istenért, ha ezentúl írsz haza valamit, emlékezzél meg rólam is. Részemről soha tudtommal senkit levél nélkül nem bocsátok hozzád.

Rómában, 708. elején.

F. VI. 18.

V.

521.

Cicero Leptának! ¹⁾.

A mint Seleucusodtól a levelet kaptam, azonnal megkérdeztem egy czédulában ²⁾ Balbust ³⁾,

szólvó levél tehát januárius hónapban még Tullia halála előtt volt írva, s így azt, mit később Cic. Pansa indulásáról mond, ennek nem Rómából, honnét már akkor elment volt, hanem valamelyik villájából, hol még darabig időzött, történendő elindulásáról kell érteni. E talán fölöslegesnek látszható jegyzetet, a levelekben követett chronologiai rend tekintetéből szükség volt megtennünk.

¹²⁾ Mikor Epicurus iskolájához szegődött.

¹³⁾ Az erkölcsi szépet s jót vagyis az erényt.

¹⁴⁾ Semmibe sem veszed, bármit tesznek s beszélnek is

¹⁾ Cic. barátja s Ciliciában volt hadszertármestere (*praefectus fabrum*).

²⁾ *Per codicillos*. A rómaiak rövidebb írásbeli közleményeiket melyek formális levélre elegendő anyagot nem szolgáltatottak, viasszal bevont táblákra szokták följegyezni, s e táblákat hívták *codicillusoknak*, melyek tehát nálok a mai czédulák s billetek helyét pólták.

³⁾ A Caesar meghitt emberét, a ki ekkor Rómában volt.

mint szól a törvény⁴⁾. Ő azt írta vissza : *a kik praecóságot visznek⁵⁾ tizedesek⁶⁾ nem lehetnek; a kik vittek volt, lehetnek.* Így hát csak legyenek jó lélekkel mind a te embereid, mind az enyimek. Már az meg sem is engedhető lett volna, hogy miután azok, kik ma is haruspexséget űznek⁷⁾, Rómában a senatusba fölvétetnek : azok, a kik egykor praecóságot űztek, a municipiumokban tizedesek ne lehessenek.

Hispaniából semmi újság nincs. Hanem az bizonyos, hogy Pompeiusnak⁸⁾ nagy serege van. Mert Caesar maga megküldte hozzánk⁹⁾ Paciaecus¹⁰⁾ leve-
lének mássát, mellyben az áll, hogy szinte tizenegyre megy legiói száma. Messala is írt volt Q. Salassusnak¹¹⁾, a kinek testvére P. Curtius, Pompeius meghagyásából, a sereg szeme láttára öletett meg : minthogy Lehány hispanussal összebeszélt, hogy Pompeiust, majd ha élelmezés végett nem tudom micsoda városba fog menni, fogják el s vigyék Caesarhoz.

A mi azt az ügyedet illeti, hol kezes vagy Pom-

---

⁴⁾ Mellyet Caesar a provinciákban levő *decuriók* iránt kiadni készült.

⁵⁾ Vagy a kik még *praecók*; minthogy a praecók Rómában alsóbb rendbeli egyének voltak.

⁶⁾ Vagyis *decuriók*, kik a gyarmatokban és municipiumokban senatori ranggal bírtak. Nevök arra mutat, mintha tizen lettek volna, de valóban többen voltak; mert a *II-ik Agrariában* szinte százról is van a szó.

⁷⁾ A főbbek nagyon orrolták, hogy Caesar többek közt valami *Ruspina* nevű haruspexet is senatori rangra emelt.

⁸⁾ Pompeius Magnus fijának.

⁹⁾ A tanácshoz.

¹⁰⁾ *L. Junius Paciaecus* egy hispaniai eredetű, de római polgárjoggal bírt egyén volt, kit Caesar a hispaniai háború alatt egy *Ulla* városa alá küldött gyalog és lovas csapatnak vezérletével bízott meg. Lásd : *de Bello Hispan. cap. 3.*

¹¹⁾ Egy Rómában otthon tartózkodott lovag.

peiusért¹²⁾, ha jótálló társad Galba, ki a maga va-
gyonára nem kissé ügyelő ember, megjön, folytatom
vele az értekezést arról, mint lehessen a dolgon se-
gíteni, mihez neki, amint látom, reménye van.

Hogy *Oratoromat*¹³⁾ olly igen szereted, annak
felette örvendek. Én hiszem is, hogy mit csak a szó-
noklatról tudok, mindazt e munkámban egytűvé fog-
laltam s ha az ollyan, millyennek, mint írod, te
neked látszik: úgy én is vagyok valami; ha nem
ollyan: nem bánom, ha mennyi e munka becséből,
annyi alaposságom hiréből levonatik. Óhajtom, hogy
Leptánk¹⁴⁾ efféle művekben már kedvét találja. Bár
korának érettsége nincs is még itt, nem fog az ár-
tani, hogyha füleibe illy hangok ütődnek.

Igaz, Tulliám szülése tartóztat vala Rómában:
hanem bár ő, mint remélem, már elég jól van is¹⁵⁾,
folyvást le vagyok kötve itt, míg Dolabella ügynö-
keivel az első fizetést¹⁶⁾ megtetetem; de valóban
nem is vagyok már ollyan kószáló, mint voltam.
Előbb épületeimben és a nyugalomban gyönyör-
ködtem: most itt olly házam van, melly egy villám-
nál sem alábbvaló¹⁷⁾ és nagyobb nyúgalmam, mint-
sem bármi legpusztább vidéken. Azért tanulmány-
a

¹²⁾ Vagy Magnusért, vagy ennek most említett fijáért. De úgy
látszik kérdés alatt volt, tartozik-e Lepta Pompeius javai elkobozta-
tása után jótállásánál maradni, s a hitelezőket saját javaiból elé-
gíteni ki.

¹³⁾ Melly gyönyörű munkáskáját *De Perfecto Oratore ad M. Bru-
tum* czim alatt nem rég adta volt ki.

¹⁴⁾ Érti Lepta fiját.

¹⁵⁾ Később a szülés következtében rosszabbul lett s bele is halt.

¹⁶⁾ Mellyet Dolabella Tullia visszaadandó hozományából tenri
tartozik.

¹⁷⁾ Mert a római nagyok villái olly pompás és terjedelmes épü-
letekből állottak, hogy ott még nagyobb kényelmet éreztek, mintsem
a városban levő házaiknál.

imban sem vagyok gátolva s velek minden félbenszakasztás nélkül foglalkozhatom. Minél fogva hiszem, előbb foglak én téged itt, mintsem te engem ott látni.

A kedves jó Lepta tanulja be Hesiodust és ajkán hordja tőle ezt :

*Isteni végszéből az erényt megelőzi verejték*¹⁸⁾.

Rómában, januárban, 708.

F. XV. 16.

VI.

522.

M. T. Cicero C. Cassiusnak sok üdvét!

Gondolom, szégyenled kissé magadat, hogy már e harmadik levéllel leplek meg, míg te egy sorral, vagy betűvel sem engem. De azért mégsem zaklatlak. Mert annyival hosszabbakat várok, vagy is inkább csikarok ki tőled. Én, ha volna mindig kire biznom, egy órában hármát is küldenék; mert nem tudom hogyan, úgy tetszik, mintha előttem állanál, midőn hozzád irok s pedig nem a *képzeldés tüne-ményeiként*¹⁾, mint új barátid²⁾ állítják, kik azt hiszik, hogy a Catiusi rémalakok *szellemi képleteket*³⁾ is keltnek. Mert tudnod kell, Epicurus tanítványa, az insubriai Catius⁴⁾ azokat, a miket a gargettusi⁵⁾

¹⁸⁾ Vers Hesiodusból.

¹⁾ κατ' εἰδῶλων φαντασίας.

²⁾ Az epicureusok.

³⁾ διαροητικαὶ φαντασίαι.

⁴⁾ Kinek szülőföldre felső Italiának azon része volt, melyet a rómaiak, mivel a Pó vizén túl fekütt, *Gallia Transpadana*-nak neveztek. Erről a Catiusról mondja Quintilianus lib. X. cap. 1. *in epicureis levis quidem, sed non injucundus tamen auctor est Catius*. Ugyanaz, a kit Horatius is *Satyr.* II. 4. beszéddel fölléptet, noha ő már ekkor régen meghalt volt.

⁵⁾ Megvetésből nevezi így Epicurust, mint ki egy *Gargettus* nevű görögországi falúból való volt.

és utánna Democritus tüneményeknek mond, *rémalakoknak* nevezi. Már ha e rémalakoknak a szemekbe verődni lehet is, minthogy közvetlen ezek elé ötlenek: a lélekbe mint lehessen, én nem látom⁶⁾. Neked kell arra megtanítnod engem, majd ha épségben haza jössz, vallyon a te rémalakod hatalmamban van-e, hogy mihelyt rád gondolni kedvem jön, azonnal előttem teremnie kelljen; sőt nemcsak ha rólad, ki szivemhez vagy ragadva, de ha Britannia szigetéről kezdenék is gondolkodni, ennek alakja is tüstént előmbe röpüljön. De ezekről később. Mert csak meg akarálak kísértetni, mint veszed a dolgot. Ha boszorkodol s rösteled, még többet is mondok s törvényesen követelni fogom, hogy a melly felekezetből erővel s fegyveres kézzel lökettél ki⁷⁾, abba ismét vissza helyeztessél. Az ilyen interdictumban nem szokás oda tenni: *ez évben*. Azért ha immár két, vagy három éve is, mióta a gyönyör csábjaitól elszédítve az erénynek⁸⁾ válólevelet küldöttél⁹⁾, vele semmit nem fogunk veszteni. Ámbár kihez is beszélek? nemde egy olly hős férjfihoz, ki mióta a

⁶⁾ Mert az epicureusok azt állították, hogy a mint az ember valami tárgy felől gondolkodik, annak képe (*ειδώλον*) azonnal lelke előtt föltűnik. Az epicureusok e dolgokról tanával, mellyből ők az emberi léleknek minden jelenségeit magyarázgatták, Lucretius *de Rerum Natura* czimű munkájának IV-ik könyvéből legjobban meg lehet ismerkedni annak, kinek ennél egyéb dolga nincsen.

⁷⁾ Tréfából a praetornak violentialis eseteknél interdictumában használt íme szavait alkalmazza itt: *unde tu vi hominibus armatis deieceras, illuc restituas*; mintha t. i. Cassiust barátai akaratja ellenére erővel vitték volna át Epicurus sectájába a Stoicusoktól.

⁸⁾ Mint a stoicusok fölvenék.

⁹⁾ Epicurus legfőbb jónak a *gyönyört* állítván, bár ezt nemes értelemben vette, ellenei ebből kaján elferdítés által, ártatlan tanára, mintha annak czélja merő érzékiség volna, minden gyalázatosságot rákentek.

világba kiléptél, semmit nem tettél, mi merő nagy-szerű méltóságra ne mutatna. Már félek, abban a felekezetben ¹⁰⁾ is több az életrevalóság, mintsem én gondoltam, miután te azt helyesled. Hogy juthatott eszedbe efféle? fogod most mondani. Mert semmi más irnivalóm nem volt. Mivel a köztársaságról nem írhatok; nem lévén kedvem megírni a mit érzek.

Rómában, januárban, 708.

F. XV. 19.

VII.

523.

C. Cassius M. T. Cicerónak sok üdvét!

Ha jól vagy, örvendek. Herculesügyse' mostani vándorlásom közben mitsem teszek örömostebb, mint ha hozzád írok. Mert úgy tetszik, személyesen szólok és enyelgek veled. De ez nálam nem Catius rémképeitől ¹⁾ jön; a kiért ²⁾ én neked jövő levelemben annyi pimasz stoicust ³⁾ adok cserében, hogy azt kell mondanod, Catius Athenaeben született. Hogy Pansánk az imperatori palástban kedvező közvéleménynyel távozott a fővárosból, azon mind ő reá nézve, mind, megvallom, mindnyájunk tekintetéből örvendek. Mert remélem, most a világ által fogja látni, milly köz útálatban áll a kegyetlenség és milly kedvességben a jóság s szelidség, — aztán hogy az, mire a gonoszok olly igen vágy-nak s ásítnak, a jókra szokott szállani ⁴⁾. Mert ne-

¹⁰⁾ Érti az Epicurusét.

¹⁾ *Spectra*. Miután Epicurus *ειδώλων*-ait Catius e szóval hibá-san fordította latinúl.

²⁾ Mint rossz fordítóért.

³⁾ Kiknek cseppel sincs szebb nyelvök a Catiusénál.

⁴⁾ Mint Pansára jó s kegyes voltáért a Gallia kormányzása szállott.

héz meggyőzni az embereket a felől, *hogy a szépet önmagáért kell kívánni*⁵⁾: ellenben hogy a gyönyör s léleknyugalom az erény, igazság, vagyis a *szép* által éretik el⁶⁾, nemcsak igaz, de bebizonyítható is. Maga Epicurus, kitől minden Catiusok s Amasi-niusok, a szavak e rossz magyarázóí erednek, azt mondja: *gyönyörben élni nem lehet, hacsak szépen s igazán nem élünk. Azért mind Pansa, ki a gyönyört követi, hű az erényhez; mind azok, kik tőlünk a gyönyör barátinak*⁷⁾ *hívatnak, a szépnak s igaznak barátai*⁸⁾ és minden erényt tisztelnek s gyakorolnak is. Annál fogva Sylla⁹⁾, kinek ítéletét nem lehet nem helyeselnünk¹⁰⁾, látván a philosophusok külömböző véleményét, nem sokat kérdezte, mi a jó¹¹⁾, hanem minden jószágot összevásárolt; kinek halálát részemről, mondhatom, nyugott kedélylyel¹²⁾ vettem. Külömben sem sokáig hagyja őt Caesar nélkülözniünk; mert van elég száműzötte, kikkel

---

⁵⁾ Azaz, hogy a Stoicusok e szigorú tana nem nagy népszerűséggel bír, és nem igen kapós az emberek előtt.

⁶⁾ E sarkelyre volt építve az Epicurus rendszere, mint az többek közt Plutarchus s Laërtius bizonyítják; mégis a szegény epicureistákra mit rájok nem fogtak! hogy ártatlan rendszerüknek veszett nevét költsék, minek csakugyan sikere is lön, annyira, hogy az *epicureista* név alatt, maiglan testi gyönyört hajhászó emberek szoktak értetni.

⁷⁾ φίλῆδοι.

⁸⁾ φιλοκαλοὶ καὶ φιλοδικαίτοι.

⁹⁾ Kinek halála felől Cic. az 520-ik levélben szólott.

¹⁰⁾ Irónia.

¹¹⁾ Mint keresik a philosophusok mi a *Summum bonum*.

¹²⁾ Ismét irónia; mert hisz a Sylla halála Cassiusnak semmi bűt sem okozhatott.

nektünk helyre pótolhatja ¹³⁾ s nem fog vevőben
szükséget látni, ha fiára tekint ¹⁴⁾.

Most, hogy a köztársaságra térjek át, írd meg
válaszodban, mint áll Hispaniában a dolog. Vesszszek
el ¹⁵⁾, ha aggodalomban nem vagyok s nem inkább
kivánok a régi kegyelmes úr ¹⁶⁾ mellett maradni,
mintsem újjal s kegyetlennel ¹⁷⁾ tenni kísérletet.
Tudod, Cnaeus milly örült; tudod, miként a kegyet-
lenséget erénynek tekinti; tudod, hogy magát álta-
lunk mindig kinevettetni gondolta. Félek, hogy ő
meg bennünket amúgy parasztosan, majd fegyver-
rel nevetne ki viszont ¹⁸⁾. Ha hát szeretsz, írd meg,
mi történik. Be szeretném tudni, vallyon ezt aggódo,
vagy nyugott kedélylyel fogod-e olvasni; mivel ak-
kor azt is tudnám, mit kell cselekednem. Hogy
hosszas ne legyek, élj szerencsésen és engem, mint
eddig, szeress. Ha hogy Caesar győzött, engem min-
den perczen várhatsz.

Rómában, január végén, 708.

---

¹³⁾ *Restituat*. E kétértelmű szó által két finom vágást ejt Cas-
sius Caesaron; mert midőn vele őt azért láttatik megróvni, hogy a
Pompeius törvénye mellett elmarasztaltakat visszahelyezgeti, egy-
szersmind ráfogja, mintha már volnának olly kinézett emberei, kikkel
az elkobzásoknál a meghalt Sylla helyét pótolja.

¹⁴⁾ T. i. a Sylláéra, ki atyjának a kobzott jószágok összevételé-
ben méltó utóda lesz.

¹⁵⁾ *Peream*. E szó a rómaiaknál afféle katonás (vagy bakkan-
csos) esküszó volt, millyen körülbelöl a már ma divatban levő: *en-
gem az ördög vigyen el, ha stb.*

¹⁶⁾ Érti Caesart.

¹⁷⁾ Millyen a Pompeius fia Cnaeus, a mint ezt mindjárt meg is
nevezi.

¹⁸⁾ Nem úgy mint mívelt emberhez illik, hogy a tréfát tréfával,
hanem hogy bottal fizeti vissza.

M. T. Cicero A. Torquatusnak üdvet!

Előbbeni levelemben ¹⁾ inkább csak jószívűségből, mintsem hogy a dolog úgy kívánta volna, valék hosszasabb. Mivel sem férjfiasságod gyámolításomra nem szorúlt, sem sorsom s helyzetem nem olyan, hogy én, a ki magam mindennek hiával vagyok, mást gyámolithassak. Ez úttal hát még rövidebbnek kellennem; mert ha előbb annyi szóra nem volt szükség: most sincs annak semmivel több helye; vagy ha akkor szükség volt, elég annyi belőle, főleg miután semmi új közbe nem jött. Mert bár naponként hallunk valamit azon dolgok felől, miknek hire, hiszem tehozzád is eljut: csak egy a velejek, s ugyanaz a végök, melyet én akkép látok lelkemben, mint mit szemeinkkel látunk. De semmi olyast nem látok, a miről bizonyosan ne tudnám, hogy magad is látod. Mert habár azt, mi vége lesz e dolognak, senki meg nem jövendőlhethi is: mind a háború kimenetelét, mind, hogy ha ezt nem is, azt legalább látom, hogy miután egyik félnek győznie kell, ez vagy amaz a győzelem ²⁾ minő leend. És ha ezt jól meggondolom, úgy találom, hogy semmi csapásnak nem lehet azt nézni, ha rajtunk előbb megtörténik is, a mivel leginkább ijesztgetnek ³⁾. Mert úgy élni, mint ahogy akkor élni kell ⁴⁾, a leg-

¹⁾ Érti az 517-ik levelet.

²⁾ Akár Caesar akár Pompeius fíja fog győzni.

³⁾ Azaz: ha bennünket előbb elér is a halál, melylyel most mint legnagyobb csapással ijesztgetnek a harczoló felek győzedelmök esetére.

⁴⁾ A köztársaság szabadságának elveszése után, akár Caesar, akár az ifju Pompeius kényuralma alatt.

szomorúbb. Meghalni ellenben egy böles sem tartotta szomorúnak még a boldogra nézve is. De hisz egy olly városban ⁵⁾ vagy, hol az effélékről, úgy látszik, még a falak is bővebben és szebben tudnak szólni. Részemről a felől bizonyossá teszek (habár a mások bajából csekély is a vigasztalás), hogy jelenleg semmivel rosszabbúl nem állsz, mint bárki is azok közül, a kik vagy elmentek ⁶⁾, vagy itthon maradtak. Amazok harcolnak ⁷⁾: ezek a győzőtől félnek ⁸⁾. De ez csekély vigasztalás; nagyobb az, mit, hiszem, használsz — magam legalább használok. Mert részemről, míg megleszek, semmiért nem épeledöm, miután minden bűntől ment vagyok; ha pedig többé nem leszek : akkor semmi érzéssel birni nem fogok. De már ismét *Athenaëbe viszek baglyot* ⁹⁾, a ki hozzád ilyenekkel jövök. Nekem rád, a tucidre s mindenedre legnagyobb gondom van s fog lenni. mig élek.

Rómában, januárban, 708.

F. IV. 10.

IX.

525.

M. T. Cicero M. Marcellusnak üdvét!

Bár semmi újság nincs, mit hozzád irhatnék és már inkább leveledre, sőt tenmagadra kezdek számolni : mégis, mert Theophilus ¹⁾ megy, meg nem tudtam állni, hogy neki valami levelet ne adjak.

⁵⁾ Athenaëben.

⁶⁾ A hispaniai háborúba.

⁷⁾ Vagy Caesar vagy Pompeius hadánál.

⁸⁾ Egyik rész Caesartól másik Pompeiustól.

⁹⁾ Azt beszélem, mit magad jobban tudsz.

¹⁾ Marcellus szabadosa, ki által már előbb is küldött volt Marcellusnak levelet. Lásd : a 468 ik lev.

Lásd tehát, hogy minél előbb megjőjj. Mert hidd, úgy fogsz jőni, mint kit nem csupán mi, vagyis a tieid várunk, hanem általában mindenki. Már nekem néha eszembe jutott attól is félni egy kissé, hogy tán kedved volna későbbben jőni meg. Ha semmi érzékkel nem bírnál, csak a szemekével: egészen megbocsátanám, hogy némellyeket látni nem kívánsz: de miután nem sokkal tűrhetőbb a mit hall, mintsem a mit lát az ember, és azt is gyanitom, hogy házi viszonyaidra nézve igen fontos hova hamarább megjőnöd és ez minden tekintetben hasznos lenne: gondoltam, jó lesz ha erre figyelmeztetlek. Egyébiránt, megmondván részemről, mit szeretnék, a többit a magad bölcs belátására bízom. Hanem kérlek, engem arról, melly időre várjunk, értesíts. Élj szerencsésen.

Rómában, januárb. 708.

F. VI. 4.

X.

526.

M. T. Cicero A. Torquatusnak üdvét!

Újság, mit hozzád írhatnék, semmi sincs és ha volna is valami, tudom, arról a tieid által értesülni szoktál. Hanem a jövő eshetőségeihez, bár mindig nehéz is felölök itélni, olykor mégis hozzávetés útján közelebb férhetni, hogyha a tárgy olyan, mellynek kimenete előre látható. Most már úgy látszik, annyit észrevehetünk, hogy tartós háború nem lesz, noha némellyeknek ebben is más a nézetök. Én részemről hiszem, hogy mikor ezt írom, már történt valami; hanem hogy mi? nehéz kitalálni ¹⁾.

¹⁾ Nehéz volt előre tudni Pompeius győz-e, vagy Caesar; mert mint mindjárt mondja, azonkívül, hogy a háborúban mindig kétes,

Mert a mellett, hogy Márs minden háborúban *két kulacsos* ²⁾ s a csaták kimenetele mindig bizonytalan : jelenleg mind a két félnél a haderőt olly nagy-nak, olly harcra késznek lenni állítják, hogy bármel melyik győz is, nem leend meglepő. Az a közvélemény naponként több erőre kap, hogy ha a háború okai között van is valami különbség: a győzelem között nem nagy különbség lesz. Amazokat ³⁾ jóformán megpróbáltuk már : emennél ⁴⁾ senki sincs, kinek eszébe ne jutna, mennyire félhetni a haragos, fegyveres győzötől. Ha ezzel netalán szaporítnám fájdalmadat, melyet vigasztalásommal enyhítnem kellene : bevallom, hogy én a köz bajokra nézve semmi vigasztalást nem lelek, azon egyen kívül (de mi, ha elfogadni képes vagy, legnagyobb s mit én naponként inkább használok), hogy a tiszta szándék öntudata legjobb vigasztalás kedvetlen viszonyainkban s hogy semmi nagy baj, a bűnön kívül nem létezik. Miután mi ettől elannyira távol vagyunk, hogy még inkább igenis jók voltunk s csakis elhatározásunk rosszalható — azt tévén, mit tennünk kellett : a mi történt, szenvedjük békével. Azt azonban magamra nem veszem, hogy a köz szen-

---

mellyik félnek fog a szerencse szolgálni, most olly nagy kész erő áll szemben egymással, miszerint nem lenne csoda, akármel melyik fél győzne is.

²⁾ Bocsánatot kérünk e tán kissé trivialis, de korántsem botrányos kifejezésért. Nála hívebbet a *Mars communis* értelmének teljes visszaadására keresve sem találhatnánk. Belőle Cic. e szavait minden magyar ember egyszerre megérti, s tudja, hogy azok nem mást jelentnek, mint ezt : *háborúban a hadak istene*, mind a két felet biztatja. F.

³⁾ A caesarianusokat, kikről már tapasztalásból tudjuk, mily-lyenek.

⁴⁾ T. i. az ifjú Cn. Pompeiusnál, kinek ha győz, kegyetlenségétől méltán félhettek.

vedés ellen vigasztaljalak; az mind a vigasztalás-hoz nagyobb ész, mind elviseléséhez különös lelki erőt kíván. Arról akárki könnyen meggyőzhet, miért nem kell épen teneked aggódnod. Mert annak, ki fölmentésed körül késedelmesb lőn, mintsem gondoltuk, megkegyelmező szándéka nem kétes előttem. A többiekről meg, hiszem, nem is várod, miként vélekedem. Az eposzthatne még, hogy a tiedtől olly soká távol vagy. Igaz, hogy ez kellemetlen, kivált olly magzatok mellett, kiknél kedvesbeket kívánni sem lehet. Hanem, mint már múltkor írtam neked, az idők olyanok, hogy kiki ön sorsát véli legszomorúabbnak s bárhol van is, ott tetszik neki legkevesebbé. Én részemről legrosszabbnak tartom, hogy Rómában vagyunk; nemcsak azért, mivel minden nyomort keservesebb látni, mintsem hallani; de azért is, mert a véletlen veszélyek minden eseményeinek inkább ki vagyunk tétetve, mintsem ha itthon nem volnánk. Noha magamat, ki vigasztallak, nem annyira a tudomány, melylyel mindig foglalkoztam, mint inkább a hosszas idő csillapított csak meg. Fogsz rá emlékezni, milly nagy bánatban voltam én. Fő vigasztalásom e részben az, hogy többet beláttam másoknál, midőn bármi terhes föltétel alatt is békét óhajtottam. S habár mind az történetből s nem az én jövőndölésem folytán teljesült is: azért az előrelátás e hiú érdemében is örömet találok. És azután (s e vigasztalásban veled osztozom) hogyha már az élet véghatárára szóllítatom is, nem olly hazától szakasztatom el, mellyet nélkülöznom fájdalmasan esnék, — kivált miután azontúl semmi érzés nincsen. Előnyömbre szolgál korom s eddig lefolyt életem is, melly jól végzett pályájával gyönyörködtet, ott pe-

dig az erőszaktól rettegni nem enged, hová úgy szólván már maga a természet elvezetett. Végre egy olly férjfi ⁵⁾, vagy inkább ollyan férjfiak ⁶⁾ haltak e háborúban el, hogy az ő sorsuktól, ha a szükség úgy kívánná, vonakodni szégyennek látszanék. Én magamra nézve mindent fölteszek, s nincs olly nagy szerencsétlenség, a mit bekövetkezni ne higgyek. De minthogy a félsben több rossz van, mintsem abban, mitől az ember fél: vele fölhagyok, — főleg midőn ollyasmi vár reánk, minél nemcsak semmi fájdalom nincs, sőt még inkább a fájdalom végét éri. Hanem elég sok már ennyi; talán több is, mintsem mennyire szükség volt. De az én leveleimet nem a beszédesség, hanem a szeretet teszi hosszabbakká.

Hogy Servius elment Athenaeból ⁷⁾, sajnáltam. Mert nem kétlem, nagy könnyebbségedre szolgált a mindennapi összejövetel s beszélgetés olly jó embe-
reddel s olly derék és okos férjfiaval. Kérlek, mint hozzád illik s szokásod, férjfiasságoddal támogasd magadat. Én mindenről, miről gondolhatom, hogy kívánod, s hogy rád és a tiedre tartoznak, szorgosan s pontosan gondoskodni fogok; mit ha teszek, csak irántam való szivességedet utánzom, érdemeidet utólélni nem fogom. Élj szerencsésen.

Rómában, januárb. 708.

---

⁵⁾ Czóloz Pompeius Magnusra.

⁶⁾ Mint pl. M. Bibulus P. és L. Lentulus, L. Domitius, Ap. Claudius és több ilyenek.

⁷⁾ Nem provinciáját hagyta ott, hanem csak Achaia többi városaiba ment, honnét aztán Athenaebe ismét visszatért.

F. VI. 10.

XI.

527.

M. T. Cicero Trebianusnak ¹⁾ üdvét!

Milly nagyra becsüllek s becsültelek mindig; melly igen becsülsz, mint látom, te is viszont engem: magam tanúja lehetek. Mert valamint azon elhatározásod, vagy inkább balsorsod, hogy a polgárháborúban olly sokáig részt végy, mindig nagy fájdalmamra volt: úgy annak ez eredménye, hogy később, mintsem illenék és én óhajtanám, nyerd vissza vagyonedat s méltóságodat, nem kisebb bútokoz nekem, mintsem okoztak teneked mindig az én eseteim. Azért mind Postulumenus ²⁾ és Sestius, mind igen sok izben Atticusunk s legközelebb szabadosod Theudas előtt is egész valómat feltártam, s mindeniknek nem egyszer mondtam, hogy mindezzel, a mi tőlem telik, neked és gyermekeidnek szolgálni kívánok s kérlek ezt a tiednek írd is meg, hogy legalább azt, mi tehetségemben áll, mint mű-

¹⁾ Májig kérdés alatt van, kihez szól igazán e levél. Némellyek Trebatiushoz, mások Trebellianushoz, vagy Treboniushoz czímezgetik. Martyni-Laguna Corradus azon ötletét, hogy itt *L. Torquatust* szükség írni, szép okoskodások által igyekezett kelendővé tenni. De azért szerintünk e vélemény sem állhat meg. Mert Cic. *L. Torquatust* (*Brut. cap. 76.*) a polgári háborúban elestek közé számítja, s kétségkívül az is, mit *de Bello Afric. c. 96.* olvasunk, erről a Torquatusról értendő. Miután hát annak, kihez e levél íratott, a Caesarnál Dlabella által kieszközlendő kegyelem ígértetik, sem e, sem a 640-ik levél, a már ekkor meghalt Torquatushoz nem intéztethetett. Azért ha kinek a Trebatianus név nem tetszik, kereshet a helyébe mást de *L. Torquatust* semmi esetre nem használhatja.

²⁾ Valóságos római családnév; mert Manutius azt mondja, ő maga is látott Farnesius bibornok palotájában egy régi négyszög faragott követ, mellyen *Postulumenus Secundus* név volt olvasható. A *Salvidienus*, *Volusenus*, *Vibienus*, *Labienus*, *Caesidenus*, *Nasidienus* és *Vatienus* szinte illyen hangzású római nevek voltak.

ködésemet, tanácsomat, vagyonomat, hűségemet minden alkalommal részökre készen állani higgyék. Ha szavam- s befolyásommal annyit tenni tudnék, mennyit abban a köztársaságban, melytől olly sokat érdelek, tudnom kellene : te is az volnál már, a ki egykor valál — legméltóbb minden fő polczra, vagy legalább bizonyosan rendedben ³⁾ az első. De miután mind ketten egyszerre s egy okból buktunk el : csak azt, mit főntebb emliték s a mivel még bírok, ígérhetem neked, és meg a mit azonfölül régi méltóságom némi maradványaiból még birni képzelek. Mert maga Caesar is, mint sok adatokból észre lehet vennem, épen nem idegen tőlünk és minden meghittebb emberei szerencsére ⁴⁾ egykor nevezetes szolgálataim által lekötelezve lévén, engem különös figyelemben tartnak s tisztelnek. Ha hát alkalmam nyílik javadért, azaz fölmentetésedért ⁵⁾ (mi mindent magában foglal) működni — mit, legalább az ő beszédek után, naponként hajlandóbb vagyok remélni — személyesen akarok föllépni s működni. Mindent elmondanom nem szükség; egész részvéte- met, jóakaratomat neked szentelem. Hanem igen fontos rám nézve, ezt minden tieidnek tudniok; mit egy leveled által megtehetsz; hadd legyenek meggyőződve arról, hogy Trebianus számára Cicerónak mindene készen áll. Ennél az a czélom, hogy ne

---

³⁾ *Ordinis sui*. Érti a lovagi rendet, mert ha a senatorit értené, akkor *ordinis nostri*-t mondana. Ebből is kitetszik, hogy e levél nem L. Torquatushoz volt írva; mert ez, mint ki 704-ben praetorságot viselt, már ekkor régen senatori ranggal bírt. V. ö. az 1-ső jegyz.

⁴⁾ Nem tudván azt, mikor velek jót tett, hogy még egykor rájo k fog szorúlni.

⁵⁾ A száműzetéstől, hogy Rómába haza jöhess.

tartsanak ők olly terhesnek semmit, miben én, ha értted vállalom magamra, örömet ne találjam.

Előbb írtam volna hozzád ⁶⁾, ha tudom, hogy milly modorban irjak. Mert illy állapotban a jó barátoknak vagy vigasztalniok, vagy biztatniok kell egymást. Vigasztalásnak helyét nem láttam, miután sokaktól hallám, milly hősileg s bölcsen tűröd e sérelmes állapotot s mi nagy mértékben vigasztal tetteid és érzelmeid öntudata. Mi ha úgy van : akkor nagy gyümölcsét aratod azon legüdvösb tudományoknak, mellyekkel tudtomra mindig foglalkoztál s hogy csak ennél maradj, arra hathatósan intlek is és egyszersmind neked, mint egy az eseményekben, történelmi példákban s egész régiségben legjártas embernek, én, a ki ezekben magam sem vagyok jövővény s ha talán a tudományban nem annyira is, mint óhajtanám, de az élet- s gyakorlatban, még nagyobb mértékben, mintsem szeretném, avatott vagyok, jót állok a felől, hogy rád nézve ez a keserű és sérelmes állapot nem fog tartós lenni. Mert úgy látom, mind maga az, ki legtöbbet tehet, a méltanyossághoz és dolgok természetes rendéhez naponként hajlandóbb, mind a helyzet olyan, hogy annak maholnap a köztársasággal, melly örökre halva nem maradhat, új életet s erőt kell nyernie. Már is napról napra szelidebben s kedvezőbben történik egy és más, mintsem tőle féltünk. S minthogy ezt gyakran a körülmények csekély fordúlatai okoz-

---

⁶⁾ Ettől fogva a mi jön, többen külön új levélnek veszik. Mi ennek helyes okát nem látjuk. Mert a következők jól a többihez ille-
nek ; utóiratnak legalább minden esetre megjárják. Különben, hogy
ha itt új levél kezdődne : akkor ezt amannak nem utánna, hanem
előbe kellene sorozni, mert amúgy emennél ezen kezdő szavak : *ante
missem ad te literas* nem állanak magok helyén .

zák : minden pillanatra ügyelni fogunk és egy alkalmat is, mellynél rajtad segíteni, vagy könnyíteni lehet, el nem mulasztandunk. Hiszem tehát, hogy a levél ama másik neme, a mellyet említék, naponként könnyebbé válik rám nézve, úgy hogy még biztathatlak is. Bár jobb szeretném ezt tettel, mintsem szóval teljesíteni. Azt bizvást elhihetd, hogy, (a mennyire legalább én kiösmérhettem), több jóbaráttal bírsz, mintsem mások, kik hasonló esetben voltak és vannak s hogy én egyiknél is hátrább nem állok. Csak mutass állhatatos s nagy lelket — ez egyedül magadon áll. Azt mi a sorstól függ, az idő meghozza, az én belátásom pedig el fogja intézni.

Rómában, talán január. 708.

A. XII. 12.

XII.

528.

Cicero Atticusnak üdvét!

A hozományt ¹⁾ csak azért is tisztába hozd. Balbusra utalványozni, királyi eljárás ²⁾. Akármiképpen szakaszd végét. Szégyen a dolognak elakadva hevernie.

¹⁾ Cicero-t ez időtájtban sok házi baj s keserűség érte. Mult év végén nejétől Terentiától elvált. Csak hamar rá újra nősült ugyan, hanem új nejében a szép gazdag s fiatal Publiliában nem találta föl a mit várt; mert az sem korához, sem geniusához nem illett, és még ezenfölül egyetlen kedves leányával Tulliával is megférti nem tudott, mi szívét mélyen sebzette. Ugyanekkor Tullia s Dolabella is egymástól elváltak, s amaz viselősen atyjához Tusculanumba húzódott, majd lebetegedvén, miután fiacskáját Lentulust szerencsésen elszülte, nemsokára reá még gyermekágyában meghalt. És most az ő hozományáról van itt szó, mellyet Cic. Dolabellától visszakövetel.

²⁾ Valóságos önkény. Mert úgy látszik Dolabella azzal rázta le a fizetést nyakáról, hogy a hozománykép követelt összeget Balbusnál, mint adósánál utalványozta volt Cic. számára; Balbusról pedig előre tudhatta Cic., hogy az, miután Caesarnál nagy kedvességben áll, csak ha s mikor neki tetszik, úgy és akkor fog fizetni.

Az arpinumi szigetke jó lenne az *apotheosishoz*⁵⁾; csak félek, nem elég tiszteletesnek fogna nézetni, minthogy félre esik⁴⁾. Eszem hát a kerteken jár⁵⁾, mellyek között majd szét is nézek, mihelyt megérkezem.

Epicurussal azt teszem⁶⁾, mit te jónak találандasz; noha jövődre személyeim körül más módott fogok követni⁷⁾. Nem hinné az ember, mennyire megvárják az illet némellyek⁸⁾. Azért csak a régi-eket szedem elő, úgy nem lesz az irigységnek helye.

Nincs hozzád mit írnom, pedig föltettem írni mindennap, hogy tőled levelet lehessen kicsálnom; nem mintha benne várnék valamit, hanem mert magam sem tudom hogyan — várok mégis⁹⁾. Azért akár lesz írni valód, akár nem: írj valamit és egész-ségedre vigyázz.

Asturában, martiusban, 708.

⁵⁾ Vagy a Tullia számára általa tervezett emlékhöz.

⁴⁾ Ez a sziget Cicerónak arpinumi ős birtokán fekütt, hol azt a Liris és Fibrenus folyamok övedzették körül.

⁵⁾ Mellyek nem olyan ridegek, mint a fönt említett sziget. Különösen azon kertjei Rómának, mellyek a Tiberisen túl estek, igen is látogatottak voltak; a honnét Cic. ezek valamelyikébe szeretne volna leginkább a Tullia emléket helyezni. V. ö. az 535-ik lev.

⁶⁾ Bizonyos, hogy ezen szavak Cicerónak ez időben munkában volt arra a művére vonatkoznak, mellyet *de Finibus* czím alatt adott ki. Úgy látszik, Atticus azt kívánta Cicerótól, hogy e munkájában, bizonyos általa kijelelt személyt is léptessen föl, ki az epicureisták részéről szerepeljen ott.

⁷⁾ Azaz: többé olyanoknak, kik még élnek, munkáimban beszélő szerepet nem adok, hanem csak a régieknek, a kik már meghaltak, adok benne helyet; ez senkiben irigységet nem kelt.

⁸⁾ Hogy nekik munkámban beszélő szerepet adjak.

⁹⁾ Wieland azt jegyzi erre meg: Nem ismerek embert, ki a halandó szív ilyen ellenmondásait ügyesebben ki tudná lesni, mintsem Cicero.

A. XII. 13.

XII.

529.

Cicero Atticusnak üdvet!

Attica nyugtalankodtat ¹⁾ noha Craterussal ²⁾ egy nézetben vagyok.

Brutus levele ³⁾, bár kimélve s nyájasan van írva, mégis sok könnyet okozott nekem.

Itt e magány ⁴⁾ kevésbbé izgat, mintsem amott az a nagy tolongás. Csak te hiányzol mellőlem; külföldben a levelekhez szintolly könnyen jutok, mint-ha otthon volnék; hanem fájdalomam itt is úgy kinoz s épen olly állandó; pedig bizony nem ápolom, de ellene sem szegülök.

Arra nézve, a mit Apuleiusról ⁵⁾ írsz: semmi szükségét nem látom, hogy Balbus- és Oppiushoz fáradj, kiknek maga megígérte s nekem is megizentette, hogy terhemre lenni korántsem akar. De azért

¹⁾ Betegségével.

²⁾ Craterus Cic. s Augustus korában leghíresebb orvosa volt Rómának s csodálhatni, miért őt id. Plinius a híres orvosok között mégis föl nem hozta; noha már előtte mind Horatius *Satyr.* II. 1. mind Persius *Satyr.* III. róla emlékeztek.

³⁾ Mellyet Brutus Ciceronak Tullia halála feletti fájdalmas részvéte kifejezésül Galliából küldött.

⁴⁾ A mint Tullia Tusculanumban meghalt, Cic. ott tovább maradni nem tudott, hanem búfelejtés végett azonnal bement Rómába de nem a maga házához, hanem Atticus egy suburbanumába költözött. Miután azonban ott az egymást érő vigasztaló látogatások nagy terhére voltak, onnan nem sokára asturai villájába vonta félre magát az emberek szeme elől. E villája a tyrrhenumi tengerbe ömlő Astura folyónak szakadásai által képzett szigetben feküdt, s ez a sziget az a magány, mellyet itt említ.

⁵⁾ Érti P. Apuleius senator augurrá történt kineveztetését, és az ennek folytán általa adandó beiktatási lakomát. Az illy lakomáról, *auguralis jog* szerint nem volt szabad elmaradni egy augurnak is, hacsak magát elmaradásáért akár személyesen, akár tanúk által nem igazolta, vagy a megjelenés alól a beiktatandó föl nem mentette.

legyen rá gondod, hogy mint beteg, napról napra kimentessem ⁶⁾). Laenas⁷⁾erre igérkezett. Fogd elő még C. Septimiust s L. Statiliust is ⁷⁾). Egyébiránt senki meg nem tagadja az esküt, akárkit kérsz is fel. Ha a dolog nehézséggel járna: magam elmegyek és megesküszöm, hogy örökös beteg vagyok. Mert ha már a lakomákat nélkülözöm szükség, jobb szereztem úgy mutatni, mintha törvényes okból és nem bánatomban tenném ezt.

Cocceiust, kérlek, szólítsd fel ⁸⁾). Mert a mit ígért, nem teljesíti. Pedig szeretnék magamnak valami rejteket s fájdalmam előli menhelyet szerezni.

Asturában, martiusb. 708.

A. XII. 14.

XIV.

530.

Cicero Atticusnak üdvét!

Apuleiusnál teendő kimentetésem tárgyában tegnap írtam hozzád egy pár sort ¹⁾). Gondolom, nem lesz semmi nehézség. Bárkit szólítasz fel, senki tagadó választ nem adand. Hanem te csak Septimiust Laenast és Statiliust vedd elő. Mert háromra van

⁶⁾ Ebből az jön ki, hogy az auguralis lakoma nem egy, hanem több napon át tartott, s hogy a benne részt nem vevők, minden eliminasztott napért külön igazolni tartoztak magokat.

⁷⁾ L. Popilius Laenas augur megígérte ugyan Ciceronak, hogy Apuleiusnál az igazolást részére megteszi; de ez nem volt elég, mivel a teljes fölmentetéshez három tanú kellett; azért ajánlja Cic. ilyenekül még Septimiust s Statiliust is.

⁸⁾ Vagy hogy fizesse meg a mivel tartozik; vagy hogy mint ígérte, adjon kölcsön pénzt — mert mind a kétfélekép vehetni. Egyébiránt, hogy ez a Cocceius, mint némelly commentatorok találgatják, a majd imperatorrá lett Cocceius Nervának atyja volt-e, nem érdemes feszegetnünk.

¹⁾ Érti az előbbi az 529-ket.

szükség. Külömben Laenas előtte m azegészet magára vállalta.

Irod, Junius ²⁾ részéről fel vagy szólítva ³⁾. Igaz, hogy Cornificius tehetős : de mégis szeretném tudni, mikor kezeskedtem volna én, mint mondják, és hogy az apáért, vagy a fijáért-e ⁴⁾? Hanem mégis, mint írod, jó lesz Cornificius ügynökeivel ⁵⁾ s Apuleius *praediatorral* ⁶⁾ beszélned.

Midőn engem jelen bánatomból fölüdíteni akarsz, azt teszed, mi általán szokásod : de hogy én magamat nem hagytam el, te vagy bizonyságom. Mert nincs a bánat enyhítéséről senkitől írva afféle, mit

²⁾ A ki Cornificiusnak Cic. jótállására pénzt adott volt kölesön.

³⁾ Junius az említett pénz végett Atticust mint Cic. meghatalmazott ügyvivőjét úgy szólította fel. De Cic. a jótállás idejére nem emlékszik, s különben is annak helyét nem látja, miután Cornificius magát jól bírja, s illy esetben, régi törvény szerint, a jótálló addig fizetésre nem szoríttathatik, míg az egyenes adósnak még valami vagyona van, vagy míg az az ismeretes kifejezés szerint *ad peram et saccum* nem exequáltatott.

⁴⁾ A gyermek is láthatja, hogy itt az *apa és fija* alatt nem lehet mást, mint a már meghalt Cornificiust és ennek fját érteni. Mégis a derék Ernesti, szörnyű magát felejtéssel itt a két Quintusról álmodzik! Ezért jó a legjelesebb commentatorok szavát is soha szigorú bírálat nélkül vakon nem követni. Tisztelet beesület, de semmi *avros ega*.

⁵⁾ Mert maga az ifjú Cornificius ekkor Caesar kinevezéséből Syriában helytartóskodott.

⁶⁾ Schütz és Wieland a praediatorok alatt olly személyeket értenek, kik az állam s magánosok fekvő birtokait összevásárolták, hogy másoknak nyereséggel eladogathassák. De mi e magyarázatból sehogy sem tudjuk kivenni, mi szükség volt Ciceronak a jelen esetben Atticust egy illy személyhez utasítani. Nekünk, ha nem csalatkozunk, maga a *praediator* szó s *jus praediorum* etymológiája arra láttatik mutatni, hogy a praediator ollyforma hivatalnok lehetett, millyen ma a *telekbíró*, ki a fekvő birtokok jegyzékét vitte, s így azok állását s a rájuk írt betáblázásokat legjobban tudhatta. Illy egyénre immár lehetett szüksége Ciceronak, hogy t. i. kitanúlja, mennyi teher fekszik Cornificius vagyonán, s van-e még az ember fizethető állapotban. F.

ne olvastam volna házadnál; de fájdalmam minden vigasztaláson erőt vesz. Sőt még azt is tettem, mit előttem bizonynyal senkisé: magam vigasztaltam írásban magamat ⁷⁾. Megküldöm neked e művet, mihelyest tollnokaim leírták. Merem állítani előtted, e *Consolatio*nak nincs párja. Egész napokon át írok; nem mintha vele érnék valamit, de kissé elsánczolom magamat, nem elegendőleg ugyan (mivel a roham tart), hanem könnyebbülök mégis és mindenkép erőködöm hogy ha kedélyemet nem is, arczomat legalább rendbe szedhessem; s néha azt képzelem, véttek, ha ezt teszem: máskor, hogy véttenék, ha nem tenném. A magány segít valamit: de sokkal többet használna, ha te nálam volnál és csakis ez az egy ok az, a miért innét elmegyek. Mert másként itt, illy szomorú élet mellett, jól ellehetnék — bár amaz is fájdalmasan esik ⁸⁾. Mert már nem lehetsz irányomban a régi. Oda van az, mit bennem szeretté⁹⁾.

Brutus hozzám intézett levelét említettem multkor előtted. Okosan van írva: de semmi nincs benne, mi rajtam segítne. Szeretném, ha, mint neked ígérte, maga eljőne; ez, miután engem olly erősen szeret, bizonyosan használna valamit. Kérlek, hogy ha tudsz egyetnást, közöld velem; jelesen pedig, hogy Pansa mikor megy ¹⁰⁾.

---

⁷⁾ Valóban írt a maga számára *Consolatio* cím alatt egy munkát, de a melynek csak csekély töredékei maradtak meg.

⁸⁾ Mint a ki társalgással, nem mint eddig vidítani, hanem csak szomorítani foglak.

⁹⁾ Érti régi víg kedélyét, élezeit, tréfáit és enyelgéseit.

¹⁰⁾ Provinciájába Galliába Brutus utódául. Már ekkor Rómából elment volt, de még valamelyik villáján mulatott. V. ö. az 520-ik lev. 11-ik jegyz.

Attikát sajnálom, hanem bizom Craterusban. Piliát epekedni ne engedd; elég búslakodni a köz ügy felett.

Asturában, martiusb. 708.

A. XII. 15.

XV.

531.

Cicero Atticusnak üdvet!

Miután Apuleiusnál egyszer mindenkorra jónak nem találsz¹⁾: gondoskodjál, hogy naponként ki mentessem.

Én itt e magányban egy lélekkel sem beszélek és ha reggel a sűrű, vadon erdőbe magamat beveszem, ki nem jövök onnét estének előtte. Nincs utánad jobb barátom a magánynál. Minden időtöltésem itt az olvasás; de ezt is megzavarja siralmam; melly ellen küzdök, a hogy csak tudok, hanem még rajt kifogni nem bírok.

Brutusnak, amint javaslod, válaszolni fogok²⁾. Holnap a levelet veszed. Ha lesz kitől elküldened, küldd el.

Asturában, martiusb. 708.

A. XII. 16.

XVI.

532.

Cicero Atticusnak üdvet!

Hogy dolgaidat ott hagyva hozzám jöjj, azt én nem akarom; inkább magam megyek hozzád, ha tovább is hátráltatva lennél. El sem távozám vala szemeid elől, ha rám nézve általában minden hasztalan nem volna. Ha léteznék valami enyhítő: az egye-

¹⁾ Az egyszeri igazolást nem tartod elégnek.

²⁾ Azon vigasztaló levelére, melyet hozzám Galliából küldött.

dúl nálad találtatnék; és ha jöhet egykor valakitől, tőled fog jöni az. Sőt már is nem tudok nálad nélkül lenni. Hanem sem a te házadat nem találtam jónak¹⁾, sem a magaméban nem birtam maradni²⁾ s ha valahol közelebb volnék is, úgysem tölthetnék együtt az időt. Mert téged a velem társalgásban akkor is csak gátolna, a mi most gátol.

Eddig rám nézve semmi alkalmatosb nem lehetett e magánynál; hanem félek, hogy Philippus³⁾ ennek is végét vet; mert az estve megérkezett⁴⁾.

Írás és olvasás nem enyhítnek: csak zavarba hoznak.

Asturában, martiusb. 708.

A. XII. 18.

XVII.

533.

Cicero Atticusnak üdvét!

Minthogy kerülöm az emlékezéseket, mellyek bizonyos mardosó fájdalmat okoznak, kerülöm azt is, hogy téged emlékeztesselek. Kérlek, bocsásd ezt nekem meg, akár mint jó is ki. Mert tudok azon írók közt, a kiket most olvasgatok, néhányat, kik szerint kötelesség azt megtennem, miről veled több ízben szóltam és mit szeretném, ha te is helyeslenél. Értem azt a *kápolnát*, mellyre, kérlek, olly gonddal légy, a milly szeretettel viseltetel hozzám. Nincs felakadásom sem a minta körül (mert a Cluatiust¹⁾

¹⁾ Enyhelyül; a sok odajárók miatt.

²⁾ A hozzám csödüdő látogatók végett.

³⁾ L. Marcius Philippus, Caesar sógora s barátja, kiről már a 459-ik levélben is emlékezett.

⁴⁾ Asturába, hol neki is Ciceróhoz közel villája volt.

⁵⁾ Ez a Cluatius vagy rendes építőmester volt, vagy az építésznek valami dilettans avatottja lehetett.

kedvelem), sem magára a dologra nézve — mert abban megállapodtam: csupán néha a hely iránt. Kérlek, gondolkodjál hát e felől. Részemről, a mennyire az illy tudományos korszaktól telik, bizonyára mindennemű emlék által örökítendem őt, mi az összes görög s latin írók fejéből kerülhet²⁾. Meglehet, ez fel fogja szakgatni sebemet: de már mintegy fogadás s adott szó által lekötve érzem magamat s ama hosszú idő, mellyben létezni nem fogok³⁾, inkább érdekel már engem, mintsem az a rövid, melly előtttem mégis olly hosszúnak tetszik. Mert miután minden meg volt kísértve általam, semmit nem találtam, miben megnyughatnám. Akkor is, midőn azon dolgoztam, mit neked a múltkor említék⁴⁾ úgy szólván, csak fájdalomaimat ápoltam. Most már minden kelletlen előtttem s nincs rám nézve semmi olly tűrhető mint a magánosság, mellyben nem zavara meg Philippus, mint tőle tartottam. Mivel amint tegnap hozzám beköszöntött, azonnal Rómába indúlt.

A levelet, mellyet, mint kívántad, Brutusnak irtam, itt küldöm hozzád, szolgáltsd kézhez a magadéval együtt. De közlöm másolatban is, hogy ha neked épen nem tetszenék, ne kézbesítsd.

Mondod, hogy házi ügyeim rendesen vitetnek.

---

²⁾ Itt ez a hely glossatori kezek szennyét láttatik magán viselni; azért nem vehető tisztán ki belőle, mit akar általa Cic. mondani; azt-e, hogy minden római és görög íróval emlékrájzot akar készíttetni, vagy hogy felszólítja őket, írjanak Tullia dicsőítésére mindenféle modorban műveket.

³⁾ Testileg érti csak. Mert Cic. soha egész életében nem ragszkodott úgy, mint most ahoz a hithez, hogy az istenséggel rokon emberi léleknek örökké léteznie kell.

⁴⁾ Érti a már egyszer említve volt *Consolatio* című munkáját. Lásd az 530-ik lev. 7-ik jegyz.

Ird meg, mellyek azok? mert néhányról szeretnék tudni valamit.

Cocceius, vigyázz, hogy rá ne szedjen⁵⁾). Mert mit Libo ígér, mint Eros írja, nem tartom bizonytalannak. A tőkére nézve Sulpiciusban és aztán — tudnivaló, Egnatiusban⁶⁾) is bizom.

Apuleius végett hogy tudsz úgy aggódni, mikor a mentség olly könnyű?

Hozzámjövedeled, mellyet ígérsz, vigyázz, terhedre ne essék. Mivel az út hosszú s elmentedkor — minek talán hamar kell történni részedről — nem foglak nagy fájdalom nélkül elbocsáthatni. Azonban tégy mindent, ahogy akarod. Mert részemről, akármit téssz, mind helyesen, mind érttem történnék fogom tekintni.

Midőn tegnap mások leveléből Antonius megjöttét⁷⁾) érttettem, csodáltam, hogy erről a tiedben szó sincs. De talán egy nappal hamarabb volt írva, mintsem *datuma* mutatja. Nekem egyébiránt az effélékre nincs gondom. De azt hiszem mégis, jótállói végett futott ő haza.

---

⁵⁾ V. ö. az 529-ik lev. 8-ik jegyz.

⁶⁾ Egnatius egy gazdag tőkepénzes volt. Hanem hogy itt Sulpiciust első, Egnatiust másodjótállónak nézzük-e a tőkére nézve, azt, miután Cicerónak itt fenforgó pénzbeli ügyébe avatva nem vagyunk, elhatározni nem tudjuk.

⁷⁾ Ez azon esetre vonatkozik, mikor Antonius Rómából Hispaniába Caesarhoz indulván, útjából egyszerre nagy sebesen visszafordult s egy éjjel ismét Rómában termett. Oka e sietésének különösen az volt, mert észrevette, hogy elérkezett a kitűzött határidő, mellyben a Pompeius elkobzott vagyonaiból általa megvett javakért le kellett Caesar számára a pénzt fizetnie, s félt, hogy ha ezt elmúlasztja, jótállói fog az megvétetni.

Irod, Terentia végrendeletem aláíróin akad fel⁸⁾. Elsőben is, meg lehetsz győződve, hogy én ezzel nem törődöm, s hogy semmi legkisebb, vagy új ok aggodalomra nincsen. De meg mi itt hasonló? ⁹⁾ Ő ollyakat nem alkalmazott, kikről gondolta, hogy megkérdik, ha nem tudják, mi a tartalom¹⁰⁾. Valljon kellett-e ettől félnem nekem is? Ám tegyen ő is úgy, mint én. Én olvasni adom végrendeletemet a kinek csak tetszik. Átfogja látni belőle, hogy unokánk ¹¹⁾ felől becsületesebben nem lehetett volna intézkednem, mintsem a hogy tettem. Mert hogy a pecsételéshoz másokat nem hívtam ¹²⁾: az először eszembe sem jutott; másodszor azért nem jutott, mert a dologhoz nem is tartozott. Magad tudod (ha még emlékezel), hogy mondtam volt akkor neked, hoznál embereidből néhányat — mert sok minék kellett volna? Részemről csak házbelieket rendeltem elő. Te jónak találtad, hogy küldenék el Silius után, miből az lett, hogy Publilius ¹³⁾ után is. De szükség egyikre sem volt ¹⁴⁾. Intézd ezt el belátásod szerint ¹⁵⁾.

Asturában, martiusb. 708.

---

⁸⁾ Terentia azon akadt volt fel, hogy Cic. végrend. életénél mind csupa házbelieket alkalmazott tanúk gyanánt. E végrendeletét, úgy látszik, mindjárt Tullia halála után tette Cicero.

⁹⁾ Az én végrendeletemben és a Terentiáéban.

¹⁰⁾ Mivel Terentia titkos végrendeletet akarván tenni, nem választott olly tanúkat, kik annak tartalmát kutassák.

¹¹⁾ Érti Tulliának Dolabellától maradott csecsemő gyermekét *Lentulust*.

¹²⁾ Mint házbelieket, Siliuson s Publiuson kívül.

¹³⁾ Cic. második nejének Publiliának testvére.

¹⁴⁾ Mert akkor már a törvény szerint megkivántató hét tanú mind alá volt írva.

¹⁵⁾ Alkalmasint Terentia, ki a kis Lentulus iránt, mint nagyanya részvétét tanúsítani, vagy legalább szinleni akarta, gyanúba

Cicero Atticusnak üdvét!

Irja hozzám Marcianus ¹⁾, hogy kimentetésem Apuleiusnál Laterensis, Naso, Laenas, Torquatus ²⁾ és Strabo ³⁾ által megtörtént. Kérlek, írd nevemben nekik, hogy rám nézve kedves dolgot tettek.

Miután Flavius ⁴⁾ azt mondja, hogy több mint 25 évvel ezelőtt vállaltam jótállást Cornificiusért: habár az alperes gazdag s Apuleius praediator szíves ember is, mégis óhajtanám, végy fáradságot magadnak s nyomozd ki a kezestársak jegyzőkönyveiből, valljon úgy van-e ⁵⁾; mivel nekem aedilségem előtt ⁶⁾ Cornificiussal legkisebb viszonyom sem volt. Azonban meglehet; de szeretnék bizonyosat tudni, s beszélj az ügyvédekkel ⁷⁾ is, ha jónak találod. Ámbár mi gondom rá? ⁸⁾ No de mégis.

---

vette Cicerót, hogy az talán végrendeletében a Dolabella-fiúról nem is gondoskodott, miután ahoz tanúnak Dolabella családjából senkit nem hitt, ellenben mostani hitvese testvérét alkalmazta.

¹⁾ Tullius Marcianus, Cicero egy szabadosa. Ernesti összea-
varja azzal a *Tullius Montanussal*, ki Cic. fiját Athenaebe kísérte volt.

²⁾ Ez itt nem Aulus, sem Lucius, hanem egészen más Torquatus,
ki maga is augur volt.

³⁾ Talán az a M. Strabo Laenas, a ki testvérével brundisiumi
kertjében, Cicerónak száműzetési bujdosásakor, menhelyet és szál-
lást adott. V. ö. a 251-ik lev. *Orat. pro Planc.* c. 41. *Pro Sext.* c. 63.

⁴⁾ Gazdag tőkepenzes római lovag.

⁵⁾ Azaz: ámbár Apuleius praediator szíves lesz is a dologban
eljárni, mégis jó lesz a telekkönyvekben magadnak is megnézned,
valljon én is be vagyok-e mint kezes jegyezve. Ez is egy új adat
azon véleményünk támogatására, hogy Rómában a *praedicatorok* a mai
telekbírákat képviselték. V. ö. az 530-ik lev. 6-ik jegyz.

⁶⁾ Ezelőtt 24 évvel; miután Cic. 684-ben Q. Hortensius s Q. Cae-
cilius Metellus consulok alatt viselt aedilséget.

⁷⁾ Érti a Cornificius ügyvédeit.

⁸⁾ Miután ha mindjárt jótálló volnék is, az elegendő **vagyonnal**
bíró egyenes adós Cornificius maga megfizethet.

Pansa indulását megírd, mihelyt tudni fogod.

Atticát köszöntsd nevemben s ápolod, az istenekre kérek, gondosan. Piliát üdvözlöm.

Asturában, martiusb. 708.

A. XII. 19.

XIX.

535.

Cicero Atticusnak üdvet!

Kies ugyan ez a hely itt¹⁾, a tenger közepén s nemcsak Antiumba, de Circaeibe is ellátszik²⁾: hanem arra is kell tekintnünk, mint lehessen az emléknek minden gazda-változásnál, mi is e végetlen utókorban (ha ugyan e világ állandó) számtalan fordulhat elő, mintegy szentségkép fennmaradnia³⁾. Nekem jövedelmekre nincs már szükségem s be tudom érni kevés-sel. Többször megfordúl eszemben, hogy a Tiberisen túl kellene nekem kerteket szereznem, s csakis leginkább ez okból. Mert semmi más helyet, melyly olly látogatott volna, nem tudok. Hanem majd azokat személyesen nézzük meg; úgy azonban, hogy a kápolnának e nyáron el kell készülni. Te azalatt a chioszi Apellával⁴⁾ végezz az oszlopok iránt.

¹⁾ Astura, hol villája egy szigetben fekütt.

²⁾ Hol tehát szépen venné magát ki Tullia emléke.

³⁾ Félt, hogy Asturában az építendő emléket, e villa valamely későbbkori prosaicus birtokosa, gazdasági czélokra fordítani, s ezáltal profanálni találná. Szegény jó Cicero! mire nem vitte őt mély elkeseredésében a határtalan kegyelet egyetlenegy elvesztett leánya iránt. Hogy e miatt a fatumon mintegy boszút álljon, olly helyet keresett, hol a végtelenül szeretett gyermeknek, egy a végetlen idővel daczolandó örök emléket építsen. Hihette-e, hogy e mulandó világban, valami elmúlhatatlant, *aere et marmore perennius* művet hozhasson létre? Nem gondoljuk; hanem ez ábrándját neki jó lélekkel megbocsátjuk, mert a kedély hangulatát, a mely őt arra ragadta, tapasztalásból ismerjük. F.

⁴⁾ Chioszi márványfaragó. És így az emlékhöz Cic. a híres chioszi

Mit Cocceius és Libo felől írsz, helyeslem — különösen a mi bíraskodásomat⁵⁾ illeti.

A jótállás iránt⁶⁾ tanúltál-e ki valamit? Azt is, hogy Cornificius ügynökei mit mondanak, óhajtanám tudni; de azt nem akarom, hogy miután úgy el vagy foglalva, erre valami nagy fáradságot fordíts.

Antonius felől⁷⁾ Balbus és Oppius együtt írtak hozzám és pedig, mint mondják, kívánságodra, hogy a dolgon meg ne ütközzem. Megköszöntem nekik. Téged pedig, mint már előbb írtam hozzád, bizonyossá tehetlek a felől, hogy engemet sem az á hír meg nem zavart, sem már semmiféle megzavarni nem fog.

Ha Pansa, mint gondolod, ma elment: most meg már arról tudósíts, hát Brutus megjövetelét mikor, vagy melly napra várod. Ezt, ha tudod, hogy hol van már, hozzávetésből is könnyen kitalálhatd.

Arra nézve, mit Tiróhoz Terentia végett írtál, kérve kérlek, kedves Atticusom, vedd az egész ügyet magad át. Látod, hogy nemcsak részemről némi kötelesség, mellyet jól ismersz, hanem, mint némely-lyek vélik, még Cicerom érdeke is forog szóban. Reám ugyan amaz, mint előttem fontosabb és szentebb, inkább hat; főleg miután emennél sem őszinteséget, sem állandóságot föl nem teszek.⁸⁾

Asturában, martiusb. 708.

---

márványt s kétség kívül azt a tarkát választotta, melly legszebbnek s legtartósnak volt ismerve. Lásd: *Plin. Hist. Natur. lib. XXXVI.*

⁵⁾ Úgy látszik, azok közt, kik ez évre a senatorok rendéből bírakül választva voltak, Cicerot is érte e sors, s most a sor reá kerülván, haza kellett volna Rómába mennie, hanem ez alól Atticus fölmentette őt Caesarral.

⁶⁾ Lásd: az 534-ik lev.

⁷⁾ Rómába történt rögtöni visszaérkeztéről. Lásd: ugyanott.

⁸⁾ Azaz: Terentia csak mutatja, de nincs igazi részvétellel fíjam iránt; vagy ha van is, az ő nála nem állandó.

A. XII. 20.

XX.

536.

Cicero Atticusnak üdvét!

Úgy látszik, még sem akarsz hinni, mennyire meg nem zavart volt engem Antonius, és hogy már semmi efféle meg sem is zavarhat.

Terentia végezt írtam neked abban a levélben, melyet tegnap küldtem.

Intesz, mondván, mások is kívánják, hogy titkoljam, milly mély fájdalmat érezek. Tehetek-e többet, mint hogyha egész napokat írásban és olvasásban töltök? bár ezt nem titkolódzásból, hanem inkább kedélyem megnyugtatója s orvoslása okáért cselekszem; ha vele magamnak nem használok is, a titkolódzásnak legalább eleget teszek.

Ezúttal nem írok sokat, mivel válaszodat várom arra a levélre, a melyet tegnap küldöttem. Várom pedig főkép a kápolna, s némileg Terentia végezt is.

Szeretném, ha közelebbi leveledben tudósítnál arról, hogy Claudius nejének Serviliának atyja Cn. Caepio atyjának életében, vagy halála után veszett-e el hajótörés által; úgy szintén, hogy Rutilia¹⁾, fijának Cottának halála előtt, vagy után múlt-e ki²⁾. Szükségem volna ezekre annál a munkámnál, melyet a *Búnat enyhítéséről* írtam.

Asturában, egy nappal később az előbbinél, 708.

¹⁾ P. Rutilius nővére. *Brut. cap. 29.*

²⁾ Holta után múlt ki. Fiját Cottát száműzetésébe kísérte onnét vissza is hozta Rómába, hol mikor ez meghalt, még ő életben volt, és fija halálát férjfiasan türtte. *Senec. ad Helv. cap. 16.*

Cicero Dolabellának! ¹⁾

Jobb szeretném, ha leveleimet inkább a magam halála miatt nélkülöznéd, mintsem ama csapás miatt, melly által oly keményen sújtattam, s mellyet bizonyosan szelidebben tűrnék, ha téged birnálak. Mivel mind okos beszéded, mind irántam való ritka szeretetted sokat könnyíthetne rajtam. Egyébiránt, miután mint hiszszük, rövid időn látlak: a milly hangulatban fogsz lelni, akkor is rajtam sokat segíthetsz, nem, mintha úgy meg volnék töretve, hogy vagy ember-lételemet feledném, vagy azt hinném, illy sors alatt leroskadni szükség: hanem mivel ama vidorságom és kedélyességem, mellyet te egyebek között kiváltkép kedveltél, egészen oda van. Azonban a szilárdságot s állhatatosságot, ha ugyan volt ez bennem valaha, szintollyannak fogod lelni, millyen volt, mikor elmentél. Irod, hogy miattam harczokat kell kiállnod ²⁾. Én nem annyira törődöm azzal, hogy a kik tán ócsárolnak, meg legyenek czáfolva általad, mint a mennyire óhajtom, hogy lássák (s bizonyosan látják is), miszerint te engem szeretsz ³⁾. Mit hogy tégy tovább is, igen szépen kérlek. Levelem rövidségéért pedig megbocsáss, mert részint remélem, hogy maholnap együtt leszünk, részint még nem vagyok az íráshoz jól megerősödve.

Asturában, martiusb. 708.

¹⁾ Válaszol Dolabellának azon levelére, mellyben emez panaszkodott, hogy Cic. hozzá semmit nem ír.

²⁾ Azok ellenében, kik Cicerót azzal gyanúsították Caesarnál, hogy nem leánya halálán, hanem a köztársaság sorsán való búslakodása okozza mostani gyászos félrevonúltságát.

³⁾ Ebből s általában a levél egész hangulatából az jö ki, hogy Tullia s Dolabella között az elválás szép móddal ment végbe.

A. XII. 21.

XXII.

538.

Cicero Atticusnak üdvet!

Olvastam Brutus levelét, s ezennel vissza is küldöm. Bizony nem derék¹⁾ válasz azokra, a miket tőle kérdeztél²⁾. Azonban ő lássa. Hanem már a következőt szégyen nem tudnia: azt hiszi, Cato szavazott elsőben a büntetésre³⁾, jöllehet Caesart kivéve, mind előbb szavaztak; és ámbár Caesar szavazata is, ki akkor a praetori ülésből beszélt, olly kemény volt⁴⁾, ő azt véli, a consularisok, mint Catulus, Servilius, a két Lucullusok, Curio, Torquatus, Lepidus, Gellius, Volcatius, Figulus, Cotta, L. Caesar, C. Piso és M. Glabrio, úgy Silanus és Muraena választott consulok szelidebben nyilatkoztak. Miért állottak hát a Cato szavazatához? Mert ő ugyanazon tárgyat

¹⁾ Itt is, mint a Horatius Pisokhoz írt levelében akként csereberélgetik a *prudenter* és *pudenter* szavakat egymás közt a commentatorok.

²⁾ M. Brutus valami munkát írt Cato dicsőítésére, és azt Atticusnak bírálat végett megküldte. Atticus egynehány szerény észrevételt tett rá, s némelly pontjaira nézve kérdéseket intézett Brutushoz. Brutus ez utóbbiakra gögös lenézéssel semmit sem felelt, hanem csak arra kérte Atticust, hogy ha mondott munkájában a Cato indítványára hozott tanácsvégzés keletkezte hibásan volna megírva, igazítsa azt ki.

³⁾ Brutus azon munkájában, a melyről itt szó van, felhozta a Catilina összeesküvését, s azon tanácsvégzést, a mely Cicerónak, mint consulnak előterjesztése folytán, a pártütők kivégeztetése iránt hozatott. Ennek előadásánál abban hibázott volt Brutus, hogy a halál ítélet legelső indítványozójának Catót lenni állította, holott mint Sallustius is (*de bello Catil. cap. 46.*) mondja, mielőtt a szavazásnál a sor Catora jött volna, már minden tanácsbeli tag, a Caesar kivételével, halálra szavazott.

⁴⁾ Mint ki a befogott összeeskütteknek javait elkoboztatni, s magokat további vizsgálatig a municipiumok börtöneiben állandóan elzárva tartatni kívánta. *Sallust bell. catilin. cap. 47.*

világosabb és bővebb szavakkal fejezte ki⁵⁾. Engem meg azért dicsér csak, hogy jelentést tettem, nem azért, hogy fölfedtem a dolgot, hogy buzdítottam s hogy jelesen, mielőtt véleményt kérnék, magam az ítéletet kimondtam⁶⁾. S épen mivel Cato mindezt égis magasztalta⁷⁾ s végzésbe iktattatni kívánta, azért történt az ő értelmében a szavazás. Ő ellenben azt képzei, engem már azzal is fölötte megtisztelt, hogy *derék consulnak* nevez. Mellyik ellenségem nyilatkozott ennél soványabban rólam? Aztán mint válaszol neked a többire! Csak arra kér, igazítsd ki a tanácsvégzést. Ennyit megtett volna Ranius figyelmeztetése után is⁸⁾. No de ez is az ő dolga.

A kertekre nézve, miután helyesled, tégy valamit. Fináncziámat ismered. Ha még Faberiustól is jó valami⁹⁾: nem lesz semmi felakadás. De gondolom, e nélkül is bele lehet vágnom. Bizonyos, hogy Drususé eladó, — talán az Lamiáé s Cassiusé is. De majd szóval.

Terentia iránt nem tudok czélirányosbat írni, mint a mit te írtál. A kötelesség legyen első előt-

---

⁵⁾ Sallustius szerint olly ékes és megható beszéddel, hogy mindön azt elvégezte, egész tanács érte roppant dicséretekkel halmozta. Másutt már figyelmeztettük az olvasót Cato e gyönyörű beszédére.

⁶⁾ S ebben igaza van Cicerónak. Ő még a szavazás előtt, mindjárt az elnöki előterjesztésben kimondta a halált az összeesküttek ellen. Lásd: *Orat in Catil. IV.*

⁷⁾ De már erről a krónika hallgat; legalább Catonak Sallustius által adott beszédében nyomát sem találjuk. Különben nem kell felednünk, hogy Sallustius s Cicero nem legjobb barátjai voltak egymásnak.

⁸⁾ Mintha ma mondanók: no ez ugyan nagy gratia; ennyit megtett volna *Pityi Bandinak* is. Mert az említett Ranius illyforma celebritás lehetett, s talán épen Atticusnak egyik ügyefogyott kenyérevője volt.

⁹⁾ Lefizet valamit adósságából. V. ö. az 543-ik lev.

tünk. Ha valamiben csalódnánk : inkább ő miatta, mintsem magam miatt akarok bánkódni.

Oviának, C. Lollius nejének 100,000 sesterzet¹⁰⁾ kell fizetnünk. Eros azt állítja, hogy ez nálam nélkül meg nem eshetik; gondolom, mert valami becslett jószág elfogadása s átruházása van szóban¹¹⁾. Bárcsak neked megmondotta volna. Mivel ha, mint hozzám írja, minden készen áll, s ebben nem hazud, elintéztethetnék általad is. Vizsgáld meg, kérlek, a dolgot s végezd el.

Midőn engem a forumba hívsz¹²⁾, oda hívsz, a honnét, mikor dolgaim jól álltak is, szökni kívántam. Mert mit ér nekem a forum bíróságok s tanács nélkül? hol olyanok akadnak szemembe, kikre jó lélekkel nézni nem tudnék. S miután azt írod, az emberek megkivánják tőlem, hogy Rómában legyek, s eltávozásomat meg nem engedhetik : tudd, hogy téged én régóta többnek tartlak valamennyiöknél. De magamat sem nézem le, s inkább követem saját eszemet, mintsem bárki másét. Hanem azért tovább nem megyek, mint meddig a legtudósb férjfiak engedik, kiknek minden e tárgyra tartozó iratait nem csupán olvastam (noha már a gyógyszer elfogadása

¹⁰⁾ Azaz 10,000 ftot. Alkalmasint ez még a Terentiától csinált adósságok közül való.

¹¹⁾ Caesar Pompeiusnak Italiából kiszorítása után Rómába visszaérkezvén, midőn látta, hogy egész Italiában a hitel megfogyott, s az adósok hitelezőiket nem fizetik, egy pénzügyi rendeletet bocsátott ki, mely szerint becsllő biztosok voltak választandók, kik az adós ingó és ingatlan vagyonának a polgárháború előtti értékét megállapítsák, és a hitelezők a becsárban az adóstól fizetésül realitásokat elfogadni tartozzanak. (V. ö. *Caes. de bello civ. III. cap. 1.*) Cic. hát itt azt mondja, hiszem majd valami becslett jószágot kapok adósaimtól és azzal az Oviánál levő adósságot ki lehet fizetnünk.

¹²⁾ Ügyvédkedni s bíraskodni szórakozás végett.

is a beteg szilárdságát mutatja), hanem munkáimba is átvettem; mi valóban nem egy levert és elcsüggedt lélek jele. E gyógyszereimtől ne kívánj engem abba a tolongásba hívni, nehogy *recidiválni* találjak.

Asturában, martiusb. 708.

A. XII. 7.

XXIII.

539.

Cicero Atticusnak üdvet!

Mindenről mit tudni kívánsz, sőt többről, mintsem mennyit óhajtasz, irtam volt röviden azon czédulámban, melyet Erosnak adtam át; úgy a többek között Ciceróról is, mely ötletre te hozál először. Vele a legnagyobb nyíltsággal beszéltem; miről, ha terhedre nem lesz, magát megkérdheted. Azonban minek a dolgot arra halasztanom? Megmondtam hát neki, hogy te őt az én híremmel szólítottad fel az iránt, mi a kívánsága s tudósítál, hogy Hispaniába vágynak¹⁾ s bőkezűségemre számol. Mi az utóbbit illeti: megigértem, mennyit Publilius, mennyit Lentulus a *Flamen* ad fiának²⁾. Hispaniára nézve kettőt hoztam fel: először azt, mit neked említettem, miszerint félek a megszólástól, hogy nem volt elég a másik tábornok ott hagynunk, hanem még az ellenfélhez is szegődünk. Aztán hogy nehezen fog esni nekie, ha majd unokatestvére³⁾ kedvességben s minden be-

¹⁾ Hogy ott Caesar alatt mint önkéntes Pompeius fiai ellen harcoljon. Az ifjú Cicero már előbb a pharsaliai csatában az öreg Pompeius táboránál kitüntette magát; valamint Caesar halála után Brutus alatt is.

²⁾ Mi is nem csekély (*Zulag*) lehetett, miután a Lentulusok a leggazdagabb római nemesek közé tartoztak.

³⁾ A Quintus Cicero fija.

folyasban meg fogja előzni ⁴⁾). Ámbár jobb szeretném, ha inkább *liberalitásomat*, mintsem a maga *libertását* ⁵⁾ használná: mégis szabad teszésére hagytam. Mert úgy vettem észre, te sem igen vagy annak ellene. Még majd jobban meggondolom s kérlek tedd azt te is. A tárgy fontos; maradni biztos: az ellenkező ⁶⁾ kétséges. De azonban majd meglássuk. A czédulában irtam Balbus felől is s úgy hiszem, mihelyt ő visszajő, vagy habár később jőne is: azért én három nap múlva ott leszek ⁷⁾). És — a mit majd elfelejték — velem még Dolabella is ⁸⁾).

Asturában, talán martiusb. 708.

A. XII. 22.

XXIV.

540.

Cicero Atticusnak üdvet!

Abban, hogy Terentiánál minden terhet én reám raksz, nem látok részedről irántam kedvezést. Hisz' épen e sebek azok, melyeket illetnem legnagyobb kín nélkül nem lehet. Kimélj hát kérlek, a mint tudsz. Mert töled többet, mint a mire képes vagy, nem követelek; abba pedig, hogy mi igaz ¹⁾, egyedül te láthatsz belé.

Rutilia ²⁾ felől, mivel kételkedni látszol, akkor

---

⁴⁾ Mint a kit Caesarral s a caesarianusokkal Hirtius már előbb megismertetett volt.

⁵⁾ Szójáték, mely fordításban vissza nem adható.

⁶⁾ T. i. az elmenés. Kétes, mint fog kiüthetni.

⁷⁾ Rómában, nálad — mihelyt Balbus megjő; mivel Manutius szerint a Terentiának visszafizetendő hozomány végett akart beszélni.

⁸⁾ Ki már ekkor talán nála is volt; mert hogy őt magához várta, az 537-ik levélből kitetszik.

¹⁾ Hallotta t. i. hogy Terentia olyan valamiben töri a fejét, mi neki épen nem tetszett.

²⁾ V. ö. az 536-ik lev. 1-ső és 2-ik jegyz.

irj majd, ha bizonyosat tudsz, csakhogyminél előbb; úgy arról is, hogy Clodia, fijának, a consularis D. Brutusnak halála után élt-e még. Ezt vagy Marcel-lustól³⁾, vagy minden bizonynyal Postumiától⁴⁾ megtudhatd; amaszt meg M. Cottától⁵⁾, Syrustól, vagy Satyrustól⁶⁾.

A kert végett⁷⁾ ismételve kérlek. Ennek minden értékemmel, sőt azokéval is, kikről tudom, hogy tőlem meg nem tagadják, utána szükség vetnem magamat — de ki fog telni a magaméból. Van hol-mim is, a mit könnyen eladhatnék. Hanem, a nélkül, hogy valamit eladjak, vagy annak a kitől venni fogok, esztendőn túl kamatot fizessek, elértem a mit akarok, ha te rajtam segítsz. Ott van mindjárt a Drususé, mivel szándéka eladni; azután, gondolom, Lámiáé is, csakhogymég ő nincs otthon. Hanem azért fürkészsz ki, ha tudsz valamit. Silius sem használja az övét és őt igen könnyű lesz a kamattal kielégíteni.⁸⁾ Tedd az ügyet magadévá s ne arra nézz, erszényem mit kíván, mert azzal én nem gondolok; hanem azt vedd tekintetbe, mit akarok és miért akarom,

Asturában, martiusb. 708.

³⁾ Mellyiktől? nem bizonyos.

⁴⁾ Talán attól, ki Ser. Sulpicius neje volt. V. ö. a 371. lev.

⁵⁾ Mint C. Cottának a Rutilia fijának rokonától. Ez ha nem csalódunk, az a M. Cotta, ki a polgárháború elején Sardiniát védte. *Caes. de Bell. Civ. lib. I. cap. 30.*

⁶⁾ Atticusnak könyvtárában alkalmazott szolgálai, kik az illy történelmi adatok fölkereséséhez értettek.

⁷⁾ A Tullia számára építendő emlékhöz.

⁸⁾ Mert mint pénzes ember, nem szorúl egyhamar a tőkére, elvár érte egy évig. Mások ellenkezőleg, úgy értik, hogy Silius szegény ember lévén, jól fog neki esni a kamat.

A. XII. 23.

XXV.

541.

Cicero Atticusnak üdvét!

Valami ujságot vártam tőled; miután leveledet úgy kezdted, mintha — bár vele nem törődöm is — meg akarnád írni, mi történt Hispániában: de im azonban csak levelemre válaszoltál, különösen a forumot és curiát illetőleg. „Hiszen forum lesz a házad ¹⁾“ mondod. Minek a ház nekem, ha már forumunk nincs? Végünk van nekünk, Atticus, végünk és nekem már régen, csak hogy most valloam meg, miután azt az egyet is, a mi még fentartott, elvesztők ²⁾. Azért már csak a magányokat keresem és ha valami körülmény oda vezetne is ³⁾, azon leszek, ha tehetem (és fogom tehetni), hogy senki fájdalmamat kívüled észre ne vegye, sőt még te se, hacsak lehet. De van még más okom is nem menni. Emlékezel, mit tudakolt tőled Aledius ⁴⁾? Imé most is alkalmatlankodnak ⁵⁾: hát ha még haza mennék, mit gondolsz?

Terentiával végezz, mint irod s engem roppant keserűségemnek e nem legkisebb toldalékától ments meg.

---

¹⁾ Ott is fölkeresnek téged tanácsért s használhatsz azoknak, kik Rómában-létedet óhajtták, ha mindjárt a forumba nem jársz is.

²⁾ Érti leányát Tulliát.

³⁾ Rómába.

⁴⁾ Egy caesarianus, Balbus meghittje, az kiről a 445-ik levélben szó volt. A következő levélből láthatni, hogy ő mostanában Rómában mulatott; meglehet Atticustól kérdezősködött, mi lehet annak az oka, hogy Cicero sem Rómába nem jön, sem a tanácsülésekről tudni sem akar.

⁵⁾ Rajtam a caesarianusok; egyre azt sürgetvén, hogy legyek folyvást Rómában s vegyek részt a tanácsülésekben.

Hogy pedig lásd, miszerint ha bánkódom is, nem vagyok eszemen kívül: Carneades és az a követtség ⁶⁾, melly consulok alatt járt Rómában, meg van írva *évkönyvedben*. Hanem most azt óhajtanám tudni, mi okból történt az? Oropus végett, gondolom ⁷⁾; bár bizonyosan nem tudom. És ha úgy van: miféle kérdésben? Azután mellyik híres epicureista volt akkor Athenaeben a szerzet főnöke ⁸⁾? úgy szintén, kik voltak Athenaeben jelesebb kormányférfiak? Mindezt, hiszem, Apollodorusnál ⁹⁾ is

⁶⁾ P. Cornelius Scipio Nasica s M. Claudius Marcellus consulágukban 599-ben Carneades academicus, Diogenes stoicus és Critolaus peripateticus philosophusok jöttek Athenaeből Rómába követek gyanánt.

⁷⁾ Helyesen gondolta Cic. Mert az eset ez volt: a macedoniai háború által tönkrement athenaebeliek, nem dícsvágytól, hanem a szükségtől kényszerítve, az alattok levő Oropus városát megrabolták. Az oropusiak ezért panaszszal folyamodtak Rómába a tanácshoz, mely a tettet törvénsértésnek találván, meghagyta a sicyoniaknak, mint Róma szövetségeseinek, hogy a dolgot vizsgálják meg s ha csakugyan való, a sérelmet elkövetett athenaeiekre az okozott kárért pénzbeli büntetést szabjanak. A sicyoniak, miután idézésökre az athenaebeliek meg nem jelentek, ezekre távollétökben 500 talentum vagyis mintegy 100 millio forint kárpótlási díj szabtak. E roppant díj elengedéséért küldötték az athenaebeliek az említett philosophus követtséget Rómába; minnek folytán nekik a tanács minden büntetést el is engedett 100 talentum díjjon kívül, de később még ezt sem fizették meg; a mint mindezt Pausaniásnál *de Achaicis*, Plutarchusnál *in Catoe maiore*, Gelliusnál *lib. VII. 14. lib. XVII. cap. ult.* és Macrobiusnál *lib. 1. cap 5.* olvashatni. E követtség a római cultura történetében, mondhatni epochát csinált. Mert az athenaeiektől ügyesen kiszemelt három philosophus követ, kik akkoridőben legelső szónokok voltak, remek szónoklatuk által, melyben különösen a hatalmas dialecticájú Carneades tünt ki, a római ifjúságot úgyannyira elbájolta, hogy Rómában a görög nyelv s irodalom szenvedélyes kedvelése s utánzása, valamint az új eszmékből később kifejlődött ama forradalmi szellem is, melly a következőt öt század alatt, az egész akkor ismert világunk új politikai alakot adott, e nevezetes időponttól datálja magát.

⁸⁾ V. ö. a 197-ik lev. 3-ik s 9-ik jegyz.

⁹⁾ Apollodorus Atheniensis-t, s ennek iambusokban írott *Chronikáit* érti.

feltalálhatod. — Atticát sajnálom; miután azomban könnyebbül, bizom benne, hogy jól lesz. A mi Gamalát ¹⁰⁾ illeti, nem kétlem, hogy úgy van; mert mi tette atyját Ligust oly boldoggá? Hát még magamról mit mondjak, ki ha mindent elérnék is a mit csak óhajtok, megvigasztalódnai nem tudnék?

Hogy a Drusus kertét annyira fölverték, mint irod, magam is hallottam s gondolom, erről tegnap irtam már neked; de bár mily árron is jól van az véve, a mi szükséges. Én ezzel, ítélj te bármit (csak én tudom, mit érzek magamban) ha nem is a fájdalomból, de tartozó kötelességemből lerovok mintegy valamit. — Sicának irtam, minthogy ő L. Cottával jól van ¹¹⁾. Ha a tiberisentúliakból semmikép sem szerezhetnénk: van Cottának Ostia vidékén, igen kitűnő helyen egy telke; kicsiny ugyan, de azért e czélra untig elég. Gondolkodjál, kérlek, erről s csak ne ijjedj úgy meg a kertek árrától. Hisz úgy sincs nekem többé szükségem sem ezüstre s szőnyegekre, sem bármi kies villákra — ez a mi kell nekem. Látom azt is, hogy vannak, kik segíthetnek rajtam. Csak te beszélj Siliussal, nincs az övénél jobb. Megbiztam Sicát is. Azt felelte, már napot tűztek ki ¹²⁾. Irja hát meg, mit végzett és te is, hogy mit szólsz hozzá.

Asturában martiusb. 708.

---

¹⁰⁾ E névnél sok a varians. Még csak azt sem tudjuk, fiú avagy leány volt-e. Ligusról sem tudunk többet annál, a mi itt van, hogy boldog apa volt. Az, mit némelyek gyanítanak, hogy talán L. Ligur vagy ennek testvére az a M. Octavius Ligur lehetett, kiről *Verr. I. 48.* s a 315-ik levélben szó van, csak is gyanítás, nem egyéb.

¹¹⁾ *Utitur L. Cotta.* Hát mint mi ezt fordítottuk, jól van-e? F.

¹²⁾ T. i. Sica és Silius egymásnak, hogy a dologról értekezzenek.

A. XII. 24.

XXVI.

542.

Cicero Atticusnak üdvét!

Jól tette A. Silius, hogy kiegyezkedett¹⁾. Mert tőle szolgálatomat nem akartam megtagadni s pedig félttem, teljesíthetem-e. Oviával, mint ígéred, végezz.²⁾

Ciceróra nézve, látom, már eljött az idő. Hanem az a kérdés, hogy a mire Athenaeben szüksége lesz, utalványoztathatik-e, vagy magával kell vinnie? Szóval az egész dologról, mikor s mikép véled jónak, okoskodjál, kérlek.

Publius³⁾ megy-e Afrikába s mikor? Aledius-tól megtudhatd. Ugyan járj végére s ird nekem meg.

És hogy ismét gyermekeskedéseimre⁴⁾ térjek, tudasd velem, kérlek, hogy P. Crassus, Venuleia fija, atyjának, a consularis P. Crassusnak⁵⁾ életében halt-e meg, mint előttem rémlik, vagy pedig azután? Úgy szeretném tudni Lepidus fjáról Regillusról⁶⁾ is, valljon jól jut-e eszembe, hogy atyja életében halt el.

---

¹⁾ Valamely pörében. A megtörtént egyezkedés azért tetszett Cicerónak, mert különben ígérete szerint, az ügyet védeni Rómába kellett volna mennie, s mostani gyászában, vidéki magányát a város zajával nem örömet cserélte volna fel. A mit Manutius a kert iránt történt egyezségről beszél, hibás magyarázat.

²⁾ Az iránt a 100,000 sestertiz iránt, melyről az 538-ik levélben már volt és az 548-ikban is lesz még szó.

³⁾ Cic. második nejének talán vérszerinti rokona, vagy épen testvére. Publiusnak hibásan iratik, mert nincs példa rá, hogy a személynevet a rómaiak családnévül is használták volna.

⁴⁾ Hiábavaló kérdéseimre, mikkel már annyiszor alkalmatlankodom.

⁵⁾ A ki 657-ben, mikor még Cicero 11 éves gyermek volt, Cn. Cornelius Lentulus Clodianussal együtt viselt consulságot.

⁶⁾ Talán fja M. Aemilius Lepidusnak, a ki 675-ben Lutatius Catulussal volt consul.

A Cispium s Praeciumilletőket ⁷⁾ intézd el. Atticán örvendek ⁸⁾; üdvözlöd őt s Piliát nevemben.

Asturában, martiusb. 708.

A. XII. 25.

XXVII.

543.

Cicero Atticusnak üdvet !

Tudósított Sica pontosan Silius felől és hogy az ügyet neked adta át — mint te is emlited. Nekem mind a jószág, mind a föltétel is tetszik: de jobb szeretném készpénzen, mintsem becsár szerint ¹⁾. Mivel Siliusnak mulatságra való birtok nem fog kelleni. Én meg azzal, a mi jövedelmem most van, beérhetem ugyan, de kevesebbel nehezen ²⁾. Hanem hát hol vesszük a pénzt? 60,000 sestertzet csak ki fogsz préselni Hermogenestől ³⁾; kivált miután rá szükségem

---

⁷⁾ Érti rajtok való adóssági követeléseit, melyekbe a Cispium alább az 593-ik levélben világosan említi ime szavakkal: *de nomine tu videbis cum Cispio*.

⁸⁾ Hogy már jobban van.

¹⁾ A jószág alatt Silius eladó kertje értetik. A föltétel Silius azon ajánlatára vonatkozik, hogy neki mindegy, akár kész pénzt ad Cic. a kertért, akár más hasonértékű jószágot becsárban. Cic. jobb szerette volna a készpénzfizetést.

²⁾ Ennélfogva egy jövedelmező birtokomtól sem lehet megválnom.

³⁾ Valami pénztözsér, ki mint látszik Cicerótól nevezetes összeget birt. Wieland itt nagy nehézséget talál a Cic. által fölemlített kétszer 60,000 sestertiusra nézve. Mert, ugymond, ha itt a 60,000 hibásan van 600,000 helyett, akkor Cicerónak nem volt szükség kérdenie, honnét vegye a pénzt a kert megvételhez, miután e 600,000 sestertz ahoz untig elég lett volna. Ha pedig a 60,000 áll, ugy ez összevagy kétszer véve is olly csekély, hogy azon a legolcsóbb kertet is, mellyet magának kinézett, meg nem szereshette volna. S a jó öreg csodálkozik, hogy ezt a bökkenöt csak neki magának kelle észrevenni. Mi meg viszont azon csodálkozunk, mint lehetett ő e részben legkisebb nehézséget is; miután Cic. éppen azért, mivel a 120,000 sestertzből a kert árra ki nem kerül, a még hiányzó összeget Faberiumtól v. más-tól akarja kikeríteni, s töle addig, míg ezt összezsínálhatná, kamatot fizetni ajánl. F.

van. Gondolom, otthon is lesz 60,000. A többitől fizethetjük a kamatot, míg azt vagy Faberiustól, vagy mástól, ki Faberiusak tartozik, előteremtjük. Kerül még valami máshonnan is. Külömben majd elintézed te azt. S én ezt a Drusus kertjénél sokkal többre is becsülöm; soha sem jöttek volt azok hasonlításban egymással. Hidd, csak egy ok indít engem s tudom, hogy ez esztelenség tőlem; de te már szokásod szerint, engedj e gyarlóságomnak. Mert a mit az *εγγήραμα*-ról ¹⁾ irsz, annak már vége — nagyobb gondom van egyébre.

Asturában, martiusb. 708.

A. XII. 26.

XXVIII.

544.

Cicero Atticusnak üdvét!

Sica, a mint írja, ha A. Siliussal semmit nem végezhetne is, igéri, hogy 23-kán ¹⁾ itt lesz. Téged ettől, dolgaidd miatt, fölmentlek — tudvák azok előttem is. Abbeli szándékod, vagy inkább igyekezeted s óhajtasod felől, hogy együtt lehessünk, nem kételkedem. Mi Niciást, kiről irsz, illeti: ha olly karban volnék, hogy szivességével élnem lehetne, mindenek

---

¹⁾ Az itt előforduló *εγγήραμα* görög szó alatt Plutarchus, Cato Censorinus életírásában *munkás vénséget*, Cic. pedig alább az 574-ik levélben *vénség nyughelyét* ért. Ha azt itt az első értelemben vesszük, Atticus a bús tétlenségbe elmerült Cicerót holtig folytatandó politikai tevékenységre; ha pedig az utóbbiban, akkor az általa megszeretett kertnek mint öregségében csendes nyughelyül szolgálhatónak megvásárlására serkentette. Cic. meg azon szavaival, hogy *annak már vége*, az első esetben politikai szerepe lejártára, másodikban az általa sehol többé föl nem található nyugalomra célzott. Szabad a választás a két jelentés közt.

¹⁾ Értsd martius hónapját.

felett őt óhajtanám mellém²⁾. De nekem most magánosság s félrevonultság a sorsom. S mert ezt Sica könnyebben eltűrné, azért őt inkább kívánnám. És aztán a mi jó Niciásunk gyengeségét, kényes voltát, szokott életmódját ismered. Miért akarjak neki terhére lenni, mikor ő nekem örömökre nem lehet? Készségét mégis kedvesen veszem. Egy tárgyra³⁾, a melyről irtál, föltettem nem felelni semmit is. Mert remélem, megnyerem tőled azt, hogy engem e kellemtelenségtől fölmentesz. Piliát és Atticát üdvözlöm. Asturában, martius 21-ke körül, 708.

A. XII. 27.

XXIX.

545.

Cicero Atticusnak üdvét!

A Siliusféle tárgyban, bár a föltételt már tudom, gondolom, hogy ma Sicától mindent meg fogok érteni¹⁾. Cottáié²⁾, mellyet, mondod, nem ismersz, a Silanus, hiszem előtted is ösmert villájánál fekszik. Egy ronda s fölötte kisdéd tanyácska; hozzá semmi föld, — más célra semmi hely, hanem arra, mi nekem kell³⁾, elég. Én szembetűnőt keresek. Azomban ha Silius kertével elül a dolog (azaz, hogyha te elsütöd — mert tőled függ minden), akkor, tudnivaló, szó sincs Cottáról.

Ciceróval, ahogy irod, akkép fogok bánni. Az

---

²⁾ Nicias grammaticusról azt írta Cicerónak Atticus, hogy az késznek nyilatkozott hozzá kimenni, ha azt tőle Cic. szívesen fogadná.

³⁾ E tárgy alkalmasint Terentiát illette.

¹⁾ V. ö. az 544-ik lev.

²⁾ Értsd birtokát.

³⁾ A kápolna építésre. V. ö. az 541-ik lev.

időt ⁴⁾ magára hagyom; a mi pénzre szüksége lesz, annak beváltása felől te fogsz gondoskodni.

Ha Alediustól, mint irod, valamit kitudhatsz : közöld velem. Mint én a te leveledből, úgy te az enyimből alkalmasint észreveszed, hogy semmi irni-valónk nincs; mindennap azok a tárgyak s azok is kicsépelve már. De azért meg nem állhatom, hogy neked naponként levelet ne küldjek, csak hogy tőled is kaphassak. Hátha mégis tudnál már Brutusról valamit? Mert gondolom, azt már tudod, hol várja Pansát be ⁵⁾. Ha, mint szokás, a provincia szomszéd határán ⁶⁾: akkor úgy látszik elseje körül ⁷⁾ meg fog érkezni. Jobb szeretném később. Mert a fővárost több oknál fogva felettem kerülöm. Azért még azon is tanakadom, ne készítsek-e számára valami mentséget, mit részemről könnyű lesz találnom. De van elég időnk a gondolkodásra. Piliát és Atticát üdvözlöm.

Asturában, martius 23-kán, 708.

A. XII. 28.

XXX.

546.

Cicero Atticusnak üdvét!

Silius felől Sicától itt létében sem tudhattam többet, mint sem levelei után, mert az írásban pontos volt. Ha hát vele találkozol, ird meg nekem, hogy mi a nézeted.

⁴⁾ Mikor induljon Athenaebe.

⁵⁾ Mint utódát a helytartóságban.

⁶⁾ A lelépett provinciaiis tisztviselőknek helyökbe jövő utódait az illető provincia Italiához legközelebb fekvő valamelyik városában kellett szokás szerint bevárniok. Illy város volt Innenső Galliában *Ravenna*, melyre itt Cic. czéloz.

⁷⁾ A jövő aprilis hónapnak.

A kiről ¹⁾ gondolod, hogy küldött valakit hozzá, nem tudom, küldött-e vagy sem — nekem legalább felőle semmi hirt nem adtak. Csak hát folytasd, amint kezdted s ha a dolgot úgy intézhetd, (mit részemről nehezen hihetek), hogy ő benne megnyugodjék: oda rendelhetd Cicerót, ha tetszik. Neki ²⁾ némi szüksége van arra, hogy iránta részvétet mutasson: de nekem nincs semmi másra, csak a mit már tudsz ³⁾ és én arra sokat tartok.

Szokott életmódomra hivogatsz vissza ⁴⁾. Rég okom van már a köztársaságot gyászolni s tettem is azt, de mérsékeltebben ⁵⁾. Mert volt kibén megnyugnom. Most már sem az előbbi háztartást, sem azt az életet nem folytathatom s e részben a mások véleményére hallgatni nem tartom méltónak. Öntudatom többet nyom előttem, mintsem az egész világ beszéde. Hogy enyhülést az irodalomban kerestem magamnak, nincs okom megbánni, habár vele keveset nyertem is. Mert búmat legalább mérsékeltem: fájdalmamat nem tudtam és ha tudnám, sem akarnám.

Triariust ⁶⁾ illetőleg jól fogod fel szándékomat. De te semmit másként ne tégy, mintsem a hogy ők kívánják. Szeretem a boldogultat; gondnoka vagyok gyermekeinek és becsülöm az egész családot.

---

¹⁾ A következőkből kijön, hogy itt nem mást, mint Terentiát érti Cic. és hogy annak szóban forgott végrendeletéről beszél.

²⁾ Ismét Terentia értendő.

³⁾ Hogy t. i. Terentia irányában nincs magának mit szemérevetnie. V. ö. az 535-ik lev.

⁴⁾ Hogy mint előbb, a curián és forumon működjem.

⁵⁾ Mig még Tulliám meg nem halt.

⁶⁾ A tárgy, miről szó van, nem tudatik, de a személy hihetőleg az a C. Triarius, kit *de Finib. lib. I. c. 5.* mint a dialogus egyik beszélő személyét dicsérettel említ.

Mi a Castriciusféle ügyet nézi: hahogy Castricius a szolgákért ⁷⁾ készpénzt kíván s azt magának úgy akarja fizettetni, mint most a fizetés történik ⁸⁾ bizonyos, hogy annál semmi jobb nem lenne. Ha ellenben úgy végeztek, hogy ő magokat a szolgákat vigye el: azt méltányosnak nem látom (ha már tudni akarsz véleményemet), mivel nem szeretném, hogy e miatt öcsém Quintus hátramaradást szenvedjen s úgy veszem észre, magad is szint e nézetben vagy.

Ha Publilius ⁹⁾, mint irod, hogy Aledius állítja, az éjnap egyenlőséget ¹⁰⁾ várja: úgy látszik, hajón akar indulni ¹¹⁾. Énnekem pedig azt mondta, Sici-liának megy. Mellyik s mikor fog történni, óhajtánám tudni. Valamint szeretném azt is, ha egyszer, midőn ráérsz, a kis Lentulust ¹²⁾ meglátogatnád s a szolgák közül azokat, a kiket jónak látni fogsz, mellé rendelnéd. Piliát és Atticát üdvözlöm.

Asturában, martius 23-ka után, 708.

A. XII. 29.

XXXI.

547.

Cicero Atticusnak üdvet!

Irod, ma veszed elő Siliust ¹⁾. Úgy hát holnap, vagy is inkább, mihelyt lehet s vele találkozótál, ird meg, ha történt valami.

⁷⁾ Kiket tőle Quintus hitelben vásárolt.

⁸⁾ Azaz: ha az adósok könnyebbségére Caesartól kiadott edictum szerint, készpénz helyett Quintustól valami ingatlant fogad el becsárban.

⁹⁾ Ezalatt némely commentatorok azt a Publiust akarják érteni, kiről Appianus mondja, hogy Brutusnak quaestora volt. Mi itt is a Publilius nevet tartjuk jobbnak. V. ö. az 542-ik lev. 3-ik jegyz.

¹⁰⁾ Mely ez évben martius 25-kére esett.

¹¹⁾ Afrikába.

¹²⁾ Dolabella és Tullia gyermekét.

¹⁾ Hogy vele a kertvétele tárgyában beszélj.

Brutust nem kerülöm ugyan: de tőle legkisebb enyhülést sem várok²⁾. Azonban vannak okaim, miért jelenleg ott lenni nem akarnék³⁾; mik ha fenn maradnak, mentséget kell keresnem Brutusnál⁴⁾ s mint most áll a dolog, úgy látszik, fenn is maradnak.

A kert iránt végezz, kérlek. A fő az, a mit tudsz⁵⁾. Azután, hogy legyen magamnak is, mire szükségem van⁶⁾. Mivel sem a tolongásban, sem titóletek távol lenni nem tudok. E célomhoz egyet sem találok annál a helynél alkalmasabbat. S mi e részben a te nézeted? Arról megvagyok győződve (annál inkább, mivel látom, te is úgy találod), hogy engem Oppius s Balbus fölötte kedvelnek; közöld tehát velek, mennyire, s mi okból szeretnék egy kertet; de hogy ahhoz csak úgy lehet jutnom, ha a mi Faberiusnál kinn van⁷⁾, lefizettetik. Legyenek ebben segítségemre; ha mindjárt a fizetésnél vesztene kellene is valamit. Bird rá őket, ha lehet, (mert hisz az egész veszendő) szóval, tudd meg, hajlandók-e e célomat előmozdítani. Ha lenne belőle valami:

²⁾ Brutus zordon természete és száraz modora Cic. szelidebb jellemével s gyöngédebb érzelmével nem igen hangzott össze.

³⁾ T. i. Rómában, főkép hogy a tanácsülésekben megjelenni ne kelljen.

⁴⁾ Mert egy provinciájából megérkezett senatornak üdvözlésére sietni divatos kötelesség volt Rómában.

⁵⁾ Hogy t. i. a kertben, mellyet keresek, kápolnát építeni és azt kitűnő helyre tenni szándékom.

⁶⁾ Vagy is olly menhelyem, hol a főváros zajától távol, de hozzátk még is közel lehessenek.

⁷⁾ Az az összeg, mellyet nekem fizetni tartozik. Ugy látszik, hogy Faberius, mint nagy caesarianus, valami pompeianusnak, vagy talán magának Pompeiusnak olyan confiscált birtokát vette meg, melyen Cicerónak pénzbeli követelése teherkép feküdt, és hogy ennek kifizettetése végett Caesartól Cic. ő hozzá utasítottatott. Külömben aligha ez a Faberius az nem volt, a kit Appianus, mint τον γραμματεια του καισαρος φαβέριον említ.

nagyot segitne; ha pedig nem: bármi módot meg kell kísértentünk. Úgy vedd, hogy az nekem, vagy, mint irod, öregségem nyughelyéül, vagy ravatalomúl szolgálанд. Arról az ostiairól⁸⁾ gondolkodni sem kell. Ha amaszt meg nem kaphatnók (Lamiaét nem gondolnám, hogy lehessen), Damasippusét⁹⁾ kell megpróbálnunk.

Asturában, martius végén, 708.

A. XII. 30.

XXXII.

548.

Cicero Atticusnak üdvet!

Keresem, mit irjak hozzád: de nincs semmi. Mindennap az az egy nóta. Hogy Lentulust megnézed, fölötte kedvesen veszem. Rendelj melléje szolgálakat, a hányat, s a kiket akarsz. Silius eladó szándéka felől¹⁾ kétkedel, úgy arról, vallyon mennyiért és hogy annyiért²⁾ adná-e? Sica másként beszél³⁾, bár én veled tartok. Hanem azért, kívánságaszerint, irtam mégis Egnatiusnak. Miután Silius szeretné, ha Clodiussal⁴⁾ szólanál, miattam bizvást megtehetd. Jobban is jön az ki, mintsem ha, mint ő akarta, magam írnék Clodiusnak. Mi a Castriciusféle szolgálakat illeti: legjobbnak találنام, ha Egnatius

⁸⁾ Kertről v. villáról.

⁹⁾ Az a Licinius Damasippus senator, kiről már a 124-dik levélben szó volt. Emliti *Caesar is de Bell. Civ. lib. II. cap. 44.* ugy *Horatius Satyr. III. 2.* Lásd róla a Tört. Mut.

¹⁾ A kérdéses kertre nézve.

²⁾ A mennyit ígerek.

³⁾ Ki most személyesen ott volt Cicerónál Asturában.

⁴⁾ Pénzről lévén szó, ugy látszik, az a Clodius lesz ez, ki a következő 549-ik levélben másik nevén *Hermogenesnek* mondatik és hogy e szerint itt Cicero nem a kertvételről, hanem más egyébről beszél már.

kiegyezkednék³⁾ mi szerinted, mint irod, meg is fog történni. — Oviával, kérlek szépen, iparkodjál rendbe jönni. Minthogy késő estve irtál, máj leveledben többet várok.

Asturában, martius végén, 708.

A. XII. 31.

XXXIII.

549.

Cicero Atticusnak üdvét!

Sica csodálkozik, hogy Silius szándékát megváltoztatta. Részemről inkább csodálom, hogy midőn okúl fiját hozza fel¹⁾ (miben szerintem igazsága van, miután a gyermek olyan²⁾, minőt csak kívánhat) te azt mondod, gondolod, hogy ha még egy másikat, a melyhez nincs kedve, hozzá megveszünk, minthogy maga is erre szánta azt: úgy el fogja adni. Kérded tőlem, mennyire szabom utolsó árrát s mivel ér többet e kert a Drususénál? Én benne sohasem jártam. Coponius ócska, nem nagy villáját s derék erdejét ösmerem; hanem jövedelmét egyiknek sem — pedig, gondolom, ezt is tudnunk kellene. Külömben nekem akármellyiknél inkább szükségemhez, mintsem a haszonhoz képest kell a becslést tennem. Csakhogy megszerezhetem-e, vagy sem, arról gondolkodjál, kérlek. Ha a Faberiustól valót³⁾ eladnám: nem kétlem, hogy Siliusét kész pénzzel is⁴⁾ kifizetném, csak ő birathatnék reá, hogy eladja. De ha el nem adná: ak-

³⁾ Castriciussal; úgy hogy ez Quintustól az eladott rabszolgákért fogadja el a fizetést terminus után is, és ne követelje tőle a rabszolgákat természetben vissza.

¹⁾ Mint ki a kert eladását ellenzette.

²⁾ Jó fiú.

³⁾ Azt a melylyel Faberius a *Julius törvény* szerint ki akar elégiteni. V. ö. az 547-ik lev. 7-ik jegyz.

⁴⁾ *Vel repraesentatione.*

kor a Drususéhoz állanék azon árr mellett is, melyet ő, mint nekem Egnatius mondta, érette kíván. Nagy segítségünkre lehet a készpénzzel-fizetésnél Hermogenes⁵⁾ is. Te pedig, kérlek, engedd meg nekem, hadd legyek olly szenvedélyes, millyennek lenni kell annak, ki valamit megszerezni vágyik. Én azért vágyamnak-szájaldalmamnak csak olly mértékben hódolok, hogy egyszersmind magamat általad kormányoztatni kívánom. Egnatius irt hozzám. Ha mondott neked valamit (minthogy ő általa legkönnyebb végezni), közöld velem; mert immár szerinte ehez kell fogunk. Látom Siliussal semmire sem megyünk. Piliát és Atticát köszöntöm — ezt saját kezemmel. Lásd, kérlek, hogy mit kell tennünk.

Asturában, martius végén, 708.

A. XII. 32.

XXXIV.

550.

Cicero Atticusnak üdvét!

Publilia nekem azt írja, hogy anyja Publiliussal hozzám akar jönni és maga is velek, hogyha megengedem s nagy könyörgő szavakkal kér, adjak erre szabadságot, meg' hogy neki válaszoljak. A dolog milly kellemetlen általláthatod. Visszaírtam neki, hogy most még nyomasztóbb hangulatban vagyok, mintsem akkor, mikor előtte kijelentettem, hogy magamban lenni kívánok és így nem akarom, hogy ez uttal hozzám jöjjön. Gondolám, ha semmit nem felelek, majd el fog jönni anyjostól. Most már nem

---

⁵⁾ Ha vagy lefizeti a mivel tartozik, vagy ad kölcsön. A tőle várt segély, mindenestre pénzt föltételez, s ez által igazolva van, a mit az 548-ik levél 4-ik jegyzetében az ott fenforgó tárgyról mondtunk.

hiszem. Mert kisült, hogy az a levél nem is tőle eredt ¹⁾. Hanem amazt is, mi látom megtörténhetik ²⁾, ki óhajtánám kerülni — ne jöjjenek amazok se. És csak úgy kerülhetem ki, ha innét távozom. Nem örömet teszem: de szükség. Kérlek tehát, puhatold ki, mely napig lehetek itt úgy, hogy ők rajtam ne üssenek. Beszélj szépen velek, a hogy írni szoktál.

Cicerónak ³⁾ add elébe, kérlek, (de csak, ha helytelennek nem látod), hogy ez utjához való költséget, melylyel, még ha Rómában maradván, házat venne is ki, mint tenni akarta, könnyen beérhetné, az argiletumi és aventinusi házbérekhez alkalmazza ⁴⁾; s miután elébe adtad, intézkedjél kérlek, mint szolgáltatásuk kezéhez e ház bérekből azt, a mi kell. Fogadom hogy sem Bibulus, sem Acidinus s Messala ⁵⁾, a kik hallom, Athenaeben lesznek, nem fognak többet költeni, mint mennyi a házbérekbeől bejön. Azért, kérlek, járj utánna: először, hogy kik a bérlők és mennyit fizetnek ⁶⁾; azután hogy legyen olyan, ki pontosan fizet s végre, hogy az útra s készületre mennyi költség elég. Lóra Athenaeben csak nem lesz

---

¹⁾ Nem egyenesen Publiliától, hanem az anyjától ered.

²⁾ Hogy t. i. habár Publilia nem is, de anyja és Publilius csakugyan el fognak jönni.

³⁾ Érti fiát, az Athenaebe készülő ifjú Cicerót.

⁴⁾ Argiletum, Rómának a Circus Maximus s Aventinus-hegy között fekvő XI-ik városrésze volt, tele számtalan boltokkal, műhelyekkel s raktárakkal, melyek bérbeadásából az ottani s aventinus-hegyi háztulajdonosok nagy jövedelmeket húztak. Ugy látszik Cicerónak is voltak e városrészekben kiadandó épületei, s ezek jövedelmét szánta fiának az athenaei költségekre.

⁵⁾ Három legelső házből való ifjú. Mit várhatott többet az ifjú Cic. ha ő, egy *novus homo*-nak fia, szintannyit költhetett, mint ezek a nagy urfiak?

⁶⁾ Kik akarják az argiletumi s aventinusi épületeimet kivenni, s mennyi bért ígérnek?

szüksége; olyan minőt az útra használhat, van a háznál elég, több is, hogysen kell, mint magad megjegyzed.

Asturában, martius végén, 708.

A. XII. 8.

XXXV.

551.

Cicero Atticusnak üdvét!

Ciceróra nézve sokan helyeslik a dolgot¹⁾. Útitársa alkalmas. De előbb az első fizetéshez lássunk; mivel a határnap itt van; ő pedig elsiet²⁾.

Ird meg, kérlek, mi hirt hozott Celer³⁾, mit végzett Caesar a jeleltekkal⁴⁾. Vallyon a *Kömény-mezőre*, vagy Marsmezejére hívta-e meg őket⁵⁾? És nagyon

¹⁾ Hogy t. i. Athenaebe fog menni. Az ifjú Cic. itt említett, de meg nem nevezett utitársa, mint alább az 582-ik levélből ki fog tet-szeni, L. Tullius Montanus volt.

²⁾ Hibáznak, kik Manutiussal azt tartják, hogy itt Cic. Caesar-nál levő adóssága lefizetéséről beszél; mert abból, mit tőle ezen még a polgárháború előtt tett adóssága felől a 294-ik levélben olvasunk, méltán következtethetjük, miszerint ő ezt a leginkább rösteltett adósságát, mint a mellytől minél előbb minden árron szabadulni kívánt, már ekkor kifizette volt, és azután annak, hogy neki Caesar részletes fizetést engedett volna, sehol nyomát nem leljük. Valószínűbb tehát, hogy itt, az *első fizetés* alatt azt azilletéket kell értenünk, a mellyet a Tulliatól elvált Dolabella, neje visszakövetelt hozományából, első ráta gyanánt fizetni tartozott. S ezt rajta Cic. azért sietett megvenni, mivel félt, hogy Dolabellát, ki már Caesarhoz Hispaniába induló félben volt, el találja a fizetés elől szalasztani.

³⁾ Ki légyen, nem bizonyos. Talán Atticusnak valami ügynöke, ki most annak dolgaiban Hispaniában járt.

⁴⁾ Ebből látni, hogy a jövő évi hivatalokért pályázók Hispaniába mászkáltak Caesarhoz, hogy ezéjlokra nézve annak kegyét magoknak megnyerjék, vagy legalább ebbeli szándékát s kívánságát tőle megértsek.

⁵⁾ Aligha szenved kétséget, hogy itten Cic. a Hispaniában feküdt *Campus Foenicularius* (Köménymezőt), mellynek Strabo lib. III. c. 4. pontos leírását adja, gúnyos elmésséggel hozza ellentétes hasonlatba a római Campus Martiussal. Soha ő azt elnyögni nem tudta,

szeretném tudni azt is, nem szükség-e a comitiumkor Rómában lennem ⁶⁾). Mert mind Piliának ⁷⁾, mind, tudnivaló, Atticának is eleget kell tennem ⁸⁾).
Asturában, martiusb. 708.

A. XII. 33.

XXXVI.

552

Cicero Atticusnak üdvét!

Ha, mint tegnap irtam ¹⁾ hozzád, Siliussal úgy járnánk, ahogy gondolod ²⁾ s Drusus sem akarna engedni: óhajtanám, Damasippust vennéd elő. Úgy tesz nekem, cz a part mellett ³⁾ nem tudom hány holdas részleteket csinált s egyszersmind bizonyos árukat is szabta, mellyek előttem ismeretlenek. Ird, hát meg, akármit fogtál végezni. — Atticánk gyöngélkedése szörnyen nyugtalanít; úgy hogy már azon tűnődöm, nincs-e elhibázva körülé valami. De viszont a felügyelő becsületessége, úgy az orvos fáradhatlansága és az egész háznál mindenben

---

hogy már most egyetlen ember, tanács és nép hire nélkül szabadon rendelkezik a köztársaságban mindenről. Azért epés megjegyzéssel teszi a kérdést Caesarról: vallyon Róma e mindenható urának nem fog-e eszébe jutni, hogy még a választó-gyűlést is ne otthon a Mars-mezején, hanem a hispaniai keserű köményt termő mezőn tartsa meg. Mások másként s többféleképp magyarázzatják e helyet: de mi ezt leghelyesebnek találjuk.

⁶⁾ Mint a hol azon esetben, ha Caesar a népnek a tisztválasztásnál szabad befolyást engedne, egyik vagy másik jeleltnek hasznára lehetnék.

⁷⁾ Úgy látszik, hogy Piliának vagy testvére, vagy valami rokona is a hivatalért pályázó jelelték között volt.

⁸⁾ Talán a megígért látogatás lerovása által.

¹⁾ E levél elveszett.

²⁾ Mint kiivel t. i. nehéz a kertvétele körül boldogúlni.

³⁾ Érti a Tiberis partját; mert Cic. a Tiberisen túl való kitűnő feikvésű kertekből akart venni egyet a tervezett kápolna számára.

uralkodó pontosság tilt effélét gyanitnom. Fordits tehát gondot reá — többet nem mondhatok.

Rómában, aprilisb. 708.

F. IX. 13.

XXXVII.

553.

Cicero Dolabellának üdvét!

C. Suberinus Calesből¹⁾ mind nekem meghitt emberem, mind a mi jó barátunknak Leptának²⁾ közel rokona. Ő a háborut³⁾ kerülve, annak kiütése előtt, M. Varróval⁴⁾ Hispaniába ment volt, hogy olly provinciában lehessen, hol Afranius legyőzetése után⁵⁾, senki közölünk háborúra nem számolt; ez által ép azon veszélyekbe bukott, mellyeket legnagyobb szorgalommal került. Mert rögtön ott érte a háboru, mellyet Scapula⁶⁾ indított s melly később Pompeius által annyira erőtt vett, hogy ő magát ezen szomorú helyzetből semmikép kiragadni nem birta. Majdnem ugyan illy sorsa van M. Planius Heresnek⁷⁾, ki szinte calesi s Leptánknak barátja. Mind a kettőt úgy aján-

¹⁾ Ma *Calvi* a nápolyi királyságban.

²⁾ Az a Lepta, ki Cicerónál Ciliciában *praefectus fabrum* s szinte calesi ember volt.

³⁾ Értsd a polgárháborút.

⁴⁾ Pompeius Magnus egyik legatusával.

⁵⁾ Pompeiusnak Hispaniában Afraniuson kívül még Petreius és Varro is legatusai voltak, s mind a hárman együtt hódoltak meg Caesarnak. Cic. itt közölök rövidség okáért csak magát Afraniust, mint legfőbbet nevezi meg.

⁶⁾ Érti T. Quintius Scapulát, ki miután Scipio Thapsusnál nagy vereséget szenvedett, a hispaniai katonaság által Aponiussal együtt vezérül választatván, Hispania Baeticát Caesartól a maga részére térítette, azután az Afrikából megérkezett ifju Pompeiushoz csatlakozott. Nevezetes kimulását érdemes megolvasni Jul. Caesarnál: *de Bello Hispaniensi*, cap. 33.

⁷⁾ Valami falusi birtokos római lovag, kinek neve csak ez egy helyen maradt fenn.

lom neked, hogy nagyobb gonddal, készséggel s szívbeli részvéttel nem is ajánlhatnám. Én őket már magokért pártolom, a mire mind barátságom, mind az emberiség erősen ösztönöz. És miután Lepta annyira aggódik érttek, mintha saját szerencséje forogna veszélyben: lehetetlen nekem is egyszersmind, vagy szinte vele egyenlőn nem aggódnom. Azért, bár gyakran tapasztaltam is, mennyire kedvellesz engem: azt mégis, légy meggyőződve, a jelen esetről ítélendém meg leginkább. Kérlek tehát, vagy ha megengeded, esdeklem előtted, hogy e két szánandó embert, kik inkább a senkitől ki nem kerülhető sors, mintsem saját vétkök miatt szerencsétlenek, tartsd meg épségben s engedd, hogy ezzel általad úgy e jó embereinknek, mint a calesi helytartóságnak, mellyel szoros viszonyom van s végre Leptának is, a kit mindnyájuk elébe helyezek, jó szolgálatot tehessek. A mit még mondandó vagyok, nem igen tartozik ugyan a dolghoz, tudom: de még sem árt meg említenem. Egyiknek értéke nagyon csekély: a másiké aligha üti meg a lovagit^{s)}. Azért midőn Caesar, a maga nagylelkűsége szerint élőknek megkegyelmezett s azontúl tőlök valamit nem is igen lehetne elvenni: a hazajöhetést, ha engem úgy szeretsz, mint bizonyosan szeretsz is, eszközöld ki ezen emberek számára. Azzal ugyan mást nem nyernek, csupán egy hosszú utazást: de ők attól nem irtóznak, csak övéikkel élni: ők s otthon halniok lehessen. Hogy ezt elősegítsd, sür-

^{s)} Egy római lovagnak Cic. korában 400,000 sestertzet vagyis 40,000 forintot érő birtokának kellett lenni. Ide czéloz *Horatius* is *Epist. I. 1. v. 59.* íme szavaival:

Si quadringentis sex septem millia desint

. . . . .

Plebs eris.

gesd, vagy inkább hajtsd végre (mert tudom, megtehetd) igen hathatósan kérlek.

Asturában, aprilisb. 708.

F. XIII. 15. , XXXVIII. 554.

M. T. Cicero C. Caesar imperatornak sok üdvét! ¹⁾

Pracciliust ²⁾, védenczednek, az én legjobb barátomnak, egy igen derék embernek fiját különösen ajánlom neked. Valamint az ifjút magát szerénysége, szelidsége, irántam való különös vonzalma s szeretete végett kimondhatlanul kedvelem: úgy atyját, tettből ítélve, hozzám mindig legszívesbnek tapasztaltam és ismertem. Imé ez az, ki engem leginkább szokott nevetni s korholni azért, hogy magamat nem veled kötöttem össze, kivált miután erre részedről olly megtisztelőleg valék fölhiva:

De soha nem bírá szívem ráhajtani arra ³⁾;

mert nagyjainkra hallgattam, kik azt kiabálták:

Légy te szilárd, hogy utódjaid is dicsérjenek egykor.

Noha sötét felhő borított el ⁴⁾.

És ők engem még vigasztaltak is s az embert, ki már megégett ⁵⁾, most is csak a hiú dicsőséggel akarják tüzelni ⁶⁾, midőn folyvást azt beszélik:

¹⁾ Caesar Hispaniában Ategua bevétele után február 11-kén imperatornak kiáltatott ki; minek hire martius végén már megérkezhetett Rómába; azért üdvözli őt Cic. e czimmal és nem a dictatorival. Lásd: *Jul. Caes. de Bell. Hisp. c. 19.*

²⁾ A Praeciliusok e levélnek, de csakis ennek köszönhetik azt, hogy ha rólok semmit sem tudunk is, családuk nevét legalább a világ ismeri.

³⁾ *Homer Odyss. VII. v. 34.*

⁴⁾ Azaz: nagyon tévedtem, hogy rájok hallgattam. Ez a hemistichium is Homerustól való. Lásd: *Odyss. XX.*

⁵⁾ Érti magát, mint ki, a Caesar s Pompeius közt folyt fegyveres viszálykodásnál nyugton maradhatott volna, mégis hiú dicsvágyból emennek pártjához állott és e miatt olly rosszul járt.

⁶⁾ Mind csak arra biztatgatják, hogy menjen Rómába a közügyekben részt venni.

*Hogy tunya mód', vagy dicstelenül a sirba ne szálljak,
Ámde tegyek nagyot, a maradéktól emlegetendő!*

De már reám keveset hatnak, mint látod.⁸⁾ Azért Homér magasztos hangjától Euripides valódi oktatásaira térek át:

Gyűlölöm a bölcsét, ki magának nem bölcs).

E verset az öreg Praecilius fölötte dicséri s azt állítja, lehet az embernek egyszerre *előre is hátra is nézni* ¹⁰⁾ s mégis:

Mindig az elsőnek s másoknál lenni különbnek ¹¹⁾.

De, hogy oda térjek vissza, a hol kezdettem, szörnyen lefogsz kötelezni, ha ez ifjat, szokott ritka nyájasságoddal fogadod és azt, mit gondolom, magokért a Praeciliusokért megtenni kész vagy, ajánlásom folytán tetézni fogod. Új modorban irtam hozzád ¹²⁾, mellyből észrevehetd, hogy ez nem mindennapi ajánlás.

Asturában, aprilisb. 708.

⁷⁾ Hector szavai Homerusnál *Iliás XXII. v. 304. 305.*

⁸⁾ Miután minden közügytől teljesen félre vontam magamat.

⁹⁾ E vers Euripidesnek valami elveszett tragoediájából való; mert a fennmaradottakban nincs meg.

¹⁰⁾ Átlátni multat és jövőt. Ez is Homerusból van véve. Lásd: *Iliás I. v. 313.*

¹¹⁾ *Iliás VII. v. 93.* Mellyel talán különösen a philosophia terén szerzett érdemcire akar czélozni.

¹²⁾ Nem olly mindennapi levelet kapsz, mellyet elolvasás után félre szokás vetni. És valóban ezt Cic. erről a görög versekkel gondosan megspékelt leveléről el is mondhatta. Mert úgy látszik, mintha az ajánlásírás alkalmát nem annyira ajánlottja, mint inkább maga részére ohajtotta volna fölhasználni, hogy magáról Caesar előtt minél többet beszélhessen. Az a nyugott, higgadt, kedélyes, majdnem confidentialis hang, a melly a levélben uralkodik, arra láttatik mutatni, hogy az akkor íratott, mikor Cic. a viszonyokra nézve magával és Caesarral némileg kibékült. Sőt a belé kevert homerusi versek részéről még Caesar irányában egy kis titkos hízeltést is árúlnak el, miután tudjuk, hogy Caesar szinte mint Nagy Sándor a Homerus verseiben különösen gyönyörködött.

F. XIII. 16.

XXXIX.

555.

M. T. Cicero C. Caesar imperatornak sok üdvét!

P. Crassust minden nemes ifjak közt legtöbbre becsültem s miután felőle már serdülő kora óta jó reménynyel voltam, róla táplált véleményeimet igazolva is látni kezdettem ¹⁾. Egyik szabadosát Apolloniust még az ő életében nagyra becsültem s kedveltem; mert Crassushoz ragaszkodott s az ő komoly tanulmányaihoz igen alkalmas volt; a honnét ő is az embert rendkívül szerette. Crassus halála után ²⁾ pedig még inkább érdemesnek találtam őt pártfogásom- s barátságomba fogadni, mivel kötelességének nézte tisztelni s becsülni azokat, a kiket amaz szeretett s a kik által becsültetett. Ennél fogva mind hozzám Ciliciába eljött és nekem hűsége, s okossága által több alkalmammal nagy hasznomra volt, mind, úgy tudom, tőled is az alexandriai háborúban, buzgalmát s hűségét, a hol azzal szolgálhatott, meg nem tagadta. Remélvén, hogy erről magad is meg vagy győződve, főleg ugyan ön szántából, de az én tanácsomból is, hozzád Hispániába vette most utját. Ajánlásommal nem biztattam őt, nem, mintha sikerére nálad nem számolhatnék: hanem mivel láttam, hogy ajánlásra

---

¹⁾ Érti a triumvir Crassus idősbik fiját *Publiust*, a ki magát Galliában, mint egyik legatusa Caesarnak, a világ e legnagyobb hadvezérének saját ítélte szerint, fényesen kitüntette volt, s a ki később atyjának a parthusok ellen viselt háborújában merész dicsvágyának áldozatává lőn. Cic. őt oly ritka tulajdonokkal birt ifjúnak mondja, kitől a köztársaság idővel a legnagyobb dolgokat várhatta s teljesülve is láthatta volna, ha ő is mint minden illy nemes hajlamú ifjú a korán nagygyá lehetőség türelmetlen vágyjától magát elkapatni nem hagyja. Lásd: *Brut. cap. 81.*

²⁾ Ki a parthus háborúban atyjostól együtt ott veszett.

nem szorúlt; ki mind a háborúban veled volt, mind már Crassus emlékénel fogva a tieid közé tartozik és mivel gondoltam, ha ajánlások kellenek neki, másoktól is kaphat azokat. Felőle való véleményemről mellyet mind ő nagyra becsül, mind nálad erővel birni tapasztaltma, örömet adék részére bizonyítványt. Én hát őt egy tanult és a széptudományokkal foglalkozó embernek ösmerem s pedig gyermeksege óta. Mert házamnál még mint gyermek a stoicus Diodotus, e szerintem igen tudós férfi körül sokat megfordult. Most meg föllelkesülve tetteid által, görög nyelven szándéka ezeket megírni. Hogy tőle kitelik, én hiszem. Észe helyén áll; avatottsággal bir; a tudomány s irodalom e szakában már rég forgolódik s érdemeidet részéről halhatatlanitni szörnyen vágyik. E véleményemet nyilváníthatom felőle; de magad e részben mély belátásodnál fogva, legjobban ítélehetsz. Azomban bár tagadám is, ajánlom őt neked. Bármit fogsz tenni érette, igen lekötelezel általa.

Asturában, aprilisben, 708.

A. XII. 34.

XL.

556.

Cicero Atticusnak üdvét!

Én itt¹⁾, miután Tiro jobban van, Sica nélkül is könnyen megvolnék, bajaimhoz képest. De mivel irod, vigyázzak, hogy meg ne lepessem²⁾ és ebből azt látom, hogy annak az indulásnak bizonyos napjat nem tudod: jobbnak véltem, ha én megyek oda; mi, úgy veszem észre, te neked is tetszik. Gondolom, hát holnap Sica *suburbanumában* leszek. Onnét, mint

¹⁾ Asturában, honnét e levelet írja.

²⁾ Neje Publilia s annak anyja által.

javaslod, majd Ficulanumba³⁾ megyek. Azon tárgyak iránt, mellyek felől hozzám irtál, minthogy immár magam megyek, majd személyesen beszélünk. Egyébiránt mind ügyeim vezetése, mind a tervek készítése és velem közlése, sőt még hozzám irt leveleid körül is tapasztalt szivességedet, buzgalmat és előrelátásodat kimondhatlanúl becsülöm⁴⁾.

Minden esetre, ha Siliussal történik valami⁵⁾, engem még azon nap, mikor Sicához érkezem, tudósíts s különösen, mellyik részt akarja megtartani⁶⁾. Mert ha, mint irod a *szélsőt*⁷⁾: jól vigyázz, hogy épen az a hely ne legyen, mellynek kedvéért, mint tudod, jöttünk volt e gondolatra.

Hirtius legujabb s szépen irt levelét⁸⁾ küldöm itt számodra.

Asturában, aprilisben, 708.

F. IV. 9.

XLI.

557.

Ser. Sulpicius M. T. Cicerónak üdvet!

Midőn Tullia leányod elhunyt felől a hirt meghozták, mondhatom, mint illet, mély megindulással vettem s közös csapásnak néztem azt s ha jelen leheték vala, oldalad mellől nem hiányzottam s

³⁾ Ficulea határában levő birtokomba. Ficulea régi latiumi város. Volt egy róla nevezett út is, a *Via Ficulensis*, melly másként Nomentánának hivatott.

⁴⁾ Az itt következő végső czikk az ujabb tiróféle kiadásokban, közönségesen a mindjárt utána jövőnek, melly nálunk az 560-ik, elejébe szokott tétetni; de világos, hogy az, habár utóiratkép is, a jelen levélhez tartozik, mint ezt a régibb kiadásokban is találjuk.

⁵⁾ Végezhet sz a kertek iránt.

⁶⁾ Az eladók közül, maga számára.

⁷⁾ Az országút mellett fekvőt, melly leginkább szem előtt van.

⁸⁾ Mellyben alkalmasint Tullia halála fölötti részvétét fejezte ki.

fájdalmamról meggyőztelek volna. Bár illy esetben a vigasztalás meddő és keserű, minthogy kitől jőnie kellene, a rokonok s jó barátok, szintén hasonló bűtől áthatva, könnyhullatás nélkül meg sem kísérhetik, sőt magok is inkább mások vigasztalására szorulva lenni láttatnak, mintsem e kötelességet egyebeknél végezhetnék: még is föltettem magamban, hogy a mik ez alkalommal eszembe ötlöttek, röviden közöljem veled; nem mintha gondolnám, hogy te nem tudod azokat, hanem mert talán fájdalmad miatt nem igen ügyelsz rájuk.

Mi szükség, hogy rajtad úgy erőt vegyen benső fájdalmad? Gondold meg, miként bánt eddig a sors velünk; hogy mindaz elraboltatott tőlünk, minek az embernél nem kevésbbé drágának kell lenni, mint a magzatok: honunk, diszünk, tekintélyünk s minden méltóságunk. Ez egy baj hozzájöttével mennyit szaporodhatott fájdalmunk? Vagy van-e olly kebel, mellynek az effélék megszokása után már elfásultnak lennie és mindent könnyebben vennie^{figyelem} kelljen? Talán biz' az ő sorsán keseregsz? Ámde hányszor nem kelle már azon gondolatra jőnöd (mint jöttem én is nem egyszer), hogy a mostani időkben nem a legrosszabbul jártak azok, kiknek az életet halállal föl-váltniok szabad lőn? Mi is volna, a mi őt jelenleg az élethez olly igen vonzhatná? mi tárgy, mi kilátás, mi lelki táplálék? Hogy valami kitűnő ifjúval párosulva tölthesse életét? Elhiszem, hogy neked érdemedhez képest, kedved szerint lehet vala ifjaink között olly vót választanod, kinek hűségére bátran merted volna bizni gyermekedet. De vallyon azért-e, hogy majd ettől magzatokat szüljön, kiket midőn virágzó korban lát, rajtok örülhessen? kik az atyjokról

szállt vagyont ön magoktól megtarthassák; a köztársaságban rendre tisztségeket vállaljanak; barátaik ügyeiben szabadon működhessenek ¹⁾? Mi van mind ezek között olyan, mi előbb hogyszem adva volt, már el ne vétetett volna? Ámde szomorú, gyermekeinket elvesztünk. Szomorú, ha efféléket tűrni ²⁾ és szenvedni még szomorúabb nem volna.

Azt, mi nekem nem kis vigaszt nyújtott, el akarom mondani előtted, ha talán ugyan az enyhíthetné tenálad is a fájdalmat. Midőn Asiából visszajövet Aeginától Megara felé eveztem, elkezdtem a vidéket környöskörül szemlélgetni. Mögöttem Aegina, előtttem Megara, jobbra a Piraeus, balra meg Corinthus fekütt. E városok egykor a legvirágzóbbak voltak: immost elpusztulva s romba dőlve hevernek szemem előtt ³⁾. S így kezdék magamban elmélkedni: lám mi embercsék boszonzkodunk, ha egy meghal, vagy megöletik közölünk, kiknek rövidebbre van szabva életünk: s itt egy helyen annyi város hullája hever elszórva! „Hogy nem szállsz magadba Servius s nem jut eszedbe, hogy embernek születél?” Hidd el, e gondolat nem kissé megedzett engem. Vedd ezt, kérelek, te is fontolóra. Csak nem rég is annyi derék férjfiaink veszték el egyszerre; a birodalom annyi kárt szenvedett; minden provinciáink tönkre tétettek;

---

¹⁾ Nem úgy mint most van; midőn a szabadnak született római polgár mindenben egy ember önkényétől kénytelen függeni.

²⁾ Minőket tűrünk kell. Servius jól ismerte emberét; azért hozzá oly hangon szól, minő két oly consularis férjfiú szájába illik kik mindketten kiérdemelték azt, hogy egy évig a világban első emberek legyenek.

³⁾ E négy város közül csak a Memmius consultól elpusztított Corinthus épült újra még pompásabban fel Caesar és ennek utóda alatt, a más három a mithridatesi háborúban szenvedt pusztulása után, soha többé lábra nem állt.

és te egy hölgyecske parányi életének kialakván úgy megindulsz; kinek, ha most végnapot nem ér is, azért egynehány év múlva, csakugyan meg kell vala hálnia, miután halandónak született.

Vond el hát már elmédet és figyelmedet az ilyen tárgyaktól és forgasd inkább eszedben, a mi személyedhez méltó: hogy ő a meddig nekie kellett, addig élt; a köztársasággal együtt virágzott; téged atyját praetornak, consulnak, augurnak látott⁴⁾, főrendű ifjakkal nőszült; majdnem minden jót élvezett és mikor a köztársaság elhunyt, csak akkor lépett ki az életből. Lehet-e ezért panaszkod akár neked, akár neki a sors ellen? Végre ne feledd, hogy Cicero vagy s az a ki másoknak leczkét és tanácsot adni szoktál; se ne kövesd a rossz orvosokat, kik mások betegségénél a gyógytan tudásával kérkednek s magokat meggyógyítani nem tudják; sőt inkább mit másoknak rendelni szoktál, most annak magadat vesd alá egész elszántan. Nincsen olly fájdalom, mit hosszasan idő meg ne fogyaszszon, vagy szelidítsen. Neked ez időre várnod s azt ten bölcseségeddel meg nem előznöd, szégyen. Hahogy van a holtaknak valami érzetök, a milly kegyelettel s szeretettel volt irántad és minden hozzátartozók iránt, azt bizonynyal maga sem akarja, hogy úgy tégy. Engedj ebben az elhúnytért, engedj többi barátaidért s rokonaidért, engedj a hazáért, hogy ez, ha egykor reá szükség lesz, tetteddel, tanácsoddal élhessen. Végre (miután arra jutottunk, hogy az illy tekintetnek is kell hódolnunk) ne viseld akkép magadat, hogy valaki azt vélhesse, nem annyira leányodat, mint inkább a köztársaság

⁴⁾ A hivatalok e fokozatos elősorozásából látható, milly méltóságos állás volt az auguri hivatal.

viszontagságait s a más fél győzelmét gyászolod. Többet hozzád e tárgyról írni átallok, nehogy úgy jöjjön ki, mintha okosságodhoz nem biznám. Azért még csak egyet akarok említeni s azzal véget vetek az írásnak. Láttuk néhány ízben, hogy a kedvező szerencsét milly szépen viselted és abból milly nagy dicséretet arattál; hagyd tapasztalnunk most immár, miszerint a kedvetlent is épen úgy tudod viselni és azt kelleténél nagyobb tehernek nem nézed; nehogy az erények öszvegeéből ez egynek hiával lenni látassál.

A mi engem illet, majdha nyugodtabb kedélyben lenni tapasztallak, azokról, mik itt történnek s a provincia mibenlétéről tudósítani foglak. Élj szerencsésen.

Athenacben, aprilisben, 708.

F. V. 13.

XLII.

558.

M. T. Cicero L. Luceciusnak, Q. f. üdvet!

Ámbár leveledben már maga a vigasztalás felette kedves rám nézve, miután az végtelen jószívűséget s azzal páros okosságot tanúsít részedről: mégis legfőbb nyereségem, mellyet e leveledből vettem, az, hogy benned a világi dolgokat olly férjfiasan megvető s a sors ellen olly kész, olly fölvértezett embert találtam. Mert én a bölcsesség legnagyobb érdemének tartom azt: nem függni máshonnét s nem kívülről keresni a jól, vagy rosszúl élés okait. Ez elv, habár nem ment is egészen feledésbe nálam (miután bennem mély gyökeret vert), mégis a viharok rohama s balesetek csapdosása által kissé megingatva és megrendítve lőn. Ez oldalról kívánsz gyámolítani lá-

tom s hogy sok sikert is eszközölél, érzem. Azért méltó ismétlenem s nem csak kijelentnem, de meg is mutatnom előtted, hogy rám nézve levelednél semmi nem lehetett volna kedvesebb. Vigasztalásomra szolgálnak ugyan azok is, a miket olly szépen s bőven elbeszöltél: de semmi nem inkább, mint az, hogy lelked szilárdságáról és méltóságáról meggyőződtem, mellyet nem utánozni nagy szégyennek tartanék részemről. Sőt magamat náladnál, ki engem e részben oktatsz, még szilárdabbnak is képzelem anyyiban, mert neked, mint látom, van még valami reményed ahhoz, hogy minden egykor jobbra fordulhat; miután a gladiator-i esetek¹⁾ és egyéb példáid, úgy szintén ez okoskodásodban előhordott nézeteid, a köztársaságról végkép lemondanom megtiltják. Az tehát, hogy szilárdabb vagy, épen nem csoda, miután remélsz valamit: de csoda a másik, hogy némi reménynyel kecselkedheted magadat. Mert mi nincs úgy megrongálva, hogy már is semmivé lettnek és elenyészettnek ne kelljen vallanod? Nézd körül a köztársaság minden porcikáját, miket te legjobban ismersz. Aligha fogsz egyet is találni, melly megzúzva, kihalva ne legyen. Rendre mennék rajtok, ha vagy jobban látnám azokat náladnál, vagy rólok fájdalom nélkül szólni tudnék, habár intéseid és oktatásaid szerint, mellőzni kell is minden fájdalmat. Tűrni fogom tehát a házi bajokat, úgy a mint kívánod: az országosakat pedig tán kissé szilárdabban is, mint te a ki oktatsz, mert téged némi

---

¹⁾ Mellyeknél gyakran megtörtént, hogy egy nehéz sebet kapott földön fekvő küzdő, kit a nézők elveszettnek hittek, egyszerre erejét összeszedve, talpra ugrott és előbbi győztes ellenfelét végképp leverte.

remény még vigasztal, mint irod: én ellenben minden iránt kétségbe esve is szilárd leszek, a mint magad is intesz és oktatsz. Mert kellemes visszaemlékezéseket keltesz bennem öntudatom és azon dolgokra nézve, miket főkép a te sugaltodból vittem véghez. Kevesebbet a hazáért bizonyosan nem tettem, mintsem tartoztam, sőt többet, mintsem a mennyi bárki lelkesedésétől s emberi észttől várható. Megbocsáss, hogy magam felől kissé dicsekedve szólok; mert a melly dolgoknak megfontolásából várod bútól könnyebbülésemet, én azok megemlézése által is enyhülök. Azért, mint tanácslod, magamat, mennyire lehet, minden bútól s epekedéstől elvonom s elmémet azokra fordítom, mik kedvező helyzetünkben diszúl, a kedvetlenben istápúl szolgálnak s veled annyi időt akarok tölteni, mennyit korunk s egészségünk enged s ha ritkábban lehetünk is együtt, mintsem óhajtanók, azért szellemi egybeköttetés által hason tanulmányainkat úgy fogjuk élvezni, mintha folyvást együtt volnánk²⁾.

Asturában, aprilisb. 708.

F. VI. 2.

XLIII.

559.

M. T. Cicero A. Torquatusnak üdvét!

Ne véld, kérlek, mintha rólad való megfeledkezésből irnék hozzád ritkábban, mintsem szoktam volt. Nem, hanem egy felől súlyos betegségem miatt (mellyből azomban úgy látszik, már kissé üdülök),

²⁾ Az *ut mones, ut censes, ut hortaris, ut praecipis* kifejezés annyiszor jön e levélben elő, hogy majdnem azt kell gyanítnunk, Cic. a Luceiustól adott intéseket meg is sokallotta, és azt tudós barátjának (ki különben csak egy senator volt) az említett kifejezéseknek variálgatása által akarta finomul értésére adni.

más meg az, mert nem lévén a fővárosban, kik mennek hozzád, meg nem tudhatom. Arról hát bizonyos lehetsz, hogy én a legszivesb emlékből tartalak s minden dolgaiddat nem kevésbbé lelkesen viselem, mint a magaméit. Hogy ügyed ekkorig több változáson ment által¹⁾, mintsem a világ akarta, vagy sejtette volna: azon, hidd nekem, az idők mostohaságához képest, nincs mit búsulnod. Mert egynek meg kell történni. A köztársaság vagy fegyverektől zaklattatik, vagy ezek letételével újjászületik, vagy végképen elvész. Ha a fegyver győzend: sem azoktól, a kik befogadnak, sem azoktól, kik pártján valál, félned nem szükség. Ha a fegyvert vagy alku mellett lerakják, vagy kifáradás folytán ellökik, vagy győzelem útján elszedik²⁾ s az állam föléled³⁾: mind méltóságodat, mind vagyonaiddat szabadon fogod élvezni. Ha ellenben minden elvész⁴⁾ s a kimenetel olyan lesz, millyentől ama mély belátású férjfi M. Antonius⁵⁾ már akkor rettegett, mikor annyi csapás bekövetkezését még csak sejtette⁶⁾: akkor, igaz,

¹⁾ Ez a változatosság abban állt, hogy előbb Torquatus, míg rá Caesar haragudott, még az Italiába jövésre sem kapott engedélyt: aztán pedig, mikor már ezt a kissé iránta kiengesztelődött Caesar neki megengedte, akkor is még tőle a fővárosba jöhetést s teljes amnestiát megtagadta. Caesar t. i. azoknak, kik ellene fegyverrel harczoltak, nem mindig egyszerre, hanem a körülményekhez képest többször csak fokenként adta meg az amnestiát.

²⁾ Innét kitetszik, hogy mikor e levél iratott, még akkor a hispaniai háború tartott, s kimenetele is bizonytalan volt, vagyis hogy még akkor a Mundánál történt esetről Rómában semmit sem tudtak.

³⁾ Azaz: a békés polgároknak is lesz ismét szavuk.

⁴⁾ Minden szabadság végkép oda lesz.

⁵⁾ Az Orator.

⁶⁾ A Marius és Sylla között kitört háború előtt, a mely háborúban ő is megöletett. Lásd: *de Orat. lib. I. cap. 7.* hol az Antonius, Crassus és Scaevola között Tusculanumban folytatott beszédről ezt mondja Cic. „*Quo quidem in sermone multa divinitus a tribus illis consula-*

hogy kivált egy illy polgárra s férfúra nézve szomorú, hanem illendő vigasztalás lesz az, hogy annál, mi mindeneken közösen történik, senkinek különös panasza nem lehet. Mennyi erő fekszik e pár szóban (mert többet levélre biznom nem lehet), ha, mint hiszem, fontolóra veszed: kétségkívül levelem nélkül is átláthatd, hogy van mit remélned s nem lehet a köztársaság akár e mostani, akár bármi más állapotában semmitől is félned s hogy ha minden elveszne is, mivel a köztársaságot, még ha lehetne is. túlélni nem óhajtánád, türni kell sorsunkat, kivált ha annak okai nem magunk vagyunk. Hanem elég erről ennyi. Ird meg, kérlek, mit csinálsz és hol lélsz; hogy vagy hova irjak, vagy hol keresselek⁷⁾, tudhassam.

Asturában, aprilisb. 708.

A. XII. 35.

XLIV.

560.

Cicero Atticusnak üdvet!

Mielőtt töled múltkor eljöttem¹⁾, soha eszembe sem jutott, hogy a mivel több költség fordittatik emlékre annál, mit nem tudom, miféle törvény megenged²⁾, annyit kell adni a népnek. Én ezzel nem törődném olly nagyon, ha magam sem tudom, ho-

ribus Cotta et commemorata et deplorata narrabat, ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendere illi tanto ante vidissent.

¹⁾ Torquatus már ekkor Italiában volt, de úgy látszik nem állandóan egy helyen, hanem majd itt, majd ott, majd meg amott tartózkodott, míg a Rómába mehetést s teljes amnestiát magának kieszközölni bírta.

²⁾ Cic. t. i. Atticussal, azután hogy ehhez az 556-ik levelet küldötte, Sica suburbanumában személyesen találkozott.

³⁾ Caesar az általa kiadott költségcsabályozó (*lex sumptuaria*), vagy más külön törvényben azt is megszabta, mennyit szabad sír-emlékekre költeni, s a mennyivel valaki e czélra többet adott ki, annyit tartozott büntetésül a nép számára fizetni.

gyan (még lehet szeszélyből) föl nem tettem volna, hogy annak ne más mint *kápolna* legyen a neve. S ha már ezt akarom, félek, nem fogok czélt érni, ha csak a helyet nem változtatjuk³⁾. Fontold meg ezt a körülményt, kérlek. Mert noha már kevésbbé gyötretem s majdnem egészen összeszedtem magamat, tanácsodra mégis szükségem van. Azért kérve kérlek, jobban, mintsem magadat általam kéretni kívánod, vagy hagyod, hogy e gondolatot egész lélekkel fölkarold.

Antiumban, aprilisb. 708.

A. XII. 36.

XLV.

561.

Cicero Atticusnak üdvét!

Kápolnát akarok s ezt fejemből kiveni nem lehet. A síremlék hasonlatosságát nem annyira a törvénytől kimondott büntetés miatt igyekszem kerülni, mintsem azért, hogy az *apotheosis*sal annál inkább czélt érjek. És ezt megtehetném, ha villámban¹⁾ építnék is: de, mint többször volt szó köztünk, a tulajdonosok változásaitól félek. Nyílt téren, bárhol építek, úgy látom, reá mehetek, hogy az utókor *szentnek*

³⁾ Manutius ezt így érti: Cicerónak szándéka volt a Tiberisen túl fekvő kertekben állítani fel egy kápolnát; hanem utóbb látta, hogy ha azt kertben építi, hol sokaknak vannak síremlékeik, az általa építendő emlék is csak ezekhez hasonló síremléknek fog nézteni, és így azon czélját, hogy *kápolnának* tartassék, el nem fogná érni; azért hát jobbnak találta máshol választani helyet a *fanum* számára. Hanem ez a magyarázat nem kielégítő, miután Cic. mindig csak a transtiberinus kertekben keresi a kápolnának való helyet. Talán hát itt a szöveget e helyett: *nisi mutato loco*, ekkép kellene olvasni: *nisi tuto a mutatione loco*; mi is azzal, mit e részben az 535-ik és 561-ik levelekben említ, jól megegyeznek.

¹⁾ Kétségkívül a tusculanumit érti, hol Tullia kimúlt, de ezt *euphemismusból* világosan kimondani nem akarta, kerülvén minden szót, mi őt közvetlenül e szomorú cseményre emlékeztethetné.

nézze azt²⁾. Ez ábrándjaimért (mert elismérem, hogy azok) már meg kell nekem bocsátnod. Nincs senkim (magamat sem véve ki) a kivel olly bátran közlekedhetném mint veled. Ha a dolgot, a helyet és tervet javalod: olvasd el, kérlek, a törvényt s küldd meg nekem. Ha jut eszünkbe valami, mint lehessen alóla kibujunk, föl fogjuk használni.

Ha talán írnál Brutusnak s helyén kívül valónak nem látod, dorgáld őt meg azért, hogy abból az okból, mellyet előtted említett, nem akart Cumanumba eljönni³⁾. Mert ha jól fölveszem, szerintem ez nagy pimaszság tőle. Aztán, ha jónak találod, a kápolnáról úgy intézkednünk, a mint elkezdettük: kérlek sürgesd és ösztökdél Cluatiust⁴⁾; mert ha mindjárt más helyet választandunk is, gondolom, úgy is csak az ő szolgálatával s tanácsával kell élnünk. Talán már a villában⁵⁾ lésszsz.

Antiumban, áprilisb. 708.

A. XII. 37.

XLVI.

562.

Cicero Atticusnak üdvet!

Tegnap tőled két levelet vettem; egyet, mellyet előtte való nap Hilariustól, másikat, a mellyet ugyanakkor egy postás által küldöttél s épen az nap Aegypta szabadosomtól érttettem, hogy Pilia és Attica egészen jól vannak.

²⁾ Ezt a villában el nem érhetném, mert ott annak egy későbbi prosaicus birtokosa a fanumot könnyen profanus célokra fordíthatná.

³⁾ Vagy a maga villájába, vagy Ciceróéba; mert mind Cumanumban, mind Tusculanumban szomszédok voltak egymással. V. ö. *Brut. de Clar. Orat. cap. 87.*

⁴⁾ Azt az *architectust*, ki a fanumhoz a tervet készítette. V. ö. az 533-ik lev.

⁵⁾ Rómában a suburbanumodban.

Szeretem, hogy Brutus levelét közlötted. Irt nekem is egyet, mellyet tizenharmadik napra kaptam meg. Itt küldöm azt neked eredetiben s válszomat is rá másolatban.

Mi a kápolnát illeti: ha nekem kertet nem lenél (jöllehet lelned kell, ha engem annyira méltatsz, mennyire bizonyosan méltatsz is), akkor nézetedet Tusculanum iránt igen helyeslem. Bármilly eszes légy is (mint vagy kétségkívül) valaminek kigondolásában: mégis hacsak úgy sziveden nem fektünnék, hogy elérjem a mit óhajtok, soha ez a szép gondolat elmédbe nem ötlött volna. De nem tudom, hogy van, már én csak a *kitűnőt* keresem. Kell hát, hogy számomra kertet szerezz. Legkitűnőbb Scapuláé; aztán közel is van¹⁾, hova az ember elérhet, a nélkül, hogy egész nap kelljen a villáig²⁾. Azért igen óhajtanám, hogy mielőtt elmegy, Othóval³⁾, ha Rómában van, beszélj. Ha nem lesz belőle semmi, bár megszoktad túrni ostobaságomat, annyira viszem a dolgot, hogy mérgeledni fogsz. Mert Drusus minden esetre el akarja adni; ha hát más nem akad, hiba lenne tőlem, ha ezt meg nem venném. Mire hogy vetemülnöm ne kelljen⁴⁾, gondoskodjál, kérlek. Gondoskodni pedig csak úgy lehet, ha Scapuláéval megyünk valamire. S szeretném, ha tudósítnál, meddig akarsz lenni *suburbanumodban*⁵⁾.

---

¹⁾ Rómához.

²⁾ Mint most, hogyha a városból villába kimenni akarok, napestig szükség utaznom.

³⁾ A nem régen elhalt Scapula örököseinek egyikével. Alkalmasint az a L. Roscius Otho, a ki 687-ben mint néptribun az ismeretes *Lex Roscia* törvényt hozatta.

⁴⁾ Minthogy azt, mint mondod, rémítő drágára tartják.

⁵⁾ Mindazon kerteket s villákat, mellyek Róma körül két há-

Terentiánál befolyásodra s tekintélyedre van szükségem. Hanem tégy tetszésed szerint. Mert tudom, a mi engem érdekel, arra nagyobb gondot szoktál fordítani, mintsem enmagam.

Hirtius hozzám azt írja, hogy Sex. Pompeius Cordubából kiment ⁶⁾ s Innenső Hispaniába vonult; hogy Cnaeus megszökött, nem tudom én hová, mert erre nincs gondom. Ezenkívül semmi újság. Levelét április 18-kán Narbonából írta.

Caninius ⁷⁾ hajótöréséről, mint kétséges dologról, úgy szólasz előttem; ha hát bizonyosabbat fogszt tudni, ird meg.

Búslakodásomon, mellytől elvonni igyekszel, sokat fogszt könnyíteni, ha a kápolna számára a helyet megveszed. Az *apotheosis* körül sok jut az eszembe; de helyre volna nagy szükség. Azért elmenj Othóhoz is.

Antiumban, májusb. 708.

A. XII. 38.

XLVII.

563.

Cicero Atticusnak üdvet!

Kétségkívül igen el voltál foglalva, miután nekem semmit nem irtál. Hanem hogy az a gazember ¹⁾ be nem várta, míg időd lesz, holott épen csak azért volt küldve! Most már, ha ismét valami le nem tar-

rom órányi távolságban feküttek, közönséges néven *Suburbanumoknak* hívták.

⁶⁾ Lásd: *Jul. Caes. de Bell. Hisp. cap. 32.* Corduba, déli Hispaniának, melly a *Baetis* (ma Guadalquivir) folyótól *Baeticának* nevezetett (ma pedig Andalusia), egyik legjelesb városa.

⁷⁾ T. Caninius Rebilus, Caesar egyik legatusa Hispaniában.

¹⁾ Érti szabadosát vagy szolgáját, kitől Atticushoz levelet küldött volt.

tóztatott, gondolom, *suburbanumodon* vagy. Én meg itten egész napokon át írva sem enyhülök semmit — de szórakozom legalább.

Asinius Pollio irt hozzám gyalázatos rokonunkról²⁾. Mit minap az ifjabb Balbus elég világosan, Dolabella³⁾ rejtélyesen érintett, ő⁴⁾ a legnyiltabban adta elő. Érzékenyen venném, ha nálam uj keserűség helyet találhatna. Hanem mégis van-e ennél valami ocsmányabb? Mint kell őrizkedni ettől az embertől! Ámbár nekem ugyan⁵⁾ — — — — De el kell fojtanom keserűségemet. Miután semmi sürgetősb tárgy nincs; csak úgy írj valamit, ha rá érsz.

Gondolod, jó lenne, ha már kedélyem megsziárdultát ki is mutatnám s írod, hogy némelyek keményebben beszélnek felőlem, mintsem ahogy te és Brutus írtok. Csak tudnák, kik engem megtört s csüggedt lelkűnek képzelnek, mennyi és miféle tudományos munkákat készítek, hiszem (hogy ha van benne emberség), azt fognák mondani, nemcsak azért, mivel úgy magamhoz jöttem, hogy illy nehéz tárgyak írásához szabad elmével foghattam, szemrehányásra méltó nem vagyok, de még, mivel fájdal-

---

²⁾ Az ifju Quintusról, mint ki Cic. öcsöcsének s Atticus hugának fija volt, és ki most Hispaniában Caesar körül forgott s annál nagybátyja Cic. ellen árulkodott.

³⁾ Ki a hispaniai háborúban is ott volt Caesar mellett; mint ez más helytt Cicerónak e szavaiból kitetszik: *Ter depugnavit Caesar cum civibus, in Thessalia, Africa, Hispania; omnibus his pugnis affuit Dolabella; in hispaniensi etiam vulnus accepit.* Philipp II. cap. 30. Mikor Dolabella Hispaniából hazajött, személyesen beszélt Cicerónak el azon rágalmakat, mellyeket ellene az ifjú Quintus Hispaniában elkövetett.

⁴⁾ T. i. Asinius Pollio.

⁵⁾ Aposiopesis. Talán akarta mondani: *rég ki lehetett volna ösmer nem az ő rossz jellemét.*

mamban e szép szórakozást választám, melly tudós emberhez legillőbb, dicséretet is érdelek.

De midőn én a magam megkönnyebbtésére mindent, mit tudok, megteszek : tedd meg te is azt, mi látom, neked sem kisebb gondot ád, mint nekem. Úgy tetszik, mintha én ezzel magamnak tartoznám, s nem lehetne nyugtom, míg le nem fizetem, vagy a lefizetés lehetőségét nem látom, azaz, míg olly helyet, minőt kívánok, nem lelek. Ha a Scapula⁶⁾ örökösei a kertet⁷⁾, mint írod, hogy neked Otho monddotta, négy részre hasítva⁸⁾ magok közt akarják elárverezni : akkor tudnivaló, más vevőnek nincs ott mit keresni. Hanem, ha amúgy adják el, meglátjuk, mire mehetünk. Azt a *publiciusféle* helyet, melly most Treboniusé s Cossiniusé, ajánlották nekem : de tudod, hogy pusztá⁹⁾; sehogy sem szereitem. A Clodiáé tetszenék : de nem hiszem, hogy eladó legyen. Drusus kertjétől, habár mint írod, idegenkedel is, mégis reá kell szorúlnom, ha mást nem találsz. Az épület nem baj nekem. Mert mást építeni nem fogok, mint mit a nélkül is fognék, ha ezt meg nem kapnám. Cyrus¹⁰⁾ IV-ik s V-ik könyve szint-

---

⁶⁾ Nem az a Scapula (mint némely commentátorok vélik), ki nek nevezetes kimúltára az olvasót az 553-ik levél 6-ik jegyzetében figyelmeztettük, mert annak halála a mundai esata után történt, s ennek híre csak aprilis 20-kán jutott el Rómába, s így még akkor, midőn e levél íratott, jószágát az örökösök által nem vehették; sőt az sem hihető, hogy neki mint Caesar legnyiltabb ellenségének vagyónáról szabadon rendelkeznie, s azt a proscriptio alól megmentenie lehetett volna.

⁷⁾ Melly tulajdonképen egy jó nagy kiterjedésű *suburbanum* volt.

⁸⁾ Mert mint alább az 571-ik levélből kitetszik, négy volt az örökös, u. m. Otho, Mustela, Crispus s Virgilius.

⁹⁾ Mellyen sem kert, sem épület nincsen.

¹⁰⁾ Diogenes Laërtius szerint, Antisthenes cynicus philosophus-

úgy tetszett nekem, mint minden egyéb Antisthe-
nestől, ez inkább elmés, mint tudós embertől.

Antiumban, májusb. 708.

A. XII. 39.

XLVIII.

564.

Cicero Atticusnak üdvet!

Postásod levél nélkül érkezvén hozzám, gondol-
lám, azon okból nem írtál, minthogy tegnap már
közléd azokat, mikre e soraimban felelek. Pedig vár-
tam volna Asinius Pollio leveléről¹⁾ valamit. De én
igenis a magam üres idejéhez mérem a tiedet. Ám-
bár ismét küldök hozzád : hacsak valami fontos
nincs, nem lesz szükség írnod, kivévn, ha sok üres
időd van. A postásokra nézve megtenném, a mit ja-
vasolsz, ha sürgetős levelezéseink volnának, mint
valának előbb, mikor a rövidebb napokban is min-
dennap idején megérkeztek postásaink. Aztán akkor
volt is tárgyunk : Silius, Drusus — s más egyéb.
Most, ha Otho nem léteznék, nem volna mit írnuunk.
Sőt ez is el van halasztva. Mind e mellett könnyeb-
bülök, ha veled a távolból beszélek, s még inkább,
ha leveleidet olvasom. De miután távol is vagy²⁾
(mert úgy hiszem) és az írásra sincs semmi szükség
nyugodjanak a levelek, hacsak valami új elő nem
adódik.

Asturában, májusb. 708.

nak egy 10 könyvből álló dialogusos műve volt, a melynek IV-ik és
V-ik könyve *Cyrus* címet viselt, mert benne a szerző Cyrus és Her-
cules példájával akarta megmutogatni, mily hasznos lehet az erő és
hatalom. E két könyvet Cic. most különösen tanulmányozgatta, azon
járván esze, hogy Caesar számára az állam szervezéséről s kezelésé-
ről egy munkát készítsen.

¹⁾ Mellyben az ifjú Quintusról volt szó.

²⁾ Künn a suburbanumodban.

F. IV. 6.

XLIX.

565.

M. T. Cicero Ser. Sulpiciusnak üdvet!

Bár bizony, Servius, mint irod ¹⁾, legsúlyosabb csapásomnál ott lehattél volna! Mert hogy személyes jelenlétedben mennyit segíthetél vala rajtam, úgy vigasztalásod, mint majd nem hason fájdalmad által, könnyű abból látnom, hogy leveled olvasása után, kissé megnyúgottam. Mert nem csak ollyakat irtál, mik a bút enyhíteni képesek: hanem a midőn vigasztalsz, részedről sem közepszerű szívbeli fájdalmat mutatsz. Egyébiránt Serviusod ²⁾ mind azon szives szolgálatokkal, miket az illy alkalom megenged, bebizonyította, mind hogy engem maga mennyire becsül, mind hogy ez irántam való érzelmét milly kedvesnek hiszi lenni egyszersmind nálad is; s neki gyakran voltak rám nézve kellemesb, de soha nem lekötelezőbb szolgálatai. És engem nem csak beszéd s úgy szólván bűmhoz csatlakozásod, de tekintélyed is vigasztal. Mivel szégyennek tartanám nem úgy viselni balesetemet, mint azt te, ki annyi bölcsességgel fel vagy ruházva, viselendőnek gondolod. Azomban néha mégis elnyom az érzés s alig bírok fájdalammal; mert én ama vigasztalások hiával vagyok, a mellyek másoknál, kiket példáulúl előmbé tűzők, hasonló sorsban nem hiányzottak. Ugyanis mind Q. Maximus ³⁾ ki consularis magzatot, egy hires s már nagy dolgokat viselt férjfiút vesztett el, — mind L. Paulus ⁴⁾, ki hét nap alatt kettőt, — mind

---

¹⁾ Az 557-ik levélben.

²⁾ Érti Sulpicius fiját.

³⁾ Fabius Cunctator. *Tuscul. Quaest. lib. III. cap. 28.*

⁴⁾ Aemilius, ki Perses királyt legyőzván, Macedoniát a római birodalomhoz csatolta. Lásd: a *Tört. Mut.*

a ti Gallustok ⁵⁾, mind M. Cato ⁶⁾ ki egy rendkívüli eszü, végtelen erényes fiútól lön megfosztva, olly időkben éltek, mikor őket a köztársaságtól nyert méltóságaik megvigasztalhatták. Hanem nekem oda lévén minden kitüntetésem, mellyeket említesz s mellyeket legnagyobb munkával szerzettem, csak az maradt vigasztalásomúl, mi tőlem el lön ragadva. Sem jóbarátim ügyei, sem a köztársaság gondja nem foglalák elmémet el. A forumon működni kedvem már nem volt; a curiára nézni sem tudtam. Azt hittem (s úgy is volt), hogy szorgalmam és szerencsém minden gyümölcsei elveszvék rám nézve. Hanem midőn meggondoltam, hogy ezekben veled s más többekkel is osztozom és már magamat megtörtetem s mindezek türelmes elviselésére rá kényszerítettem: volt hová vonúlnom, a hol megnyúgodjam, — volt, kinek beszéde s nyájassága mellett minden gondot, fájdalmat levessek. De most e mély sebem által még azok is, mellyek már behegedni látszotak, kiújulnak. Mert jelenleg nem vagyok olly karban, hogy, mint akkor, ha a köztársaság megszomorított, házam vigasztalással fogadott; úgy most, ha házamnál szomorkodom, a köztársasághoz menekülhetnék, hogy az ő örömeiben találjak megnyugvást. Azért úgy házamat, mint a forumot kerülöm; miután sem azon fájdalmamat, mellyet a köztársaság felett érezek, házam, sem a házit a köztársaság már nem képes enyhíteni. Annyival inkább várlak hát s minél hamarább látni óhajtlak. Nekem nagyobb könnyebbülést semmi sem okozhat, mint kölcsönös tár-

⁵⁾ Ki a Sulpicius családból való volt, mert van másik is, ki az Aquilius családhoz tartozott.

⁶⁾ A Censorius. V. ö. *Cat. Mai. de Senectute.*

salgásunk s beszélgetéseink — ámbár (a mint hal-
lom) megérkezésedet már közel lenni remélem. Több
okokból szeretnélek minél előbb látni; de azért is
hogy előre tanácskozzunk egymás közt, mint tölt-
sük időnket, mit egészen egy személynek tetszéséhez
kell szabnunk, ki nem csak eszes s nagylelkű, ha-
nem, mint hinni szeretem, tőlem sem idegen, neked
is legnagyobb jóakaród ¹⁾. Mi bár úgy legyen is :
azért nagy megfontolást kíván az, melly útat válasz-
szunk magunknak, nem arra, hogy valami szerepet
vigyünk, hanem hogy az ő engedelmeből s jóvoltá-
ból nyúgodhassunk. Éljen szerencsésen.

Asturában, májusb. 708.

F. IV. 12.

L.

566.

Ser. Sulpicius M. Ciceronak üdvét!

Ámbár tudom, nem legörvendetesb hírt közlök
veletek : mégis, miután sors és természet uralkodnak
rajtunk, kötelességemnek tartom, bárminő is a tárgy,
róla titeket értesíteni.

Midőn május 23-kán Epidaurusból ¹⁾ hajón a
Piraeusba érkeztem, tisztársunkat Marcellust meg-
látogatám s e napot az ő kedvéért ott töltém. Más-
nap, mikor tőle azon szándékkal váltam el, hogy
Athenaeből Boeotiába menjek a még hátra levő tör-
vénykezést bevégezni, ő, mint mondá, Malea ²⁾ felé

¹⁾ Miután Sulpicius consul korában, tisztársának M. Marcel-
lusnak, ki Caesartól Galliát idő előtt elvetetni akarta, e törekvésében
mindig ellene volt s folyvást a béke mellett dolgozott. (V. ö. a 365-ik
s 461-ik levv. úgy *Sveton. in Caes. c. 29*). Hogy Caesar Sulpiciust ked-
velte, abból is kitetszik, mert a polgárháborúban ennek fija az ő tá-
borában szolgált. Lásd : a 359-ik és 364-ik levv.

²⁾ Város Peloponesusban, híres az Aesculapius templomáról.

²⁾ Peloponesusi hegyfok, melly Laconica déli részében a ten-
gerbe 50,000 lépésig benyúlván, ellenkező szelek fűttakor a hajózást

Italiába készült vitorlázni. Következett napon, a mint Athenaeből indulni akarnék, hajnali négy óra tájban meghitt embere Sp. Postumius jön hozzám s jelenti, hogy tisztársunk M. Marcellus, vacsora ideje után, házi ösmerőse P. Magius Chilo által törrel átveretett és két sebet kapott, egyet gyomrában, másikat fején a füle megett, de reméli, még megélhet. És hogy azután Magius magát végezte ki ³⁾ s őt Marcellus küldi hozzám, kéretvén, hivassak orvosokat. Elő is hivattam mindnyáját s nyomban elindultam oda korán reggel. Már a Piraeustól nem messze valék, midőn Acidinus cseléde egy czédulával jöve előmbe, mellyben az állt, hogy Marcellus kevés napkelte előtt elhúnyt. Így kelle hát e derék férjfinak egy undok embertől a legkinosabb halált szenvedni s annak, kit méltóságáért ellenségei is megkimélték, találkozott barátja, ki fejére halált hozzon. Én mégis sátoráig ⁴⁾ elmentem. Egy pár szabadosát s néhány szolgát találtam ott. A többiek-ről azt mondák, féltökben elszöktek, megrettenvén azon, hogy urok a sátor előtt öletett meg. Kénytelen valék őt ugyanazon gyaloghinton, mellyen magamat oda vitettem, lektikásaimmal a városba vissza

---

olly veszedelmessé tette, hogy római példabeszéddé vált: *Cum ad Maleam deflexeris, obliviscere quae sunt domi.*

³⁾ Mintán Marcellust meggyilkolta. E gyilkosság okául, mellyet Cic. mint a 602-ik levélből látszik, nem tudott, Valerius Maximus azt adja, hogy Magius Marcellus ellen azért bősziült fel, mert ezt, kinek ő régi barátja s Pompeius táborában is bajtársa volt, Caesar neki elébe tette volt s mikor Marcellusnak amnestiát adott, azt ő reá ki nem terjesztette. Lásd: *Valer. Max. lib. IX. cap. 11.*

⁴⁾ Piraeus ekkor, mint az 557-ik levélben Sulpicius mondja, romban hevert, és a ki ez athenaei révből másnap reggel a tengeren megindulni akart, annak a megelőző éjt, vagy a hajó fedélzetén, vagy a parton sátor alatt kellett töltenie.

szálíttatni és ott neki, ahhoz képest, mint Athenaeben lehetett, elég nagyszerű temetést rendeztem. Az athenaebeliectől, hogy temetőhelyet a városon belül adjanak, ki nem nyerhettem, mert, mint mondják, ezt nekik vallásuk tiltja s meg sem engedték előbb is senkinek. A mi ehhez legközelebb állott, hogy a melly gymnasiumban akarjuk, ott temessük el ⁵⁾, ránk hagyták. Mi a föld kerekén leghiresb *akademiai gymnasiumban* választánk helyet, hol őt megégettük s aztán kieszközlők, hogy magok az athenaebeliek e helyen számára síremléket állítsanak. Így amivel mint tisztársak ⁶⁾ és rokonok kötelesek valánk, életében, haltában mind teljesítők iránta. Éljen szerencsésen.

A. XII. 40.

LI.

567.

Cicero Atticusnak üdvét!

Millyen lesz a Caesar gáncsa ¹⁾ az én dicséretem ellenében, kivehettem abból az iratból ²⁾, mellyet hozzám Hirtius megküldött s mellyben egybeszedi a Cato vétkeit, de az én legnagyobb magasztalásommal. Ugyanazért elküldém a munkát Muscához ³⁾ hogy adja tollnokaidnak által. Mert szeretném köz-

---

⁵⁾ A templomok után a gymnasiumok voltak a legszentebb helyek Athenaeben.

⁶⁾ A consulságban.

¹⁾ A Caesar által irandó *Anticato*.

²⁾ Mert e munkáját Hirtius Hispaniában készítvén, azt ott Caesarral bizonyosan közölte, és miután Caesar annak kiadását megengedte, abból Cic. azt következtette, hogy hát azzal Caesar meg van elégedve és így a maga *Anticatóját* is szint e szellemben fogja megírni.

³⁾ Talán Atticusnak valami tudós szolgálja és irnokainak felügyelője volt.

zétenni; mi hogy mielőbb meglegyen, parancsolj embereidre.

A *javaslatnak* ⁴⁾ sokszor neki türködzöm, de nem mehetek semmire. Pedig meg van nálam mind az Aristotelesé ⁵⁾, mind a Theopompusé ⁶⁾ Sándorhoz. Hanem hol itt a hasonlat? A mit ők irtak volt, magoknak becsületére: Sándornak örömére vált. Lelsz-e itt affélét? Nekem ugyan semmi eszembe nem ötlik.

Azt írod, félsz, hogy becsem és tekintélyem epekedésem miatt csökkenni talál. Én nem tudom, az emberek mit gáncsolnak, vagy követelnek részemről. Hogy ne búslakodjam? Mikép lehet az? Hogy ne legyek csüggedt? Ki volt kevésbbé valaha? Míg hajlékod volt enyhelyem, elzártam-e tőlem valakit? Jött-e a ki bennem megbotránkozhatott volna? Tőled Asturába mentem. Azok a vigadók, kik engem korholnak, el sem birnának olvasni annyi, mennyit én ott írtam — jól-e, vagy sem, nem tartozik a dologhoz. Elég az, hogy a mit írtam, olyan, mit csüggedt kebellem senki véghez nem vihetne. Harmincz napot a kertben töltöttem. Kinek nem volt módja akár hozzám férni, akár velem könnyen beszélhetni? Jelenleg is annyi olvasok és írok, hogy kik velem vannak, inkább unják a henyélést, mintsem én a munkát. Talán azt kérdi valaki, miért nem vagyok Rómában? Azért, mert szünet van ⁷⁾. S miért nem

⁴⁾ Mellyet az államrendezés tárgyában Caesar számára készíteni akart. V. ö. az 563-ik lev. 9-ik jegyz.

⁵⁾ Érti annak Nagy Sándorhoz írt *περι βασιλειας* czimű munkáját.

⁶⁾ Ez viszont *συμβολη* czím alatt írt valami *paraenesis* forma, javaslatokkal teljes munkát Sándorhoz. Lásd róla a *Tört. Mul.*

⁷⁾ *Quia discessus est.* A midőn nem tartattak tanácsülések. Itt a nyári szünet vagy *feria* értendő, mely junius 8-ikától quintilis 31-kéig tartott, a mely idő alatt nem csak *curia* és *forum*,

múlatok azon jószágocskáimon, a melyek ez évszakhoz illenek? Mert ott a sok jövő-menőt nem örömet látom. Azért is itt vagyok ⁸⁾, hol az, a kinek Baiaeban legszebb birtoka volt ⁹⁾, évenként ez időszakot eltölteni szokta. Majd hogyha Rómába jövök, sem arczom, sem beszédeim ellen nem lesz panasz. Az a vidorságom, melylyel a mostani idők fanyarságát fűszerezni szoktam, örökre oda van ¹⁰⁾. A szilárdság s erő sem lelkületemben, sem beszédeimben nem fog hiányzani.

A Scapula-kertre nézve, úgy látszik, egy felől a te befolyásod, más felől az enyim által kieszközölhető, hogy árverésre bocsássák ¹¹⁾. Ha ez nem történik, ki leszünk rekesztve. De ha az árveréshez férhetünk: kifogok vágyammal Othónak minden vagyonán. Mert mit nekem Lentulus felől írsz ¹²⁾, nem való. Csak Faberius dolga ¹³⁾ legyen bizonyos és te úgy utánna járj, mint teszed, elérjük, a mit akarunk.

Kérded, meddig maradok itt. Néhány napig — de bizonyost nem mondhatok. Mihelyt magamat elhatároztam, meg fogom azt írni neked: te meg nekem, hogy a *suburbanumban* meddig lélsz. A melly nap e leveletem küldöm, Pilia s Attica felől ugyan

---

hanem még az iskolák is zárva voltak s belölők az illetők szétmentek. Innen a *discessus*.

⁸⁾ Antiumi villámban, a tenger mellett.

⁹⁾ Kit ért e helyen, nem tudni. Meglehet Lucullust, kinek Baiaeben egy halastaváról híres villája volt. Lásd: *Varr. de Re Rust. lib. III.*

¹⁰⁾ Majd meg fogjuk látni, hogy ez is visszajött neki később.

¹¹⁾ A már egyszer megnevezett négy örökösök.

¹²⁾ Mintha a birtokot neki kedve volna megvenni.

¹³⁾ Hogy tőle megkapjuk a pénzt. V. ö. az 547-ik lev.

azt írják s beszélnek nekem, a mit te rólok velem közöltél.

Antiumban, juniusbán, 708.

F. V. 14.

LII.

568.

L. Lucceius Q. f. M. T. Cicerónak, M. f. üdvét!

Hajól vagy, örvendek; részemről úgy vagyok, mint szoktam, sőt kissé még rosszabbúl is a szokottnál. Több ízben óhajtottalak látni. Hogy Rómában mióta elmentél, nem valál, csodáltam s csodálom most is. Nem vagyok tisztában az iránt, mi az a mi téged innen különösen elvon. Ha a magánosságot azért kedveled, mert valami affélét írsz, vagy dolgozol, mint szoktál: örülök és nem kárhoztatom gondolkodásodat, mert annál semmi kellemesebb nem lehet nemcsak e szomorú és gyászos időkben, de a nyugalmasokban és óhajtottakban is, főleg kifáradt léleknek, millyen a tied, melly már a nagy munkálkodás után pihenést igényel; vagy egy olly tudósnak, ki mindig bír előteremteni magából valamit, mi másoknak gyönyört, magának hírt nevet szerezzen. De ha, mint mikor itt valál, magadat a kesergésnek s bűnnek engedted át: sajnálom, hogy búsulsz s epekedel, hanem (engedd kimondanom, a mit érzek) nem lehet, hogy ne kárhoztassalak. Mert hát csupán te ne látád át, a mi világos, ki éles elméddel a legrejtettebb tárgyakba belátsz? Te ne tudád, hogy a mindennapi siránkozással mitsem nyersz; ne tudád, hogy azzal megkettőztetik a bánat; mellyet hogy fogyasztsz, az okosság diktálja. Ha tán tanácsommal nem boldogulhatnék nálad: úgy a barátságot veszem elő s kérlek, hogyha akarsz tenni érettünk valamit, bonta-

kozzál ki e kedvetlenségekből s térj vissza körünkbe, vagy közös életmódunkra, vagy a tiedre legalább. Nem akarnálak terhelni, ha buzgalmamban kedvet nem találsz : s szeretnék lebeszélni, hogy kezdett ösvényeden ne maradj. E két ellentét közé szorúlva, kérlek, hogy vagy amabban, ha lehet engedj, vagy emebben meg ne botránkozzál. Élj szerencsésen.

Rómában, juniusb. 708.

F. V. 15.

LIII.

569.

M. Cicero L. Luceiusnak, Q. f. üdvét!

Merő szeretet tűnik ki minden sorban abból a levélből, melyet tőled legközelebb vevék. S az rám nézve, bár előttem nem volt ismeretlen, mégis kedves és kellemes, sőt mondanám *örvendetes*, ha nálam ez a szó örökre veszve nem volna. És ez utóbbinak nem az csupán oka, a mit te gyanítasz ¹⁾ s miért engem igen szelid s szivélyes szavakkal tettleg olly komolyan megróvsz : hanem az is, hogy a miknek olly nagy sebnél gyógyszerül kellett volna szolgálni, mind hiányzanak. Mert ugyan, kérlek, mondd meg csak, barátaimhoz folyamodjam-e? Hányan vannak azok? hiszen majdnem mind közösen birtuk őket. Belőlök némelyek elhaltak : mások, nem tudom hogy, elfásúltak ²⁾. Veled élni leginkább szeretnék ; korunk, érzelmünk, szokásunk, tanulmányaink egyenlők ; ugyan mi kapocs hiányzik csatlakozásunkhoz ? De lehetünk-e hát együtt? Pedig Istenemre, én nem látom, mi gátol ebben bennünket. S mégis eddig leg-

¹⁾ Érti leánya halálát, melyet alább *sebének* nevez.

²⁾ Aligha itt többek közt különösen a consularis M. Marcellusra nem céloz, mint ki még most sem tett semmi lépést arra, hogy Rómába visszajöjjön.

alább nem valánk; bár Tusculanumban, Puteolanumban szomszédok vagyunk. Mert a fővárost említnem sem kell, hol a forum közös lévén, a szomszédságra szükség sincs. Hanem én nem tudom mi végzetnél fogva, öregségem olly korszakra esett, hogy midőn legnagyobb divatban lennem kellene, élni is szégyenlek. Mert mi menedékem lehet nekem, ki mind házi, mind kül diszeimtől s örömeimtől meg vagyok fosztva? Úgy hiszem, a tudományok, mellyekkel szüntelen foglalkozom. Mit is tehetnék egyebet? Ámde még ezek is, nem tudom én, mintha előttem a révet s menhelyet elzárni s mintegy szememre hányni akarnák, miért ragaszkodom egy ollyan élethez, melly magában nem más, mint a legszomorúbb idő tovább nyújtása. S mégis azon csodálkozol, hogy távol vagyok azon várostól, hol házam legkisebb örömöt nem adhat ³⁾ és hol a viszonyok, emberek, forum, curia olly gyűlöletesek? Így hát a tudományokkal, mellyek közt telik el minden időm, nem a végből foglalkozom, hogy nálok állandó gyógyulást keressek, hanem hogy kissé búmat felejtsem. Ha azt tesszük, én is, te is — de mi mindennapi rettegésünk miatt eszünkbe sem jutott — állandóul együtt letünk volna s most sem engem a te egészségi állapotod, sem téged az én búslakodásom nem nyugtalanítna. És ezt, a mennyiben lehet, el is kell érnünk ⁴⁾. Mert mi volna mind kettőnkre nézve üdvösb? Ma holnap hát látui foglak. Élj szerencsésen.

---

³⁾ Látszik, hogy már ekkor eszébe járt a második nejétől elválás, vagy talán az immár meg is történt.

⁴⁾ Hogy a tudományoknak együtt élhessünk.

A. XII. 41.

LIV.

570

Cicero Atticusnak üdvét!

Semmi írni valóm nincsen. De mégis tudni szeretném, hol vagy s ha talán elmentél, vagy el akarsz menni : mikor térsz vissza. Tudósíts hát engem. És mert te meg azt akarod tudni, hát én innen mikor megyek : 14-kén ¹⁾ szándékom Lanuviumban hálni és onnét másnap Tusculanumban, vagy Rómában lenni. Mellyiket teszem a kettő közül, az nap megtudandod.

Tudod, a szerencsétlenség milly zsémbes ²⁾, de én irányodban korántsem vagyok az; hanem a kápolna utáni vágy annyira bánt, hogyha azt, nem mondom készen, de készülőben nem látom, kereken kijelentem előtted (te pedig vedd úgy, mint szoktad), hogy rajtad töltöm boszúmat, bár nem igazságosan is. De hisz eltűröd te ezt is, mit itt most írok, mint eltűrsz és túrtól tőlem mindent. Óhajtnám, ha minden vígasztalásodat ez egy tárgyban öszpontosítanád. Kérded, mit kívánok? Először a Scapuláét; másodszor a Clodiáét; aztán, ha Silius nem hajlandó, Drusus meg túlságoskodik ³⁾ — a Cusiniusét és Treboniusét. Gondolom, emennek harmadik gazdája is van s hogy az előbb Rebilus volt, bizonyosan tudom. De ha neked Tusculanum tetszik, mint azt egy leve-

---

¹⁾ Junius hónap értendő; miután a levél végén azt mondja, hogy még az egész nyár hátra van.

²⁾ Milly nehéz a szerencsétlennek valamit kedvére tenni. Úgy látszik ezzel s a mit tovább mond, némi titkos neheztelését árulja el Atticus ellen azért, hogy az a kápolna tárgyában nem igen buzgóan jár el.

³⁾ Olly magas árrát szabja a kertnek, mit érte meg nem adhatok.

ledben említéd : kezet fogok veled. Már ezt csakugyan elvégezd, ha rajtam könnyíteni akarsz, kit immár keményebben is dorgálsz, mintsem szokásod engedi, noha merő szeretetből s talán hibámtól kényszerítve teszed azt. De ha mégis rajtam könnyíteni kívánsz: ez lesz a legnagyobb, vagy, ha igazán tudni akarod, egyetlen könnyítés.

Ha elolvastad a Hirtius iratát ⁴⁾, mit én némi vázlatául ⁵⁾ nézek azon gáncsolásnak, mellyet Caesar Cato felől készít : közöld velem, ha terhedre nem lesz, mit ítélsz te róla. Térek ismét a *fanumra*. Ha-hogy az e nyáron, melly mint látod, még egészen előttünk áll, kész nem lesz : magamat egy föl nem oldott bűnösnek tekintem.

Antiumban, június 7-kén, 708.

A. XIII. 26.

LV.

571.

Cicero Atticusnak üdvet!

Virgilius része ¹⁾ iránt nagyon helyeslem a dolgot. Csak azt cselekedd. S ez legyen az első: aztán jön a Clodiáé ²⁾. Ha egyik sem sül el, félek, hogy neki bősziülök és Drususnak esem ³⁾. Mértékletlen bennem e vágy ez előtted ismert tárgynál ⁴⁾. Azért

⁴⁾ Azt a Cato ellen írt munkáját, mellyet Ciceróhoz levél formában intézett. V. ö. az 567-ik lev.

⁵⁾ πρόπλασμα. Előrajz vagy minta; mit a 199-ik levélben latinúl *formának* nevez.

¹⁾ A Scapulától öröklött birtokból. V. ö. az 563-ik lev. 8-ik jegyz. Úgy látszik Virgilius a maga részét hajlandó volt Cicerónak eladni.

²⁾ Erről s Drususról is lásd az 563-ik lev.

³⁾ Azt a bolondot teszem, hogy Drusust bármi árron is az eladásra kényszeritem.

⁴⁾ Érti a Tullia emlékéül tervezett kápolnát.

többször visszavetődöm ismét Tusculanumra ⁵⁾. Mert inkább akármit, mintsem hogy az e nyáron el ne készüljön.

Körülményeinkhez képest nem tudok olly helyet, hol jobb móddal ellehetnék, mintsem Asturában; hanem mivel a kik velem vannak (tán mert búslakodásom nem tetszik nekik), haza sietnek, innét, bár még maradni szeretnék, mint neked írtam volt, elmegyek, nehogy elhagyatottnak láttassam. De ám hova? Lanuviumba? Megpróbálom Tusculanumba. Külömben azonnal tudósítalak. A leveleket készítsd el ⁶⁾.

Nem hinné az ember, annyit irok nappal, sőt éjszakánként is. Mert semmi álmom nincs. Tegnap elkészítém Caesarhoz is a levelet, miután neked úgy tetszett s nem is volt rossz azt megírnom, ha netán szükségesnek találnád. A hogy mostanában állunk, biz' azt nem lesz szükség elküldeni. Külömben, a mint te jónak látandod. Meglehet mégis, párban megküldöm neked Lanuviumból, ha csak talán Rómába nem megyek — ezt holnap megtudod.

Antiumban, junius 8-kán, 708.

A. XII. 42.

LVI.

572.

Cicero Atticusnak üdvét!

Egy nap sem ásitoztam leveled után: látván miket írkálsz ¹⁾; de meg sejtven, vagy inkább tudván is, hogy nincs mit írnod. 8-ka óta pedig nemcsak gondoltam, hogy már elmentél, de arról is tisz-

---

⁵⁾ Megint csak azt gondolom, legjobb lesz a *fanumot* Tusculanumban építeni.

⁶⁾ Írj nevemben a tudvalevőkhöz.

¹⁾ Hogy nagyon el voltál foglalva.

tán meggyőződtem, hogy semmi közleni valód nincsen. De én mégis hozzád majd mindennap fogok küldeni valakit. Mert ha hiában esik is, jobbszeretem, mintsem ne legyen alkalmad, ha talán volna valami, miről gondolod, hogy tudnom szükség. Azért kaptam is volt tőled 8-kán egy üres levelet. De hát mit is tudtál volna írni? Ámbár nekem mégsem esett rosszúl csak annyit is értnem, hogy semmi újabbat nem tudsz.

Irtál mégis nem tudom mit Clodia felől. Hanem hol van hát ő? vagy mikor fog megérkezni? Az a jószág nekem tetszik, úgy, hogy egy sem inkább az Othóé után. De gondolom, ő sem akarja eladni; mert szereti és gazdag is. Amannál is milly nehéz a dolog, tudod. Hanem az egekre kérlek, iparkodjunk immár annak, a mit óhajtok, valami módját találni.

Innét, gondolom, holnap megyek els vagy Tusculanumba, vagy haza, onnét meg tán Arpinumba. Majd ha bizonyosat tudok, megírom hozzád.

Eszembe juta figyelmeztetnem téged, hogy csak úgy tégy, mint cselekszel ²⁾. Mert gondolom, könnyebb azt otthon végezned, eltávolítva a háborgatást.

Antiumban, junius 9-kén, 708.

A. XII. 43.

LVII.

573.

Cicero Atticusnak üdvet!

A mint múltkor írtam neked, 14-kén Lanuviumban akarok lenni s onnét vagy Rómába, vagy Tusculanumba megyek. Előre megtudod mindeniket.

---

²⁾ Azaz: hogy eredj te a suburbanumból a városba vissza; otthon szobába zárkozva elkészíthetd számadásaidat a nélkül, hogy abban valaki megháborítson.

Jól teszed, ha hallgatsz arról, hogy nekem a tudva levő dolog ¹⁾ üdülésemre van szánva; mert, hidd nekem, úgy is vagyok én azzal, hogy te azt képzelni sem tudod. Mennyire óhajtom, jele az, hogy előtted meg merem vallani, bár hiszem is, miszerint te nem igen helyesled. De neked túrnöd kell egyengeségemet. Túrnöd? sőt még elő is segítned. Othóhoz nem bízom; tán azért, mert olly igen kívánom. Ámbár ez csak ugyan meg is haladja tehetségemet, főleg olly versenytárs mellett, ki belé ²⁾ maga is szerelmes, azután tehetős és még örökös is. Utánna a Clodiáét kell akarnom. S ha ezek ki nem vihetők: végezz akármit. Én magamat szentebbül érzem köteleztetve erre, mintsem valaki lehetett bármi fogadása által. Nézd még meg a *treboniusfélét*, habár gazdái távol vannak is. De, mint minap írtam neked, gondolkodjál Tusculánumról is, nehogy a nyárelosontson, mit semmi esetre nem kell engednünk.

Antiumban, junius 9-kén, 708.

A. XII. 44.

LVIII.

574.

Cicero Atticusnak üdvét!

Jól esett, hogy Hirtius is némi részvétellel írt hozzád rólam ¹⁾ (mivel ez szép tőle), hanem még sokkal jobban az, hogy levelét velem nem közölted, mert ez tőled még szebb ²⁾. Munkáját Catóról, melyet hozzám küldött, azért kívánom elterjesztetni emberek által, hogy az ő gáncsolódásuk folytán annál nagyobb dicséretben részesüljön.

¹⁾ A kápolna-építéssel foglalkozás.

²⁾ Érti a kertet.

¹⁾ Leánya Tullia halála felől.

²⁾ Miután a levél megküldése által csak fájdalommat izgattat volna fel.

Ha Mustela által végzesz, igen ügyes embered van s ő nekem nagy jóakaróm még a *pontianus*féle eset ³⁾ óta. Vígy ki hát valamit. S mit mást, mint hogy vevőül lehessen föllépni ⁴⁾? s ezt bármelyik örökös által eszközölhetni. Külömben hiszem, Mustela, ha neki jó szót adsz, majd kieszközli azt. S így nekem a kívánt helyet, mind ahoz, a mit akarunk ⁵⁾, mind az *εγγήρα*-hoz ⁶⁾ is megszerzed. Mert a Siliusét s Drususét nem igen gazdához valónak találom. Hát csak üljön egész napokon át egy olly villában az ember? Azért jobbszeretném elsőben Othoét, aztán Clodiáét. Hogyha nem megy: akkor vagy Drusust kell kijátsznunk ⁷⁾, vagy Tusculanumot használnunk. Azt, hogy otthon elzárkóztál ⁸⁾, okosan tetted. Hanem kérlek, végezz immár és végy érkezést magadnak az én számomra is.

Innét, mint már múltkor írtam, 14-kén Lanuviumba, utánna való nap Tusculanumba készülök. Mert zaboláztam szívemet s talán le is győztem ⁹⁾ — csakhogy ki birjam állani. Meglehet hát holnap, vagy legfőlebb holnapután, ezt megtudod.

³⁾ Mind Mustela mind Pontianus is nem igen ösmert egyének. Emezt úgy látszik Cic. egykor valami magán ügyben védette, és ezzel Mustelát, ki a pörnél vagy egy vagy más tekintetből érdekelve volt, magának némileg lekötölte volt.

⁴⁾ Azaz: hogy a scapulaféle kert az örökösöktől nyilvános árverés útján adassék el. Mert attól tartott Cic. nehogy azt az örökösök egymás közt árverezzék el. V. ö. az 562-ik s 570-ik levv.

⁵⁾ T. i. az emlék-építéshez.

⁶⁾ Az *εγγήρα*-ról lásd az 543-ik lev. 4-ik jegyz.

⁷⁾ Kigondolnunk valamit, hogy kertét jó olcsón megkaphassuk. Mert Drusus Cic. türelmetlen vágját túlságos árkövetelés által a maga hasznára kizsákmányolni akarta. V. ö. az 570-ik lev. 3-ik jegyz.

⁸⁾ Számadásaid elkészítése végett. V. ö. az 572-ik lev. 2-ik jegyz.

⁹⁾ A mennyiben most már Tusculanumba is kész vagyok el-

Hanem, kérlek, mit szólsz ehhez? Philotimus tagadja azt, hogy Pompeius Carteiába ¹⁰⁾ szorúlt volna ¹¹⁾ [bár erre nézve Oppius s Balbus egy Claudius Patavinushoz írt levél párját küldötték meg nekem s ők azt megtörténtnek hiszik] sőt azt mondja, még elég nagy háború van hátra. Igaz, hogy ő *fulviusoskodni* ¹²⁾ szokott. Hátha mégis tudsz valamit. Caninius hajótöréséről szeretném tudni miben van.

Antiumban, junius 10-kén, 708.

A. XII. 45.

LIX.

575.

Cicero Atticusnak üdvét!

Én itt két nagy munkát ¹⁾ végeztem el. Mert másként a bánat elől mintegy megszökni sehogysem tudok. Te neked, ha írni valód nem lenne is (mi, látom úgyis lesz), azt is megird, kérlek, hogy nincs mit írnod, habár nem is épen ugyane szavakkal.

Atticán igen örvendek. Lankadtságod szeget üt fejembe, bár irod hogy nem tesz semmit.

Tusculanumban annyival jobb dolgom lesz, mert mind leveleidet gyakrabban vehetem, mind néha magadat is láthatlak. Külömben mondhatom, Asturá-

---

menni és látni a helyet, hol leányom meghalt.

¹⁰⁾ Ekkoriban híres város Hispaniában a Baetis folyó torkolatánál.

¹¹⁾ Pompeius Magnus fíja Cneus, miután őt Caesar a Mundánál történt csatában leverte, Carteiába menekült s ott a népet föllázítván, egyszersmind 20 hajót elfoglalván, ezekkel onnan megszökött. Lásd: *Jul. Caes. de Bell. Hispan. cap. 32, 37.*

¹²⁾ *Solet esse Fulviaster.* Azaz: szeret nagyokat hazudni. V. ö. a 375-ik lev. E részben Cic. Philotimust egy akkori híres hazughoz Fulviushoz hasonlítja, ki azonban mellyik Fulvius volt, nem tudni; némelyek alatta a Caesarianus *Fulvius Postumust* akarják érteni.

¹⁾ Érti az *Academicorum* két első könyvét. V. ö. a 605-ik lev.

ban tűrhetőbb volt; most a mi fölizgat, emitt ²⁾ nagyobb mértékben vesz elő. Ámbár akárhol vagyok is, velem van az.

Értvén leveledből, hogy Caesar szomszédod, megmondtam rá a magamét. Jobbszeretem Quirinussal látni őt egy földél alatt, mintsem Salussal ³⁾.

Hirtiust ⁴⁾ csak terjeszd. Mert épen azt akarom, a mit irsz, hogy míg barátunkat eszéért dicsérik, Catot ócsárló szándéka miatt jól kinevessék.

Antiumban, junius 11-kén, 708.

A. XII. 46.

LX.

576.

Cicero Atticusnak üdvet!

Hiszem, erőt vehetek magamon s Lanuviumból Tusculanumba megyek. Mert vagy végkép nélkülözöm kell e birtokomat (miután fájdalmam, ha szelidül is, megmarad), vagy nem tudom, mi különbség akár most, vagy tíz év múlva megyek oda, s nem is nagyobb emlékeztetés ez azoknál, melyek által éjjel-

---

²⁾ Tusculanumban, mint a hol őt minden Tulliája halálára emlékezteti, de hova úgy látszik, még ekkor nem ment el, csak készült.

³⁾ Roma *Quirinus* név alatt istenített alapítójának Romulusnak, úgy *Salus* istennőnek is a Quirinalison templomaik voltak. Ugyan-e halmon állt Atticusnak is az a lakháza, melyet nagybátyjától Caeciljustól öröklött (*Corn. Nep. vita Att. c. 13*) s mely ház az említett templomok szomszédságában fekütt. (Lásd a 87-ik lev. 2-ik jegyz. és alább az 577-ik lev. úgy P. Victort Róma VI-ik Regiójában). A tanács Quirinus templomába Caesarnak egy szobrát helyezte be e hízelt fölirattal: *Θεῷ ἀνίκητῳ* (a győzhetetlen istennek). Innét nevezi itt Cic. Atticust Caesar szomszédjának, de emerre nézve kissé csipős, magára nézve meg nem kissé csiklandós élelcezel; mert mit Caesar szomszédságáról mond, magyarul annyit tesz: inkább kívánom Caesarnak Romulus végsorsát (hogy őt is mint azt megöljék), mintsem a *Salus* oltalmát. Szerencse, hogy e levele Caesar és Hirtius kezébe nem került, mert vele mind a kettőnél sokat árthatott volna magának.

⁴⁾ Hirtius iratát Cátólól. V. ö. az 567-ik lev.

nappal szekadatlanul gyötretem. Hogyhogy? mondd; hát a tudomány nem használna-e semmit? E részben legalább félek, még ellenkezőt eszközöl ¹⁾). Amúgy ²⁾ tán keményebb volnék. De mivel lélekhez sem durvaság, sem érzéketlenség nem férhet ³⁾).

Antiumban, junius 12-kén, 708.

A. XII. 47.

LXI.

577.

Cicero Atticusnak üdvet!

Nohát, a mint irod ¹⁾): de terheltetésed nélkül. Hisz' egy pár levél is megteszi ²⁾). Akár elődbe is megyek, ha kell. Azért csak a mit megtehetsz ³⁾). — Mustelára nézve: a hogy mondd; bár ez nagy feladat ⁴⁾). Annál inkább hajlok Clodiához ⁵⁾). Noha mindeniknél a faberiusféle tartozást tisztára kell hoznunk s e végett nem ártana szólnod Balbussal; még pedig úgy, a mint áll a dolog: *hogy vételt tenni akarunk, de e tőke nélkül nem birunk s míg ez bizonytalan* ⁶⁾), *nem is merünk*. Hanem mihelyt Clodia Rómába megérkezik, miután az ő birtokát oly sokra becsülöd, egyenesen ezt tűzöm ki; nem mintha amaszt jobb nem szeretném, hanem mert az nagy feladat s nehéz a versenyzés egy szinte vágyat érező dúsgazdag emberrel s még örökösselel is. De

¹⁾ Nem vidít, hanem még jobban elszomorít.

²⁾ Tudomány nélkül.

³⁾ Mint a költő is mondja versében:

. . . . . *didicisse fideliter artes*
Emollit mores nec sinit esse feros.

⁴⁾ Eljössz hozzám Tusculanumba.

⁵⁾ Levél által is elvégezhetjük a dolgot.

⁶⁾ Azt tedd.

⁷⁾ A scapulaféle kertet megvennünk, miután az örökösök azt nyilvános árverésre bocsátani nem akarják, és ha akarnák is, társam lesz az árverésnél Otho, kivel én mint egyik örökösselel s gazdag emberrel is nem versenyezhetek.

⁸⁾ Nem magához, hanem a kertjéhez.

⁹⁾ Míg nem tudjuk, megadja-e Faberius, a mivel tartozik.

ha vágyra nézve senkinek nem engedek is: más tekintetekben hátrább állok. Hanem erről szóval.—Hirtius könyvét, mint kezdted, csak terjeszd. — Philotimus felől magam is úgy gondolkodom. — Hiszem, házad a Caesar szomszédságánál fogva ⁷⁾ többet fog érni.

Postásomat még ma visszavárom. Az hát fog hirt hozni Pilia s Attica felől.

Tusculanumban, junius 16-kán, 708.

A. XII. 48.

LXII.

578.

Cicero Atticusnak üdvét!

Hogy jól esik otthon lenned, könnyű elképzelnem. De szeretném tudni, mennyid van még hátra, vagy készen vagy-e már. Tusculanumban elvárlak; annyival is inkább, mivel Tirónak azt irtad, azonnal jönni fogsz és még hozzá tetted, hogy ezt szükségesnek látod. Érzettem volt, mennyit használsz nekem jelenléted által: de elmeneteled óta ¹⁾ még sokkal inkább érzem. Azért tehát, mint neked már irtam ²⁾, vagy én mindenestől hozzád, vagy te hozzám, mihelyt lehet.

Tusculanumban, junius 17-kén, 708.

A. XII. 49.

LXIII.

579.

Cicero Atticusnak üdvét!

Tegnap, nem sok időre azután, hogy tölem elmentél, néhány előkelőknek látszó egyének izenetet s egy levelet hoztak hozzám *C. Mariustól*, *C. fiától* s

⁷⁾ V. ö. az 575-ik lev. 3-ik jegyz.

¹⁾ És így mielőtt Cic. előbbi levele után ezt itt írta, Atticussal időközben valahol már személyesen találkozott.

²⁾ Ez a levele nincsen meg.

*C. unokájától*¹⁾, ki engem, nagy feneket kerítve, azon rokonságnál fogva, mellyben vele a tőlem leirt Marius által állnék²⁾, úgy nagyatyja L. Crassus szónoki érdemeiért is³⁾ arra kér, hogy őt védelmezzem⁴⁾, megirván egyszersmind ügyét is. Visszaírtam neki, hogy védőre nincs semmi szüksége, miután rokonának Caesárnak⁵⁾, e legjobb és legnemesb lelkű férfinak hatalmában minden; hanem azért pártolója leszek.

Milly időket értünk! mikor még egy Curtius is⁶⁾ azon tanakodik, ne lépjen-e fel a consulságért. Hanem elég erről.

Mi Tirót illeti: az én gondom. Azomban nem sokára megtudom, mint van. Mert tegnap küldöttem, a ki megnézzé s az általírtam neked is. A Caesarhoz intézett levelet⁷⁾ megküldtem számodra. A kert⁸⁾ eladása melly napra van kitűzve, légy szives megírni.

Tusculanumban, junius 20-kán, 708.

---

¹⁾ Bizonyos *Herophilus* nevű lóorvos, ki magát Marius triumvir unokájának adta ki. Lásd róla: a *Tört. Mut.*

²⁾ Mert a Cic. nagyatyja a hétszer consulkodott C. Marius nagynénjét bírta nőül, (*Cic. de Legib. III. c. 13*) és erről a Mariusról Cic. egy munkát adott ki versekben. Lásd: *de Legib. lib. I. cap. 1.*

³⁾ Értsd Quintus Mucius Scaevola consultársát Crassus *Oratort*, kiről *Herophilus* azt hazudta, hogy az neki anyai nagyapja volt légyen.

⁴⁾ Azok ellen, kik őt Marius unokájának elősmerni nem akarták.

⁵⁾ Mert Caesar nagynénje Julia Marius triumvirnek neje volt. Így akarta magát ez az ál-Márius egyszerre nem csak Cicero, hanem Caesar rokonságába is becsempészni.

⁶⁾ Curtius Postumus, kiről a 372-ik levélben mondta, hogy *bíborról álmodozik.*

⁷⁾ Azt a javaslatát, mellyet a köztársaság rendezéséről készített. V. ö. az 567-ik lev.

⁸⁾ Érti a scapulaféle kertet.

A. XII. 50.

LXIV.

580.

Cicero Atticusnak üdvet!

A mennyire felüditett idejöveteled, úgy levert eltávozásod. Azért mihelyt csak teheted, vagy mihelyt Sextus ¹⁾ árverését elvégzed, ismét meglátogass. Egy nap üdvös lesz rám nézve; hogy kedves, mondanom sem kell. Magam bemennék Rómába, hogy együtt lehessünk, ha már bizonyos tárgy iránt eléggé elhatározott volnék ²⁾.

Tusculánumban június 21-kén, 706.

A. XII. 51.

LXV.

581.

Cicero Atticusnak üdvet!

Tirót előbb visszakaptam, mintsem tőle tartottam volt ¹⁾. Eljött Niciás ²⁾ is. Valerius ³⁾ pedig, halom, ma fog megérkezni. Bár még annyin legyenek is azért nagyobb magányban leszek én, mint hogyha csupán te volnál velem. Egyébiránt várlak; tudni-való Peducaeus után ⁴⁾; bár te valamivel még előbbre biztatsz. De csak úgy hogyha teheted.

Virgiliusra nézve ⁵⁾ — mint irod. Azt még is szeretném tudni, mikor lesz meg az árverés ⁶⁾.

---

¹⁾ Peducaeus, ki valami birtokát elárvereztetni akarta s annak végbevételével Atticust mint barátját bízta meg.

²⁾ A tárgy, melyre célloz, alkalmasint második nejétől való elválási szándékára vonatkozik.

³⁾ Miután Tiro beteg volt.

⁴⁾ Az a grammaticus, kiről az 544-ik levélben szó volt.

⁵⁾ Vagy az a L. Valerius, kit a 165-ik levélben és 180-ikban is *jogtudósnak* czímez; vagy az a Valerius, kit *Philipp. I. cap. 3.* utitársának és barátjának nevez.

⁶⁾ Azaz : a Peducaeus árverése után.

⁷⁾ Érti a scapulaféle suburbanum már többször említett egyik örökösét.

⁸⁾ A Scapula örökösei részéről.

Látom a levelet Caesarhoz ⁷⁾ elküldendőnek találod. Ha tudni akarod, magam is felette jónak ítélem ezt; annyival is inkább mert benne nincs egyéb, mint mi illő egy legjobb polgárhoz; annyiban t. i. *legjobbhoz*, mennyiben a viszonyok engedik ⁸⁾, melyeknek hogy hódolni kell, minden államböles tanítja. De tudod, ki volt kötve általam, hogy ők ⁹⁾ előbb elolvassák. Ezt hát eszközöld. Hacsak bizonyos nem vagyok benne, hogy ő nekik tetszik, el nem kell küldeni. Azt pedig, hogy mint éreznek s nem színeskednek-e, ki fogod ismerni. Én a színlést rosszalásnak venném. Puhatold ki a dolgot ¹⁰⁾.

Caerellia ¹¹⁾ végett mi véleményben vagy, elmondta Tiró előttem; hogy t. i. adósának lennem, méltóságomhoz nem illő és hogy útalványozást ¹²⁾ javasolsz; hogy *az egyiktől félsz, a másiktól nem tartasz* ¹³⁾. De erről és több egyébről szóval. Mégis ha gondolod, fel kellene a caerelliaféle adósság lefizetését addig függesztünk, míg Meto ¹⁴⁾ és Faberius felől bizonyosat tudunk.

Tusculanumban junius 21-kén, 708.

---

⁷⁾ Lásd : az 579-ik lev. 7-ik jegyz.

⁸⁾ Ezzel azt akarja mondani, hogy Caesarhoz írt javaslatában úgy beszél, mint egy legjobb honpolgárhoz illik, hanem csak olly hangon, millyent a korlátolt viszonyok engednek.

⁹⁾ Isti. T. i. Oppius és Balbus.

¹⁰⁾ Ezt görög szavakkal mondja Cic. mely szavaknak többféle variansa van és így magyarázata is. Mi a tőlünk választottat legjobbnak találtuk.

¹¹⁾ Lásd : az 513-ik lev. 1-ső jegyz.

¹²⁾ Másnál assignálnád a fizetést.

¹³⁾ Vagy római közmondás, vagy valami régi költőből való vers, melyet Cic. másutt is felhoz. Lásd : *Topic. cap. 13.*

¹⁴⁾ Úgy látszik azt az adósát érti, kiről a 444-ik levélben szó volt.

A. XII. 52.

LXVI.

582.

Cicero Atticusnak üdvet!

Ismered L. Tullius Montanust, ki Cicerómmal elment volt ¹⁾. Az ő nővérének férje írja nekem, hogy Montanus Plancusnak tartozik, mert Flaminiusért 25,000 sesztertzig jótállt s hogy e tárgyban nem tudom én mire fel volnék kérve Montanus által ²⁾. Igen óhajtanám ha őt, akár Plancust kell megkérni ³⁾, akár bármi mód' segíthetd, segítnéd. Kötelességünkben áll ez. Ha tán a tárgy ismeretesebb előtted, mintsem én előtttem; vagy ha Plancust megkeresendőnek véled, írd nekem meg, kérlek, hogy tudhassam, miben van a dolog és mit szükség kérni.

A Caesarhoz szóló levéllel elvárom, mit tettél. — Siliussal nem igen törődöm. De nekem vagy Scapuláét, vagy a Clodiáét meg kell szerezned. Azomban nem tudom, Clodiánál min töröd fejedet ⁴⁾; azon-e, hogy mikor jön meg? vagy hogy eladó-e?

De mit hallok! hogy nejétől Spinther elvált volna ⁵⁾?

Tudom, azt fogod mondani: *felette bízol a latin nyelvhez, hogy ilyeneket írsz össze* ⁶⁾. Másolások azok;

¹⁾ Athenaebe. V. ö. az 551-ik lev. 1-ső jegyz.

²⁾ Szó lesz még e tárgyról majd a 698-ik levél végén is.

³⁾ Hogy ne szorítsa még Montanust a fizetésre, hanem engedjen részére egy kis időt.

⁴⁾ A kertre nézve.

⁵⁾ Értsd P. Lentulus Spinther, annak a polgárháborúban elesett derék Lentulusnak fiját, a ki 696-ban mint consul Cicerónak száműzetésből visszahívására oly buzgón és jó sikerrel működött. Az ifjú Spinther neje az a híres Metella volt, kit Cic. veje Dolabella is *frequentált*.

⁶⁾ Nem félsz, hogy a philosophiai munkáknál, melyeken dolgozol, nyelvünk szegénysége miatt a műszavakkal felakadj.

cesekély munkába kerülnek; csak szókat kölcsönzök hozzájuk s ezeknek bővében vagyok ⁷⁾).

Tusculanumban, junius 22-kén, 708.

A. XII. 53.

LXVII.

583.

Cicero Atticusnak üdvet!

Ambár semmi írni valóm hozzád nincs, irok mégis, mert így azt képzelem, veled beszélek. Itt van nálam Nicias és Valerius. Ma leveledet reggelre várjuk s meglehet, ismét délután jön meg, hacsak az epirusiak nem gátolnak ¹⁾), mellyeknél zavarni nem akarlak. Küldtem hozzád leveleket Marcianus s Montanus számára: zárd kérlek azokat a többivel egy táskába ²⁾), ha talán még meg nem tetted volna.

Tusculanumban, junius 22-kén 708.

A. XIII. 1.

LXVIII.

584

Cicero Atticusnak üdvet!

Ciceróhoz úgy irtál, hogy sem komolyabban ¹⁾), sem mérsékeltebben írni nem lehetett; nemkülömben, mint ahogy csak magam kívánhattam. Igen okosan a Tulliusokhoz ²⁾) is. Vagy hát lesz ennek sikere, vagy mást veszünk elő.

⁷⁾ Azaz: a munkákat görögből fordítván, maga a tárgy nem sok gondot ad, csak szókat kell hozzá találnom s ezek én nálam nem hiányzanak; mire kész szavunk nincs, újat csinálok.

¹⁾ Hacsak azon levelekkel, a mellyeket dolgaiddban Epirusba kell írnod, el nem vagy foglalva.

²⁾ Mellyet Epirusba küldesz, hogy azután Epirusból vitessenek Athenaebe, hol ekkor Marcianus s Montanus Cic. fijával együtt voltak.

¹⁾ Mert az úrfi Athenaebe, a helyett hogy, (mint hajdan az atyja) egészen a tanulásnak feküdt volna, magát más korhely ifjaktól pazarlásra s kicsapongásra hagyta csábíttatni.

²⁾ Érti Tullius Montanust és Tullius Marcianust, kiket fija mellé, mikor az Athenaebe ment, vezetőül s felügyelőül rendelt volt.

A pénzre is ³⁾, látom, egész szorgalmat fordítasz, vagy inkább fordítottál már; mit ha kieszközölsz, neked fogom a kertet köszönni. Pedig nincs olly birtok, melyre inkább vágynám, tudnivaló, hogy leginkább a czélba vett tárgyért, mellynek sürgölésétől felmentesz, miután a nyárra biztatsz, sőt szinte jótállasz s aztán hátralévő napjaimra s bánatom enyhítésére nézve is annál alkalmasbat nem lehet találni s csakis ennek óhajtaása késztet ollykor, hogy serkentegesselek. De felhagyok vele. Mert nem kétlem, mit olly igen szivemen fektünni hisszesz, az az után vágyódásban még rajtam is kitéssz. Azért a dolgot úgy nézem, mintha már megvolna.

Várom, hogy azok az urák ⁴⁾ mi nézetben vannak a Caesarhoz szóló levél iránt. — Nicias ⁵⁾ téged, mint illik, becsül, s rendkívül örvend, hogy felőle megemlékezzél. Én meg Peducaeusunkat szeretem rendkívül. Mert nemcsak atyja iránti egész érzelmemet mind reá ruháztam, hanem őt önmagáért is annyira szeretem, mint amaszt szerettem, de leginkább téged, ki ezt mind a kettőnk részéről óhajtod. — Ha a kerteket megnézted s a levél felől is tudósítasz, szolgáltatasz számomra tárgyat, miről hozzád irjak; különben, irok amúgy is — mert én soha ki nem fogyok.

Tusculanumban, junius 23-kán, 708.

³⁾ Melly az adósoktól behajtható és a kertvételre szánt volt.

⁴⁾ Az isték, t. i. Balbus és Oppius.

⁵⁾ Ki ekkor Cicerónál volt. V. ö. az 533-ik lev-

A. XIII. 2.

LXIX.

585.

Cicero Atticusnak üdvet!

Hamarságod ¹⁾ kedvesebb előttem, mintsem maga a tárgy ²⁾. Mert annál mi lehetne boszantóbb? Hanem már én az effélék iránt el vagyok fásulva s minden emberi érzetet levetkeztem. Ma tőled levelet vártam; nem ugyan az újság végett, mivel mi lehetne ollyas? — de mind a mellett is.... Oppiusnak és Balbusnak a leveleket kézbesítsd ³⁾; hanem azért hogyha Pisót valahol megkapod, szólj vele az arany felől ⁴⁾. Mihelyt Faberius megjön, rajta légy, hogy annyi utalványoztassék — hacsak utalványoztatik — mennyi a tartozás. Ezt megtudhatod Erostól ⁵⁾.

Ariarathes az Ariobarzanes fija ⁶⁾ Rómába érkezett. Gondolom, valami országot akar venni Caesartól. Mert mint most áll, annyi sajátja sincs, hol lábát megvesse. Sestiusunk már öt országos fogadásal ⁷⁾ ellátta ugyan s én azt nem is bánom: de mégis,

¹⁾ A tudósításban.

²⁾ Mellyről tudósítasz. Mi lehetett ez, nem bizonyos. Némellyek az ifjú Ciceróra értik; de hihetőbb, Terentia valami új tette értendő alatta.

³⁾ Mellyekben Cic. őket a Faberiusnál levő adósság lefizetése végett megírta.

⁴⁾ Kétségkívül e hely arra az aranyváltásra vonatkozik, mellyről a 449-ik levélben szó volt. V. ö. még az 590-ik levelet is.

⁵⁾ Ki pénzügyeimet viszi, mennyit tesz a Faberius tartozása.

⁶⁾ S öcsese II-ik Ariobarzanes cappadociai királynak, kit Caesar Pompeius halála után, rabszolgákban gazdag, de pénzben szegény országoeszkájába, öcsese kizártával, kegyelemből visszahelyezett.

⁷⁾ *Parochis publicis*. Mind az mi a külföldi népek követeinek s a tanács rendelkezéséből másoknak is közkölségen ellátására a quaestor urbanus által kiszolgáltattatni szokott, *parochae publicae* név alatt ment, azok pedig, a kik ez ellátást magokra vállalták, *parochusoknak* hivattak. Mint Rómában, úgy a provinciákban is voltak ilyen *parochusok* és ez utóbbiak a Julia törvény értelmében a provincialis tisztviselőknek, utazásuk alkalmával szállást rendelni, fát, sőt, olajat,

mivel részemről nevezetes jótétemnél fogva ⁸⁾ mind a két testvérrel szoros összeköttetésben állok, meg-hivom őt levél által, hogy én nálam szállásoljon s mivel Alexandert e végett küldtem be, általa egyúttal hozzád is irtam.

Holnap hát Peducaeusnál az árverés. És így mihelyt lehet ⁹⁾, még ha Faberius gátolna is ¹⁰⁾, kü-lömben a mikor szabadulhatsz.

Dionysiusunk igen zúgolódik s méltán is, hogy olly sok ideig távol kell lennie tanítványaitól ¹¹⁾. Irt egy nagy levelet hozzám; hihető hozzád is. Pedig biz' úgy látom, tovább is távol lesz ő még s én azt nem szeretném, mivel az embernek nagy hiát érezem ¹²⁾.

Tusculanumban, junius 23-kán, 708.

A. XIII. 3.

LXX.

586.

Cicero Atticusnak üdvet!

Várom tőled a levelet; nem ugyan e perczen, mivel ezt itt reggel írom hozzád. Részemről a köte-

---

előfogatokat s. a. t. kiszolgáltatni tartoztak; mint Horatius is I. Sa-tyr. 5. v. 45, 46 mondja.

Proxima Campano ponti quae villula, tectum

Praebuit et Parochi, qui debent ligna sale mque

Gellius a parochiát latinul *praebenda*-nak fordította *Noct. Att. l. XV. c. 4.* Innét láthatni, hogy a mai értelemben vett *parochia* és *praebenda* szók honnét jöttek a keresztyén egyházba át.

⁸⁾ Mellyet írántok akkor tanusított, midőn proconsul korában a király testvérét Ariobarzanest egy ellene készült titkos összees-küvés veszélyeitől megmentette. V. ö. a 219-ik és 238-ik levv.

⁹⁾ El fogsz jönni.

¹⁰⁾ Azaz: tartóztatna a fizetés halogatásával.

¹¹⁾ Érti a Cic. fiukat s magát is, minthogy amazok egyike (Quintus) ekkor Hispaniában, másika Athenaeben volt; maga Cic. meg mostani bús elvonultságában a városnak felé sem ment.

¹²⁾ Ennek a már sokszor előfordúlt Dionysiusnak nemesak fölötte tudós embernek, hanem különösen kedves társalgónak is kellett lennie; miután Cic. mind a mellett, hogy rá gyakorta meghara-

lezhvényeken ¹⁾ egészen megnyugszom: csupán az út szeget a fejembe, hogy te kérkedni láttatol. Mert azt nem veszem jó jelnek, hogy rám támaszkodol; ki ha magam vinném is ügyemet, semmit tanácsod nélkül nem tennék. Azomban úgy veszem észre, hogy te inkább szokott óvatosságodból teszed ezt, mintsem azért, mintha e kötelezhvényekben nem biznál. Coeliust nem javalod ²⁾, többet nem akarsz ³⁾). Mindeniket helyeslem. Ezekkel hát be kell értnünk. Vagy egyszer jótálló is lehettél volna ⁴⁾, ennél az árverésnél ⁵⁾ legalább. Így minden én reám marad. Ha ahátárnap hosszabb is ⁶⁾, csak kapjuk meg a mi után vágyunk, hiszem az árverezőtől e határnapot is megnyerem én — meg bizonynyal az örökösöktől. Crispussal és Mustelával beszélj ⁷⁾ s óhajtanám tudni, mennyi a kettejük része.

gudott, vele ismét kibékült és öt annyi tudós házi barátai között nem örömet nélkülözte.

¹⁾ Cicerónak itt fenforgó pénzügyében, annak laconicus s rejtélyes előadása miatt, a commentatorok minden okoskodása mellett is, fölötte nehéz eligazodni. Annyi bizonyosnak látszik, hogy a Scapula-kert s ennek csakugyan megállapított elárvereztetése felől van szó. Meglehet, Cic. ki az árverésnél legtöbbetigérő lenni akart, a kert kifizetésére a Faberius-tól s más adósaitól való kötelezhvényeit szánta, Atticusnak pedig e részben vagy a kötelezhvényekre, vagy azok készpénzzül elfogadtathatására nézve észrevételei és nehézségei voltak.

²⁾ Nem akarod, hogy tőle vegyünk kölcsön. Mások másként is magyarázzák.

³⁾ Nem szeretnéd, ha még több adósságot csinálnánk.

⁴⁾ Mert t. i. Atticusnak erős szabálya volt minden jótállást kerülni. *Ad hastam publicam nunquam accessit. Nullius rei, neque praes, neque manceps factus est.* Corn. Nep. Vita Attici c. 6.

⁵⁾ Érti a Scapula-kert árvereztetését.

⁶⁾ Azaz: habár kötelezhvényeim később járnak is le, mintsem hogy mindjárt kész pénzzel fizethetnék, nem baj az, mivel remélem, vagy a *praeco* (árverező) vagy az örökösök, kiké a kert, engednek nekem addig időt a fizetésre, — csak a kertet kaphassuk meg.

⁷⁾ Hogy ők, mint örökös-társak ne dolgozzanak ellenem, hanem inkább mellettem az árverésnél.

Brutus megérkezte felől értesítve vagyok. Mert szabadosa Aegypta levelet hozott tőle számomra. Köz-
löm veled a levelet, melly illendően van írva.

Tusculanumban, junius 24-kén, 708.

A. XIII. 27.

LXXI.

587.

Cicero Atticusnak üdvét!

Nocsak a Caesarhoz irt levélre nézve ¹⁾ mindig nagyon okosan kívántam én azt, *hogy ők* ²⁾ *előbb olvassák meg*. Külömben mind irányukban kötelességsértők, mind magunknak, hogyha ők ³⁾ megbántjuk, könnyen kártokozók is lehettünk volna. Hanem ők őszintén viselték magukat és nekem tetszik az, hogy a mit éreztek, el nem hallgatták; az pedig még inkább, mert annyi változtatást kívánnak, hogy egészen újra írnom nem lenne érdemes. Ámbár a parthus háború körül ⁴⁾ lehetett-e más nézetem, mint azon hiszemben lennem, hogy ő azt óhajtja? Hiszen levelemnek mi célja volt egyéb, mint a tömjénezés? Talán ha a mit legjobbnak vélek ⁵⁾, azt akarám vala javasolni, kifogytam volna a szóból? Így hát az egész levélre semmi szükség. Mert hol nagy eredmény nem várható s nem nagy csalódás is kellemetlen lehet, minek az embernek kockáztatni magát ⁶⁾? Kivált

¹⁾ Érti Caesarhoz irt javaslatát az államrendezés felől. V. ő. az 567-ik lev. s 563-ik lev. 9-ik jegyz.

²⁾ Caesarnak Rómában maradt barátjai.

³⁾ T. i. Caesart.

⁴⁾ Cic. többek közt a parthusok ellen kezdendő háborút is javasolta Caesarnak.

⁵⁾ Belső meggyőződéséből, hogy t. i. a köztársaságot s szabadságot állítsa egészen vissza.

⁶⁾ Itt az *eredmény*, *csalódás*, *kockáztatás*, valamint *előbb a tömjénezés*, és alább az *engesztelés dolgozat* is mind görög szavakkal van mondva és abban Wielandnak igazsága lehet, hogy Cic. ezzel az

midőn az is hozzájárúl, hogy, mivel előbb nem irtam, ő azt gondolhatná, hacsak a háború véget nem ér vala, nem is irtam volna ⁷⁾. De tartok attól is, nehogy azt képzelje, mintha én ezt *Cátomér*ti engesztelő áldozatúl ⁸⁾ akarnám nézetni. Szóval, nagyon megbántam a dolgot s mondhatom, semmi e részben inkább kedvem szerint nem eshetett volna, mint az, hogy munkám tetszést nem talált. Összeötödtünk volna a másikkal és köztök kisöcséddel is ⁹⁾.

Hanem a kertekre ¹⁰⁾ térek. Hogy oda magad menj (hacsak nagy könnyebbségeddel nem esik) épen nem kívánom. Mert nem olly sürgetős. Akármint út is ki, Faberiusnak utána legyünk. Azomban hátha az árrverés napjáról fogsz tudni valamit.

Erost, ki Cumanumból ¹¹⁾ jött, miután Atticát egészen felgyógyúltnak hirdette s azt is monda, levelei vannak innen hozzád, tüstént útnak eresztettem.

Tusculanumban, junius 24-kén, 708.

A. XIII. 28.

LXXII.

588.

Cicero Atticusnak üdvet!

Minthogy a kerteket ma fogtad megnézni, mi véleménynyel vagy, holnap megtudhatom. Faberius iránt pedig, majd ha megérkezik.

Atticus philhellenes füleinek akart hizelegni, de nincs abban, hogy ő e szavakat helyesbnek találta latinúl és francziáúl, nem pedig németül adni vissza; mi talán sokkal szebben ütött volna ki. F.

⁷⁾ Remélvén, hogy a hispaniai háború a pompeianusok győzödelmével végződik.

⁸⁾ Miután a Cato dicséretére irt munkámért reám talán megnehezíthetett.

⁹⁾ Érti Caesar azon embereit, kik őt a hispaniai háborúba kísérték, s kik közt az Atticus és Cic. unoka-öccse az ifjú Quintus is jelen volt.

¹⁰⁾ Itt is a Scapuláéi értendők.

¹¹⁾ Hol ekkor Attica, anyjával Piliával künn volt.

Mi a Caesarhoz irandó levelet illeti, eskümre hidd, nem tehetem ¹⁾ és nem a szégyen tartóztat, noha annak kellene leginkább; mert mi szégyen a hízélgés, mikor már élnünk is szégyen? De mondom, nem a szégyen tartóztat, ámbár szeretném azt, mert akkor az volnék, kinek lennem illik: hanem semmi az eszembe nem jön ²⁾. Ugyanis tudod, hogy amaz ékesszóló s tudós férjfiak javaslatai Sándorhoz ³⁾ minemű tárgyak körül forognak. Ők egy a legvalódibb dicsőség vágyától égő ifjat buzditnak, ki az iránt óhajt tanácsot adatni magának, mi által szerezhetni örök érdemet. A szép tárgyhöz nem hiányzik a szó ⁴⁾. De nekem mit lehet tennem? Faragesáltam mégis valamit a tölgyfa-tuskóból ⁵⁾, mi a képhez hasonlónak lássék ⁶⁾. Minthogy rajta egykét vonás kissé jobb a valónál és voltnál ⁷⁾, ezért gáncsoltatik; mit korántsem bánok. De ha az a levél kézhez jutott volna, hidd nekem, hogy bánnám ⁸⁾. Avagy nem tudod-e, hogy még Aristoteles ama lángeszű s ritka szerénységű tanítványa is, amint *királynak* hivatott ⁹⁾, kevély, kegyetlen és féktelen lőn? Vallyon gondolod-e, hogy ez a

---

¹⁾ Hogy más munkát irjak, miután abban, a melyet irtam, barátainak olly sok nem tetszett.

²⁾ Mit irhassak azon kívül a mit már irtam.

³⁾ Érti Aristoteles és Theopompus Cyrushoz intézett munkáit. V. ö. az 567-ik lev. 5-ik és 6-ik jegyz.

⁴⁾ E görög írónál.

⁵⁾ A durva, silány anyagból.

⁶⁾ Ut fiat ex ligno Mercurius.

⁷⁾ Értsd: mi Caesar részéről történik és történt.

⁸⁾ Mivel Caesar értte reám megharagutt volna.

⁹⁾ Értsd: *persák királynak*, mert a macedoniai király czimet mindjárt atyja Filep halála után viselte; hanem igazi királynak vagy *királyok királynak* a persa király tartatott. Mielőtt Nagy Sándor Dariusz legyőzésével a szerencse azon magas polczára eljutott, hogy mint persa király a világ első királyává lett, szintolly kitünő volt még az erényességben és önmérsékletben is, mint a vitézségben.

pompahős, Quirinus laktársa ¹⁰⁾) majd az én szerény irataimban örömét találja? Már csak hadd inkább óhajtssa ő a még nem-irtat, mintsem ne helyeselje az irtat. Egyébiránt a mint neki tetszik. Elmúlt az a mi engem előbb ösztönzött s mit neked archimedesi földadatúl tűztem volt ki ¹¹⁾). Most biz' én még sokkal inkább óhajtom azt az esetet, mellytől akkor félttem ¹²⁾), mintsem akárminőt.

Ha valami nem gátolna, szívesen látnálak hozzá. Niciás a Dolabella nagy únszolására (mert olvastam a levelet) kedvem ellen ugyan, de tanácsommal is elment. Ennyit saját kézzel.

Tusculanumban, junius 25-kén, 708.

¹⁰⁾ Miután Caesar Pompeius fjiát is s velek mindazokat, a kik még ellene szegülhettek, végkép legyőzte, Rómában őt tanács és nép annyiféle hizelgő hódolatokkal halmozta, hogy azokat Caesar maga megsokalván nem egyet közölök visszatetszéssel fogadott, sőt még boszorkodva el is utasított. Svetonius írja, hogy a tanács Caesar részére nem embert, csak isteneket illető megtiszteltetésekkel rendelt, mint a curiában arany karszéket, páholya fölé menyezetet, a circusi pompánál kólyát, templomokat, oltárokat, istenképek között szobrokat, és a templomokban pamlagot, *flament és lupercusokat*. Dio Cassius pedig XLIII-ik könyvében azt mondja, miszerint a tanács megrendelte, hogy a circusi pályázásoknál Caesar elefántcsont szobra is saját kocsiján az istenképek között körülhordoztassék, egy más szobra pedig a *Quirinus* templomába helyeztessék ime fölirattal: DEO INVICTO. Ez utóbbi szobráról nevezi itt Caesart Cic. a *Quirinus laktársának*.

¹¹⁾ Célzás arra, mit a 445-ik levélben a Cato felől irandó munkáról megjegyzett; mire vonatkozva azt akarja itt mondani: akkor még törtem fejemet azon, mint kerüljem el, hogy Caesart meg ne bántsam: de biz' ezzel most már nem sokat gondolok.

¹²⁾ Mint pl. vagy haláltól vagy száműzetéstől, melylyel az általa megsértett dictator Caesar büntethette volna. Most már leánya halála miatt megútálván az életet, azt mondja, az efféléket semmibe sem veszi, sőt talán még óhajtsa is.

A. XIII. 29.

LXXIII.

589.

Cicero Atticusnak üdvét!

Midőn Niciástól, mintha egyéb czélom volna, tudósainkról kérdezősködném, rájövénk Thalnára ¹⁾. Ő eszéről nem igen dicsérte, hanem hogy szerény és becsületes. Csak egy volt, a mi nekem nem tetszett. Azt monda, ő tudja, hogy minap Cornificiát, Q. leányát megkérte, ki már jó vénecske s több ízben volt férjnél; hanem a nőknek nem volt inyökre, mivel úgy találták, hogy értéke nem több 800,000 nél ²⁾. Gondolám, ezt jó lesz tudnod.

A kert iránt ³⁾ leveledből s Chrysippus által ⁴⁾ is értesülve vagyok. A villán, a mellynek izléstelen voltát eléggé ismerem, látom, mi változtatás sem, vagy csak kevés történt. Hanem a nagyobb földöket (Chrysippus) dicséri; a kisebbekből, azt mondja, téli-eket lehetne csinálni. S így fedett folyosó kellene hozzá, mellyet ha mindjárt akkorát csinálunk is, mint Tusculanumban csináltunk, úgy is felényivel kevesebbe kerül az itt. Egy olyan *fanumhoz* pedig, a minőt akarunk, semmi alkalmasbnak nem látszik, mint ott az a liget, mellyet már ismertem, hanem akkor semmi élénksége nem volt: most, hallom, igen is nagy van. Semmit ennél jobban nem szeretnék. Minden istenekre kérlek, nézd el e részben hiuságo-

¹⁾ Talán a Juventiusok családjából való, a ki Atticusnak vagy leányát vagy valami rokonát akarta nőül venni s meglehet e tárgyban a 613-dik levélben is — de hol meg nem neveztetik, ő róla van a szó.

²⁾ 80,000 forintnál.

³⁾ Érti a már sokszor említett Scapula-kertet.

⁴⁾ Azaz építész, ki a 177-ik levélben van említve s a ki a Scapula-kertet Atticussal együtt megnézhén, azonnal a szemle után Ciceróhoz elment.

mat ⁵⁾). Szóval hogyha Faberius azt az adósságot nekünk lefizeti: ne kérdd, mi az árra. Othon akarom hogy kifogj. Azomban nem hiszem, hogy bolondoskodjék. Mert, ha nem csalódom⁶⁾, ismerem az embert. Hallom, olly gonoszúl bántak vele ⁶⁾, hogy én ő belőle nem nézek ki vevőt. Külömben majd eltűrhetné ő azt, úgy-e? De mit okoskodom? Ha Faberiussal rendbe jössz: vegyük meg drágán is. Ha nem: úgy olcsón sem bírnók s ekkor Clodiát vedd elő ⁷⁾, kihez épen azért bizni merek, mert az övé sokkal olcsóbb s gondolom, Dolabella is már csak elegettesz ⁸⁾ és így hiszem, készpénzzel is fizethetek. Elég a kertekről. Holnap vagy magadra, vagy mentségedre, melly alkalmasint Faberius lesz ⁹⁾, számolok. De mégis — hacsak teheted.

Tusculanumban, junius 25-kén, 708.

A. XIII. 30.

LXXIV.

590.

Cicero Atticusnak üdvét!

Itt küldöm vissza Cicero levelét ¹⁾. Óh te vaskebelű, a ki az ő veszélyein megsem indulsz? Ellenem

⁵⁾ Ezt itt görög szavakkal mondja Cicero.

⁶⁾ Othonak ezt az esetét nem tudjuk. Meglehet valami árverésnél nagyon rászédtek, s attól fogva elment kedve az árverésektől.

⁷⁾ Kertje végett.

⁸⁾ Megfizeti, a mivel Tullia hozományából még tartozott.

⁹⁾ Azaz: hogy Faberiussal még nem végezhetnél.

¹⁾ Érti az ifjú Quintusét, a ki Atticusnak két levelet küldött; egyet, mellyben katonai dicsekvő modorban tudatja, mennyi veszélyt kellett neki Hispaniában kiállni; másikat, mellyben a hispaniai eseményeket közli. Amazt Cicerónak megküldte Atticus, hogy ez láthassa belőle, milyen derék szájhős az az ő unoka-öcscsük.

is panasza van ²⁾). Megküldtem volna hozzád levelét, hanem gondolom az a másik ³⁾ is végbevitt tettei felől szintolyan forma lesz.

Cumanumba ma küldék egy postást. Annak adtam által Vestoriushoz ⁴⁾ irt leveledet, melyet Pharnacesre bízta volt. Alig indítam el hozzád Deméát, mikor Eros ⁵⁾ nálam betoppant. De levelében ⁶⁾ egyéb új nem volt, mint a két nap alatt megtörtendő árrverés. Nohát onnét ⁷⁾, mint ígérde: de szeretném, ha miután végeztél Faberiussal, a kiról Eros azt mondja, ma nem, de gondolja holnap ⁸⁾. Meg kell őt tisztelned ⁹⁾, hisz az illy hizelgés nem olly isten elleni vétek ám ¹⁰⁾. Rád holnapután számolok.

Keresd nekem valahonnét elő, ha tudod, kik voltak Mummius tiz legatusai ¹¹⁾. Polybius nem nevezi őket. Részemről a consularis Albinusra és Sp. Mummiusra emlékszem. Úgy tetszik, hallottam Hortensiustól Tuditanust is. De a Libo ¹²⁾ évkönyvei szerint, Tuditanus 14 évvel később lett praetor,

²⁾ Hozzám küldött levelében.

³⁾ T. i. a melyet velem nem közöltél.

⁴⁾ Az előbbi levelekből előttünk már ismert bankár, ki ekkor Cumanumban birt mezei jószágán mulatott.

⁵⁾ Pharnaces, Demea és Eros mind a három szolga vagy szabados.

⁶⁾ Melyet töled magával hozott.

⁷⁾ T. i. az árrverésről mint irod hozzám jössz.

⁸⁾ Itt lesz.

⁹⁾ Értsd Faberiust; mivel mint nagy caesarianussal szépen kell bánunk, hogy annál örömebb fizessen.

¹⁰⁾ Ha általa a magunkéhoz juthatunk.

¹¹⁾ Kiket a tanács a Corinthust lerontott L. Mummius consul hoz Achaiába az új provincia szervezése végett küldött volt. Lásd *Pausan. in Achaicis*.

¹²⁾ Talán az a L. Scribonius Libo, kit Cic. in *Bruto* cap. 23. szavakban nem szegény szónoknak nevez, csak hogy ott *Annalisait* föl nem hozzá.

mintsem Mummius consul volt ¹³⁾: ez hát nem vág össze ¹⁴⁾. Most egy vagy Olympiában ¹⁵⁾, vagy más valahol tartandó *politikai beszélgetést* tervezek, Dicaearchus barátod modora szerint ¹⁶⁾.

Tusculanumban, junius 26-kán, 70 8.

A. XIII. 31.

LXXV.

591.

Cicero Atticusnak üdvét!

Demeától ¹⁾ 27-kén reggel vettem előttevaló napról kelt leveledet, mely szerint vagy ma, vagy holnap kellene hát várnom téged. Hanem alkalmasint magam, a ki várlak, késleltetem megérkezésedet. Mert nem hiszem, hogy a Faberius dolga, ha megy is, olly könnyen menjen, hogy egy kis késedelemmel ne járjon. Majd csak hát, a mikor lehet, ha már olly soká oda vagy.

Bizony szeretném, ha a Dicaearchus könyveit, melyeket emlitesz, megküldnéd. Add melléjek *Katabasis*-át is ²⁾.

A Caesarhoz szóló levél iránt határoztam. Mert

---

¹³⁾ Mummius Achaicus 614-ben volt consul; ez a Tuditanus pedig 621-ben praetor.

¹⁴⁾ Mivel ha Mummius consulsága után 14 év múlva lett csak praetor Tuditanus, úgy a Mummius consulságakor még olly fiatal volt, hogy illy fontos küldetésben, mellynél többnyire consularisok voltak alkalmazva, nem részesülhetett.

¹⁵⁾ Nevezetes görög kereskedő város Elisben, hol a híres *olympiai játékok* tartattak és Jupiternek egy pompás temploma állt.

¹⁶⁾ Dicaearchus egy dialogusos munkát írt *Ὀλυμπικόν* czim alatt.

¹⁾ Ugyanaz a szabados, kit előbbi levele szerint Atticushoz küldött volt.

²⁾ V. ö. a 256-ik levél 4-ik jegyz. Arra mit Cic. előbbi levele végén mond, hogy t. i. Dicaearchus modorában szándéka írni valamit, Atticus emlité előtté, hogy neki a Dicaearchus munkái megvannak s ennek folytán kéri itt azokat tőle Cic.

épen a mit, mint mondják, maga is írt volna, *hogy az ügyek rendezése előtt nem akar a parthusok ellen indulni*, én is azt javasoltam volt abban a levélben, mondván, hogy különben teheti azt, a mi neki tetszik — én beleegyezem. Mert nyilván ezt várja s nem akar tanácsom nélkül tenni semmit is ⁵⁾. Ugyan az istenért, hagyjuk az illyeket s legyünk legalább félig szabadok; mit hogyha hallgatunk s magunkat meghúzzuk, el is érhetünk.

De vedd már elő Othót ⁴⁾, mint irod. Vidd ki édes Atticusom e dolgot. Mert én más helyet nem tudok ⁵⁾, hol mind a forumtól távol, mind hozzád olyan közel lehetnék. Mi az ártrt illeti, most jut eszembe, hogy C. Albanus a tőszomszéd. Ő, a mint emlékszem, M. Piliustól ezer holdat vett volt 115,000 szes-tertzen ⁶⁾. Tudnivaló, hogy most minden olcsóbb. De számba kell venni szenvedélyemet is s ebben, Othón kívül, nem hiszem, hogy csak egy versenytársam is akadjon. Azomban őt is kivehetd sarkából s még könnyebben, ha Canust ⁷⁾ megkapod.

---

⁵⁾ Keserű ironiával mondja ezt; mi is annyit tesz: no bizony kell is ő neki az én javaslatom, mikor úgy is csak azt fogja tenni, mi magának tetszik.

⁴⁾ Hogy a kert árverésénél ne legyen ellenem.

⁵⁾ Csak a *Scapula suburbanumát*.

⁶⁾ Tesz 11,500 ftot. Vannak kik az összeg első egyes számából annak megkettőztetése által milliót csinálnak s illy eset a levelekben többször fordul elő, a *sestertius* és *sestertium* nevek összetévesztése miatt; azért a latin jegyekkel adott pénzösszegek iránt gyakran nem vagyunk tisztában, hacsak a szövegben előforduló tárgy el nem igazít bennünket — de ez nem mindig történik.

⁷⁾ Úgy látszik Othónak s Atticusnak is egy jó barátja. Schütz őt *Q. Gellius Canus-* vagy *Kanus-*nak nevezi; de honnan tudja ezt? és ha tudja, kár volt meg nem mondania kilétét is egyszersmind. F.

Óh az az ostoba tobzódás Quintustól ⁸⁾! Szégyen fog el atyja miatt. Írj vissza ⁹⁾, ha akarsz valamit.

Tusculanumban, június 27-kén, 708.

A. XIII. 32.

LXXVI.

592.

Cicero Atticusnak üdvet!

Mínthogy én ma töled kettesével kaptam a levelet, nem akarom, hogy te tőlem egygyel beérd. Nos csak végezz Faberiussal ¹⁾, a mint ígéred. Mivel ettől függ egészen a mingondolkodom ²⁾ és ha e gondolat belém nem szállt volna (hidd ezt nekem, mint a többi) nem igen törödném. Azért csak, a mint elkezdted (mert ahhoz többet adni nem lehet) sürögj, forogj és végezz.

Dicaearchus könyvét a *Lélekről* ³⁾ elküldd kérélek mind a kettőt és meg a *Katabasisát*. *Tripoliticusát* ⁴⁾ és az Aristoxenushoz ⁵⁾ írt levelét nem találom. Most e három munkát fölötte szeretném, jók volnának ahhoz, a min jár az eszem ⁶⁾.

⁸⁾ Itt közönségesen ki van hagyva a *Quintus* név. De bizvást oda tehetni, mert Cic. e rövid felsohajítása s az utána mindjárt következő *atyja* szónál fogva aligha czélozhat másra, mint unokaöccsére Quintusra, kiről hihető, Atticus írta Cicerónak, hogy belőle a táborban milly eszemiszom korhely frater lett.

⁹⁾ Vagy az ifjú Quintusnak vagy nekem — mert így is úgy is érthető.

¹⁾ Bird a fizetésre, hogy a kertet megvehessük.

²⁾ Érti az építendő fanumot.

³⁾ Mert Dicaearchus e tárgyról három könyvből álló két beszélgetést írt, melyeknek egyike Corinthusban, másika Mitylenaeben megy véghez.

⁴⁾ Három könyvben foglalt leírását Athenae, Corinthus és Pallene köztársaságoknak, melly munkáját *Athenaeus Deipnosophistae* um lib. XIV. említi.

⁵⁾ Cic. de Orat. III. Tusc. I. Lásd róla a Tört. Mut.

⁶⁾ Érti *Tusculanae Quaestiones* czimű munkáját, mert ebben

*Torquatusom*⁷⁾ Rómában van, meghagytam, hogy adják neked által. Meg, mint gondolom, már előbb, hogy *Catullust* s *Lucullust* is⁸⁾. E könyvekhez új bevezetések jöttek, melyekben mind a kettejük meg van dicsérve. Akarom, hogy bírd ezeket⁹⁾, de lesz ott még más is¹⁰⁾.

Mit neked a *tiz legatus* felől irtam, nem jól értetted; gondolom, mert rövidítésekkel irtam. Én C. Tuditanusról tudakozódtam, kiről Hortensiustól hallottam, hogy a *tiz* között volt. Őt Libónál¹¹⁾ P. Popillius és P. Rupilius consulok alatt¹²⁾ találom praetornak. Tizennégy évvel hamarább, mintsem praetorrá lőn, mikép lehetett volna *legatus*¹³⁾? hacsak későn nem lett praetor — a mit nem gondolnék. Mert látom, a főbb hivatalokra¹⁴⁾ törvényes korban könnyen eljutott. Postumius¹⁵⁾ pedig, kinek, mint mondod, Isthmusban¹⁶⁾ egy szobrára emlékezel, hogy közttek

emliti Dicaearchus corynthusi és mitylenaei beszélgetéseit, amazt az I-ső könyv 10-ik, emezt ugyanannak 31-ik fejezetében.

⁷⁾ Érti *de Finitus* című munkájának I-ső könyvét, hol *Torquatus* viszi a szót.

⁸⁾ Érti az *Academicák* azon két könyvét, melyekből Cic. első terve szerint, egyiknek *Catulus*, másiknak *Lucullus* címet adott. De a tervét utóbb megváltoztatta, és az *Academicákat* Varróhoz intézve négy könyvben adta ki. E második kiadásból, melyben *Lucullus* tette volt a IV-ik könyvet, csak az első könyvnek egy része maradt meg és az elsőből is *Catulus* elveszett.

⁹⁾ T. i. a két *Academicát* *Catullust* s *Lucullust*, mely munkáját talán Tíróhoz vagy valami római könyvároshoz küldte meg Atticus számára.

¹⁰⁾ Mit legujabb munkáimból számodra küldöttem.

¹¹⁾ Libo *Annalisaiban*.

¹²⁾ Tehát 621-ben. V. ö. az 590-ik lev. 13-ik jegyz.

¹³⁾ V. ö. az 590-ik lev. 14-ik jegyz.

¹⁴⁾ Melyek *curulis* hivataloknak nevezettek, millyen volt az aedilisi, praetori és consuli hivatal.

¹⁵⁾ Aulus Postumius Albinus.

¹⁶⁾ Corinthusi földnyelv, vagy a tengerbe benyúló keskeny száraz föld.

volt, tudom. Ez az, a ki Lucullussal viselt consulságot s ő benne valóban nekem ahhoz a *beszélgetéshez* egy alkalmas személyt szerzél. Nézz, ha lehet, több után is, hadd lehessen nagy személyekkel is pompáznom¹⁷⁾.

Tusculanumb. junius 27-kén, 708.

A. XIII. 33.

LXXVII.

593.

Cicero Atticusnak üdvét!

Azt a szörnyű hanyagságot! Gondolod, hogy Balbus s Faberius csak egy szóval is említék nekem a bevallás végbementét¹⁾? S még az ő meghagyásukból embert is küldöttem, ki a bevallást megtegye. Mert azt mondták, úgy kell. Philotimus szabados volt a bevallóm. Gondolom, a könyvvivőt²⁾ ismered. Irj — de tüstént³⁾.

Faberiusnak, a mint kívántad, küldöttem levelet Te meg, gondolom, Balbussal végeztél valamit. A Scapula-kertnél Virgilius miatt⁴⁾ semmi sem tar-

¹⁷⁾ Cic. a maga kéz alatt levő munkáját nemcsak nagy tettek, de nagy emberek példáival is meg akarta tömni,

¹⁾ Itt a *professio* alatt nem azt a jövedelem-bevallást kell érteni, mely a rendes cyclusokban előfordult országos censushál, milyent Caesar is a polgárháború bevégeztével tartott, szokott történni. Hanem érteni kell azon becslés hatóság elébe terjesztését, mely a hitelezők fekvő vagyonnali kielégítése iránt Caesarnak általunk már másutt megjegyzett edictuma szerint valami magány birtokon végbevitetett. Faberius is Cicerót, a kinek tartozott, nem kész pénzzel, hanem fekvő vagyonnal akarván kielégíteni, az e végre szánt birtokon a becslést Cic. híre nélkül megtetette és a hatóságnál be is vallotta. Hogy ez egy oldalú eljárást Balbus és Oppius megtörténni engedték, azért veszi tőlök rossz néven Cic. mert az ő felhívásukra megbízottat is küldött volt, ki a bevallást végezze, s ez emberét a dolognál egészen mellőzték.

²⁾ Ki a hatóságoknál a bevallásokat jegyzékbe vette.

³⁾ Vallyon a bevallás jegyzőkönyvbe van-e már iktatva.

⁴⁾ Virgilius mint pompeianus Afrikában Caesar ellen harczolt s Thapsust tartotta megszállva. (*Caes. de Bello Afric. cap. 79, 86.*) Úgy látszik, Caesar győzelme után valahol mint menekült lappangott,

tóztat. Mert iránta lekötelezve épen nem vagyok s ha megveszem, mit követelhetne rajtam? Vigyázz mégis, hogy mivel Afrikában van, úgy ne tegyen, mint Coelius⁵⁾. Cispussal⁶⁾ az adósság iránt végezhetsz; hanem ha Plancus megköti magát⁷⁾: akkor a dolog nehézséggel jár. Hogy hozzám jöjj, mindketten óhajtjuk: de a mellett az ügyet sehogyan abban nem kell hagynunk. Midőn Othót legyőzhetnek igéred, nagyon szépen beszélsz. A becsűről⁸⁾, mint irod, majd akkor, ha a dolgot már megkezdtek; eddig még csak a föld mennyiségéről értesít. — Pisóval⁹⁾, ha lehet, tégy valamit.

Dicaearchus könyvét vettem. Várom a *Katabasis* is..... Bizd ő reá¹⁰⁾; megleli abban a jegyzőkönyvben, mellyben a Cn. Cornelius és L. Mummius consulok alatt hozott tanácsvégzések vannak. Tuditanusról meg igen valószínű, a mit gondolsz, hogy ő

---

mert sem az elestek sem a magukat megadottak közt róla említés nincs. Ő volt az egyik örökös Scapula vagyonában. Lehet, az ő részét Caesar ügyészei confiscálták s Cic. azt csak ezek kezéből vehette volna meg; mi azonban mint mondja, őt a vételtől tartóztatni nem fogja, miután Virgilius személye iránt semmi lekötelezettséget sem érez. Mert meg kell jegyezni, hogy Virgilius, ki előbb Cicerónak barátja volt, ehez száműzetésekor nem sok barátságot mutatott. V. ö. *Orat. pro Plancio cap. 40.*

⁵⁾ Mellyik Coeliusnak miféle tetteire czéloz Cic. sokan sokfélekép találgatják a commentatorok, de egy magyarázat sem állja ki a próbát; azért az illy különben is közömbös dolgot, legokosabb nem feszegetni.

⁶⁾ V. ö. az 542-ik lev.

⁷⁾ Mindenesetre meg akarja venni a Scapula-kertet.

⁸⁾ Nem a Scapula kertéről, mellyre nézve az árverés már ki volt hirdetve, hanem a Faberius kijelelt birtokának becsűjéről. V. ö. az 1-ső jegyz.

⁹⁾ A már többször említett bankárral.

¹⁰⁾ Világos hogy innen elől több szó hiányzik. Talán ezt a cikket illy formán kezdhette Cic. *A tiz legatus kikeresését majd elvégzi Antiochus*, (egy tudos szolgája Atticusnak) csak bizd reá.

akkor Corinthusban lévén (mert ezt Hortensius nem vaktában mondta), ott quaestor, vagy hadtribun lehetett és én ez utóbbit inkább hiszem. Antiochustól megtudhatd, mely évben volt quaestor, vagy hadtribun. Ha egyik sem sül ki: nem a praefectusokhoz, vagy contubernalisokhoz ¹¹⁾ tartozott-e hamár abban a háborúban jelen volt?

Varróról beszélénk ¹²⁾ s farkast emlegettünk. Egyszerre csak betoppanik nálam s olyan idő tájban, hogy meg kelle marasztanom ¹³⁾. De csak úgy tettem ezt, hogy róla a köpönyeget le nem szaggattam ¹⁴⁾. Eszembe jutott a te szokásod ¹⁵⁾. Számosan is voltak; készületlenek is valánk. Mit volt mit tenni? Kevéssel utánna C. Capitó jött T. Carrinással ¹⁶⁾. Ezeknek kabátjokhoz is alig értem, mégis megmaradtak. De épen jól esett ¹⁷⁾. Mert Capito történetből a főváros nagyobbitására ¹⁸⁾ vitte a beszédet:

¹¹⁾ A Mummius kíséretéhez. V. ö. az 590-ik lev. 11-ik jegyz.

¹²⁾ Mi kik itt Tusculanumban nálam együtt valánk.

¹³⁾ Talán épen ebéd vagy vacsora idejekor.

¹⁴⁾ Azaz: nagyon rá nem estem, hogy maradjon. Ezt a francia is szóról szóra ekkép szokta kifejezni: *il ne s'est pas fait déchirer le manteau*. Magyarban is hasonlít hozzá e mondás: *nem fogtam meg a gallérát*.

¹⁵⁾ Ki gyakran megszoktál hívni tiszteletből olyakat is, kik jobbszeretnéd, ha vendégeid közül kimaradnának.

¹⁶⁾ Valami caesarianus.

¹⁷⁾ *Ceciditque belle*.

¹⁸⁾ A *pomaerium* vagy vársík (*glacis*) küljebb vitelével, mit a római királyok kiűzetetése óta csak az egy Sylla tett volt még. De különös, hogy Caesarnak e Róma városát rendező tettéről a legponosb történetíróknál, mint Svetonius s Tacitus, semmit írva nem találunk. Egyébiránt megjegyzendő, hogy mikor a város ez úton nagyobbitatott, az eredeti várfalak nem szoktak külebb vitetni, hanem helyökön hagyattak, de házakkal körül építtettek; úgy hogy mint a halicarnassusi Dionysius IV-ik könyvében beszéli, a Servius király által emelt ős római bástyák még az ő életében is (Augustus Caesar alatt) főnnálltak, de már a sok később épült magán házak közül alig látszottak itt-ott ki, mint pl. Pest régi falai a *Bástya utcában*.

hogy a Tiberis a Mulvius hidjától a vaticanumi hal-
mok alá vezettetik,— a Márstér beépítették és a vatica-
numi tér fog szolgálni Márstér helyett. Mit beszélsz?
mondám rá; hisz én egy árrverésre ¹⁹⁾ készülök,
hogy ha jó móddal a Scapulakerthez juthatnék. Vi-
gyázz, mond, azt ne tedd, mert ez iránt törvény fog
hozatni ²⁰⁾. Caesar úgy akarja. Hallanom a dolgot
könnyű volt: de ha megtörténnék, boszongoknám.
Hanem hát te mit szólsz hozzá? ámbár minek kérde-
m? Jól ismered Capito viselkedését az újságok kifür-
készésében; ebben ő Camillusnak sem enged ²¹⁾.
Engem hát 15-kéről tudósíts ²²⁾. Mert ez az, a mi
oda ²³⁾ vonz — noha van még más egyéb is; de azt

¹⁹⁾ *Ad tabulam.* Mert az árrverés alá tartozó tárgyak névjegy-
zéke nyilvános helyeken kifüggesztett táblákra volt írva.

²⁰⁾ Érti Caesar szóban forgó tervét a város rendezéséről, mely
hogyha létesül vala, a Scapulakertnek el kellett volna vesznie, mint
melly épen azon síkon feküdt, hova Caesar terve szerint az új Mars-
térnek kellett jönnie.

²¹⁾ Kétlem, hogy ezt akárki is így magában egyszerre meg-
értse, s mégis reá schol magyarázatot nem lelek. Gondolom a com-
mentatorok, ha hallgatásuk szándékos, azt hitték, hisz itt a fürkésző
Capitóról lévén szó, az olvasó önként tudni fogja, hogy é mondattal
Cic. őt valami ösmeretes hirdadászó Camillussal hasonlítja össze.
Pedig ha azokat a mik a szövegben előbb mondatnak, egy kis figye-
lemmel kombináljuk, ez a következtetés korántsem helyes. Ugyanis
a praemissákban beszéd van: *Caesar város rendezési tervéről, mely Cice-
rónak nem tetszik s ha létesülne, még boszongoknám is miatta; s pedig gon-
dolja, hogy úgy lesz, mint azt Capito beszéli, mert hisz ő jól ki tudja a dolgo-
kat fürkészni.* Ezek után én a megjegyzett mondatot akkép értelme-
zem, hogy az Cic. részéről egy gúnyos czélzat Caesarra, melylyel róla
azt akarja mondani: már ő ha magában föltette ezt a rendezést, bi-
zonyosan ki is viszi, hogy alább való ne legyen Camillusnál — értvén
azt a híres M. Furius Camillust, Rómának őt izben kikiáltott dictato-
rát, ki a gallusoktól elpusztított Romát újra építtetvén, a város és
birodalom második alkotójának neveztetett. F.

²²⁾ Hogy megtartatik-e akkor az árrverés. Nem megyen-e
füstbe egész tervünk Caesar rendezési terve miatt?

²³⁾ T. i. Rómába.

két, három nappal később is könnyű elvégeznem.. Hanem hogy te magadat az úttal elcsigázd ²⁴⁾, épen nem akarom s ezt Dionysiusnak is elengedem.

Arra nézve, a mit Brutusról említesz: ön tetszésére hagytam őt, megírván nekie, hogy szolgálatára nem leend szükségem ²⁵⁾.

Tusculanumban, quintilis 1-je körül, 708.

A. XIII. 6.

LXXVIII.

594

Cicero Atticusnak üdvet!

A vizvezetésre nézve ¹⁾ jól intézkedté. Járj végre, tartozunk-e *os. lópdijjal* ²⁾, noha gondolom s úgy

²⁴⁾ E forró nyári napokban. Mert e levél június végén íratott s mint az 591-ik levél mutatja, Atticus Cicerónak megígérte volt, hogy hozzá Tusculanumba kimegy.

²⁵⁾ E szavak után közönségesen oda tétetik *Idibus Maiis*; mire Wieland örömmel jegyzi meg, hogy *no tehát végre ismét van egy dátumunk, melly után magunkat egy kissé tájékozhatjuk.* De már Manutius észrevette, hogy itt ez a dátum hamis, mellyet e reá következő szavakkal: *eius opera mihi nihil opus esse* csak valami glossator vetett oda, ki azt hitte, Cic. itt Brutusnak a Scapula-kert árverésénél közreműködése felől beszél, holott annak Tusculanumba jöveteléről van szó. Külömben is az *Idibus* mellé nem *Maius*, hanem *Quintilis* illenék.

¹⁾ Alkalmasint a *Crabra* vize értendő, mellyről a 667-ik levélben is szól, s mellynek használatáért Cic. a tusculanumiaknak bizonyos taksát fizetett. V. ö. a 200-ik levelet is,

²⁾ *Columnarium*. E szó alatt némellyek *os. lópadót* (millyen ma néhol az *ablakadó*) akarnak érteni; mellyet Caesar hozott volna be Rómába. De hogy Caesar minden efféle adónak ellensége volt, világos abból, mivel Scipiót a ki a provinciákra illy adókat vetett, ezért keményen megróvja *de Bello Civ. III. 32.* íme szavakkal: *acerrime imperatae pecuniae tota provincia exigebantur; multa praeterea generatim ad avaritiam excogitabantur; in capita singula servorum ac libertorum tributum imponebatur; columnaria ostiaria, frumentum, milites remiges arma, tormenta, vecturae imperabantur.* Valószínűbb az, hogy Caesar mint dictator a római túlságos fényűzés ellen intézett sok törvényei között mellyek a ház-, asztal-, kocsi- és lótartás s ruházkodás költségeit megsabták, az építésre nézve is adott ki egy korlátozó törvényt, melly meghatározta az oszlopok nemét és számát is s azt a ki ezeken túlment, bizonyos *taxa* alá vetette és ez a *taxa* volt a *Columnarium*. Meg-

tetszik, Camillustól is hallottam, hogy a törvény meg van változtatva ⁵⁾).

Pisónak ⁴⁾ mivel tudnánk szebben felelni, mint Cato árvaságával ⁵⁾ ? s pedig nem csupán a herenniusféle örökösök irányában, hanem, mint tudhatod. (minthogy erről velem szóltál), még a kis Lucullusra nézve is ⁶⁾, miután azt a pénzt gondnoka (s ez is a dologhoz tartozik) Achaiában kezéhez vette volt. Azomban szép tőle, hogy azt mondja, semmit akarunk ellen tenni nem fog. Majd hát mint irod, személyesen határozandjuk el, mint hozzuk rendbe a dolgot. Hogy a többi örökösársakkal szólottál, igen jól tetted.

Brutushoz irt levelemet kéred. Nem birom azt párban; hanem azért meglesz; mert Tiro azt mondja, nálad kell lennie és amint emlékszem, azzal a dorgálódzó levéllel ⁷⁾ együtt az enyimet is, a melylyel reá válaszoltam, neked megküldtem volt.

Gondoskodjál, hogy az alkalmatlan biráskodástól ment legyek ⁸⁾).

Azt a Tuditanust, a Hortensius ősapját, épen nem ösmertem s azt hittem, annak fíja volt követ, ki

---

lehet e törvény épen most lőn kihirdetve, azért figyelmezteti Cic. Atticust, járna végére, vallyon annak értelmében tartozik-e ő is szolpdiijt fizetni.

³⁾ Minek folytán hihetőleg tartozunk mi is e díjzt fizetni.

⁴⁾ Ki mint Herennius egyik örököse azon summát, melylyel Cato Herenniusnak tartozott, a Cato árváján követelte.

⁵⁾ *Solitudinem Ctonis*. A gyámság alatti személy árvaságban lenni (*solus esse*) mondatott, mikor tőle gyámnokai, a kik őt védhették volna, távol voltak. A Cato gyermekeinek Cic. is, ki ekkor Rómától távol Tusculanumban mulatott, egyik gyámnoka volt. V. ö. *D. Finib. lib. III. cap. 2.*

⁶⁾ Mert ennek is gondnoka volt Cic. Lásd: u. o.

⁷⁾ A melyben Brutus Cicerót Tuiliája fölötti túlságos búslakodásáért feddette.

⁸⁾ Lásd: az 535-ik lev. 5-ik jegyz.

pedig az akkor nem lehetett ⁹⁾. Hogy Mummius járt volt Corinthusban, bizonyosan tudom. Mert az a Spurius ¹⁰⁾, ki minapában hala meg, sokszor beszélt nekem holmi levelekről, mellyek tőle tréfás versekben íratlak Corinthusból barátihoz. Azomban nem kétlem, hogy ő testvérének ¹¹⁾ legatusa s nem a *tízek* ¹²⁾ egyike volt. S azt is tudom, hogy eleink nem szoktak a tízes legatusok közé olyanokat tenni, kik az imperatoroknak rokonai voltak ¹³⁾; mint mi, kik nem tudva, vagy inkább mellőzve a legszebb intézvényeket, L. Lucullus mellé M. Lucullust, L. Muraenát ¹⁴⁾ s több rokonait küldöttük. S legvalószínűbb az, hogy ő testvérének elsőbb legatusai ¹⁵⁾ közül való volt. Sok szolgálat tőled! ki nemcsak ilyenekkel vesződöl, hanem ügyeimet is rendezed és a magad dolgaiban sem vagy olly szorgalmas mint az enyimekben.

Tusculánumb. quintilis 7-kén, 708.

---

⁹⁾ V. ö. az 590-ik lev. 14-ik jegyz.

¹⁰⁾ Talán unokája annak a Spurius Mummiusnak, a kiről mondja, hogy testvérével Luciussal Corinthus elpusztításánál együtt volt.

¹¹⁾ Luciusnak, mikor az a keleti háborúra ment.

¹²⁾ Kik később a provincia rendezése végett küldettek Achaiába Rómából.

¹³⁾ Mint kik az imperatorok elkövetett vétkeiért ellenek vádat nem emelhetek volna, mint emeltek L. Furius és L. Aemilius Cn. Manlius egykori imperator ellen. *Liv. lib. XXXVIII. cap. 44—47.*

¹⁴⁾ Talán ezek azok, kik L. Lucullushoz a pontusi ügyek rendezése végett küldettek, s kikről Plutarchus *Lucullusában* szó van. M. Lucullus mint már a föntebbiekből értettük, Lucius Lucullusnak testvére s a Mithridates elleni háborúban legatusa volt. Hogy Muraena miféle rokonságban volt Lucullussal, nem tudjuk, de azt igen, hogy mind kettejek családja *Licina* nevet is viselt, egyszersmind és hogy L. Muraena a Mithridates elleni háborúban Lucullus alatt katonáskodott.

¹⁵⁾ Kik t. i. őt a háborúba kísérték, nem kik később hozzá Rómából küldettek.

A. XIII. 4.

LXXIX.

595.

Cicero Atticusnak üdvét!

Megkaptam a tíz legatus felől általad készített becses küldeményt. Én is akkép gondolkodom. Mert fíja ¹⁾ egy évvel később lett quaestor, mintsem Mummius consul volt.

De mivel a kötelezvényekről ²⁾ annyiszor kérdezed, tetszenek-e: én is neked mindannyiszor azt felelem, hogy *tetszenek*. Ha mehetsz valamire Pisóval: végezz; mert Aulus ³⁾ a magáét, úgy látom, meg fogja tenni.

Szeretném, ha részedről előbb lehetne ⁴⁾, de ha nem: minden esetre akkor együtt legyünk, mikor Brutus Tusculanumba jön. Nagyon fontos reám nézve e találkozásunk. Megtudhatod, mely nap lesz az, ha egy cseléd által megkérdezteted ⁵⁾.

Tusculanumb. quintilis 8-kán, 708.

A. XIII. 5.

LXXX.

596.

Cicero Atticusnak üdvét!

Sp. Mummiust a tíz legatusok egyikének véltem: de nyilván a bátyjáénak kellett lennie; mivel Corinthusnál ott volt.

---

¹⁾ C. Tuditanus a Hortensius nagyapja.

²⁾ *De nominibus*. E szó alatt nem a tíz legatus nevei értendők, mint közönségesen vélik, hanem a Cic. behajtandó activ kötelezményei.

³⁾ Itt mások Aviust irnak; hanem mi a 449-ik levél nyomán jobbnak látjuk az *Aulus* nevet, mert abban a levélben is Aulus van kötve Piso mellé.

⁴⁾ Eljönnöd Tusculanumba.

⁵⁾ Tudja ki Brutus cselédeitől, mikor akar hozzám jönni.

Megküldtem neked *Torquatust* ¹⁾.

Te meg beszélj Siliussal, mint irod és sűrgesd. A május hónapi határnapot tagadta volt: emezt nem tagadja. De hiszen te, mint mindenben, úgy ebben is szorgalmasan el fogsz járni.

Crispusról és Musteláról ²⁾, tudnivaló akkor, ha majd végeztél valamit.

Mintán ígéred, hogy Brutus idejöttékor nálunk léssz: ennyi elég; kivált midőn a napokat az én nagy fontosságú ügyemmel töltöd el.

Tusculanumb. quintilis 9-kén, 708.

F. VI. 21.

LXXXI.

597.

Cicero Toranniusnak ¹⁾ üdvét!

Ámbár midőn hozzád e levelet írom, a jelen gyászos háború ²⁾ vagy végéhez közelitni, vagy talán már végrehajtva s befejezve lenni láttatik is: minden nap eszembe jut az, hogy abban a roppant hadseregben egy magad valál pártolóm, valamint én neked, és hogy csak mi láttuk, mi nagy veszélylyel jár olly háború, mellynél a béke reménye ki lévén rekesztve, maga a győzelem is keserű leend és ha legyőzetünk pusztulást, ha győzünk, szolgaságot hoz reánk. A honnét ugyan én, kit akkor ama vitéz és bölcs férfiak, a Domitiusok s Lentulusok, félénknek mondtak (s nyilván az is voltam, mert féltem, hogy az leend az eredmény, mi bekövetkezett), most semmit nem

---

¹⁾ Érti *de Finib.* munkájának I-ső könyvét. V. ö. az 592-ik lev. 7-ik jegyz.

²⁾ Cic. két adósáról.

¹⁾ A régi köveken s könyvekben találtató iratok után ez a helyes írása e névnek, nem a *Toranius*.

²⁾ Érti a hispaniai háborút.

félek s minden eseményre készen állok. Mikor még egy és más kikerülhetőnek tetszett, fájlaltam, hogy ez elmúlasztatik. Most ellenben, föl lévén forgatva minden, miután észszel segíteni már nem lehet: legokosbnak látom, bármi történik, tünni békével; midőn úgylis a halállal mindennek vége van s azon öntudat él bennem, hogy a meddig lehető volt, a köztársaság méltóságán dolgoztam; ennek elvesztével pedig, életét megtartani akartam. S ezt nem azért írom, hogy enmagamról beszéljek, hanem hogy te is, ki velem legösszehangzóbb érzetben és szándékban valál, szintígy gondolkodjál. Mert nagy vigaszúl szolgál az, ha ráemlékezel, hogy ámbár ellenkező történt is, de helyesen s igazán ítélteél. S vajha lehetne még egykor a köztársaságot valami formában élveznünk s beszélünk egymás közt azon aggodalmainkról, miket akkor kiállottunk, midőn félénkeknek tartattunk, azért mert megmondtuk, hogy az fog történni, mi bekövetkezett. Hogy ügyeidet tekintve, az egész köztársaság bukásán kívül, mástól nincs mit félned, arról biztosítlak. Rólam pedig, kérlek, úgy légy meggyőződve, hogy én, mennyiben tőlem kitelik, értted, jóllétedért és gyermekeidért mindig legnagyobb készséggel őrt fogok állani. Élj szerencsésen.

Tusculanumban, quintilisben, 708.

A. XIII. 7.

LXXXII.

598.

Cicero Atticusnak üdvét!

Nálam volt Sextius; előtte egy nappal Theopompus is. Beszélte, hogy Caesartól levél érkezett, melyben írja, föltett szándéka Rómában maradni; azt

hozván fel okúl, mi levelemben is megvolt¹⁾, nehogy távolléte alatt törvényei el legyenek hanyagolva, mint elhanyagoltatott a *költség szabályozó*. Hihető is; én magam gyanítottam ezt. Most már ez uraknak²⁾ engedniek szükség³⁾, hacsak nem akarják, hogy előbbi nézetem mellett maradjak⁴⁾. Aztán hogy Lentulus Metellától bizonyosan elvált volna⁵⁾. Mindezt te jobban tudhatod. Irj hát vissza, a mit akarsz — akármi legyen az. Mert már én ki nem találok, mit gondoljak, hogy írhatnál; hacsak tán Musteláról nem, vagy hogy szóltál Siliussal.

Brutus tegnap érkezett Tusculánumba, négy óra után. Ma hát engem meglátogat; bárcsak akkorra te is itt lennél. Részemről megizentem volt neki, hogy a meddig csak lehetett, vártad érkezését s el fogsz jönni, ha meghallod s hogy én (mint ezennel teszem) nyomban tudósítlak.

Tusculanumban, quintilis 10-kén, 708.

F. V. 9.

LXXXIII.

599.

Vatinius imperator¹⁾ Cicerójának üdvét!

Ha jól vagy, örvendek; én jól vagyok. Hogyha szokásodat védenceid pártfogásában folytatod: P.

¹⁾ Érti azt a javaslatát, melyet Caesar számára írásba foglalt, de a melyet neki, azért mert a munkát a Rómában levő caesarianusok inye szerint módosítani nem akarta, jobbnak látott meg nem küldeni.

²⁾ Oppiusnak és Balbusnak, a Caesar barátainak.

³⁾ Abban, hogy javaslatomat meg nem változtatom.

⁴⁾ Melly szerint Caesarnak azt javasoltam, hogy miután Rómában mindent rendezett, a parthusok ellen indítson háborút.

⁵⁾ Azt is beszélt Sextius. Az kiről itt szó van, az ifjú Lentulus Spinther.

¹⁾ Az a Vatinius, ki Caesar első consulságában, ettől magát mint néptribun mindenekben vak eszközül használtatta, és kit Caesar 706-ban mint dictator az év három utolsó havára egyik consullá

Vatinius védenczed megjelen előtted és kér magának pártfogást. Nem vélném, hogy becsületbeli ügyében elutasítsd magadtól azt, kit mikor veszélyben forgott, szárnyad alá vettél ²⁾. Én meg kit válaszszak, vagy kérjek meg inkább, mint azt, kinek védelme mellett győzni tanultam? Vallyon félhetek-e, hogy a ki megmentésemért a leghatalmasb férfiak ellenem-esküvésével sem gondolt, az mostan becsületemért holmi dibdáb és kaján emberek rágalmaait s fondorkodásait le ne sujtsa és porrá ne tegye? Végy hát engem, ha még szeretsz, teljes oltalmadba és jelen ügyemet, bármi teherrel és kötelességgel járjon is, tekintsd érdemhez képest részvétedre spártfogásodra méltónak. Tudod, hogy az én szerencsém, nem értem, mi okból, könnyen gáncsolókra talál, pedig bizony nem az én vétkemért; de mit ér, ha mégis, nem tudom, mi balsors miatt, úgy van? Ha tehát akadna olyan, ki méltóságomnak ártani akarna ³⁾, kérlek, hogy távollétemben védelmem körül régi szokásodat s nagylelkűségedet tanusítsd irántam. Viselt dolgaimról a tanácshoz milly szerkezetű tudósítást küldöttem ⁴⁾, alább számodra leirtam.

Azt beszélík nálam, hogy egy megszökött olvasó-

---

nevezett, reá következőt évben pedig egy kis hadcsapattal Illyricumba proconsulnak küldött volt; hol az ember valami csetepaténál győzvén, ezzel mint hőstettel lármát csapott, és érte most a tanácstól *Supplicatio*t követelt.

²⁾ Mikor t. i. Cic. a közönségesen gyűlött s bűnösnek elősmert Vatiniust, Caesar és Pompeius sürgető kéréseire, ön meggyőződése ellen két ízben is, egyszer ambitusért, más ízben pénsikkasztásért, szerencsés sikerrel védette a törvény előtt. V. ö. *Valer. Max. lib. IV. cap. 2.* és a 148-ik lev.

³⁾ Nyert imperator czimemtől megfosztani kívánna.

⁴⁾ Benne a tanácstól katonái által imperatorrá történt kikiáltatásának jóváhagyását, s részére a *Supplicatio* elrendelését kérte.

szolgád ⁵⁾ a vardaeusoknál ⁶⁾ volna. Te ugyan nekem e felől még semmit nem irtál: de én már kiadtam a parancsot, hogy szárazon-vízen keressék az embert s én neked őt bizonyosan meg fogom keríteni, hacsak Dalmatiába ⁷⁾ nem illant, bár onnan is utóbb körmöm közé kerül. Szeress, kérlek. Élj szerencsésen.

Naronából ⁸⁾, a táborból, quintilis 11-kén, 708.

A. XIII. 8.

LXXXIV.

600.

Cicero Atticusnak üdvét!

Épen nincs mit írnom hozzád. Mert hiszen csak most menél el s nem soká rá három lapos ¹⁾ levelet küldöttél. Kérlek, szolgáltasd e csomót Vestoriusnak át és bizz meg valakit, ki végére járjon, nincsen-e Q. Faberiusnak Pompeii, vagy Nola határában valami telke eladó. Brutus kivonatát *Coelius Évkönyveiből*, úgy Philoxenustól ²⁾ *Panaetiust az Előrelátásról*. küldenéd meg, kérlek, számomra. 15-kén a tieddel együtt meglátlak.

Tusculánumb. quintilis 12-kén, 708.

A. XIII. 9.

LXXXV.

601.

Cicero Atticusnak üdvét!

A mint tegnap elmenél, megérkezett Trebatius; kevéssel utánna Curtius; emez csak egy jónapot

⁵⁾ Dionysius.

⁶⁾ Az Illyricumhoz tartozott Dalmatia egy szilaj, harcziás népe, talán épen a mai *Montenegróiak*.

⁷⁾ Dalmatiának Illyricumhoz nem tartozott részébe.

⁸⁾ Folyó egy várral Dalmatiában — márma *Narenta*.

¹⁾ *Triplix*; alatta értetik *codicillos*. Így nevezték a három levelű írótárczákat; mint van Martialisnál is: VII. 8. *Bis senos triplices et dentiscalpia septem*; úgy XVI. 6. *Tunc triplices nostros non vilia dona putabis*.

²⁾ Nem általa, hanem az ő könyveiből.

mondani, de kérésemre itt maradt. Trebatiust nálam tartom. Ma reggel Dolabella is eljött ¹⁾. Sok volt a beszéd napestig. Nagyobb nyíltság, nagyobb szívéllyesség nem is képzelhető. Végtére Quintusra ²⁾ térünk. Sok ki sem mondhatót, sok meg nem foghatót hallottam ³⁾; hanem egyet olyat, hogy azt, ha a hadsereg nem tudná ⁴⁾, nem csak Tiro elébe diktálni, de még magam leírni sem merném. Azomban ne többet erről. Szerencsére Dolabellát itt érte Torquatus ⁵⁾, kinek Dolabella szépen elmondá, milly szavakkal nyilatkoztam ő róla előtte. Mert épen nagy buzgón beszéltem mellette s Torquatus e buzgalmamon megörülni látszott.

Elvárom részedről, ha tudsz valamit Brutusról ⁶⁾. Ámbár Nicias ⁷⁾ azt hiszi, a dolog már véghez is ment, de hogy az elválás nem helyeseltetik. Annál inkább rajta vagyok ⁸⁾ én is, mint te. Mert ha történt némi botrány: ez a lépés megorvosolhatja ⁹⁾.

Nekem Arpinumba kell mennem. Mert egy felől rendeznem kell majorocskáimat; más felől meg félek, majd nem lesz módom kimenni, ha Caesar megjön;

¹⁾ Hispaniából, honnét Dolabella, a háború bevégezte után, még Caesarnál előbb haza sietett.

²⁾ Értsd az ifjú Quintust, Cic. unokaöcsését.

³⁾ Dolabellától Quintusról.

⁴⁾ Caesar hadserege Hispaniában, hol nagybátyját Cicerót, Quintus a katonák előtt nyilván rágalmazta.

⁵⁾ Értsd *Aulus* Torquatust, nem testvérét Luciust, ki ekkor már a hadban elveszett.

⁶⁾ Vagyis Brutus új nősüléséről: ki első hitvesét Claudiát, Appius leányát elhagyván, másodszor az Uticai Cato leányát Porciát vette el, mint ezt Plutarchus és Valer. Maximus is említik; de hogy amaz ezt a házasságot még Cato életében megtörténtnek hibásan állítja, az e helyből nyilván kitetszik.

⁷⁾ Ki ekkor Cicerónál Tusculanumban volt. V. ö. az 583-ik lev.

⁸⁾ Hogy ez a házasság létesüljön.

⁹⁾ Azaz: ha Porciát veszi el Brutus, ez által azokat, kik Clau-

kinek érkezteről olly véleményben van Dolabella, mint te, ki Messala leveléből okoskodik. Majd hogyha ott leszek s látom, mi dolog van, tudósítani foglak, melly tájban érkezem vissza.

Tusculanumb. quintilis 17-kén, 708.

A. XIII. 10.

LXXXVI.

602.

Cicero Atticusnak üdvet!

Legkevésebbé sem csodálom, hogy Marcellust ¹⁾ olly mélyen fájlalod s még többféle veszélytől is tartasz. Mert ki félhetett volna olyantól, mi soha nem történt s mi hogy történhessen, természettel megféle-rőnek sem látszott? És így mindentől félhetünk. Hanem az már — és még tőled ²⁾! — nagy históriai botlás *hogymármost csak magam vagyok az egy consularis*. Hát Serviust minek nézed? Ámbár biz ez semmire sem használ ³⁾, kiált nálam, ki azt tartom, nem jár-tak rosszabbúl a többiek. Mert hiszen mi vagyok? avagy mi lehetek? akár a magányban, akár a világ-ban? Ha eszembe nem jut e nem is tudom miket ⁴⁾ irkálni, nem volna hova fordulnom.

Dolabellához, mint írod, magam is azt hiszem,

---

diától való elvadását rosszalják, a nagy Cato népszerű nevével kien-gesztelheti.

¹⁾ Kinek meggyilkoltatása felől épen most terjedt el a hír Sul-piciusnak s másoknak Rómába küldött leveleikből.

²⁾ Ki olly nagy historicus vagy. Atticus t. i. figyelmeztetvén Cicerót, vigyázza, hogy úgy ne járjon, mint Marcellus, hozzá tette nyomatókúl azt is: mert mármost Marcellus után csak magad vagy az egy consularis; de azonban ő ezt nem szoros históriai értelemben vette, hanem úgy értette, magad vagy olly *consularis*, ki e névnek igazán megfelelsz, vagy arra méltó vagy.

³⁾ A magam megőrzése sem nekem sem másnak semmi hasz-nára nem válik, mint ki mindenről lemondtam s boldogabbaknak né-zem az elvesztteket nálunk életben maradottaknál.

⁴⁾ Érti philosophiai munkáit, mellyekkel most foglalkozott.

valamit általánosbats politikaibb szelleműt ⁵⁾ kellene intézni. Minden esetre kell készítnem valamit. Mert szörnyen óhajtja.

Ha Brutus tett lépést ⁶⁾: tudasd velem. Neki, véleményem szerint, minél előbb kell végezni, ha már magát eltökélte. Úgy minden mendemondát vagy elfojt, vagy lecsillapít ⁷⁾. Mert vannak, kik én előttem is beszélnek. Azomban ezt maga intézheti el legjobban, kivált ha veled is értekezik.

Innen 22-kén szándékom elmenni ⁸⁾, miután itt semmi dolgom, — bár bizony amott sincs, sőt sehol. Azomban amott lehet mégis valami.

Ma Spinthert ⁹⁾ várom. Mert irt róla hozzám Brutus, ki is levelében a Marcellus megöletéséért mentegeti Caesart; noha ő rá még akkor is, ha Marcellust orozva ölték volna meg, semmi gyanú nem eshetnék. Most pedig miután Magiusról a dolog bizonyos: nemde az ő bősziútségre hárul minden ok? Megvallom, nem értem, mit akar ő ezzel. Magyarázd hát te meg nekem; bár én az egésznél csak az iránt nem vagyok tisztában, mi lehetett e bősziútság oka Magiusnál? kiért Suniumban még kezeskedett is. Talán épen az, hogy fizetni nem tudott. Talán föl-kérte valamire Marcellust ¹⁰⁾: ez pedig neki, szokása szerint, keményebben felelt ¹¹⁾.

Tusculanumb. quintilis 19-kén, 708.

⁵⁾ Nem ilyen philosophicumokat, hanem a mi hozzá, mint practicus államférjűhöz jobban illenék.

⁶⁾ Porcia eljegyzésére nézve.

⁷⁾ V. ö. a 601-ik lev. 9-ik jegyz.

⁸⁾ Tusculanumból Arpinumba.

⁹⁾ Lentulus Spintther volt ciliciai proconsul fíját.

¹⁰⁾ Azután, hogy ez már érte Suniumban kezességet vállalt.

¹¹⁾ Ezt Cic. csak sejtette. Valerius más okát adja e gyilkosságnak. Lásd: az 566-ik lev. 3-ik jegyz.

A. XIII. 11.

LXXXVII.

603.

Cicero Atticusnak üdvét!

Nem egy a tárgy alakja . . . ¹⁾ Azt hittem, könnyű lesz. Egészen másként van, mióta tőled távolabb vagyok. De meg kelle tennem; mind azért, hogy majorjaim jövedelmecskéit rendezzem; mind hogy Brutusnak is a nálam tisztelgést nagyon terhessé ne tegyem ²⁾. Majd ezentúl kényelmesebben udvarolhatunk egymásnak Tusculanumban. Eddig, bár ő engem mindennap látni kívánt is: én ő hozzá nem mehetvén, meg volt fosztva Tusculanumában minden élvezettől ³⁾. Engem hát te arról, megjött-e már Servilia? végezett-e Brutus valamit ⁴⁾, vagy határozott-e legalább s mikor megy neki célbe ⁵⁾? szóval mindenről, mit csak tudnom szükség, értesíts. Pisóval, ha lehet, beszélj. Látod,

---

¹⁾ Későn vették észre a commentatorok, hogy e szavak ide, s nem az előbbi levél végére valók, melyeket Cic. szokása szerint csontkítva az Euripides *Ionjának* e két iambusából kapott ki :

*Nem egy a tárgy alakja, messziről
Ha látjuk, és ha nézzük azt közel.*

²⁾ Terhessé tette pedig az által, mert Brutus is Tusculanumban künn lévén, mindennap kívánta látni ott Cicerót s miután Cic. elfoglaltatása miatt hozzá nem mehetett, mindig neki kellett Ciceróhoz menni. Hogy tehát Cic. ezzel Brutusnak terhére ne legyen, jobbnak látta elmenni inkább Tusculanumból Arpinumba és ott folytatni dolgaát.

³⁾ Mindennapi hozzám fáradása kész robotolás lévén rá nézve.

⁴⁾ A házasság iránt Serviliával. Mert a Brutust fijául adoptált Q. Servilius nővére s Lucullus özvegye Servilia szőtte fonta ezt a házasságot Brutus és Porcia között.

⁵⁾ Brutus a Hispaniából visszajövő Caesarinak.
Cicero Összes Leveli. V. Köt.

milly szorgos a dolog ⁶⁾). De csak ha könnyebbséggel eshetik.

Arpinumban, quintilis 23-kán, 708.

A. XIII. 12.

LXXXVIII.

604.

Cicero Atticusnak üdvet!

Nagy sebet ejtett volt rajtam Atticánkróli tudósításod, hanem egyszersmind meg is gyógyított. Mert miután ugyane levélben tenmagad vigasztalod magadat: az nekem aggodalmam enyhítésére elegendő hatással birt.

A *Ligarianát* ¹⁾ jól eladád. Ezentúl akármit irok, rád bizom dobra ütését.

Arra nézve, mit Varróról mondasz, tudod, hogy én eddig csak *Oratiokat*, vagy más affélét szoktam irkálni, úgy hogy Varrót sehová be nem szólhattam. Pedig azóta hogy e tudományos ²⁾ dolgozatokhoz fogtam, már Varro engem egy valóban nagyszerű s fontos munka ³⁾ nekem ajánlása felől értesített. De két év forgott le és még ez a Callipides ⁴⁾ szakadatlan futá-

⁶⁾ Érti a kertvételt; közelgetvén a Scapula-birtok árverésére kitűzött határnap.

¹⁾ Oratióját *pro Ligario*.

²⁾ Nem szónoklatbeli, hanem philosophiai.

³⁾ Talán Varro *de Lingua Latina* című munkájára ezélez.

⁴⁾ Manutius: ez alatt a híres görög histriót (kit hibából *tragoedia-írónak* mond) akarja érteni, a ki a szinpadon olly túlságos tagjártatásokat vitt végbe, hogy ezért őt egy másik histrio-társ Mynisius, *maionnak* szokta nevezni, de ki minden erőlködésével sem birta dolgát annyira vinni, hogy aközönségnél különös tetszésben s kitüntetésben részesülhetett volna; úgyhogy egykor ő is többekkel Agesilaus király udvarlására menvén, midőn annak figyelmét szentelen előretolakodás által akarta magára vonni, de a király az embert figyelembe sem véve, csak a többiekhez beszélt, ezen megütődve, Agesilaushoz így szólt: látom király, te nem igen ösme: sz engem, s nem hal'ottad még ki vagyok; mire neki Agesilaus viszonzá: o, j igen, tudom, hogy Callipides histrio vagy. Hanem Wieland jól jegyzi meg, hogy e nézet azok után

sával egy rőfnyit sem haladt. Én pedig készítgetém magamat, hogy szintazon fonttal, sőt nagyobbbal mérjem vissza, ha csak tőlem telik, — mert hiszen Hesiodus is hozzá teszi ám ezt:

hogyha erőd van ⁵⁾.

Most már azt a *Végezőlekről* ⁶⁾ irt munkámat, mely valóban magamnak is tetszik, kívánságod szerint, Brutusnak szántam; miután irtad, hogy nem fog ellenére lenni. Így hát az *Akademicát* ⁷⁾, melyben ugyan derék, de korántsem tudományos férjfiak fellette élesen vitatkoznak, akarom átruházni Varróra. Mivel az ügyis Antiochus-szellemű ⁸⁾ s ő az olyanokat kiváltkép kedveli, Catulus és Lucullusnak másutt fogunk ismét helyet adni, de csak úgy, ha te beleegyezel és erre, kérlek, nekem válaszolj.

A Brinnius ⁹⁾ árverése iránt vettem tudósítást Vestoriustól. Irja, hogy a dolgot, minden ellenvetés

---

miket erről a Callipidesről Aristotelesnél, Plutarchusnál s Svetoniusnál olvasunk, épen nem fér össze azzal, mit itt Cic. a maga Callipidesével Varróról mondani akar s hogy e szerint inkább azt kell hinniünk, mit Casaubonus gondol, miszerint a Cic. Callipidese valami közönségesen ösmert olly egyén lehetett, kit a pályázó gyakorlatoknál mindennap ott láttak nyargalódnai, de ki mégis egy futtatásnál sem birta megnyerni a díjját. S ehez hasonlítja már Cic. Varrót, mint ki mind a mellett, hogy örökké kezében volt a toll, évek múlva sem sokat tudott előmutatni a Cicerónak megigért nagyszerű munkából.

⁵⁾ Hesiodus *ἔργα καὶ ἡμέραι* (*opera et dies*) című költeményéből a 350-ik hexameter. V. ö. Cic. *de Off.* I. 15. *Brut. cap.* 4. hol szinteföl említetik Hesiodus ezen szabálya.

⁶⁾ *De Finibus* irt könyvét.

⁷⁾ Vagyis az *Akademicák* második kidolgozását, melynél az elsőnek Catulus s Lucullus című két könyvből négyet csinált s a munkát Varrónak ajánlta. V. ö. az 592-ik lev. 8-ik jegyz. és alább a 605-ik lev.

⁸⁾ Antiochusnak az Ó-Akademia helyreállítójának szellemében tárgyalja az Arcesilaus s Philo által behozott új akadémiai rendszerek skepticismussal teljes tanait. V. ö. alább a 606-ik s 611-ik levv.

⁹⁾ Ismeretlen egyén, ki Cicerót talán mint egykori patronusát,

nélkül általam kívánják végeztetni 25-kén ¹⁰⁾ gondolván, hogy akkor vagy Rómában, vagy Tusculanumban leszek. Mondd hát meg vagy örököstársamnak S. Vettius barátodnak, akár Labeónknak, halaszszák az árverést egykissé, 5-ke körül ¹¹⁾ ott leszek Tusculanumban.

Most Pisót is, Erost is meg lehet kapnod ¹²⁾. A Scapulaféle kertnek szívvvel lélekkel utána legyünk. Itt az idő.

Arpinumban, quintilis 24-kén, 708.

A. XIII. 13.

LXXXIX.

605.

Cicero Atticusnak üdvet!

Meggyőzővén leveled az iránt, mit hozzám Varróról irtál, egész *Akademiámat* ¹⁾ a legjelesb férjfiaktól elvettem és pajtásunkra ruháztam s a két könyvből négybe helyeztem el. Ezek vaskosabbak ugyan, de azért sok egy-más kimaradt belőlök. Fölötte szeretném, ha nekem megírnád, miből vetted észre, hogy ő erre vágyik. Azt pedig minden esetre tudni kívánom, kitől gondolod hogy félti magát. Talán csak nem Brutustól ²⁾? No biz' úgyse géljen még csak ez kellene. Már ezt csakugyan szörnyen szeretném tudni. A mun-

---

többi örökösei között szinte örökösének nevezte. Neve még egyszer jön elő a 607-ik levélben.

¹⁰⁾ Az örököstársak közegyetértéssel rám bízták az árverés vezetését. Mert árverésnél szokás volt, azoknak kik azt tartatták, magok közül *magister auctionis* név alatt egyet megbízni, ki az árverést intézze és az eladandó tárgyak végső árát tetszése szerint megszabja.

¹¹⁾ A jövő sextilis hónapnak.

¹²⁾ Mindketten Rómában lévén; amazzal az arany, emezzel a Faberius dolgában végczhatsz. V. ö. az 585-ik lev.

¹⁾ Érti *Academicæ Quaestiones* című művének második kidolgozását. V. ö. a 604-ik lev, 9-ik jegyz.

²⁾ Kinek Cic. a *de Finibus* munkáját ajálta.

ka³⁾), mondhatom, úgy jelen meg (ha különben engem is az önszeretet nem esal) hogy e nemben a görögöknél sines valami hasonló. Részedről nyugott lélekkel tűrhetd azt a veszteséget, hogy mi nálad az *Academicából* már megvan⁴⁾), hasztalanul iratott le. Mert emezek sokkal diszesebbek, tömöttebbek, jobbak lesznek. Hanem most már megvagyok akadva, kihez forduljak. Szeretnék Dolabellához⁵⁾), ki nagyon óhajtja. De nem lelek tárgyat és egyszersmind *félek a tróiaiaktól*⁶⁾). Sőt ha lenék, sem fognám elkerülni a szemrehányást. Vagy hát föl kell hagyom vele, vagy kigondolnom valamit.

Azomban mit törődöm az illy csekélységekkel? Hogy van, kérlek mennyre földre, az én Atticám? Ő engem nagyon aggódtat. Hanem leveledet gyakran elolvasom és azon megnyugszom. Mind e mellett újat várok.

Arpinumban, quintilis 25-kén, 708.

A. XIII. 16.

XC.

606.

Cicero Atticusnak üdvét!

Én, ki hogy magamat könnyebben fentartsam a folyókat és magányokat¹⁾) keresem, még egy láb bal a villából ki nem léptem, olly nagy és szakadat-

³⁾ Érti *Academicát*.

⁴⁾ T. i. az első kiadásban.

⁵⁾ Intézni mármost egy munkát.

⁶⁾ Homerus Iliásának előttünk ismert verstöredéke, melyet már föntebb is egy párszor idézett s melylyel itt azt akarja mondani: félek, a jobbakban rossz vért találok csinálni, ha Dolabellát, ki Caesar mellett a köztársaság ellen fegyverrel harczolt, megtiszttelem azzal, hogy neki egy munkát ajánlok. Méltán félhetett is — mondja Wieland — nem csak ettől, hanem Tullia árnyékától is.

¹⁾ A Liris és Fibrenus folyamok közt fekvő arpinumi csendes villájában. V. ö. az 528-ik lev. 4-ik jegyz. és *de Legib. lib. II. cap. 3.*

lan esőzéseink vannak. Az akadémiai szerkeztményt egészen Varróra ruháztam át. Elsőben Catulus, Lucullus és Hortensius voltak személyeim. Később, nem látván ezt jónak, minthogy ha tudatlanságuk nem is, de a tárgyakbani avatatlanságuk ²⁾ a világ előtt tudva volt: amint a villába értem, ugyanazon beszédek Cato és Brutus szájába adtam. És ime jön leveled Varróról. Senkihez Antiochus szelleme nem fogott volna jobban illeni ³⁾. Azonban mégis szeretném, ha nekem megírnád, először, hogy kíváncsi neki ajánlatni valami munkámat, és hogy ha kíváncsi: ezt-e különösen?

Hát Servilia megjött már? Tesz-e Brutus valamit és mikor? Mit hallani Caesar felől? Én, a mint ígértém, 5-dikéig ⁴⁾. Ha tehetnél Pisónál valamit.

Arpinumban, quintilis 26-kán, 708.

A. XIII. 14.

XCI.

607

Cicero Atticusnak üdvét!

A Brinnius szabadosa, ki örököstársam, azt írja hozzám, hogy ha tetszésemre lenne, az örököstársak, ő és Sabinus Albius ¹⁾ eljönnének ide. Azt én teljességgel nem akarom. Az örökség nem ér annyit ²⁾. Aztán az árverés napját úgyis könnyen bevárhatják, miután 11-kén lesz s elég ha hozzám Tusculanumba 6-kán reggel jönnek. Ha a határidőt még továbbra

²⁾ Mint a kik, ha nem tudatlanok is, de biz' az academica philosophiában nem igen jártasok voltak.

³⁾ Mintsem Varróhoz, a ki fiatal korában Antiochusnak még hallgatója is volt.

⁴⁾ Tusculanumban leszek. V. ö. a 604-ik lev. 11 ik jegyz.

¹⁾ Ismeretlen *terrae filius*.

²⁾ Hogy érte ez alkalmatlanságot magamra vegyem s itt a magam gazdasági dolgait mulasztom.

akarnák kinyújtani: megtoldhatják két, három nappal is, vagy mint nekik tetszik; mert az nem tesz semmit. Ha hát még el nem indultak, tartóztasd az embereket vissza.

Brutusról, ha történik valami ³⁾; Caesarról, ha tudsz valamit ⁴⁾ s azonkívül is ha mi még lenne, ird meg.

Azt pedig, kérlek, ugyancsak jól fontolóra vedd, helyesnek nézhetd-e Varrónak ajánlnom, amit irtam ⁵⁾. Téged is érdekel ez némileg. Mert tudnod kell, hogy ezen beszélgetésben te vagy odatéve harmadik személynek. Gondolom hát, ez iránt értekezünk kell bár a nevek már megválasztvák is. De hiszen kitörölhetni s megváltoztathatni.

Arpinumban, quintilis 27-kén, 707.

A. XIII. 15.

XCII.

608.

Cicero Atticusnak üdvet ¹⁾!

Istenre kérlek, mint van Atticánk? Mert három nap óta levelet tőled nem kaptam. Nem is csoda; senki nem jött és talán ok sem volt reá ²⁾. Így hát én sem tudok mit írni. Hanem a melly nap ezt itt Valeriusnak adom, várok egyet embereim közül; ki ha immár megérkezett és tőled valamit hozott volna, tudom, nem hiányzanék mit írnom.

Arpinumban, quintilis 27-kén, 708.

¹⁾ Házasodása tárgyában.

²⁾ Hispaniából megjövetelére nézve.

³⁾ Érti az *Academicák* négy könyvét.

⁴⁾ Úgy látszik, e pár soros levélke az előbbihez tartozott s hibából lön onnan külön szakasztva.

⁵⁾ Sem alkalmad nem volt, melly által tudósíts, sem szükséged, hogy külön postást küldj.

A. XIII.

XCIII.

609.

Cicero Atticusnak üdvét!

28-kán vártam Rómából valamit, bár nem meghagyásom folytán. Most hát csak a tiedre egy pár szót — és ismét csak az előbbi, hogy mi a Brutus szándéka? tett-e már valamit? s mi hallik Caesarról? Hanem mirevaló mindez, a mikkel én nem törődöm? Azt kívánom tudni: *Atticánk mint van?* Ámbár leveled (csak hogy régi már) jót hágy remélnem. Azért egy újabbat várok.

Arpinumban, quintilis 28-kán, 708.

A. XIII. 18.

XCIV.

610.

Cicero Atticusnak üdvét!

Látod, mit tesz a közelség. No már a kertet meg kell szereznünk. Tusculanumban létemkor mintha csak beszélgettünk volna egymással, oly szapora volt köztünk a levelezés. Hanem hisz ez ismét úgy lesz. Én hát intésedre igazán takaros munkácskát készítek Varróhoz; de mégis bevárom, mit mondasz azokra, a miket kérdeztem; u. m. először, honnét tudod azt, hogy óhajt tőlem valamit; holott engem arra ez a legtöbbet irkáló ember soha föl nem készített ¹⁾; azután, hogy kire féltékeny, ha csak talán Brutusra nem? Ha ez nem szálka szemében, akkor még kevésbbé lehet Hortensius, vagy azok, kik a köztársaságról beszélnek ²⁾. Szeretném ezt tőled világosan tudni; de különösen azt, megmaradsz-e azon nézetednél, hogy elküldjem neki, a mit irtam vagy

¹⁾ Az által, hogy maga hozzám valami munkát intézett volna.

²⁾ Miután ezek már mind meghaltak.

nem tartod szükségesnek. Azomban ezekről majd személyesen.

Arpinumban, quintilis 29-kén, 708.

A. XIII. 19.

XCV.

611.

Cicero Atticusnak üdvet!

Alig ment volt el 29-kén írnom Hilarus, kitől hozzád levelet küldöttem, midőn jött postásod a tizeddel, egy előtte való nap írottal; melyben legjobban örültem annak, hogy Atticánk arra kér fel, ne légy szomorú és hogy őt veszélyen kívül lenni irod.

A *Ligariánát*, mint látom, ajánlásod ugyancsak kapóssá tévé. Mert Balbus és Oppius hozzám azt írták, ő nekik rendkívül tetszik s ugyanazért ezt a beszédecskét Caesarnak meg is küldötték. Hanem hisz ezt te is írtad volt már nekem.

Varrónál az a tekintet nem hatna rám, hogy külföldben talán fényvadászónak tetszhetem ¹⁾ (mert elhatároztam, senkit élők közül a *dialogusokban* föl nem léptetni), hanem mivel irod, hogy Varró ohajtja és nagyra veszi azt, azért tettem ezt a munkát és az egész akadémiai kérdést, nem tudom milyen jól, hanem olly részletesen kifejtegettem négy könyvben, hogy többet kívánni sem lehet. Bennek, mit Antiochus az *Akatalepsia* ²⁾ ellen olly ügyesen összeszedett, a Varró szájába adtam; reájok magam felelek s beszédünknel te vagy a harmadik. Ha Cottát ³⁾ s Var-

¹⁾ Mert Atticus azt írta volt Cicerónak, ne keresse mindig a leghíreseb férfiakat, mint a Catulusok, Lucullusok, Africanusok és Laeliusok, a munkáiban való szó- és szerepvitelre, hogy ezt tőle nagyoskodásnak ne vegyék, hanem jutasson azokban helyet olyanoknak is, kik nem annyira híresek s vegye be azokba Varrót.

²⁾ Arcesilaus skepticus azon tana, hogy semmi észszel meg nem fogható.

³⁾ C. Cotta orator és akadémicus. *Brut. cap. 49.*

rót beszéltetném egymással, mint eztutóbbi leveledben javaslod: akkor nekem néma szerep jutna. Ez régi személyeknél jól jön ki, mint tett Heraclides ⁴⁾ sok helytt s én ama hat könyvben a *Köztársaságról*. *De Oratorém* három könyvét fölötte szeretem. Ezekben is olly személyek vannak, hogy nekem hallgatnom kellett. Mivel Crassus, Antonius, az öreg Catulus, C. Julius, Catulus testvére, Cotta és Sulpicius beszélnek. A beszéd az én gyermekkoromból hozatik fel, úgy hogy benne nekem részem sem lehetett. Hanem a miket újabb időkben írtam, az Aristoteles modorában vannak; benne a többiek beszéde úgy van alkalmazva, hogy a fő szerep az enyim. A *Vég-célekről* szóló öt könyvet akkép rendeztem el, hogy az epicureista szerepét L. Torquatusra, a stoicusét M. Catóra, a peripateticusét M. Pisóra ruháztam. Gondolám ez irígység tárgya nem leend; miután az említettek mindnyájan elhaltak. Az *Akademicákban*, mint tudod, Catulussal, Lucullussal és Hortensiussal vitatkoztam. De biz' az nem illett ezekhez a személyekhez ⁵⁾. Mert ők sokkal következetesbek voltak, mintsem föltenni lehetne, hogy valaha effélékről álmodoztak volna. Azért amint soraidat Varróról olvasám, talált kincs gyanánt ragadtam meg azt. Ennél alkalmasabb semmi nem lehetett volna a philosophia azon neméhez, mellyben őt leginkább gyönyörködni látom; úgy reám nézve is, hogy ne az én részem

---

⁴⁾ Plato és Aristoteles tanítványa, kinek bővebb ismertetését lásd: a 154-ik lev. 12-ik jegyz.

⁵⁾ Kik közül az első kettő a legnagyobb államférfji és hadvezér, a harmadik pedig egyik leghíresebb orator volt, olly korszakában Rómának, mikor ott illy állású egyének részökről a görög philosophusok szórszállhasogatásaival vesződni nevetségesnek tartották volna.

lássék a legjobbnak ⁶⁾. Mert Antiochus tanai felette meggyőzők, melyek most általam gondosan kifejtve az Antiochus élességével s az én előadásom fényével bírnak — ha ugyan szabad ezt magamról föltennem. Hanem hogy jónak látod-e Varrónak ajánlani e munkát: a felől még újra gondolkodjál. Nekem több észrevételem volna ⁷⁾, de azokról személyesen.

Arpinumban, quintilis 30-kán, 708.

A. XIII. 20.

XCVI.

612.

Cicero Atticusnak üdvét!

Caesartól egy vigasztaló levelem ¹⁾ érkezett Hispalisból ²⁾, ápril 30-káról. A mi a főváros nagyobbitásáról ³⁾ ki van hirdetve, nem értem; szeretnék ez iránt tisztában lenni. — Hogy Torquatus előtt szolgálataim ⁴⁾ kedvesek, jól esik hallanom s azokat folytatni el nem múlasztom. — *Ligarianámhoz* ⁵⁾ a Tubero neje s mostoha nővére felől semmit nem tódhatok, mivel már köz kézen forog s Tuberót sem

⁶⁾ Azaz: jól történt, hogy Antiochus tanait, melyek fölötté meggyőzők, a Varro szájába adtam és a Philoét magamnak tartottam. Mert így senki sem mondhatja, hogy magamnak a jobbik részt választottam, mi is hozzám Varrót még inkább le fogja kötelezni.

⁷⁾ Az ellen, hogy Varrónak ajánljam. V. ö. alább a 614-ik és 615-ik levv.

¹⁾ Leánya halála felett.

²⁾ Hispania városa, a mai *Sevilla*; hova Caesar ment volt, miután Pompeius fiját csatában legyőzte, mint ezt Jul. Caesar munkái közt a *de Bello Hisp.* című könyvben olvashatni.

³⁾ Lásd fentebb az 593-ik s alább a 620-ik levv.

⁴⁾ Melyeket részére azzal tett, hogy őt Dolabellának, ki ekkor Rómában mint Caesar kegyenceze jelentékeny személy volt, kedvezésébe ajánlgatta.

⁵⁾ Ligarius melletti ma is meglevő védbeszédéhez, melyet egy a forumon Caesar elnökele alatt tartott törvényszéki ülésben mondott el.

akarom menteni⁶⁾), mint ki szörnyű patvarkodó. — Mondhatom, szép nézőjátékos volt⁷⁾). — Bár itt jobbaeszkán érzem magamat, mégis látni óhajtalak. Azért föl is tettem, hogy hozzád elmegyek. — Hiszem, az öcsémrel találkozótál, szeretném hát tudni, mire mentél vele. — Az emberek beszédével cseppet sem gondolok⁸⁾), habár egyszer esztelenül azt irtam is neked, *hogy semmivel sem kell jobban*. Mert nem érdemes azzal törődni. Ellenben az, hogy az ember egész életében tiszta meggyőződésétől egy körömnnyit se távozzék, tudod mennyire philosophushoz illő. Nemde azt gondolod, hiában forgatom kezem között az ilyen munkákat⁹⁾? Nem szeretném, ha félreértettél volna¹⁰⁾ — arra okod nem volt. S ismét csak azt mondom, gondolhatd-e, hogy én csupán azon töröm a fejemet, nines-e valakinek panasza ellenem? Jut is most eszembe, hogy a törvényszéken szerepelgessek. Nem kellenek azok nekem. Báresak házi bajaimat¹¹⁾ tudnám úgy viselni, ahogy azokat megvetem. Vagy hiszed, hogy akartam én valaha affélét, a mit véghez is nem vittem? Mintha tán szabad nem volna vál-

⁶⁾ Ez a Tubero, ki különben Ciceróval rokonságban állott, volt a Ligarius vádlója, de úgy látszik, később e tettét megbánván, hogy magát e részben némileg kimossa, azt kívánta Cicerótól, temé be védbeszédébe, hogy ő a vádlásra nem maga fejtől, hanem csak neje és mostoha nővére ösztönzéséből vetemült.

⁷⁾ Mire ezélez ezzel Cie. nem tudni. A commentatorok találgatásait, mellyek csak bizonytalan sejtelmek, felhordani nem tartjuk méltónak. Aligha ezen szavakkal egy új levél nem kezdődik, mert az, a mi következik, az előbbiekkal semmi összefüggésben nincs.

⁸⁾ Egy cseppet sem bánom, akármit mondanak rólam azért, hogy Rómát, a curiát s forumot kerülöm.

⁹⁾ Érti azon philosophiai munkákat, mellyeknek olvasásával, vagy készítésével épen foglalkozott.

¹⁰⁾ Midőn most másként beszélek, mintsem az előtt beszéltem.

¹¹⁾ A Quintustól, fijától s Terentiától szenvedt méltatlanságokat s leánya halálát.

loztatni a véleményyt. Hisz azért, mert a miket egykor tettem volt, nem helyeselnem nem lehet, szépen ellehetek nálok nélkül, úgy a mint vagyok. De már sok is tőlem ez a feleség.

Arpinumban, quintilis 31-kén, 708.

A. XIII. 21.

XCVII.

613.

Cicero Atticusnak üdvet!

Irtam minap Hirtiusnak jókora levelet Tusculanumból. Arra, mellyet te nékem akkor küldöttél, majd más alkalommal, most inkább a másakra felelek.

Mit mondhatok Torquatusról, míg Dolabellától valamit ¹⁾ nem kapok? Mihelyt kapni fogok, rögtön megtudjátok. Mára, legfőlebb holnapra várom postáisait, kik a mint itt lesznek, küldöm őket hozzád.

Quintustól várok valamit. Mert mint tudod, mikor 22-kén Tusculanumból eljöttem, küldtem hozzá postásokat.

Most, hogy a dologra térjek, az a te *inhibere* ²⁾ szód, mellyen olly igen kaptam volt, már sehogy sem tetszik nekem. Mert csakis a hajósok szava az. Ezt ugyan már tudtam, de én azt gondoltam, hogy akkor feltartóztatják az evezést, mikor az evező-legényeknek *inhibere*-t parancsolnak. Hogy nem úgy van, teg-

¹⁾ Mert Torquatus Dolabella által akarta Caesar kegyét megnyerni s elkobzott vagyonát ismét visszakapni.

²⁾ Cic. első *Academicában*, ott hol szólott az ítélet visszatar-tóztatásáról, mit az academicusok *εποχή* műszóval fejeztek ki, a *sustinere* szót használta, mint azt Lucullusában, vagy az *Academicák* IV-ik könyvének 31-ik fejezetében is láthatni. Atticus neki e helyett az *inhibere* szót ajánlta, mint mellyet szerinte a hajósok az evezés megszüntetésénél szoktak használni. És ennek Cic. eleinte nagyon megörült. Hanem később egy villája előtt kikötő hajónál tapasztalta, hogy Atticus e részben tévedett s a hajósoknál az *inhibere* egészen

nap tanulám meg, midőn egy hajó villámnál kiszállt. Nem tartóztatják fel, hanem más módon eveznek, mi az *epoche*-től teljességgel különbözik. Azért gondoskodjál, hogy a kéziratban úgy maradjon, mint volt. Mondd meg Varrónak ⁵⁾ is, ha talán megváltoztatta volna ⁴⁾. Nem lehet annál jobb, mint mikor Lucilius ezt mondja:

Sustineat currum, ut boni saepe agitator, equosque.

Carneades is az öklözőnél a *προβολή*-t ⁵⁾ és a kocsinál a tartást ⁶⁾ az *ἐποχή*-vel mindenütt egynek veszi. Hanem a hajósok *inhibitio*ja mozgással jár, sőt még erősb evezéssel, melly a hajó farán egyet fordít. Lásd mennyire több gondom van az ilyenre, mintsem a mendemondára ⁷⁾, avagy Pollióra ⁸⁾, valamint arra is, tudatik-e bizonyosb Pansáról (mert képzelem, hire futott)? megvalósúl-e Critoniusról? igaz-e, mit Metellus és Balbinus ⁹⁾ felől beszélnek?

---

mást jelent. Ennélfogva kijelenti Atticusnak hogy ő csak előbbi kifejezésénél a *sustinere*-nél akar maradni.

⁵⁾ Schütz azt mondja: alig valószínű, hogy Varrónál Cicerónak első Academicái már ekkor meglettek volna, mert Cic. ezt az első kidolgozást közrebocsátani nem akarta. Azért is hihetőbb, hogy itt Varro helyett Cicerónak *Mario* nevű szolgálója értendő.

⁴⁾ Azaz a te javaslatod után a *sustinere* szó helyett *inhibere* tört volna.

⁶⁾ *προβολή*-nek hívták az ökölrel küzdők (*pugiles*) azon helyzetét, midőn a térre egymással szembe kiállván, előre szegzett fél-lábbal farkas szemet néztek s úgy lesték, mint ejtsék, vagy fogják fel az első csapást — mint ez ma is a karddal vívóknál szokott történni.

⁷⁾ Mikor a lovakkal hajtás közben egyszerre megáll.

⁸⁾ Melylyel az emberek, mint irod, magokat fölöttem mulatják azért, hogy a fővárostól így felrevonúltam.

⁹⁾ Érti C. Asinius Polliót s a miket ez neki Hispániából az ifjú Quintus rágalmazó beszédeiről irt. V. ö. az 563-ik lev.

⁵⁾ Úgy látszik, Atticus Ciceróhoz több római híreket s mendemondákat megírt, melyeknél Pollio, Pansa, Critonius, Metellus s Balbinus caesarianusok (de a három utólsók merőben ismeretlen

Hanem, mondd meg nekem, rendén levőnek látod te: először is hirem nélkül kiadnod a munkát¹⁰⁾? Ezt még az a Hermodorus¹¹⁾ sem tette volt, ki Plato könyveit árulgatni szokta, honnét aztán *Könyves Hermodorus* lón a neve. Továbbá helyesnek tartod, bárkinék előbb, mintsem Brutusnak? kihez a te szavadra ajánlom? Mert Balbus azt írja hozzám, hogy tőled a *de Finibus* V-k könyvét lemásoltatta; pedig abban, bár nem sokat, de egyet-mást mégis változtattam. Jól fogod tenni hát, ha a többieket visszatartod, nehogy a Balbus példánya *hiigazitallan*, a Brutusé meg *elavult* legyen. Hanem elég erről, hogy csekélységekkel ne láttassam bibelődni. Noha most biz' a legfontosabbak rám nézve. Mi is lehetne más?

A mit tanácsodból Varróhoz intéztem¹²⁾, annyira sietek kezéhez juttatni, hogy már Rómába küldöttem leiratás végett. Ha tetszik, mindjárt megkaphatd; mivel irnokainnak meghagytam, hogyha tán kívánád, szabad legyen a tiednek is leírniok. De majd el is felejttem neked mondani, Caerellia, tudnivaló a philosophia iránt nagy mértékben érzett tüzes szenvedélyből, a tiedtől egyetmást leirogat; már még a *de Finibus* is meg van neki. Részemről bizonyossá tehetlek (noha mint ember csalatkozhatom), hogy azt az enyimektől nem kapta; mivel ezek soha szemem elől nem távoztak. Aztán nem hogy két példányban irhatták volna le, még egyben is alig győz-

---

egyének) érdekelve voltak. Mindezekről Cic. mint mondja, nem akar ő tudni semmit is.

¹⁰⁾ A *de Finibus* irottat.

¹¹⁾ Platónak egy tanítványa, ki mikor Plato Syracusában lakott, annak munkáit magának leirogatván, velek házaló kereskedést folytatott. Lásd: *Svidas Lexiconában Hermodorus* ezikket.

¹²⁾ T. i. az *Akademikákat*.

ték elvégezni. De azért a tieidnek sem tulajdonítom vétkül s kívánom, hogy te is így vedd. Mert magam mulasztottam el megmondani, hogy azokat még kiadni nem akarom. No de mennyi idővesztés illy esekélységekkel? Igen mert magáról a dologról nincsen mit mondanom.

Dolabella iránt veled egyetérték¹³⁾. Az örökös-társakat¹⁴⁾, mint irod, Tusculanumba elvárom. Caesar megérkezéséről Balbus hozzám azt írta, nem előbb september 1-jénél. Derék, hogy Attica magát jobban érzi és hogy nyugottan tűr.

Mi pedig azt az ötletünket¹⁵⁾ illeti, mellynél neked semmi elsőbbséget nem engedek: azok, mik előtttem tudvák—név, család és érték, nekem fölötte tetszenek. Mi a legfőbb: magát nem ösmerem, hanem szépeket hallok Scrofától¹⁶⁾. Hozzájárúl (ha nyom ez is valamit a latban), hogy még atyjánál is nemesb születésű¹⁷⁾. Erről tehát személyesen és pedig helyeslést ígérő szándékkal. Annál inkább, mivel atyját (mit talán te is tudsz), még jobban szeretem, mintsem azt vagy te, vagy ő képzelhetnétek, pedig méltán s már régóta.

Arpinumban, sextilis 1-én, 708.

¹³⁾ Abban, hogy nem kell ő hozzá semmi munkát intézueni.

¹⁴⁾ Brinnius örököseit.

¹⁵⁾ Attica férjhezadása felől, kit ekkor, mint némellyek vélik, *Thalna* kért volna meg (v. ö. az 589-ik lev.), de ki később M. Vipsanius Agrippához ment nőül.

¹⁶⁾ Lásd: a *Tört. Mut.*

¹⁷⁾ T. i. az anyja családja után.

A. XIII. 22.

XCVIII.

614.

Cicero Atticusnak üdvet!

Varro iránt nem ok nélkül tudakolom olly szorgosan, mi a véleményed ¹⁾. Vannak némelly észrevételeim. De ezekről szóval. Már téged a legnagyobb örömmel szőttelek be ²⁾ s tenni fogom ezt többször is, vevén észre legutóbbi leveledből, hogy nincs ellenedre. Marcellusról Cassius irt hozzám először: részletebben Servius ³⁾. Milly szomorú eset! Ismét az előbbbenire térek. Kézirataimat seholsem látom jobb helyen, mint nálad, csak hogy akkor legyenek kiadva, mikor mindketten jónak találjuk. Irnokaidat a hibától fölmentem s téged sem vádollar, habár irtam is valamit arról, hogy Caerelliánál megvannak némellyek, miket nem mástól, mint csak tőled kaphattott. Átallátom, hogy Balbusnak szükség volt kedvét tölteni: csak azt nem akarnám, hogy vagy Brutusnak a már elavúlt, vagy Balbusnak a még be nem végzett adassék kezébe. Varrónak, mihelyest veled találkoztam, ha jónak találod, azonnal elküldöm. Hogy min akadtam fel, majd ha látlak, meg fogod érteni.

Az útalványozottakat ⁴⁾ hogy már szólongatod, nagyon jól teszed. Hogy Ovia ⁵⁾ majorjával meggyült

¹⁾ Az *Akademicák* neki ajánlása iránt.

²⁾ Mint ezt az *Akademicák* fennmaradt I-ső könyvében láthatjuk.

³⁾ Az 566-ik levélben.

⁴⁾ Azokat, a kiknél adósaim részemre a fizetést *assignálták*.

⁵⁾ Itt mások *Ovia* helyett *avia*t irnak s alatta Atticus nagy anyját akarják érteni. De e nézet hibás voltát Schütz helyesen megczáfolja s azt mondja, hogy Cic. e helyen a Lollius hitvesének Oviának adósság fejében átadott majorról beszél, melly körül hogy

a bajod, röstelem. Brutusunk dolga ugyan rútul mén; de ez úgy van az életben. Bár a nőktől igen nem szép irígy szemmel nézniek egymásra azért, hogy mindketten kötelességöket teljesítik ⁶⁾. Tullius titoknokomat ⁷⁾ nem volt szükség felszólitnod. Mert ha kellett volna: megbízalak vala. Nála fogadásos czélra ⁸⁾ semmi sincs letéve: de van csakugyan nála is valamim. Elhatároztam azt e czélra fordítani. Így hát mind én igazán mondtam volt neked, mi hol van, mind ő neki volt oka eltagadni előtted ⁹⁾; hanem mármost ehhez is tüstént hozzá kell nyúlnunk. A ligetet, mert az emberektől nagyon el van hagyva, nem igen szeretem ¹⁰⁾, bár, igaz hogy olcsó. Egyébiránt e részben is, a mint te gondolod; hiszen te rajtad áll minden. Én a mikorra kitűztem, ott leszek ¹¹⁾ és vajha te is még az nap! Vagy ha nem ¹²⁾: (miután sok gátolhat) másnap legalább. Mert akkor az örököstársak már

némelly nehézségek adták volt elő magokat, kitetszik az 538-ik levélből.

⁶⁾ Azzal, hogy Brutust szeretik. Mert itt a nők alatt Brutus új neje Porcia, s mostohája Servilia értetnek, kik is mint meny, és anyós a közösen kedvelt Brutust irígyleték volt egymásnak. Itt az olvasónak szép alkalom nyílik, műlatni magát azon kérdéssel, meddig szabad az anyai és fiúi kölesönös szeretetnek terjedni, és hogy Servilia s Brutus nem mentek-e ebben vagy két bötücskével (egy l-lel és m-mel) túl a határon, egész a Porcia rátájáig. Legyen örömük e kérdést önmaguktól megfejteni.

⁷⁾ Tullius Laureát, a ki Cicerónak szabadosa s Ciliciában titoknoka volt.

⁸⁾ Úgymint a tervezett fanum-építésre, melynek létrehozatala végett mintegy fogadást tett, mint ezt az 533 ik levélben e szavakkal mondja: *quasi voto quodam et promisso me teneri puto.*

⁹⁾ Miután ő nem tudta azt, hogy az a pénz nála e czélra van szánva.

¹⁰⁾ A fanum építéséhez.

¹¹⁾ Tusculanumban sextilis 6-kán, mikor az örököstársak oda jönni fognak. V. ö. a 607-ik lev.

¹²⁾ Ha akkornap nem jöhetnél is.

jönnek s általok nélkülöd lepetnem meg gonosz lenne ¹³⁾).

Már második leveledben szót sem tésszsz előttem Atticáról; bár épen ezt legjobb jelül veszem. Azt; hogy még csak nem is köszönt, nem neked, hanem neki rovom fel. Te ellenben mind neki mind Piliának mondj részemről számos üdvözlétet, hanem hogy haragszom, el ne árúld.

Itt küldöm Caesar levelét ¹⁴⁾, ha még nem olvastad volna.

Arpinumban, sextilis 2-kán, 708.

A. XIII. 23.

XCIX.

615.

Cicero Atticusnak üdvét!

Délelőtti leveledre tegnap azonnal feleltem: most az estvéltre válaszolok. Brutus jobbszeretném, ha magához hívna ¹⁾ meg. Mert az igazságosabb is lenne, olly véletlen s hosszú út állván előtte ²⁾; aztán meg bizony most, midőn úgy vagyunk hangolva, hogy egymásnak nem igen élhetünk, (mert hiszen jól tudod, miben áll főképen ez *egymásnak élés* ³⁾) nem olly nagyon bánnám, ha inkább Rómában, mintsem Tusculanumban jöhetnénk össze.

A Varróhoz szánt könyvek nem késnek sokáig. Mert mint láttad, készek; még csak a leírók hibái javitgattatnak. Tudod, hogy a munkával haboztam;

¹³⁾ Vagy tőled, vagy az örökösöktől; mert így is, úgy is lehet érteni.

¹⁴⁾ Azt, melyet a 612-ik levél kezdetén említ.

¹⁾ Rómába, mintsem hogy ő jöjjön hozzám Tusculanumba.

²⁾ A Hispaniából visszajövő Caesar elébe kelletvén sietnie.

³⁾ T. i. a lélek szabad s vidám közlekedésében, mire Cic. most Tulliója elvesztése, Brutus nejéveli viszálykodásai miatt épen nem volt disponálva.

de ám te lásd. Azok is, miket Brutusnak küldök, már az írók keze alatt vannak.

Megbizásaimat ⁴⁾, mint irod, úgy intézd; ámbár Trebatius azt mondja, hogy azzal a lehúzással ⁵⁾ mindenki él; hát azoktól ⁶⁾ várhatsz-e mást? A házat ismered. Végezz hát jó móddal. Hihetetlen, mennyire nem törődöm én effélékkel. Egész komolyan mondom előtted s bizvást elhiheted nekem, hogy nagyobb teremre, mintsem örömömre vannak birtokocskáim. Mert jobban fájlalom, hogy nincs kinek adnom ⁷⁾, mintsem szeretem, hogy használom azokat. Beszélte Trebatius hogy ő is szólt neked a felől. De te talán féltél, hogy nem jó szívvvel fogom hallani. Az ugyan részedről szép volt: de hidd nekem, én már ilyenekkel nem gondolok. Azért tehát

*állj szoba, vágj belé, tedd, vedd,
szorongasd és beszélj ⁸⁾.*

képzeld, mintha csak azzal a Scaevával szólanál. Ne véld, hogy a kik a nem tartozottat is áhitani szokták,

⁴⁾ A behajtandó adósságokra nézve.

⁵⁾ Cic. valamelyik adósa, tartozása fejében egy házat akart Cicerónak átadni a Caesar edictumának értelmében, mely szerint illy alkalmakkal a cédált vagyonra nézve annak polgárháború előtti olcsóbb árra állapított meg becsértékkép, és meg ezen fölül a tartozási tőkéből a már lefizetett vagy kötelezett kamat is lehúzott; mi által a hitelezők pénzeiknek majdnem negyed részét elvesztették. V. ö. Sueton. in Jul. Caes. c. 42.

⁶⁾ A kik Caesarianusok, millyen hihető a Cic. adósa is volt, kit Wieland Vestoriusnak, a szóbeli házat pedig olly *confiscált* birtoknak lenni gondolja, melyet Vestorius igen olcsón vett volt, s most jódrágán Cic. nyakába sózni akart.

⁷⁾ Miután leánya meghalt, nejétől elvált, fijából pedig, ki megromlani kezdett, nem sokat várt.

⁸⁾ Jól gyanítják a commentatorok, hogy itt e verses hangzatú szavak valami régi comicus költőből vétettek és hogy az utánnok említett Scaeva maga a comicus, kinek szerepéhez azok tartoztak

majd a tartozottat neked elengedik ⁹⁾. Csak a határnapnál vigyázz, de azt is szép módjával ¹⁰⁾ tedd.

Arpinumban, sextilis 3-kán, 708.

A. XIII. 24.

C.

616.

Cicero Atticusnak üdvet!

Hogy' van az, mit Hermogenes Clodiustól ¹⁾ hallok, hogy neki Andromenes ²⁾ azt mondta volna, *Cicerómat Corcyrában látta?* Gondolom neked is kellett ezt hallanod. Hát még tőle sem irt volna semmit? De talán nem látta. Ugyan tudósits hát.

Mit irjak neked vissza Varróra nézve? Négy kötet ³⁾ áll rendelkezésedre. A mit felőlök végzendesz, helybenhagyom és *nem félek a tróiaiaktól*. Mi okom is volna? Inkább félek attól, hogy neki a dolog nem talál tetszeni. De ha már magadra veszed: a másik fülemre fekszem ⁴⁾.

Arpinumban, sextilis 4-kén, 708.

F. IX. 8.

CI.

617.

Cicero Varrónak üdvet!

Ambár az adományt, ha reá kilátást nyújtott is valaki, még a nép sem szokta követelni, ha csak igazatva nincs: engem mégis az ígéretedre számolás

⁹⁾ Vagyis hogy majd azon adósaim, a kikkel dolgod van, legkisebbet is elengedjenek abból, mit a Caesar edictuma szerint joguk van a tartozott summából lehúzniok.

¹⁰⁾ Minthogy az adósok mind *caesarianusok*.

¹⁾ Érti azt az uzsorást, kiről már előbb is szó volt.

²⁾ Valami ösmeretlen *graeculus*.

³⁾ Az *Akademikákból*.

⁴⁾ Miután jótállsz érte, hogy munkám Varrónak tetszeni fog; semmi baj sincs, bizvást alhatom.

csiklandoz, nem hogy követeljem, hanem hogy rá emlékeztesselek. És még négy emlékeztetőt is küldök rád, pedig nem legszemérmetesbeket. Mert hisz az *ifjabb Akadémia* orczátlanságát ismered. Tehát ennek kebeléből szedetteket küldök; kik, félek, követeléssel fognak föllépni előtted, holott én meghagytam, hogy csupán kérjenek. Részemről elég soká vártam már és tartóztattam magamat, hogy előbb hozzád semmit ne írjak, míg csak tőled valamit nem kapok, mit neked azután minél hasonlóbb adománynyal viszonzhassak. De mivel te ebben késedelmesebben, vagyis, mint én magyarázom, nagyobb gonddal jársz el: lehetetlen volt megállnom, hogy a köztünk lévő tudományos és baráti viszonyt valami tőlem kitelő irodalmi művel ki ne tüntessem. Készíték tehát egy beszélgetést, melly köztünk Cumanumban tartatott s mellynél Pomponius is jelen volt. Neked az Antiochus ¹⁾ szerepét adtam, mellyben, amint észrevettem, kedvedet találod; magamnak Philoét ²⁾ választottam. Képzelem, ha majd olvasod, el fogsz csodálkozni, hogy olyakat beszélünk egymással, mikről soha szó sem volt közöttünk. De ismered a *dialogusok* modorát. Ezentúl, édes jó Varróm, ha úgy tetszik, magunkról és magunk között akármennyit beszélhetünk. Lehet, hogy tán későn: de a múlt időkre nézve a köztársaság sorsa menthet bennünket ³⁾. A jelenért magunk tartozunk felelni. És vajha e tudományos foglalkozást nyugott körülmények között s az államnak, ha nem is jó, legalább biztos állapotában úzhatnak

¹⁾ Érti Antiochus Ascalonitát, kinek Varro tanítványa volt.

²⁾ Kit egykor Cic. hallgatott volt.

³⁾ A miatt nem lehetett magunk közt a tudományos közlekedést folytatnunk.

egymással. Noha akkor más viszonyok becsülettel járó gondokat s foglalkozásokat is juttatnának nekünk: de most mi volna, a miért ezek nélkül élni kívánhatnánk? Valóban nekem ezek mellett is alig s tőlök megfosztva még alig sem lehetne. De ezekről majd szóval és többször. Költözésed- s vételedehez ⁴⁾ szerencsét kívánok s e lépésedet helyeslem. Egészségedet megőrizd.

Arpinumban, sextilis 5-kén, 708.

A. XIII. 25.

CII.

618.

Cicero Atticusnak üdvét!

A lehúzás ¹⁾ iránt pontosan irt leveledre válaszoltam volt már. Végezd hát el minden habozás, vagy késedelem nélkül. Ezt tennünk illő s kellő is.—Andromenesről a mit irsz, én is azt hittem ²⁾. Tudtad volna te azt s közölted volna is velem ³⁾.

Azomban te nekem mindcsak Brutusról irsz és — magadról semmit. S mikor gondolod őt ⁴⁾? Mert 12-kén Rómában leszek ⁵⁾. Brutusnak azt akartam volt írni (s miután, mint mondod, olvastad, meg lehet homályos valék) ⁶⁾, hogy leveledből úgy vettem észre, mintha nem kívánná, hogy ez úttal mintegy csak őt ki-

¹⁾ Varro, nem rég vett házába épen most akart átköltözni.

²⁾ V. ö. a 615-ik lev. 5-ik jegyz.

³⁾ Hogy nem igaz, mintha ő fiamat Coreyrában látta volna. V. ö. a 616-ik lev.

⁴⁾ Atticusnak t. i. Görögországban számos ügyei bajai lévén, ott neki mindenütt és így az epirusi birtokaihoz közel feküdt Coreyrában is több levelezői voltak, kiktől az ott történeteket könnyen megtudhatta.

⁵⁾ Hogy indul.

⁶⁾ Sextilishó 12-én megyek.

⁷⁾ Miután te másképp értetted, lehet, hogy homályosan fejeztem ki magamat.

sérgetni menjek Rómába. És mivel már megérkezésem közel van: csináld ki kérlek azt, hogy őt 13-ka ne gátolja, minél fogva kedve szerint Tusculanumba mehessen. Úgy is rá az árverésnél ⁷⁾ nem lesz szükségem. Mert hisz a dologhoz miért ne lennél magad is elég? A végrendelethez ugyan óhajtám vala őt ⁸⁾: de már ezt inkább más napra teszem; nehogy úgy jöjjön ki, mintha e végett mennék Rómába. Azért megírtam Brutusnak, hogy már arra mit 13-kán akartam, nem lesz szükség. Intézz hát, kérlek, mindent úgy, hogy Brutusnak legkisebben alkalmatlanságára ne legyünk.

De ugyan miért kell azon úgy eliszonyodnod, hogy munkámat a te szakáladra ⁹⁾ akarom átadatni Varrónak? Hisz annál talpraesettebb valaminem lehet. Hahogy még most is habozol, tudósíts engem a felől. Én Varrót szeretném ¹⁰⁾, kivált midőn úgy ohajtja; ámbár, amint tudod

Szörnyű egy ember, ki hibát keres ott is a hol nincs ¹¹⁾

Úgy hogy gyakran előttem a képe, mint fog talán még azon is zúgolódní, hogy e munkában az én állításaim bővebben támogattnak, mintsem az övéi: mi hogy valóban nem úgy van, meglátod, ha majd Epirusban olvasod. Mert most az Alexion leveleinek adok elsőbbséget ¹²⁾. De mégsem mondok le a reményről, hogy Varrónak tetszeni fog, s a regal papirra

⁷⁾ A brinniusféle vagy eladatásánál.

⁸⁾ Egyik aláíró tanúnak.

⁹⁾ V. ö. a 616-ik lev. 4-ik jegyz.

¹⁰⁾ E munkámmal megtisztelni.

¹¹⁾ *Homer Ilias lib. XI. v. 653.* Ezzel Cic. azt akarja Varróról mondani, hogy az olyan ember, kinek kedvét nehéz eltalálni.

¹²⁾ Miután t. i. Alexion Atticusnak epirusi jószágkormányzója lévén, a tőle érkezett levelek és számadások bizonyosan egész más érdekekkel bírtak Atticusra nézve, mintsem a Cic. *Akademicái.*

kiadott költséget ¹³⁾ nem sajnálom érte. Hanem azt újra megmondom, hogy a te szakáladra történik. Ha hát habozol: menjünk Brutushoz át; hisz ő is *Antiochista*. Nocsak nagy ledér ez az *Akadémia* — most itt, majd amott ¹⁴⁾! De szabad legyen kérdenem, val-lyon levelem Varróhoz ¹⁵⁾ tetszett-e valami különösen neked? Az isten verjen meg engem, ha még valaha ilyenre adom a fejemet ¹⁶⁾. Még csaknem is Tirónak diktáltam, ki egyszerre egész mondatokat felkap ¹⁷⁾, hanem Spintharusnak ¹⁸⁾ szótagonként.

Sextilis 5-kén, 708.

F. XIII. 77.

CIII.

619.

M. T. Cicero P. Sulpicius imperatornak üdvét ¹⁾!

Noha mostanában a tanácsba nem igen járok, mégis, miután leveledet olvastam, gondolám, nem

¹³⁾ *Impensam* . . . . *in macroco'lla*. Macrocollumnak hívták azt a nagyobb alakú, finomabb papírt, melyre szokták a szerzők munkáikból a nevezetesebb egyéneknek szánt tisztelet-példányokat iratni, mint mi ma e végre a drágább *velint* használjuk. Cic. is Akademiáit Varro számára macrocollumra iratta.

¹⁴⁾ Tréfás megrovása saját változó eszének, miszerint az Akademiákban minduntalan cserélgette a szereplő személyeket; először Catulust, Lucullust és Hortensium, majd Brutust Catóval, majd meg Varrót választván és még most sem tudta, nem jobb volna-e Varrótól ismét Brutushoz térnie vissza; hasonlítván e tátovázását az Akademicusok állhatatlanságához és jelesen Antiochuséhoz, ki az új Akademiából ismét a régibe tért vissza. V. ö. *Acad. lib. II. cap. 22*.

¹⁵⁾ Érti a 617-ik lev.

¹⁶⁾ Hogy az illy gondos és szép leírással vesződjék.

¹⁷⁾ Minél aztán megtörtént, hogy a diktált szavakból némely-lyeket kifelejtett.

¹⁸⁾ Valami különös ügyes calligraphicus leírója Cicerónak.

¹⁾ Ez a levél minden régi codexekben és kiadásokban Sulpiciushoz van czimezve. A 16-ik század közepe táján kezdték azt némelyek Vatiniushoz cimezni s azóta ezt többen követik s közöttök Wieland egészen decidált, sőt az olvasóra majd szinte reá parancsolt, de nem indokolt meggyőződéssel. Manutius és utána Schütz is nem engedik a levelet Sulpiciustól olly könnyen eldisputáltatni, s a régi czimezést okokkal védik; mellyek ellen részünkről sem lelünk leg-

lehet régi barátságunk s több kölcsönös viszonyunk sérelme nélkül tennem azt, hogy megtiszteltetésednél jelen ne legyek. Elmentem hát s örömmel megszavaztam részedre a *supplicatio*t s ezentúl is soha hitted, vagyonod és méltóságod körül semmi rajtam múlni nem fog. És hogy rokonaid tudják, milly érzelemmel vagyok irántad : kérlek, tudósítsd őket levélben, hogyha valamire szükséged lesz, azt nekem szabadon megmondani ne rösteljék.

M. Bolanust, e jó, szilárd s minden tekintetben kitűnő férjfiút, mint régi jó barátomat felette ajánlom neked. Igen le fogsz kötelezni, ha vele megérezteted, hogy ez ajánlásom nagy javára szolgált. Őt a legjobb s leghálásb egyénnek fogod tapasztalni. Igérem, hogy barátsága nagy örömödre fog válni. Ezenkívül baráti viszonyunk-s hozzám való folytonos szivességednél fogva, különösen megkérlek még, járnál el a következő dologban is: egy szolgám, Dionysius, a ki sok pénzembe került könyvtáramat kezelte volt, miután több könyvemet elsikkasztotta, látván, hogy ezt büntetlenül el nem viszi, tőlem megszökött. Az ember provinciádban tartózkodik. Mind M. Bolanus barátom, mind mások többen is Naronában látták; de mivel azt mondá, hogy általam föl van szabadítva, elhitték. Ha őt nekem visszaállíttatnád, ki nem mondhatom, mennyire leköteleznél ez által. A dolog magában csekély : de nagy bennem a boszúság. Merre van s mit lehet tenni, Bolanus ád utasítást. Ha az embert általad visszakaphatom, a legnagyobb jótét gyanánt tekintem részedről.

Rómában, sextilisben, 708.

---

kisebb kifogást. Külömben a kérdés nem is lényeges ; akár Sulpicius akár Vatiniushoz szóljon a levél, tartalmára nézve mind a kettőt egyformán megilleheti. F.

A. XIII. 35. 36.

CIV.

620.

Cicero Atticusnak üdvét!

No már ez kiállhatatlan! Egy földid itt a fővárost kezdi nagyitgatni; pedig csak két éve még hogy azt először látta, de neki nem elég nagynak tetszett, noha őt is magába birta fogadni ¹⁾. Erről tehát töled tudósítást várok.

Varróról irod, *hogy mihelyt megjön* ²⁾. E szerint már által is lesz adva s nem vagy ura többé. Hej ha tudnád, mennyit kockáztattál ³⁾! Vagy talán levelem késleltetett? De hisz azt még nem olvastad, mikor ez utóbbit irtad. Azért is áhitom tudni, miben van a dolog.

Mi a Brutus ⁴⁾ szeretetét és sétátokat illeti: habár nekem azzal semmi újat nem mondasz is, hanem csak a mit már sokszor: mégis minél többször, annál szivesben hallom azt s annyival kedvesb rám nézve, mivel rajta örülsz s annyival bizonyosb, mivel te mondod.

Tusculanumban, sextilis 6-kán, 708.

---

¹⁾ Atticus *földide* alatt Cic. azt az athenaei architectust érti, ki alighogy Caesar orvosokat, tudósokat, művészeket meghonosító rendelete folytán, római polgárjogot nyert, a város megnagyobbítására egy tervet készített, és kit Caesar e tervnek kivitelével meg is bízott. E terv Cicerónak, különösen a magának kinézett kert miatt, semmikép nem tetszván, érte keserű gúnynyal illeti annak készítőjét, hogy alig ütötte orrát be Rómába, már is a fővárost a maga számára meg bővítettnei akarja, mintha benne úgy ahogy van, olly nagy ember mint ő, meg sem férhetne.

²⁾ Átnyujtod neki az Akademicákat.

³⁾ Azzal, midőn azt állítád, hogy neki a munka tetszeni fog.

⁴⁾ Ez utolsó czikkből előbb egy új levelet csináltak; de úgy tartalmánál mint rövidségénél fogva inkább a jelen levél végére illik.

A. XIII. 37.

CV.

621.

Cicero Atticusnak üdvét!

Ez ma második levelem. Mi a Xenonál ¹⁾ utalványozást s epirusi 40,000-et ²⁾ illeti: szebben s jobb módjával nem is történhetnék, mintsem ahogy irod. Úgy beszélt erről előttem az ifju Balbus is.

Újság épen semmi; egyéb, hogy Hirtius tüzesen összekapott értem Quintussal, mint ki ellenem mindenütt és főkép a lakomáknál dühösködik. Ha rajtam kifáradt, akkor ismét apját veszi elő. De semmi beszéde nem nyer annyi hitelt, mint az, *hogy mi Caesar-nak legnagyobb ellenei vagyunk, kiknek nem kell hinni, sőt tőlem őrizkedni is szükség* (már ez félelmes lehetne, ha nem látnám, melly jól tudja azt a király ³⁾), *hogy bennem szív nincsen*); aztán *hogy Ciceróm sanjargattatik* ⁴⁾). Hadd teljék szegénynek kedve az ilyenekben. — Szeretem, hogy a *Porcia dicséretét* ⁵⁾), mielőtt leveledet megkaptam, már átadtam Lepta postásának. Azt tehát, ha engem szeretsz s csakugyan el kell küldeni; küldd azon módon ⁶⁾ el Domitiusnak s Brutusnak ⁷⁾).

A gladiator-játékok s más egyebek felől, miket *szélhordta híreknek* ⁸⁾ mondasz, naponként tudósíts.

¹⁾ Ez a Xeno Atticusnak valami megbízott embere volt Athenaeen, kihez Cicerónak ott levő fíja számára a pénzek küldetni szoktak.

²⁾ Kétségkívül ez összeg is az ifjú Cic. számára Xenonál utalványoztatott.

³⁾ Érti Caesart.

⁴⁾ Mintha én apja vele rosszul bánnám.

⁵⁾ Dicsbeszédemet a nemrég elhunyt Porcia felett, ki Uticai Cato nővére s L. Domitius Athenobarbusnak özvegye volt.

⁶⁾ Mint én irtam; nem változtatva rajta semmit is.

⁷⁾ Kik közül az első, fíja, a második sógora volt Porciának.

⁸⁾ ἀνεμωρόρητα.

Kérlek, ha jónak találod, szólítsd meg Balbust és Offiliust az árverés hirdetése iránt ⁹⁾. Részemről szóltam Balbussal. Tetszett neki. Gondolom, Offiliusnál lesz mindenről összeírás ¹⁰⁾; van Balbusnál is. De Balbusnak közel határnap kell s Rómában. Ha tán Caesar késnek ¹¹⁾, lehet a napot elhalasztani. De aligha már itt nem lesz. Fontold hát meg az egészet. Mert Vestoriusnak tetszik.

Tusculanumban, sextilis 6-kán, 708.

A. XIII. 38.

CVI.

622.

Cicero Atticusnak üdvét!

Ma hajnalban, hogy az epecureisták ellen irék ¹⁾, egy füst alatt neked is firkantottam valamit s elküldtem virradta előtt. Aztán ismét elaluván, amint a nappal együtt fölkelék, kezembe adnak húgod fiától ²⁾ egy levelet, mellyet itt maga valóságában küldök neked s mellynek már kezdete sem ment a legnagyobb bántalomtól, bár lehet, ő ezt nem vette észre. Szavai imezek: *nem helyeslem mind azt, a mi nem szép mondathatik rólad*. Fölteszi, hogy lehet rólam sok *nemszép*et is mondani: de tagadja, hogy azt helyeslené. Képzelhetsz ennél rútabbat? A többit ol-

⁹⁾ Érti a Cluvius után maradt javak árverését, melly javakban, mint a 629-ik s 759-ik levélből kitetszik, Cicerón s T. Hordeoniuson kívül még mások, mint Balbus s Offilius s tán maga Caesar is örökösök voltak, kik az egész örökséget köz akarattal eladatni kívánták.

¹⁰⁾ Mi az árverésre kitett Cluvius-tömeghez tartozik.

¹¹⁾ Ez is s mi rá következik, arra mutat, hogy a mondott örökséghez Caesarnak is köze volt.

¹⁾ Tusculánai II-ik könyvében, a hol Epicurus ellenében azt akarja megmutatni, hogy a fájdalom nem legnagyobbrossz az életben, és hogy azt békével viselni kell és lehet is.

²⁾ Ifjabb Q. Cicerótól.

vasd el magad (hiszen azért küldöm) s azután ítél meg. Gondolom, Brutusunk mindennapi kifogyhatatlan dicséretei, mellyek, mint sokaktól hallom, föllünk tartatnak, birták elvégre őt arra, hogy irjon hozzám valamit s hihető hozzád is — mit szeretném, ha tudatnál velem. Atyjához mit irt felőlem, nem tudom. Anyja irányában milly gyöngéd! *Akartam úgymond, hogy minél többet nálad lehessek, házat bérelni magamnak s e végett irtam is neked: de elmúlaszottad. Így tehát nem sokat leszünk együtt; mert arra a házra ³⁾ nem nézhetek. Mi okból? jól tudod. S ez az ok, mint atyja mondja, az anyja iránti gyűlölet. Most segíts tanácscsal, kedves Atticusom, vallyon az igazság magas bástyájára hágjak fel, vagy a fortély tömkelegébe szálljak le ⁴⁾?* Mert, mint Pindarusnak, nekem is *kétkedik lelkem igazat szólani ⁵⁾*. Való, hogy az első, jellememhez illőbb: de emez meg talán a körülményekhez. Azomban mit tenmagadnak javaslanál, arra kívánj birni engem is. Megvallom, attól félek leginkább, hogy Tusculanumban talál meglepni ⁶⁾. A sokaság között könnyebb lenne ez rám nézve ⁷⁾. Ne men-

³⁾ Érti atyja azon házat, melly nagybátyjáénak (Cicerónak) tőszomszédságában fekütt.

⁴⁾ E vers Pindarusnak egy elveszett ódájából való, mellyet midőn Cicerónak ide beszöni kedve jött, nyilván Plato járt eszében, ki e verset *Respublicájában* egy helytt szinte alkalmazta. Cic. korában az írók gondolataikat valami régi költő versébe dugni el, a stylus szépítésének tartották; mi ma azzal (ritka esetet kivéve) csak eltorzítók a stylust — mint azt itt e hü fordításunk is mutatja. Külömben a verssel azt akarja Cic. Atticusnak mondani: *adj tanácsot, nyilván kiontsam-e méltó haragomat az ifjú Quintusra az ellenem folytatott bántalmáiért, vagy úgy teltessen magamat, mintha rajtok meg sem illetődném.*

⁵⁾ Ismét valami ösmeretlen költőből vett vers; de a melly itt glossatori beszuszakolásnak lenni látszik.

⁶⁾ Értsd az ifjú Quintust.

⁷⁾ Azaz: könnyebben ki lehetne őt kerülnöm.

jek-e Asturába? De hátha Caesar egyszerre itt lesz ⁸⁾? Segíts, kérlek, tanácsoddal. Azt fogom követni, mit te elhatározasz.

Tusculanumban, sextilis 7-kén, 708.

A. XIII. 39.

CVII.

623.

Cicero Atticusnak üdvet!

Az a képtelen elbizakodás ¹⁾! Apjának azt írni, hogy neki anyja miatt kell kerülni a házat. Szép kegyelet ²⁾. Amaz ³⁾ meg már lágyúlni kezd s azt mondja, ő reá méltán haragszik ⁴⁾. Részemről követni fogom a te szabályodat, ki látom a tekervényes utakat szereted.

Rómába, ha úgy találod jónak, elmegyek, de nem szívesen; mert igen az írásba merültem ⁵⁾. Mondod, hogy egyúttal Brutust is láthatom ⁶⁾. De ha amaz nem állna, ez a tekintet nem bírna reá ⁷⁾. Mert sem onnan nem jön, honnan én szeretném, sem nem sokáig volt oda és nekem egy bötűt sem irt. Minde mellett kíváncsi vagyok megtudni, mi eredménye lőn az egész utjának.

Kérlek, nekem a könyveket, melyekről hozzád a múltkor irtam, megküldd s különösen a Phaedrus *Perissonát* és *Hellászt* ⁸⁾.

Tusculanumban, sextilis 8-kán, 708.

⁸⁾ Akkor tán mégis jobb lenne Tusculanumban maradnom, mintsem innen Quintus elől Asturába mennem.

¹⁾ Az ifjú Quintusban, apja irányában.

²⁾ Ironia, czélzással mind a két Quintusra.

³⁾ T. i. az öreg Quintus.

⁴⁾ Fija Quintus.

⁵⁾ Ekkor dolgozván éppen *Tusculand*-in.

⁶⁾ Ki Caesarnak elébe ment, s most vele együtt Rómába visszajön.

⁷⁾ Azaz: ha az ifjú Quintust kikerülni nem akarnám, Brutus kedvéért Rómába nem mennék.

⁸⁾ Az itt említett két görög munkát több commentatorok, min-

A. XIII. 40.

CVIII.

624.

Cicero Atticusnak üdvét!

S hát csakugyan Brutus azt izeni, hogy ő a *jóbakhoz* akar áttérni ¹⁾? Örvendetes izenet! De hol leli meg azokat, hacsak tán magát föl nem akasztja ²⁾? Mert itt keresni vajmi bolondság. No hol van most az a kedvencz műdarabod, melyet én a Parthenonban láttam ³⁾ — *Ahala és Brutus* ⁴⁾? Azomban mit tehetnének ⁵⁾? Legtöbb igazság van abban: *hogy még a ki minden gonoszságainak tanácslója, az sem jóbarátja a mi emberünknek* ⁶⁾. Pedig féltem, már Brutus is

---

deniket Dicaearchusénak lenni vélik; melyek közül az elsőben Dicaearchus a Plato Phaedrusábani fölösleges okoskodásokat mutogatta ki, a másikkban pedig Görögországot s a görög népek szokásait írta volt le.

¹⁾ T. i. Caesar. Mintha mármost az *Optimates* párthoz akarna szegődni.

²⁾ Hogy így őket a más világon, hova általa küldettek, láthassa.

³⁾ Itten a Parthenon alatt nem az athenaei világhírű Minervatemplom, hanem Atticusnak valamelyik pompás háza vagy villája értendő, melyet, vagy melynek egy részét, az általa különösen kedvelt Athenae védistennője tiszteletéül, a Parthenon formájára rendezvén és díszítvén fel, annak nevére keresztelt, mint volt pl. Augustus palatiumi kastélyában egy terem, mely *Syracusá-nak*, Claudiuséban is egy, mely *Hermaeum-nak* hivatott. *Sveton. in Octav. 72. in Claud. 10.* Hiszem itt egykori tanuló társaink (kik még vannak) emlékezni fognak a pápai collegium *Bernájdára* s a kolozsvárinak a világ nevezetesebb városai nevét viselő celláira F.

⁴⁾ Miből állott e műdarab: festett vagy faragott kép, vagy nemzetségi-tábla (*stemma*) volt-e, nem tudni. Az bizonyos, hogy a római egyeduralom két híres ellenségére Junius Brutusra s Servilius Ahalára vonatkozott, kit a mi Brutusunk mindkettőt a maga ősei közé számított.

⁵⁾ Mit kezdhethnének ők Caesar ellen, a ki olly hatalmas.

⁶⁾ Ez s az ezt megelőző pont, úgy értendő, hogy az ifjú Quintust, a kiről itt szó van, már tanácsadója Hirtius is, a ki őt Caesarhoz beszerezte, többé nem szereti.

megtalálja szeretni őt. Mert olyanformát árult el azon levelében, melyet nekem küldött. Szeretnék meséiből ⁷⁾ kóstolni valamit. Hanem majd személyesen, mint irod. Ámbár mit tanácsolsz nekem? Röptüljek-e hozzád, vagy maradjak? El vagyok ugyan könyveimbe merülve: de őt itt vendégül látni nem akarom. Hallom, atyja ma megy *Saxa-Acronomáig* ⁸⁾ elébe. Csodálatos. Milly boszúsan ment el; úgy hogy meg kellett érte dorgálnom. Külömben magam is ingadozom. Majd hát később. Te azomban lásd, hogy hazamenetelemről mit ítélsz és ha holnap az egésze nézve tisztában léssz, reggel mindjárt tudasd velem.

Tusculanumb. sextilis 8-kán, 708.

A. XIII. 41.

CIX.

625.

Cicero Atticusnak üdvet!

Én biz' a húgodhoz szóló leveledet elküldém Quintusnak. Midőn ez előttem panaszkodott, hogy fija háboruságban él anyjával s hogy ő emiatt a házból fija kedvéért ki fog költözködni: rá neki azt mondtam, hogy a fiú anyjához illedelmesen, hanem hozzád, épen nem irt. Ő amazon csodálkozott: irányodban pedig magát hibáztatja, minthogy fijának többször irt vele való méltatlan bánásod felől. De mivel magát már

⁷⁾ A miket Brutusnak felölem fecsegett.

⁸⁾ E helynév többféleképp iratik. Így mint itt van, sehol a régi földíráásokban nyoma nincsen. Talán leghelyesebb volna, Pithoeus marginalis jegyzete szerint *Acherontia*-t írni a *Saxa* után, mert illy nevű város csakugyan volt Apuliában egy magas bércezen épülve, melly *Acerenza* név alatt ma is áll még Basilicátában Nápolyban, s erről szól Horatius ott hol ezt mondja:

..... *mirum quod foret omnibus*

Quicumque celsae nidi Acherontiae

Saltsque Batinos et arvum

Pingve tenent humilis Ferenti. Carm. III. o. d. 4.

kiengesztelődöttnek vallotta, leveled elolvasása után előtte színből úgy nyilatkoztam, hogy én sem haragszom. Mert akkor épen szó volt Canáról ¹⁾. S csakugyan ha e tervbe beleegyeznénk: szükség is lenne ez. Hanem, mint irod, tekintélyünket fenn kell tartanunk s mindkettőnknek egy nézetben lennünk, habár a sértések irányomban tetemesbek s bizonyosan ismeretesbek is. Ha pedig még Brutus is talál hozni valamit ²⁾: már akkor semmi kétségem többé ³⁾. De majd szóval. Mert a dolog fontos és nagy vigyázatot kíván. Tehát holnap ⁴⁾; ha csak még valami engedelem nem jön tőled ⁵⁾.

Tusculanumb. sextilis 9-kén, 708.

A. XIII. 43.

CX.

626.

Cicero Atticusnak üdvét!

Igenis, használok a napelhalasztást és nagyon szép tőled, hogy tudósítottál, még pedig úgy, hogy a tudósítást akkor kaptam, mikor nem is vártam és hogy a játékok ¹⁾ daczára is irtál. Van ugyan egy és más végzendőm Rómában: de pár nappal később is el lehet intézmem.

Tusculanumb. sextilis 10-kén, 708.

---

¹⁾ Talán leánya volt annak a Canusnak, ki az 591-ik levélben van említve és kit az ifjú Quintussal, anyja Pomponia, erővel összeházasítani akart.

²⁾ Afféle hirt Quintus felől, hogy ez irányomban még most is eből viseli magát.

³⁾ Az iránt, hogy mit érdemel tőlem.

⁴⁾ Megyek hozzád.

⁵⁾ Egy kis halasztást nem engedsz. A mit hogy Atticus csakugyan meg is engedett, kitetszik mindjárt a következő levélből.

¹⁾ Erti azon nagyszerű circusi játékokat, a melyeket Caesar Pompeius fiai legyőzése után a népnek roppant költséggel adott.

A. XIII. 44.

CXI.

627.

Cicero Atticusnak üdvét!

Vajmi kedves volt leveled! noha a pompa ¹⁾ szomorító is. Azomban mégsem rossz tudni mindent — még a Cottáról valót is ²⁾. A néptől pedig derék az, hogy a rossz szomszéd miatt még *Victoriának* sem tapsol ³⁾. Brutus nálam volt. Ő csak nagyon szeretne tőlem valamit Caesarhoz ⁴⁾. Beleegyeztem. De látta volna csak azt a pompát ⁵⁾!

Nohát mégis át merted adni Varrónak ⁶⁾? Elvárom, mit fog ítélni. Csakhogy mikor olvassa el ⁷⁾?

Atticára nézve helyeslem a dolgot ⁸⁾. Az is tesz valamit, hogy kedélye mind e látvány, mind a valóságos érzelem és szembetűnés által földerül.

Cottát, kérlek, küldd el. Libo nálam van s Casca

¹⁾ Érti az előbbi levélben említett nagyszerű circusi pompát, mellynél az istenek szobrai közt, a Caesar képe is tanácsvégzés folytán körülhordoztatott. *Dio, hist. lib. XCIII. Svet. in Jul. Caes. cap. 76.*

²⁾ Erről a Cottáról, ki a *Sibyllai könyvek* őrzésére rendelt 15 senatorok közül egyik volt, az a hír kezdett szárnyalni, miszerint szándéka legközelebb a tanácsban indítványozni, hogy mivel a parthus háború közelget s a parthusokat a sibyllai könyvek szerint csupán *király* győzheti le, kiáltassék ki Caesar királynak. *Sveton. in Jul. Caes. cap. 79.* Egyébiránt hogy ez a hír csak Caesar ellenségei által koholt hazugság volt, maga Cic. bevallja *de Divinat. lib. II. cap. 54.*

³⁾ Az említett circusi pompánál Caesar képe épen a győzelem istennőjének *Victoriának* képe mellett vitetvén, a nép *Victoriának* nem tapsolt, nehogy tapsa a Caesar képére intézettnek láttassék.

⁴⁾ Iratni. Czeloz azon javaslatra, melyet Cic. Caesarnak az állam-rendezés iránt (mint már többször említve volt) benyújtani szándékozott V. ö. az 567-ik és 592-ik levv.

⁵⁾ Mi jót várhatni ez után ettől a munkától, melyre Caesar, kit már a nép istene gyanánt bálványoz, úgy sem hajtana semmit is.

⁶⁾ Érti Akademicáit.

⁷⁾ Miután maga annyit ír, hogy a másét elolvasni reá sem ér.

⁸⁾ Hogy megengedted neki a játékokra elmehetni.

megvolt már az előtt ⁹⁾. Brutus azt izente hozzám T. Ligarius nevében, hogy a Ligarius melletti beszédben hibásan említettem L. Curfidiust: de ez, mint nevezik, *emlékezetbeli botlás*. Tudtam ugyanis, hogy Curfidius szoros összeköttetésben állt a Ligariusokkal: de most látom, hogy ő már az előtt meghalt. Hagyd tehát meg, kérlek, Pharnacesnek, Antaeusnak s Salviusnak ¹⁰⁾, hogy ezt a nevet minden példányból töröljék ki ¹¹⁾.

Tusculanumb. sextilis 12-kén, 708.

A. XIII. 45.

CXII.

628.

Cicero Atticusnak üdvét!

Amint te tőlem elmentél, bettoppant nálam Lamia s hozott egy Caesartól hozzá intézett levelet, melly, bár előbb kelt is, mintsem a Diocharesé ¹⁾, világosan mutatja, hogy ő még a *nagy római játékok* előtt meg akar érkezni. Végén az van írva, hogy a játékokhoz mindent elkészítsen ²⁾ és meg ne hagyja történni, hogy részéről a sietés hiában essék. E levél után, úgy látszik, semmi kétség sem lehet a felől, hogy a kitűzött napon itthon lesz ³⁾, s Balbusnak is,

⁹⁾ Cotta, Libo s Casca alatt nem magok a személyek, hanem munkáik értendőek. Libo *Annalísairól* már az 592-ik levélben is volt szó.

¹⁰⁾ Ezek hárman Atticusnak, úgy látszik, legügyesb szolgáimokai voltak.

¹¹⁾ Meg is történt; mert márma a *Ligariandában* Corfidiust s nem Curfidiust olvasunk.

¹⁾ Diochares, Caesar azon szabadosa, ki a 398 ik levélben van említve.

²⁾ Érti a september közepén *Ludi Romani* vagy *Magni* név alatt tartatni szokott nagyszerű ejrcusi játékokat, melyekre Caesar is meg akart jönni Rómába Hispaniából s mellyek rendezése Lamiat mint aedilist illette.

³⁾ Pedig még sem jött meg akkorra, hanem csak october havában érkezett Rómába.

mikor ezt a levelet olvasta, ugyane volt a nézete, mint Lamia mondá. Szűnnapjaimat ⁴⁾ megtoldva látom — hagyd tudnom, kérlek, hogy hánynyal? Baebiustól s a másik szomszédától, Egnatiustól megérthetd. Midőn intesz, hogy hát e napokat a philosophia kidolgozására fordítsam, a futót biztatom ugyan: de tudod, hogy e napokat Dolabellával kell töltenem. Ha a Torquatus ügye ⁵⁾ el nem foglalna: elég időm maradna még, hogy Puteoliba kirándulnom s jókor vissza is jönnöm lehessen ⁶⁾. Mert Lamia (alkalmasint Balbustól) azt hallá, hogy a háznál ⁷⁾ sok készpénz van, melyet minél előbb jó lenne felosztani. Nagy mennyiségű az ezüst s az árverést, a mezei birtokokon kívül ⁸⁾, hova hamarább meg kell tartani. Ird meg, kérlek, mit látsz jónak. Már én, ha mindnyájok közül kelle vala is választnom, sem szorgalmasabbat, sem készebbet, sem irányomban buzgóbbat nem könnyen válaszhattam volna Vestoriusnál ⁹⁾; a kinek igen pontosan írtam, mit, gondolom, te is megtettél. Részemről elegendőnek látom ezt.

⁴⁾ Mert mármost a Brinnius-tömegre nézve az árverés el van balasztva. V. ö. a 604-ik és 607-ik levv.

⁵⁾ Érti az A. Torquatus részére Dolabella utján kieszközlendő amnestiát. V. ö. a 601-ik s 613-ik levv.

⁶⁾ Puteoliba azért kellett neki mennie, hogy ott mint Cluvius Puteolanusnak egyik örököse magának a hátrahagyott vagyon mennyisége és végrendelet tartalma felől tudomást szerezzen; hanem onnét idején szeretett volna visszaérkezni, hogy a Hispaniából megérő Caesar elfogadásánál jelen lehessen.

⁷⁾ Cluviusénál, Puteoliban.

⁸⁾ Meglehet ezeket Caesar, mint hihető, a Galliában alatta praefectuskodott Cluvius egyik örököse, az árverés alól, megbízottja Balbus által kivétetni akarta, hogy velek s a hozzájuk tartozott *kertekkel* (v. ö. alább a 629-ik lev.) valamely barátainak kedveskedhessék.

⁹⁾ Mint ki Cicerónak kedvelt barátja s külömben is Puteoliban szinte birtokos volt. V. ö. a 156-ik lev. 4-ik jegyz.

Mit mondasz te hozzá? Mert engem az az egy ántb csak, nehogy hanyagoknak találjunk láttatni. Elvárom hát leveledet.

Tusculanumb. sextilis 13 kán, 708.

A. XIII. 46.

CXIII.

629.

Cicero Atticusnak üdvet!

Pollex ugyan, mint fogadta, nálam 12-kén Lanuviumban megjelent, de igazán csak mint *pollex*, nem pedig mint *index*¹⁾. Majd megérted a dolgot magától²⁾.

Voltam Balbusnál (mert Lepta, ki borvállalatában lótfut³⁾, hozzá vitt) még pedig abban a lanuviumi majorban, mellyet Lepidusnak engedett át. Tőle elsőben is azt értém, hogy kevéssel az előtt kapott egy levelet, mellyben nagyon ígérkezik a római játékokra⁴⁾. Olvastam volt a levelet; sokat beszél *Cátóm* felől⁵⁾, mondja, hogy annak olvasgatása által nyelve gazdagult: de mikor a *Brutus Cátóját* olvasta, maga maga előtt szép írónak tetszett⁶⁾. Tőle tudtam meg

¹⁾ Pollex mint már több előbbi levelekből (328. 392. 394.) tudjuk, Cicerónak szolgálja volt. Nevével, melly *hüvelyket* jelent, ellentétben az *index*-el vagy *mutatóujjal*, játszik Cic. mintha mondaná: Pollex mint egy *hüvelyk matyi*, úgy hömbölődött be hozzám, nem mint mutatóújj, mellytől valamit kitanúlhattam volna.

²⁾ Miért nem küldött általa Vestorius semmi tudósítást.

³⁾ *De sua vinicuratione*, nem mint sokan fölötte hibásan írják: *de sua vi in curatione*. Mert hogy Lepta azon két országos lakomához, mellyet Caesar, hispaniai győzelme után Rómában a nép számára adni készült, a szükségelt tárgyak szállítását (*Lieferungját*) szeretete volna magára venni, az alább a 631-ik levélből nyilván kitetszik. Kétségkívül e szállítmányok között voltak a borok is.

⁴⁾ T. i. Caesar, hogy azokra megjön.

⁵⁾ Érti *Cato* czimű munkáját, mellyről előbb már többször tétett említés. Írtak e czim alatt Cato dicséretére munkákat M. Brutus s Fabius Gallus is. V. ö. alább a 636-ik lev.

⁶⁾ Annyira silánynak látta az ő *Anticatójához* képest a Brutus *Catóját*.

a cluviusféle örökség iránt is, hogy az örökségnek tanúk előtti átvételére hatvan nap van hagyva⁷⁾. Őh az a gondatlan Vestorius⁸⁾. Én még attól félttem, tartóztatnom kell őt⁹⁾: és im most utána kell küldenem, hogy az örökséget nevemben vegye át. Ismét menni fog hát Pollex¹⁰⁾. Megszólítottam Balbust a cluviusféle kertért is. Nagy szívesen mondá reá, hogy azonnal irni fog Caesarhoz¹¹⁾ s hogy Cluvius, T. Hordeonius részéből Terentia számára 50,000 sestertzet, azonkívül még sirra és sok egyébire is hagyományozott: az enyimből semmit¹²⁾.

Ugyan hord le kissé azt a Vestoriust. Mit lehet kevésbbé helyeselni, mint azt, hogy Plotius kenetárus, legényei által mindenről jóval előre tudósítja Balbust, míg ő engem még embereim által sem¹³⁾?

Cossiniust¹⁴⁾ sajnálom; szerettem az embert.

A mi adósságaim kifizetése s a vásárlások után fennmarad¹⁵⁾, Quintusnak útalványozom; noha, gondolom, ez utóbbiak miatt még adósságot is kell csinálnom. Az arpinumi ház felől¹⁶⁾ semmit sem tudok.

⁷⁾ A végrendelet értelme szerint; mert a végrendeletekben erre nézve bizonyos hatánap szokott megállapíttatni e kifejezéssel: *quibus scierit poteritque* s az illy örökségátvétel *cretio vulgaris* nevet viselt.

⁸⁾ Ki engem e tárgyban egy szóval sem értesített.

⁹⁾ Hogy azonnal hozzám ne szaladjon személyesen értekezni a dologról.

¹⁰⁾ Vestoriushoz Puteoliba.

¹¹⁾ A cluviusféle kert végett, melyet Caesar elárvereztetni nem hagyott. V. ö. a 628-ik lev. 10-ik jegyz.

¹²⁾ Az én legatumból Cluvius semmit efféle terhekre levonadni nem rendelt.

¹³⁾ Noha e végett szolgálmat Pollexet hozzá küldöttem.

¹⁴⁾ Érti azt a nem rég kimúlt L. Cossiniust, kinek szabadosát Anchialust a 491-ik levélben Serviusnak ajánlja.

¹⁵⁾ T. i. a Cluvius utáni örökségből.

¹⁶⁾ Melyet ott Cluvius birt volna.

Vestoriust nem szükség hogy lehordd. Mert miután a levelet már bepecsételém, megérkezett az éjjel postásom s hozott tőle pontosan irt tudósítást s egy példányt is a végrendeletből.

Lanuviumban, sextilis 13-kán, 708.

A. XIII. 34.

CXIV.

630.

Cicero Atticusnak üdvét ¹⁾!

Asturába 25-kén ²⁾ estve érkeztem meg. A hőség elkerülése végett Lanuviumban három órát pihentem. Kérlek, ha nehéz nem lenne, csináld ki, hogy 5-kénél előbb oda mennem ³⁾ ne kelljen. Egnatius Maximus ⁴⁾ által kieszközölhetd ⁵⁾. Első: hogy Publiliussal távollétem alatt végezz ⁶⁾ s ird meg, mit beszélnek róla ⁷⁾; ámbár gondol is azzal a világgal ⁸⁾. Bizony nem hiszem én — elnyűtt mese már az. Csak a lapot akarám betölteni. Minek többet? úgy is ott leszek

¹⁾ Hogy e levélnek chronologiai sorozat szerint itt a helye és nem a 620-ik előtt, hova eddig *ad Att. XIII. 34.* fölíráttal tetetni szokott, Schütz által meg van mutatva.

²⁾ Közönségesen *VIII. Kalend. Jul.* Ha nem a Juliust Quintilis helyett valami tudákos glossator szúrta be, utánna ellenben a *vesperi* szót kihagyta; mint Schütz ezt is szépen kimutatja; a kire e részben, okainak elősorolása nélkül, elég legyen pusztán hivatkoznunk.

³⁾ Tusculanumba.

⁴⁾ Egyik az ez időben élt három Egnatius közül, de kit a már többször előfordúlt L. Egnatius gazdag bankárral nem kell összetévesztenünk.

⁵⁾ Minélfogva? nem tudhatjuk.

⁶⁾ Publilius testvére volt a Cic. második nejének, kitől Cic. nem rég elválván, a nő gazdag hozományát tőle vissza követelték s erről van itt a szó.

⁷⁾ Ha *míről*: akkor a Publiliától elválást; ha *kiről*: úgy Publiliust, vagy ennek valami dolgát kell érteni.

⁸⁾ *Id populus curat scilicet.* Terentiusból vett szavak. Lásd: *Andr. Act. I. sc. II. vers. 15.*

már magam, ha csak még halasztást nem adsz. A kertek ⁹⁾ végett már irtam hozzád.

Asturában, sextilis 23-ka után, 708.

F. VI. 19.

CXV.

631.

Cicero Leptának tódvet!

Hogy Macula ¹⁾ megtette volt a magáét, annak örülök. Az ő Falernumát ²⁾ mindig alkalmas szállásnak néztem én; csak a hajlék elég legyen kíséretem befogadására, egyébiránt maga a hely nincs tetszésem ellen. Hanem azért a te Petrinumodat ³⁾ sem kerülnöm el; ámbár ott a villa és az a kellemes vidék hosszasb mulatásra, nem egy meghálásra való. A városnegyedekben adandó köz lakomák ellátása ⁴⁾ iránt értekeztem Oppiussal. Mert Balbust, mióta elmentél, nem láttam; olly nagy lábfájásban szenved, hogy látogatásokat nem fogad. Általában nekem az egészre nézve az a véleményem, hogy bölcsebben tennél, ha vele felhagynál. Mert a mite vesződéséges vállalattal elérni szeretnél, soha el nem éred. Olly nagy a bejárók sokasága, hogy inkább közölök cseppen ki

⁹⁾ A cluviusfélék. V. ö. a 629-ik lev.

¹⁾ Talán az a Pompeius Macula, kit *Macrobius* (*Saturn. l. II. c. 2.*) úgy említi, mint a Sylla leányának Faustának egyik szeretőjét, a ki őt valami Fulviussal, egy fullo vagyis pöcséttisztító (*Fleckputzer*) fiával egy időben frequentálta s azt e következő fücsa adomában hozza föl: *Faustus, Syllae filius, cum soror eius eodem tempore duos maechas haberet, Fulvium fullonis filium, et Pompeium, cognomine Maculam: Miror inquit: sororem meam habere maculam, cum fullone m habeat.* (Csodálom hogy nővéremnek makulája van, mikor tart magának pöcséttisztítót.

²⁾ Hol az akkoriban híres *falernumi* bor termett. Itt a Macula házánál rendelték Cic. számára éjszakai szállást, mikor a Hispaniából jövő Caesarnak elébe utazott.

³⁾ Érti Lepta petrinumi villáját Sinuessa vidékén. Horat. epist. I. 13.

⁴⁾ V. ö. a 629-ik lev. 3-ik jegyz.

valaki; mintsem újnak jusson nyílás, főleg ki a szolgálaton kívül mást nem hoz; s mégis ő azt fogja hinni (ha ugyan tudtára esik), hogy ez által ő boldogított mást s nem vele tettek jót. Hanem azért majd nézek én ki valamit ⁵⁾, a minél lehet kilátás ⁶⁾. Ellenkező esetben azt tartom, nemcsak áhítani nem méltó, de még kerülni kell. Úgy hiszem, hogy Asturában alkalmasint hosszabban fogok időzni, mígnem ő előbb vagy utóbb majd csak megérkezik. Éljen szerencsésen. Asturában, sextilis 26-ka körül, 708.

F. VI. 20.

CXVI.

632.

Cicero Toranniusnak üdvét!

Három nappal ez előtt adtam át Cn. Plancius ¹⁾ embereinek egy levelet ²⁾ hozzád. Azért ez úttal rövidebb leszek s mint előbb vigasztaltalak, úgy most intést adok. Semmit reád nézve üdvösbnek nem tartok, mint helyben maradnod, mígnem megtudhatd, mit kell cselekedned. Mert a hosszas téli s igen révtelen helyeken való hajózás veszélyén kívül ³⁾, mellyet kerülnöd kell, még az sem csekély tekintet, hogy onnét, ha mi bizonyost hallasz, rögtön indulhatsz. Aztán arra semmi ok nincs, hogy magadat az érkező előtt bemutatni nyakrafőre siess. Még sok egyébtől

⁵⁾ A játékokhoz valókról gondoskodás iránt többen vállalkozván, úgy látszik Lepta e részben arra kérte meg Cicerót, hogy ha már az egész vállalatot maga meg nem kapná, legalább a borszállítást vagy akármilyen mást is, eszközöljön ki Balbusnál számára.

⁶⁾ Valami haszonra.

¹⁾ Ki ekkor Corcyrában mint száműzött élt; s innét helyesen lehet következtetni, hogy Torannius is szinte ott tartózkodott volt.

²⁾ Nem az 597-ik levelet, hanem egy annál későbbit, melly elveszett, kell értenünk.

³⁾ Úgy látszik, hogy Torannius a Hispániából jövő caesianusok elé nem Italiába, hanem Hispania vagy Gallia szélére akart hajón utazni.

is félek, a mit Cilonkkal ⁴⁾ közöltem. Szóval, alkalmasabb helyen, a jelen rossz viszonyok közt, nem lehetnél sehol; honnét, akárhova fog kellene olly könnyen, sebtén elmehess. A mint ő meg fog érkezni, tüstént itt lehetsz. Ha ellenben (mert sok történhetik) valami körülmény gátolná, vagy késlelné őt: olly helyen léssz, hol mindent megtudhatsz. Én ezt felette jónak találom. Egyébiránt, mint már leveleimben többször is biztattalak, kérlek, győződjél meg arról, hogy e részben nincsen min aggódnod, csak az álladalom köz sorsán, melly habár igen súlyos is, mi legalább akkép élünk és már olly korban is vagyunk, hogy mindent, mi nem a magunk vétkéből történik, állhatatosan tűrhetünk. Itten a tieid jól vannak s téged a legnagyobb kegyelettel várnak, szeretnek, tisztelnek ⁵⁾. Egészségedet megőrizd s helyedből vaktában ne mozdulj.

Asturában, sextilis végén, 708.

---

⁴⁾ Toranniusnak valami szabadosa lehet.

⁵⁾ Mit itten Cic. Torannius családjának általános kegyelete felől állít, azt Torannius egy fija később részéről gonoszúl meghazudtolta. Az öregebb Torannius Caesar meggyilkoltatása után, az úgy nevezett *hasafi párttal* tartván, mint ilyen a nemvelt de előre is látható triumviratusi szövetségnek Octavius, Lepidus és Antonius között létrejöttkor, szinte be lőn írva abba a proscriptióális listába, mellynek folytán Cic. is, mint egyik halálra jelelt, kivégeztetett. Midőn az utána kiküldött gyilkosok őt megkapták, ezektől csak annyi időt kért magának, hogy fijához egy pár sort irhasson. Hanem a gyilkosok erre azt felelték, *hiszen épen fijad utasított bennünket erre és a helyre, hol téged bizonyosan megölünk.* E borzasztó s az emberiséget meggyalázó tettet, mellyet *Valer. Max. lib. IX. cap. 11.* elbeszél, az ő szava után nem mernők elhinni, ha ugyanazt Appiánsnál szinte megírva nem lelnők.

Cicero Atticusnak üdvét!

A mint töled Agamemnon, megüté az izenet fületem¹⁾, nem hogy jöjjek, (bár azt is megtevéem vala, hogyha Torquatus²⁾ nem volna), hanem csak irjak, rögtön félre dobtam mindent, a mi kezemben volt és a mit meghagytál, azon gyalúlgattam. Szeretném, hogyha Pollexnél kiadásaim felől a számadást megnéznéd. Mert szégyen lenne rám nézve, ha ő, bármilyen is³⁾, ez első évben szükségét látna. Jövőre szorosabb korlátok közé vesszük őt. Ugyancsak Pollexet vissza kell ismét küldeni, hogy az örökséget vetesse át⁴⁾. Magam Puteoliba sehogy el nem mehetek⁵⁾; részint azért, a mit irtam, részint mert Caesar jön. Dolabella 14-kére ígérkezik hozzám. Óh be alkalmatlan nekem ez a mester⁶⁾! Lepidustól tegnap estve kaptam egy levelet Antiumból (mert most ott van, hol a tőlem eladott házat ő bírja). Kér nagyon⁷⁾, jelenjek meg 1-én⁸⁾ a tanácsülésben; — azzal mind neki, mind

¹⁾ A vers, melylyel itt Cic. javúlni kezdő hangulatának világos jeléül, e levelét kezdi, Enniustól vagy valami régi tragicus költőtől való, s úgy látszik, hogy benne Clytemnestra szól férjéhez Agamemnonhoz, mikor ettől a parancsot kapta, sietne lányával Iphigeniával rögtön Aulisba, hogy ez ott, mint állitva volt, Achillesnek nőül adattassék.

²⁾ Kinek ügye tartóztat itt.

³⁾ Cic. fijáról van szó, a ki Athenaeben első évben mindjárt olly nagy tékozló lett, hogy atyja alig győzte őt pénzzel.

⁴⁾ Vestoriussal részemre. V. ö. a 623-ik lev.

⁵⁾ V. ö. a 628-ik lev.

⁶⁾ Érti a csakmost említett Dolabellát, kit már a 447-ik levélben is *mesterének* mondott, vagy a Caesar irányában követendő magaviseletre nézve, vagy a 450-ik levél szerint az evés-ivásban, s a ki nála unalomig alkalmatlankodott.

⁷⁾ Mert Lepidus már ekkor Caesar helyébe consul lett.

⁸⁾ Septembernek; mert hogy ez a levél sextilisben íratott, az előtte valóból kitetszik.

Caesarnak is felette nagy örömet csinállok. Részemről azt hiszem, semmi szükség erre ⁹⁾. Mert tán csak szólt volna neked Oppius valamit, miután Balbus még beteg ¹⁰⁾. Hanem mégis később vagyok hiában is menni, mintsem hogy nélkülöztessem, ha rám szükség lenne; mit azután megbánhatnék. Így tehát ma Antiumban és holnap délelőtt otthon. Kérlek, hacsak magadat le nem kötötted, elseje előtt való nap Piliával itt légy. Remélem, Publiliussal végeztél ¹¹⁾. Én 1-én Tusculanumba visszalődülök. Mivel jobbszeretem távollétemben történjék velek minden egyezkedés. Itt küldöm neked Quintus öcsém levelét; melly ha az enyimre nem legszebb válasz is, téged legalább, mint én gondolom, kielégíthet. Te lásd.

Asturában, sextilis végén, 708.

A. XIII. 48.

CXVIII.

634.

Cicero Atticusnak üdvét!

Nem tudom, mintha tegnap ¹⁾ a zajban ²⁾ olyasmit hallottam volna tőled, hogy Tusculanumba készülsz. Vajha, és még egyszer mondom, vajha úgy lenne! hanem hátramaradásod nélkül. Lepta kér, hogy ha rám szüksége lenne, azonnal menjek. Mivel Babullius ³⁾ meghalt és Caesar, gondolom, (noha még nem tudni) egy tizenkettőben, Lepta meg egy harmadban örökös. Ez attól fél, nem fogja az örökséget

⁹⁾ Hogy a tanácsban ott legyenek.

¹⁰⁾ V. ö. a 631-ik lev.

¹¹⁾ Publilia hozománya visszaadatása iránt.

¹⁾ Úgy látszik szeptember 1-je értendő, mikor Cie. tanácsülés után azonnal ismét Tusculanumba akart indulni. V. ö. a 633-ik lev.

²⁾ Midőn többen együtt beszélgettünk.

³⁾ Ki, mint az utána jövő szavakból kitetszik, halálakor Lepát s Caesart tette örökösévé.

megtarthatni — bár elég ok nélkül; de már ő mégis fél. Ha hát szólítani fog, azonnal bemegyek; különben nem előbb, mintsem szükség lesz. Pollexet, mihelyt teheted ⁴⁾. *Porcia dicséretéből* ⁵⁾ itt küldök egy kijavított példányt, hogyha talán Domitius fijának ⁶⁾, vagy Brutusnak megküldnék, ez küldessék el. Légy szives, kérlek, különösen gondoskodni erről s szeretném, ha M. Varro és Lollius dicsbeszédét ⁷⁾ megküldenéd — a Lolliusét minden esetre. Amazt már olvastam, de újra izlelni akarnám; mert úgy hiszem, aligha olvastam el egyetmást.

Tusculanumb. september elején, 708.

A. XIII. 49.

CXIX.

635.

Cicero Atticusnak üdvét!

Elsőben Atticát üdvözlöm, ki, gondolom, már falun lesz. Szives üdvözletemet Piliának is. Nem tudsz-e Tigelliusról ¹⁾ valamit? kinek, mint hozzám Gallus Fabius ²⁾ írja, az az igen méltatlan panasza van ellenem, mintha én Phameát ³⁾ cserben hagytam volna, noha ügyét az Octavius-gyerekek ⁴⁾ (Cnaeusnak fiai) ellen magamra vállaltam. Megvallom, nem örö-

¹⁾ Elküldd.

²⁾ V. ö. a 621-ik lev.

³⁾ A kinek Porcia anyja volt.

⁴⁾ Mellyet ők is irtak Porciára.

⁵⁾ Érti Tigellius Hermogenes zenészt és énekest, Caesar kegyencét, ki Phamea unokája volt. *Horat. Satyr. I. 4. v. 72. I. 10. v. 80 és 90. Lásd a Tört. Mut.*

⁶⁾ Kihez e tárgyban a 636-ik levelet intézi Cicero.

⁷⁾ A Tigellius nagyapját.

⁸⁾ Némelyek ezek alatt Augustus atyjának gyermekeit akarják érteni, de hibásan, mivel Augustus atyja nem Cnaeus, hanem *Caius Octavius* volt. Valószínűbb, hogy itt annak a Cn. Octaviusnak fiai értendők, a ki 677-ben viselt consulsága után macedoniai proconsul lett.

mest ⁵⁾ tettem ezt: de akartam Phameának is szolgálni. Mert nekem, ha emlékezel, consulságkeresésemkor általad ajánlta magát, ha szükség lenne rá és én ezt annyiba vettem, mintha őt használtam volna. Eljön hozzám s mondja, hogy a birónak aznap szándéka ügyét fölvenni, mellyen Sextiusunk végett, a Pompeius törvényénél fogva ⁶⁾ ülésbe kell vala mennem. Mert tudod, az illy pöröknél a napok előre megállapítvák ⁷⁾. Én azt válaszolám: nem ismeretlen előtte, mennyivel tartozom Sextiusnak s hogyha egy más tetszése szerinti napot választ, nem tagadom meg szolgálatomat. Erre akkor haragosan elment; gondolom el is beszéltem neked. Tudnivaló, én nem bántam és egy ismeretlen ember méltatlan haragján törődni érdemesnek nem tartottam. Azután, hogy most legutóbb Rómában valék, elmondám Gallusnak, a mit hallottam, de az ifjú Balbust ⁸⁾ nem neveztem. Meggyűlt a baja Gallusnak ⁹⁾, mint írja. Azt mondotta neki, én csak azon benső öntudatból, mivel Phameát megcsaltam, vagyok gyanakodó irányában. Azért csak annyit bizok rád, hogy ez emberünktől ¹⁰⁾ fürkészsz ki, ha tudsz, valamit, rajtam semmit se aggódjál. Szép valakit jó lélekkel gyűlölhettünk s valamint nem mindennek alunnunk ¹¹⁾, úgy nem is mindennek szolgálnunk;

⁵⁾ Miután az árvák egy derék ember fiai és Caesarnak rokonai is voltak.

⁶⁾ Érti annak *ambitus* ellen hozott törvényét, mellynek folytán Sextius bünperbe fogatván, Cicero által védetett, de nem azon beszédében, melly oratioi közt fenmaradt, ezt Sextius mellett sokkal előbb egy más (*de vi* czimű) pörében tartotta.

⁷⁾ Mellyeket elhalasztani szabad nem volt.

⁸⁾ Mint kitől a dolgot hallottam.

⁹⁾ Tigelliuszal; nem tudván őt semmikép capacitálni.

¹⁰⁾ Érti *Balbus Minor*l.

¹¹⁾ Római közmondás.

noha bizony, amint látod, inkább ők szolgálnak nekem, ha hogy a megtisztelés szolgálat.

Tusculanumb. septemb. elején, 708.

F. VII. 24.

CXX.

636.

Cicero Atticusnak üdvet!

Részvétednek, hova csak tekintek, nyomait találok. Úgy közelebb Tigelliusnál is. Mert észrevehettem, hogy sokat vesződtél. Köszönöm hát a jóakaratot. Hanem pár szót a dolgról. Gondolom, Cipius mondta volt egykor azt: *nem alszom mindennek*¹⁾. Így én is, édes Gallusom, nem szoktam szolgálni mindennek. Noha miből áll ez a szolgálás? Hajdan, mikor azt hitték, hogy uralkodom, nem becsültettem senkitől annyira, mint most becsültetem Caesar minden legmeghittebb emberétől, ezen egyen kívül. És én nyereségnek tartom, nem látnom körüllem egy még honánál is dög-leletesb embert²⁾, a ki már szerintem rég a Calvus Licinius *hipponaxos* kikürtölésének esett martalékul³⁾. De halld csak, miért haragszik. Én Phamea

¹⁾ Festus és Plutarchus beszélnek valami *Cipiusról*, hogy szép neje lévén, annak kedvéért egy gazdag úr bejárós lön a házához, a mivel ő, mint ki ez ismeretségből hasznot várt, nem igen törődött, sőt az említett udvarlót maga gyakran vendégül hívatta, és hogy az nejével annál szabadabban mulathasson, asztal vége felé magát mindig, mintha sokat ivott volna, álomtól elnyomottnak tette. Egyszer egy inasa ez alkalmat felhasználni akarván, a pohárszékről egy ezüst kanecst zsebre dugott; mit midőn Cipius észrevett, e szavakkal kiáltott rá, *hohó fráter, nem minden embernek alszom én* — s ez aztán közmondássá vált. Egyébiránt megjegyzendő, hogy a Cipius nevének sok variansa van, s Plutarchusnál *καββαο*-nak iratik.

²⁾ Sardiniában t. i. honnét Tigellius származott, a levegő dög-leletesnek tartatott.

³⁾ Hipponax egy igen régi, Kr. előtt szinte 2350 évvel élt ephesusi görög iambicus költő volt, kit a *Skazon*, vagy *Choliambus* (trochauson végződő hatos iambus) feltalálójának tartottak. Mint iszonyú ocsmány képű ember általános csúfság és nevetség tárgyává vált, a min ő elkeseredvén, olly mérges iambusokat írt, hogy azokért az

ügyét felvállaltam, csupán személye iránti tekintetből. Mert velem nagyon jó lábon állott. Ő hozzám jön s azt mondja, neki a bíró épen azon napra határozta a tárgyalást, mellyen P. Sextius végett az ülésbe mennem kellett. Én azt feleltem rá: már úgy sehoggy sem tehetem, de ha más, tetszése szerint való napotválaszt, nem tagadom meg szolgálatomat. Hanem az én jó Phameám, tudván milly pompás tilinkós és derék dallos unokája van, tőlem, amint észrevettem, meglehetős boszúsán távozott. Ne itt az eladó Sárdok⁴⁾! — egyik rosszabb a másiknál. Láthatd ebből mind az én igazságomat, mind annak a pöfetegnek agyafurtságát is.

Küldd meg már *Catódat*; szeretném olvasni s hogy még nem olvastam, szégyen mindkettőnknek.

Tusculanumb. septemb. elején, 708.

általok érdekeltek közül többen magokat bájokban föl is akasztották. Calvus Licinius a kiről itt szó van, hanem jelenleg már nem élt, szintilly Hipponax modorú satyricus versben állította pelengérre egykor az elbizakodott dölyfös Tigelliust; s ez az a mit Cic. itt *hipponactum praeconiumnak* nevez.

⁴⁾ *Sardi venales*. Érti a Sardiniából credt Phameát és Tigelliust. A *Sardi venales* közmondás honnét származása sokféleképp magyaráztatik. Legvalószínűbbnek látszik az, hogy a többször meghódított rebellis népü Sardiniából számtalan rabszolga került Rómába, hanem ezek minden többi társaik között, a leggonoszabbak, leghaszonvehetnekebbek lévén, nem igen kellett senkinek; a honnét a capitoliumi játékokon történt szolgál- s baromvásároknál és árveréseknél a praecok (vagy kikiáltók), kik mint Apuleiusnál (*Metam. VIII.*) láthatni, a vevőket mindenféle furesa beszédekkel mulattatták, többi tréfáik között az illy, vevőre találni nem akaró silány jószágokat így is ajánl-gatták: *nelek ezek eladó Sárdok egyik rosszabb a másiknál.*

A. XIII. 50.

CXXI.

637

Cicero Atticusnak üdvét!

Föl lévén szólítva néhány leveledben, intéznék Caesarhoz egy tartalmasabb iratot ¹⁾, miután tehát minap Lanuvinumban Balbus előttem azt mondá, miszerint ő és Oppius megírták Caesarnak, hogy Cató elleni munkáját olvastam s igen megkedveltem: irtam e munka tárgyában levelet Caesarhoz ²⁾, Dolabellának czimezve; hanem párban megküldöttem Oppius- és Balbusnak is, megírván nekik, hogy levelemet csak úgy küldjék Dolabellához, ha azt a másolatból olvasván, jóvá is hagyják. Ők nekem azt írták vissza, soha jobb valamit nem olvastak; azért levelemet Dolabellának áltszolgáltatták.

Vestorius azt írta volt hozzám, hatalmaznám meg szolgáját ³⁾ részemről, hogy ez a brinniusféle telket bizonyos Hetereiushoz eladhassa, kit ő aztán maga majd Puteoliban rendesen birtokba vezethessen ⁴⁾. Ezt a szolgát légy hát szíves hozzám elküldeni. Gondolom, neked is irt Vestorius e végett.

Caesar érkezése felől a mit te, azt írják hozzám Oppius s Balbus is.

Csodálom, hogy Tigelliussal még sem beszéltél ⁵⁾.

¹⁾ Megjegyzendő, hogy Caesar mindent, mi Cic. tollából jött, nagyon szeretett olvasni.

²⁾ Azt mondja rá Wieland: kár hogy az meg nem maradt számkra; szívesen odadnánk érte egy pár tuczatot az ajánló levelekből.

³⁾ A ki ekkor már Rómában volt.

⁴⁾ A szolgától ráruházandó meghatalmazás mellett, melynek római törvény szerint is a megbízó és megbízott személyes jelenlétében kellett történni.

⁵⁾ A köztte s köztttem fenforgó kellemetlen tárgyban. V. ö. a 635-ik és 636-ik levv.

Szeretném már bizonyosan tudni azt is, mint vette tőlem a dolgot ⁶⁾ — noha azzal cseppet sem gondolkok.

Kérded, mint gondolkodom az élébemenésről. Jónak látod-e csak Alsiumig ⁷⁾? Már irtam is Murenának a beszállás végett; de gondolom, már ő Martiussal elment. Így hát majd Siliust vesszszük elő ⁸⁾. Amint itt ezt a sort írom, jön Eros a hirrel, hogy Murena a legnyájasbban válaszolt. Most már őt fogom használni; mert Siliusnak nincsen mátrácza. Dida meg, gondolom az egész villáját vendégeknek engedte át.

September elején, 708.

A. XIII. 51.

CXXII.

638.

Cicero Atticusnak üdvét!

Caesarhoz intézett leveletem elfeledtem akkor mindjárt számodra is párban megküldeni; de nem azért, mit gyanítasz, mintha benne olly nevetségesen alázatos volnék, hogy magamat előtted szégyelném, mert biz én nem másképp irtam, mint ahogy egy hozzám hasonlónak írnék. Én mint előtted is mondtam, arról a munkáról ¹⁾ kedvezően itélek; azért is hizelgés nélkül, de mégis úgy irtam, hogy aligha fog olvasni jobbizún valamit ²⁾.

Atticáról most tudok végre bizonyost. Mondd meg hát neki részemről, hogy teljes szivből örvendek.

⁶⁾ Azt t. i. hogy ellene úgy kikeltem.

⁷⁾ S nem tovább mennem Caesar elébe. *Alsium* város az etruriai tenger partokon feküött.

⁸⁾ Alsiumban a szállásért.

¹⁾ Érti a Caesar *Anticatojád*.

²⁾ Már ezt bizvást elhihetjük neki — mondja Wieland.

Tigelliust nekem egészen kitanúld ⁵⁾ s pedig minél előbb, mert még nem vagyok vele tisztában.

Újságot mondok: Quintus ⁴⁾ holnap jön. Hanem hozzám-e, vagy hozzád, nem tudom. Nekem azt írja, 24-kén Rómában lesz; de küldtem a ki meg-hívja ⁵⁾; noha bizony már mennem kellene Rómába, nehogy ő ⁶⁾ még előbb ott legyen.

Tusculanumb. septemb. elején, 708.

F. VII. 25.

CXXIII.

639

Cicero M. Fabius Gallusnak üdvét!

Sajnálod az eltépett levelet. Korántse búsulj. Épen meg van otthon. Előkérhetd, mikor tetszik. Azt pedig, hogy figyelmeztetsz, fölötte kedvesen veszem s kérlek, tedd azt ezután is mindig. Mert látom, attól félsz, ha őt ¹⁾ le nem kenyerez-zük *sardonni nevetéssé* ²⁾ válhatik. De héj! el ám a táblától ³⁾

---

⁵⁾ Itt az utolsó szó nincs meg a szövegben, hanem helyét szán dékos vagy történetes aposiopesis foglalja el. Wieland ezt a hézagot is oly szóval tölti be, mely által Cicerót megbélyegezhesse s melyből az jöjjön ki, mintha Cic. a töle annyira fitymált Tigelliussal mégis minden árron ki akart volna békülni - merő *respectusból*. Hanem mi azokkal tartunk (és ezek között van Schütz is), kik ezt a nézetet Cicerónak sem Tigellius iránt eddig követett modorával, sem ösmert jellemével is megegyeztetni nem tudják s kiknek nincsen kedvök, mint a jó Wielandnak, gyakran bika alatt is borjút keresni. F.

¹⁾ Nem az öreg, hanem fíja.

²⁾ Ide Tusculanumba.

³⁾ T. i. Caesar Hispaniából.

⁴⁾ Azt a Sardus Tigelliust.

⁵⁾ *γέλωτα σαρδόνιον*. *Risus sardonius*; kelletlen, fanyar, vagy mint magyarul szokás mondani: *farkasnevetés*; mely a régieknél nevét valami Sardinia-ban termett méhfűhöz hasonló növénytől vette, minthogy ennek oly természete volt, hogy a kik belőle ettek, azok száját rángatásba, vigyorgásba hozta. Midőn itt Cic. a *risus sardonius* közmondást Tigelliusra tett gúnyos célzással használja, annál talát lóbban jön ki, mert Tigellius maga is Sardus lévén, ez ama *Sardi venales* másik közmondásra is emlékeztet egyszersmind.

⁶⁾ *Manum de tabula*. Ismét egy közmondás, mely annyit tesz:

te is! Jön a mester — előbb, mintsem véltük. Félek, *Catoniumba* ⁴⁾ ne találja küldeni a *Catonianusokat*. De soha, édes Gallusom, annál jobbnak semmit nem tarthatsz, mint leveled az a czikke, mely e szavakkal kezdődik: *cetera labuntur*. Hanem hallod, ez köztünk maradjon; tartsd magadban, még szabadosodnak Apellának se mondd. Mi rajtunk kettőnkön kívül senki illy modorban nem beszél. Jó-e ez, vagy rossz, nem tudom; de elég, hogy nekünk sajátunk. Csak rajta hát s mint mondani szokás, *egy tapodtat se a tolltól* ⁵⁾; az a szónoklat mestere ⁶⁾ s én már az éjszakából is kölcsönzők ahhoz egy kicsit. Éljen szerencsén.

Tusculanumb. septemb. elején, 703.

F. VI. 11.

CXXIV.

640.

M. Cicero Trebianusnak üdvet ¹⁾!

Dolabellát eddig csak becsültem, lekötelezethozzá épen nem valék; mert nem jöttem abba a szükségbe: ő ellenben nekem adósom volt, minthogy bajaiban nem hagytam el. De most, miután előbb vagyonod, legközelebb pedig élted megmentése körül várakozásomnak a legbővebben megfelelt: ezen nagy jótéte.

haggy fel avval, a mit mivelsz, s eredetét az iskolás gyermekektől veszi, kik tanítójuk távollétében a táblára egyetmást rajzolnak s mikor a mester jön, a firkálást ott hagyva, rögtön a táblától eltakarodnak. Úgy látszik Gallus is, olyanokat irogatott Catojába, miket Caesar, ki már Hispaniából várattott, tőle igen is zokon vehetett volna,

⁴⁾ Pokolba, mely görögül *κατώπιον*-nak is hivatott. V. ö. *Gell. lib. XVI. cap. 7.*

⁵⁾ Azaz: egy perczig se tedd le a tollat kezedből, csak írd minél többet.

⁶⁾ V. ö. *de Orat. lib. I. cap. 33.*

¹⁾ Ezt a levelet is, mint az 527-ket sokan Torquatushoz írottak lenni állítják, mely állítás ellenében észrevételünket az idézett levél 1-ső jegyzetében már megtévén, erre nézve az olvasót oda utasítjuk.

által úgy lekötelezett, hogy senkinek többel nem tartozom. És ezért annyira örvendek feletted, hogy jobbszeretném, ha te is inkább szerencsét kívánnál, mintsem hálát mondanál nekem. Emezt teljességgel nem is követelem: amazt valóban teheted. Egyébiránt miután érdemed s méltóságod a tieidhez térhetést már megnyitotta előtted: bölcsességed- s nagylelkűségedhez illő felejtne, mit vesztettél s azt nézned, vissza mit kaptál. Élni fogsz a tieiddel; élni fogsz velünk. Többet nyertél méltóságban, mintsem vesztettél vagyonban, melly különben is csak úgy lehetne kedvesb, ha köztársaság léteznék. Barátunk Vestorius azt írja hozzám, hogy irántam nagy hálával viseltetel. Ezt az elösmerést tőled végtelen kedvesen veszem s szívesen megengedem, hogy ezt mind mások, mind különösen Syro ²⁾ barátunk előtt hirdethesd. Mert kívánom, hogy a mit cselekszem, benne minden okos ember örömét találja. Szeretnélek látni minél előbb.

Septemb. elején, 708.

F. XII. 17.

CXXV.

641.

Cicero tisztársának ¹⁾ Q. Cornificiusnak üdvet!

Rólam való megemlékezésed, mellyet leveled által tanusítottál, végtelen kedves előttem és annak fentartásáért — nem mintha állandóságodban kételkedném, hanem mivel az illy kérés szokás — kérlek. Syriából némi lázongásokról ²⁾ tudósittatánk, mely-

²⁾ Egy ekkoriban élt jeles görög philosophus Epicurus sectájából, ki *de Finib. II.* 35. dicsérettel említettik.

¹⁾ Az augurságban. Külömben Q. Cornificius ez időben afrikai praetor volt.

²⁾ Mellyeket ott Caecilius Bassus, volt pompeianus támasztott

lyek mivel hozzád ³⁾ közelebb vannak, mint hozzánk, inkább csak miattad érdekelnek engem, hogysen magamért. Rómában legnagyobb nyúgalom van ⁴⁾; de olyan, hogy annál valami hasznos és tisztességes fáradozást jobban szeretne az ember; mi, remélem, lesz is; látom, Caesarnak gondja van erre ⁵⁾.

Tudd hogy mióta oda vagy, némi alkalmat és szabadságot nyerve, merészebben irok; meg lehet, többek között afféléket is, miket magad helyeslenél ⁶⁾. Hanem most közelebb a *Szónoklat legjobb modoráról* ⁷⁾ irtam, melly körül, mint több ízben sejtettem, te az én véleményemtől (úgy ahogy egy tudós ⁸⁾) egy nem tudatlantól) kissé különbözl ⁹⁾. Igen óhajtanám, hogy e munkámat meggyőződésből, vagy ha úgy nem, kedvezésből, pártold. Meg fogom mondani embereidnek, hogy ha akarják, írják le s küldjék el számodra. Mert gondolom, ha magát a dolgot nem helyeslenéd is, mégis abban a magányban minden a mi tőlem kerül, jól fog esni neked.

Midőn nálam jóhiredet s méltóságodat ajánlod, a közönséges szokást követed ugyan ¹⁰⁾, de azért

---

s a ki később magát legióstúl együtt C. Cassiusnak megadta. *Dio lib. XLVII. Strabo lib. XVI.*

³⁾ Ki Afrikában vagy.

⁴⁾ Caesar maga intézvén mindent.

⁵⁾ Ezt mi azok után, a mik megelőzik, iróniának vagyunk hajlandók venni. F.

⁶⁾ Pl. philosophiai munkáit.

⁷⁾ Értsd: M. Brutushoz *Orator* cím alatt intézett munkáját.

⁸⁾ Mert Cornificius maga is írt könyvet a szónoklatról, mint Quintilianus (lib. III.) említi.

⁹⁾ Úgy is volt, a mint sejtette. Sem Cornificius, sem Brutus nem javasolták Cic. nézetét a szónoklat legjobb modorára nézve. V. ö. alább a 704-ik lev.

¹⁰⁾ Melly szerint t. i. ifjabb senatorok az öregebbekhez, főképp consularisokhoz írt leveleikből az illyes bókokat soha ki nem felejtették.

kivánom, úgy légy meggyőződve, hogy én mind arra a szeretetre, mellyet köztünk kölcsönösnek lenni tudok, igen sokat adok, mind nagy elmetehetséged, és szép tudományosságod s a legfelsőbb méltóságra¹⁾ való kilátásod felől úgy itélek, hogy elődbe senkit nem teszek, hozzád keveseket hasonlítok.

Rómában, october végén, 708.

F. XIII. 4.

CXXVI.

642.

M. T. Cicero Q. Valerius Orcának, Q. f. legatus-és praetornak¹⁾ üdvét!

A volaterraei szabad polgárokkal szoros összeköttetésben állok. Mert ők nevezetes jótétben részesülvén²⁾, azért nagy elismeréssel voltak irántam. Sem megtiszteltetéseim, sem bajaim alkalmával soha el nem hagytak. De ha velek legkisebb viszonyom nem volna is, mégis, mivel téged olly igen szeretlek s magamat is tőled nagyra becsültetni érzem: nemcsak emlékeztetnélek, de serkenténélek is, védj sajátaikat; kivált midőn nekik majdnem kiváltságos joguk is van arra, hogy birtokukat megtartsák. Mert egy az, hogy ők a Sylla-világ sanyargatásától már a halhatatlan istenek jóvoltából is megmenekültek³⁾ — más meg, mert általam is consulságomban a római nép legnagyobb részvételével védettek. Ugyanis

¹⁾ Vagyis consulságra.

²⁾ Ki 696-ben praetor, azután Caesarnak legatusa volt, most pedig Caesartól *propraetori* czímmel azon bizottmány elnökévé tétetett, mellynek kellett a veteranusoknak szánt földeket köztők kiosztani.

³⁾ Midőn t. i. Cic. consul korában nem hagyta a néptribúnok földosztási törvényjavaslatát a volaterraei határra kiterjesztetni.

⁴⁾ Már Sylla is föl akarta a volaterraeiek földeit osztatni, ha nem velek két hónapi ostrom után sem boldogulhatván, őket úgy azokban, mint polgári jogaikban végre is meghagyni kénytelen volt.

midőn a néptribunok ⁴⁾ ezek földeire nézve a legméltatlanabb törvényjavaslatot terjesztették elő, könnyű volt a római tanácsot és népet rábírnom, hogy olly polgárokat, kiket a sors is megkimélt, menten hagyjanak. Ez eljárásomat C. Caesar, első consulsága alatt, *Agraria* törvényében ⁵⁾ jóváhagyta s a volaterraei határt és várost minden megrövidítettés alól örökösen fölmentette; úgy hogy nekem kétségem sincs, miszerint ő, ki új szövethatárokat keres, régibb jótéteményeit meghagyni ne akarja. Azért eszélyeséged hozza magával, vagy követned e részben annak példáját, a kinek pártját s parancsát olly becsülettel követted, vagy legalább egész ügyet maga épségében az ő számára hagynod fen. Az iránt pedig kételkedned sem szabad, vallyon egy illy jelentékeny, illy erős, illy díszes municipiumot magad iránt bármi nagy jótét által is lekötelezni kívánj-e. Azomban mit eddig mondék, csak felszólítás és javaslat hozzád részemről. A többimár kérés tárgya, mi is abban áll: hogy ne véd, mintha csak saját érdekemben adnám a tanácsot, hanem hogy egyszersmind tőled ollyat kívánok és kérek, mire magamnak is szükségem van. Rám nézve is hát igen kedves dolgot cselekszel, ha a volaterraebelieket mindenökben épen és sértetlenül meghagyod. Azért nekik házaikat, telkeiket, vagyonukat, jóllétöket, mellyek a halhatatlan istenek s köztársaságunk legjelesb polgárai által, a tanács és római nép különös részvételével megtartattak, olthalmadba, igazságszeretetedbe és jóságodba ajánlom. Ha nekem egykori tehetségeimhez képest a

⁴⁾ Különösen Rullus, ki ellen Cic. *de Lege Agraria* című beszédét tartotta.

⁵⁾ Melly a campaniai s stellasi földekre nézve hozatott.

mostani helyzetmódot nyújtana arra, hogy a volaterraebelieket úgy gyámolithassam, mint az enyimeket védeni szoktam volt: semmi szolgálatot, sőt semmi küzdelmet, mellyel nekik használhatnék, el nem mulasztanék. De miután bizton hiszem, hogy előttem most sem érek semmivel is kevesebbet, mintsem értem valaha bárkinél: szoros viszonyunknál és egymásnak megfelelő kölcsönös jó érzelmünknel fogva kérlek, úgy érdemesítsd a volaterraebeliek iránt magadat, hogy azt higgyék, mintegy isteni végzésből lőn ez úgy élére az állitva, kinél nekem, állandó pártfogójoknak legtöbb befolyásom lehet.

Rómában, octoberben, 708.

F. XIII. 5.

CXXVII.

643.

M. T. Cicero Q. Valerius Orcának, Q. f. legatus- és propraetornak üdvét!

Nem veszem kellemetlenül, ha a viszonyt, mellyben veled állok, minél többen ösmerik is; hanem azért (mint magad legjobban tudhatd) nem gátollak abban, hogy az ügyet, mellyet magadra vállaltál, becsületességed s pontosságod szerint, Caesarnak, a ki rád olly nagy s nehéz dolgot bízott, tetszése szerint intézhesd. S habár tőlem sokan sokat kívánnak is, irántam való készséged felől kétségek sem lévén, tenni mégsem fogom, hogy csupa kedvkeresésből kötelességedben zavarjalak. C. Curtiussal, serdülő korunktól fogva a legnagyobb barátságban élek. A honnét mind a Sylla idejebeli méltatlan szenvedésben résztvettem, mind mikor azoknak, kik hasonló sérelmet éreztek, minden vagyonaik elvesztése után, legalább a honba térés mintegy köz akarattal meg lőn engedve, épségben maradhatását elősegítettem.

Az ő birtoka a volaterraei határban fekszik; mint-hogy a mie, úgy szólván a hajótörésből maradt, oda fektette be. Most pedig Caesar őt a tanácsba is föl-vette, melly rendben, hogyha e birtokát elvesztné, alig tarthatná fenn magát. És az reá nézve legsú-lyosabb lenne, hogy ha rangban fölebb menvén, vagyonában alább szállna; de nem is lenne igazság, hogy azon határból, melly Caesar rendeletéből osz-tatik fel, kimozdittassék az, ki Caesar jóvoltából sena-tor. Azomban a dolog jogszerű voltáról sokat írni nem akarok, nehogy nálad inkább magának az ügy-nek, mintsem személyes kedvességemnek láttassam köszönni befolyásomat. Annál fogva igen szépen kérlek, hogy C. Curtius ügyét az enyimnek tekintsd és ha a mit érttem tennél, Curtius végett megteszed, úgy képzeld, mintha mit ő általad nyert, azt én nyertem volna tőled. Erre újból hathatósan kérlek.

Rómában, octoberben, 708.

F. XIII. 8.

CXXVIII.

644.

M. T. Cicero M. Rutiliusnak ¹⁾ sok üdvét!

Miután magam vagyok tudója, mennyire becsül-lek s részedről is jó szívet tapasztaltam irántam: nem félek affélét kérni tőled, mit kérni kötelességem. Mennyire becsülöm P. Sextiust ²⁾, én magam tudom legjobban: mennyire tartozom becsülni őt, veled együtt minden ember tudja. Értvén ő másoktól, melly szives vagy irányomban, azt kívánta tőlem, irnék hozzád minél hathatósbban C. Albinus ³⁾ senator

¹⁾ Szinte egyik földosztó biztos Gallia Cisalpinában.

²⁾ Ki 696-ban mint néptribun Cic. visszahívásánál magát olly buzgónak mutatta, mint ezt az akkori levelekből láthatni.

³⁾ Neve mutatja, hogy a *Postumia* családból való volt, külömben személye ismeretlen.

ügyében, mint kinek leányától született L. Sextius ⁴⁾, egy fölötte derék ifju, P. Sextius fija. Ezt itt azért említem meg, hogy tudd, miszerint nemcsak nekem illő fáradnom P. Sextius, hanem Sextiusnak is Albinus mellett. A tárgy pedig imez: C. Albinus M. Laberius ⁵⁾ bizonyos mezei birtokokat vett át becsúár szerint ⁶⁾, melly mezei birtokokat Laberius Caesartól vásárolt ⁷⁾ a plotiusféle javakból. Ha azt mondom, hogy ezeket kiosztani országos szempontból nem üdvös: úgy látszik, oktatni s nem kérni akarlak. De pedig miután Caesar a syllaféle eladásokat s kijelöléseket érvényeseknek akarja tartatni, hogy így az övéi annál biztosbagnak nézessenek: ha azok a mezei birtokok kiosztatnak, mellyeket Caesar maga adott el, mi biztosság lehet úgy majd az ő eladásaiban? Egyébiránt mennyi fekszik ebben, saját belátásod szerint íteld meg. Én csak arra kérlek s pedig úgy, hogy nagyobb buzgalommal, méltányosb okból és jobb lélekkel semmit kérni sem tudnék, miszerint Albinust kiméld meg és a laberiusféle birtokokat ne bánts. Nagy örömben, sőt némi dicsőségben is fognál részesíteni engem, ha P. Sextius egy vele szoros összeköttetésben levő embernek ⁸⁾ általam kedvét tölthetné, miután én neki legtöbbször tartozom. A mit hogy eszközölj, újból hathatósan megkérlek. Velem ennél

---

⁴⁾ V. ö. *Orat. pro Sextio cap. 3.* Hanem ott P. Sextiusnak ez a fija is *Publius* s nem *Lucius* néven említettik.

⁵⁾ Egy római lovagtól.

⁶⁾ Caesar előttünk már ismert edictuma szerint, vagyis a birtoknak polgárháború előtti árarában.

⁷⁾ Ki t. i. Plotiusnak mint pompeianusnak lefoglalt vagyonát árverésen eladatta.

⁸⁾ T. i. Albinusnak, ki, mint föntebb láttuk, Sextiusnak apósa volt.

nagyobb jót nem tehetsz. Tapasztalni fogod, milly lekötelező lesz az rám nézve. .

Rómában, octoberb. 708.

F. XIII. 7.

CXXIX.

645.

M. T. Cicero Cluviusnak ¹⁾ sok üdvét!

Midőn Galliába mentedkor, barátságunk- s irántam való különös figyelmednél fogva, házamhoz jöttél, szóltam veled az atellai municipium ²⁾ azon jövedelmező földéről, a melyet Galliában bir s kimutattam neked, melly igen aggódom e municipium miatt. Most meg, mióta elmentél, látván, hogy egyik legdiszesb s velem szoros összeköttetésben álló municipium fő érdekéről s rám nézve egy fontos kötelességről van a szó: irántam való különös hajlandóságodnál fogva illőnek találtam hathatósan írni hozzád; noha nem ösmeretlen előttem sem a viszonyok mivolta, sem hatalmad mibenléte s hogy rád Caesar végrehajtást és nem biráskodást bizott ³⁾, igenis jól tudom. Azért tőled csakis annyit kérek, mennyit hiszem hogy megtehetsz és kedvemért szívesen is megtéssz. Elsőben is arra kérlek, vedd fontolóra, a mint van, hogy a municipiumnak minden vagyona e jövedelemből áll s hogy újabb időkben a város igen nagy terhektől nyomtatott s tetemes csapásokat szenvedett. Habár ez sokakkal közösnek lenni látszik is: mégis, hidd el nekem, hogy ezen a municipiumon különös csapások történtek, miket azért nem hozok fel, nehogy midőn a hozzám tartozók miatt panasz-

¹⁾ Ez is földosztó biztos volt.

²⁾ Campaniában, Capua s Nápoly közt.

³⁾ Hogy a felett ítélj, lehet-e a földkiosztás körül és melly esetekben kivételt engedned.

kodom, egyéneket, kiket nem akarnék ⁴⁾), sérteni láttassam. Ha hát nagy reményt nem táplálnék az iránt, hogy C. Caesarnál a város ügyét igazolhatjuk: nem látnám az okát, miért követeljek tőled ez úttal valamit. De mert bizom és elhitettem magammal, miszerint ő e szabad községnek mind érdemes voltát, mind igazságát és hozzá ragaszkodását is tekintetbe veendi: merem követelni tőled, hogy e kérdést maga épségében az ő számára hagynád fenn. Ámbár erre úgy is felkértelek volna, ha meg nem hallám vala is, hogy illyest már tettél. Azomban a célrajutáshoz nagyobb reményt kaptam, mióta beszélték előttem, hogy ugyanezt tőled a regiumiak ⁵⁾ is megnyerték. Noha ezek veled némi viszonyban állnak is: azért irántam való vonzalmad remélteti velem, hogy mit saját embereidnek megadtál, azt meg fogod adni az enyimeknek is; főleg midőn csupán ő érettek kérlek, jöllehet sok embereim vannak, kik hasonló helyzetben szenvednek. Hogy ezt nem ok nélkül teszem s nem valami hiú nagyoskodástól izgatva követelem tőled, gondolom magad is átlátod: de akarom, saját állításom után hidd nekem, hogy e municipiumnak legtöbbel tartozom; hogy nem volt sem hivataloskodásaim, sem szenvedéseim alatt olly időszak, mellyben e városnak irántam különös buzgalma ne tűnt volna ki. Azért szoros összeköttetésünk-s hozzám folyvást tanúsított nagy szíveségednél fogva ismételve hathatósan kérlek s kényszerítelek, hogy miután e szabadvárosnak, melly velem szorosabb viszony, kötelesség és szíveség által ollyan nagy kapcsolat-

---

⁴⁾ Érti a caesarianusokat.

⁵⁾ *Regium Lepidi*, római gyarmat volt, — Gallia Cispadanában ma *Reggio*.

ban áll, üdvét látod kérdésben forogni: tedd meg azt kedvemért. Minek eredménye az lesz, hogyha Caesartól, a mit remélünk, megnyerjük, azt fogjuk képzelni, a te jóvoltodból értük el; s még ha nem is, akkor is annyiba vesszük azt, miután részedről iparkodtál azon, hogy elérhessük. Ezzel mind nekem felette kedves dolgot teszesz, mind magadnak és a tieidnek igen derék férjfiakat, nagyon becsületes és egyszersmind háladatos s barátságodra legméltóbb egyéneket e nagy jótétteddel állandóan le fogsz kötelezni.

Rómában, octoberb. 708.

F. XII. 18.

CXXX.

646.

Cicero tisztársának Cornificiusnak üdvét!

A mi közelebb vett leveledben utolsó volt, arra felelek először. Mert úgy vettem észre, ti nagy szónokok is teszitek ezt olykor. Leveleimnek érzed hiányát. No pedig én valamikor a tieid által tudtomra adatott, hogy megy valaki, soha el nem múlasztottam irni. A mit leveledből érthetőnek látok, hogy semmit vaktában nem téssz, sem, mielőtt tudnád, hogy nem tudom én miféle Caecilius Bassus ¹⁾, mi véget ér, semmi bizonyost határozni nem akarsz, azt, bizva okosságodban, felőled föltettem s hogy róla meg is győződjem, becses soraid eszközlék. S nagyon kérek, hogy engem azokban minél gyakrabban részeltesz, hadd tudhassam, valamint azt, mint vagy, úgy hogy mi történik és mi a szándékod. Bármilly rossz kedvvel vettem is, hogy tőlem elváltál: mégis akkor megvigasztalódtam, gondolván, hogy legnagyobb

¹⁾ V. ö. a 641-ik lev. 2-ik jegyz.

nyugalomba mégyesz s a közelgő nagy bajok elől távozol. Mindenik ellenkezőleg ütött ki. Mert ott háboru támadott: itt béke állott be; csakhogy olyan béke, mellynél, ha itt volnál, sokban nem lenél örömet, a mikben még maga Caesar sem találja kedvét. Ugyanis a polgárháborúknak mindig az a végök, hogy nem csupán az történik mit a győző akar, hanem kell hallgatni azokra is, kiknek segélyével a győzelem szerezzve lön. Én részemről már úgy elfásúltam, hogy a Caesar játékein²⁾ legnagyobb egykedvűséggel tudom nézni T. Plancust³⁾ s hallgatni a Laberius s Publius verseit⁴⁾. Hidd semmi nem hiányzik nálam úgy, mint olly egyén, a kivel ezeken bizalmasan s tudós arcczal nevezhetnék. És az te léssz, mihelyt meg fogsz jönni. A mit hogy tégy, nemcsak nekem, de neked is érdekedben fekvőnek találom.

Rómában, octoberb. 708.

---

²⁾ Miket hispaniai győzelme után Rómában adott volt.

³⁾ Az *ad Fam. lib. X. epist. 1—24.* Ciceróval levelező L. Munatius Plancus Bursa testvérét, a ki Cicerónak halálos ellensége volt. V. ö. a 182-ik lev. 2-ik jegyz.

⁴⁾ Az utóbbi alatt P. Syrus mimus-költő értendő, kinek *Sententiá*-it ösmerjük. Laberius is mimus-költő volt. (Lásd felőle a *Tört. Mut.*) Mindketten a magok idejében gazdag komikai szeszélyök, ép, józan gondolataik s találós élezeik által közkedvességre tettek szert s legjelesb comicusoknak tartattak, hanem darabjaik Cicerónak mint nagy műértőnek a stylus pongyolasága, szép izlés hiánya miatt nem tetszettek. Sőt aligha Laberius ezen fölül még kissé gyomrában is nem volt Cicerónak azért, hogy az néha csipős élczeitől őt sem kímélte. Ez élczekekből találunk is egy párt Macrobiusnál (*Saturn. lib. II. cap. 3. és 6.*) Ezek szerint egykor Laberius Cicerótól a tömött színházban egy kis helyet kérvén, midőn rá Cic. mintegy lenézve a komédiássá vált lovagot, azzal felelt volna: *adnék, ha magam is szorosan nem ülnék*, Laberius erre azt viszonzá: *csudálom, hogy szorosan ülsz, hiszen te két széken szoktál ülni*, értvén alatta Cic. azon általában megrott gyengeségét, miszerint egyszerre Pompeiussal is és Caesarral is kaczerkodott. Más ízben meg Laberius a rá megharagutt Clodius

F. V. 11.

CXXXI.

647.

M. T. Cicero P. Vatinius imperatornak üdvét!

Hogy szolgálataim ¹⁾ kedvesek előtted, nem csodálom, mert téged mindenek között leghálásbnak ismertelek s ezt benned dicsérni soha meg nem szüntem. Te nekem háládat nemcsak kimutattad, hanem halmozva is lefizetted ²⁾. Azért nálam ezentúl is minden ügyeidben hasonló buzgalmat s ugyanolly érzelmet fogsz tapasztalni irántad. Miután hát nekem hitvesedet Pompeiát, ezt a derék nőt ajánlod, amint leveledet olvastam, azonnal szóltam Suránkkal ³⁾, mondaná meg szavaimmal neki, hogy bármire szüksége lesz, adassa tudtomra, én mindent, mit kíván, legnagyobb készséggel s gonddal teljesíteni fogok s a szerint cselekszem; sőt ha szükségesnek találtatik, magam is meglátogatom. Szeretném, ha minde mellett magad is megírnád neki, hogy bármit is sem olly nagynak, sem olly csekélynek ne nézzen, hogy az nekem vagy nehéznek, vagy hozzám nem illőnek tetszhessék. Mindazt, mit dolgaiddban tehetek, nem terhemre, hanem becsületemre válónak fogom tekinteni. — Dionysius ⁴⁾ iránt, ha szeretsz, végezz. Akármilyen biztosítást adsz neki, meg fogom tartani. De ha nyakaskodnék, mint eddig, vezettesd őt a foglyok

fenyegetéseire azt felelte: *mit tehetnél velem többet, mint hogy Rómából Dyrrhachiumba és onnét vissza sétáltass; ezélozva Cic. rövid száműzetésére.*

¹⁾ Miféle szolgálatok lehettek, nem tudni, miután Vatinius azon levele, melyre itt e válasz vonatkozik, elveszett.

²⁾ Kétséggkívül azon körülményről emlékezik itt Cic. mikor Vatiniust 699-ben Caesar és Pompeius kértére törvény előtt sikerrel védette.

³⁾ Vatinius megbízott szabadosával.

⁴⁾ V. ö. a 619-ik lev.

közt triumphusod alkalmával. A dalmatákat az istenek verjék meg, miért csinálnak neked annyi bajt De mint irod, maholnap már hurokra kerülnek és fényt fognak adni hadi tetteidnek; mert ők mindig harczias népnek tartattak. Éljen szerencsésen.

Rómában octoberben, vagy novemberben, 708.

F. VII. 29.

CXXXII.

648.

Curius M. Cicerónak patronusának üdvét!

Úgy van ¹⁾; mert *használatúl* a tied vagyok, ha *sajátkép* Atticusunké is ²⁾. Téged a szolgálat illet, őt a szolga ³⁾, kit ha vén kimustráltakkal ⁴⁾ vinne is vásárra, nem sokat érne el vele. De bezzeg nekem mennyit ér mondhatni magamról, hogy létemet, vagyonomat, világelőtti becsületedet mind neked köszönöm ⁵⁾? Azért hát édes Ciceróm, maradj állandóul az én gyámolítóm s ajánlj engem Sulpicius utódánál a jobb oldalamról, hogy parancsaidnak annál inkább lehessen hódolnom és mind téged kikeletre láthassalak, mind holmimat összeszedvén bizton tova szállithassam. Hanem nagyságos barátom ⁶⁾ Atticusnak e

¹⁾ A mint szólítottalak, hogy *patronusom* vagy.

²⁾ Azaz: ő tulajdonosom, de a kit te használasz. Szép röviden kifejezi ezt az eszmét, melyet itt Curius penget *Lucret. lib. III. v. 984. Vitaeque mancipio nulli datur, omnibus usu.* De ki, egy trivialis magyar közmondás is: *fiya diszna: apja szalonndája.*

³⁾ Úgy látszik Curius később jutott Cicerónak, mintsem Atticusnak (s akkor is csak emez által) ismeretségébe s majd barátságába.

⁴⁾ Kiket a vásáron tömegesen szoktak árúba bocsátani, vagy egyes kiszemeltékhez ráadásul adni.

⁵⁾ Vagy arra céloz ezzel Curius, hogy őt Cic. valami főbenjáró pörében védette s annak alkalmával ráruházott dicsérete által, jó hírnevét s szerencséjét megalapította, vagy azt, hogy consulságában, a többi tőkepénzesek között őt is a Catilina-párt célbavett rablásaitól megmentette.

⁶⁾ *Amice magne.*

levelemet ne mutasd; hagyd őt családhozni s hinni, hogy én derék férfi vagyok, ki nem szoktam egy dézsából két falat meszelni ⁷⁾. Nohát drága patronusom, légy jó egészségben s köszöntsd nevemben Ti-rómat ⁸⁾.

Patraeban, octob. 29-kén, 708.

F. V. 10^b.

CXXXIII.

649.

P. Vatinius Cicerójának ¹⁾ üdvet!

. . . . .
A számomra megrendelt supplicatiók után Dalmatiába indultam. Hat várost erős ostrommal bevettem. Ulciniumot, melly legnagyobb volt, négyszer is bevettem. Mert négy tornyot, négy bástyát vettem be s az egész várukat; de a honnét hó, fagy és zápor kiűztek s boszúságomra, édes Ciceróm, az elfoglalt várost s mármajd bevégzett háborút odahagyni kénytelenítetttem ²⁾. Azért, kérlek, ha szükség lesz, tégy

---

⁷⁾ *Duo parietes de eadem fidelia dealbare.* Római közmondás, mi is itt annyit tesz, hogy ne gondolja Atticus, mintha én oly ember volnék, ki egymástok rovására ide is oda is csapnám a levelet, vagy egy szóval *kétkulacsos* volnék.

⁸⁾ Kivel mikor Patraeban betegeskedett, akkor kötött ismeretséget Curius, és ki, a mint látszik, már ekkor onnét Rómába elutazott volt. V. ö. a 288-ik lev.

¹⁾ E levél közönségesen a 655-ikhez szokott toldatni, mintha oda Vatinius ezt a levél elküldése előtt postscriptumként írta volna, értesülvén időközben a számára megrendelt supplicatio felől. De hihetőbb, hogy ez töredéke egy más korábban írt levélnek, mellyből a többi elveszett. Bizony nem nagy kár lett volna emennek is elveszni, mert ez ugyan az imperator úr irói talentomának nem igen válik dicséretére.

²⁾ Már itt Vatinius imperator hadi taktikájával is szégyent vall. A helyett hogy az elfoglalt városokat téli szállásul használná, a már végén járt háborút ott hagyja s kiviszi hadait gázolni hóban és fagyban.

jó szót érttem Caesarnál ³⁾ és engem minden oldalról ne sajnálj védeni; meg lévén győződve arról, hogy senkid nincs, a ki téged jobban szeressen nálamnál.

Naronából ⁴⁾, decemb. 5-kén, 708.

F. IX. 12.

CXXXIV.

650.

Cicero Dolabellának!

Örülök a mi Baiaenknak, ha ugyan, mint irod, egyszerre olly jótékonyvá leve ¹⁾. De talán csak téged szeret és neked hizeleg s addig mig te ott vagy, megfedekezik magáról. Külömben ha úgy van sem csodálom, hogy maga az ég és föld is, ha rád nézve hasznos, felhagy erejével ²⁾. Deiotarus melletti oratócskám, a mellyet kívántál, megvolt nálam ³⁾, a nélkül, hogy tudtam volna. Küldöm hát számodra; de úgy nézd azt kérlek, mint olly csekély s szegény művet, melly leírásra sem méltó. Mert hát egykori gazdámnak és jóbarátomnak ⁴⁾ én is csak olly silány a vastag szálu szövettel ⁵⁾ akartam szolgálni, millye-

³⁾ Ki mint tudjuk hadjáratainál nem ijedt meg az esőtől és ezt bizonyosan vezéreitől is megvárta.

⁴⁾ Város Dalmatiában; ma *Narenta*.

¹⁾ Abból a mi erre következik, az jön ki, hogy Baiaeban a levegő hires fürdői s szép vidéke mellett is, nem igen tartatott egészségesnek, annyiban, hogy az ott mulatókat elpuhította, hivaikodásra szoktatta s bujaságra ingerelte. F.

²⁾ A tréfás hang, mellyen Cic. e hízolgő szókat Dolabellához e szeretetreméltó latorhoz (*aimable roué*) intézi, arra látszik mutatni, hogy Cic. azt a miért Dolabella Baiaet úgy dicsérte, aligha hitte el neki.

³⁾ Itt a villában.

⁴⁾ T. i. Deiotarus királynak.

⁵⁾ *Levidense, crasso filo*. A többféle varians közt ezt találtuk legjobbnak, *Isidor. Orig. XIX. 22. után*, hol is ez mondatik: *levidensis vestis, quod raro filo fit, leviterque densata. Pavitensis contraria levidensi dicta, quod graviter pressa atque densata sit.*

nek az ő ajándékai szoktak lenni ⁶⁾. Óhajtom, böles és szilárd érzelmet mutass, hogy önmérsékleted s komolyságod mások durvaságán ⁷⁾ szégyent tegyen. Puteolanumban, decemberben, 708.

A. XIII. 52.

CXXXV.

651.

Cicero Atticusnak tündet! ¹⁾

No ez ám a terhes vendég! De azért nem bánom. Mert igen jó kedvében volt. Mikor Saturnali másodikán estennen Philippushoz ²⁾ betért, a villa katonákkal úgy megtelt, hogy még az étteremben is, hol Caesarnak vacsorálni kellett, alig volt üres hely — kétezerig való ember lévén együtt ³⁾. Megvallom szepegtem a másnapról: de Barba Cassius ⁴⁾ kisegített, mert öröket adott. A katonaság a mezőn ütött táborn; villa tőlök védve volt. Ő maga Saturnalia 3-kán ⁵⁾ délutáni egy óráig maradt Philippusnál, de senkit be nem bocsátott. Hihető, Balbussal számolt ⁶⁾. Azután a parton egyet sétált ⁷⁾. Két órakor fürdőbe ment.

¹⁾ Deiotarust másutt is nem igen bőkezűnek állítja.

²⁾ Caesar többi kegyenceit érti.

³⁾ E levelet Atticushoz mindjárt azután írta Cic. mikor puteolanumi villájában, a Hispaniából jött Caesart kíséretével együtt vendégül fogadta; Saturnalia 2-ik, vagyis decemb. 20-ik napján.

⁴⁾ Szó van L. Marcius Philippusról, ki 697-ben consulságot viselt, Caesarnak, mivel nővére Julia leányát Atiát tartotta nőül, sógora, Octaviusnak mostoha apja volt, és kinek villája Puteolanumban a Ciceróéna közsomszédságában fekütt. V. ö. a 691-ik lev.

⁵⁾ Ebből láthatni, mily nagy kiterjedések voltak a római nagyok villái. Némelyek egész kis városnak tetszettek.

⁶⁾ Kit Cic. *Philipp XIII.* 2. Caesar bátrahagyott barátá egyikének nevez.

⁷⁾ Azaz: másnap 21-kén.

⁸⁾ Ki hadi pénztárnoka volt.

⁹⁾ Meét Cic. s Philippus villái a puteolanumi tengeröböl mellett fekütek.

Majd kihallgatta a Mamurráról valót ⁸⁾ — arcza sem változott. Magát megkenette; asztalhoz ült ⁹⁾ és mivel hányáshoz készült ¹⁰⁾, bátran evett-ivott s mondhatom, gazdagon és diszesen, nemcsak, hanem

. . . . . még igen elsül!
Jó ízű társalgás mellett s kedvére, ha kérdeed ¹¹⁾.

Továbbá a kíséretéhez tartozók három asztalnál voltak ellátva, ugyancsak bőven. A kevésbbé finnyás szabadosoknak s szolgálknak sem hiányzott semmi: a kényesbek úriasan láttattak el. Szóval, emberül megtettük a magunkét. De a vendég nem olyan volt, kihez így szoktunk szólani: *kérlek, visszajövet is csak hozzám*. Elég ebből egyszer. Semmi komoly beszéd: hanem tudományos sok folyt. Egy szó mint száz: jó kedve volt s örömet mulatott. Azt mondá, hogy egy napot Puteoliban, egyet Baiae-ban akar tölteni. Im ebből áll az a vendéglátás, vagy terhes beszállásolás ¹²⁾, melyet reám nézve nem kellemetlennek mondék. Még egy kevés ideig itt leszek, azután Tusculanumba megyek. Mikor Dolabella villája előtt elvonult, az

⁸⁾ Mit kell alatta érteni: Mamurrának a *Lex Sumpuaria* daczára folytatott nagy költekezéseit-e, vagy a reá Catullus által írt s Caesart is rágalmazó gúnyverset — nem lehet elhatározni. V. ö. a 298-ik lev. 17-ik jegyz.

⁹⁾ Nem magában, hanem Ciceróval, kinek ekkor Philippus és Balbus s talán Cassius is vendégei voltak.

¹⁰⁾ Föltevéen magában, hogy evés után hánytatót vesz be, mindent bátran összeevett. Az illy hányás a rómaiaknál diaetetikai szabály volt; mellyről azomban *Celsus lib. I. cap. 3.* azt mondja: *reiectum esse ab Asclepiade vomitum video, nec reprehendo, si eorum offensum est consuetudinem, qui quotidie eiiciendo vorandi facultatem moluntur.*

¹¹⁾ Lucilius költőtől való vers, melyet *de Finib. II. 8.* is felhoz Cic.

¹²⁾ Vagy mint közönségesen mondatik *beködrtélyezés.*

egész fegyveres csapat jobbra-balra lovára ült ¹³⁾ — másutt sehol. Ezt Niciástól ¹⁴⁾ hallottam.

Puteolanumban, decemb. 21-kén, 708.

A. XIII. 42.

CXXXVI.

652.

Cicero Atticusnak üdvét!

Eljőve hozzám a fiu ¹⁾: de nagy szomorúan. *Hát te, mondtam, min busúlsz úgy? S még kérde? viszonzá, mikor olly út áll előttem s pedig háborúba, melly nemcsak veszélyes, de gyalázatos is ²⁾. Mi kényszerít hát? kérdezém. Adósságom, úgymond, és meg útiköltségem sincs. Most a te szónoklatodból kölcsönzék valamit: hallgattam. Ő pedig folytatá: de leginkább búsít a nagybátyám ³⁾. Mivel? kérdém. Azzal, mert reám haragszik. Minek tőröd; mert inkább így akarom mandani, mintsem, miért adsz rá okot? De nem is fogom én tünni, mert megszüntetem az okát. Igen helyesen cselekszed, mondtam. De ha nem valami főbenjáró, szeretném tudni, miféle ok ez. Hát, mivel haboztam, hogy kit vegyek nőül: sem anyámnak, sem ő neki nem tettem eleget. Most már mindenre kész leszek. Azt teszem, mit ők akarnak. Szerencsét kívánok hozzá, mondtam s dicsérlek érte. De hát mikor? Az idővel cseppet sem gondolok,*

¹³⁾ Úgy vonúlt el — talán még kivont karddal is tisztelegve a Dolabella villája előtt, mint ezt ma is a katonák főbb tisztjeik irányában tenni szokták.

¹⁴⁾ Érti Curtius Nicias görög grammaticust, Dolabellának házi barátját. Lásd : a *Tört. Mut.*

¹⁾ Érti Quintus fíját, kiről hihető Atticus irta Cicerónak, hogy szándékozik hozzá kimenni.

²⁾ Mert Quintusnak Caesarral a parthus háborúra kellett mennie s azt ő a téli időben veszélyesnek és magára nézve még gyalázatosnak is tartotta azért, hogy hitelezői a kiknek adós volt, azt gondolhatták, előlök akar megszökni.

³⁾ T. i. Atticus.

*miután a dologban megnyugszom. Részemről jónak lát-
nám, ha előbb, mintsem elmennél. Így atyádnak is ked-
vét töltenéd. Ugy fogok, mond, tenni, mint te jónak vé-
led. Így végződött e párbeszéd.*

Hanem héj, tudod-e, hogy január 3-ka az én na-
pom ⁴⁾? Azért hát megjelenj.

Már megírom a levelet, mikor ime könyörög
Lepidus ⁵⁾, hogy menjek be. Gondolom, hogy az
auguroknak nincs a templomszenteléshez senkijek ⁶⁾.
Ám hát menjünk a *szezséggtörésre* ⁷⁾! És így látni
foglak.

Tusculanumban, decemb. végén, 708.

---

⁴⁾ Születésnapja.

⁵⁾ Caesar dictatornak lovagnagya.

⁶⁾ Ki a Caesar által Victoria istennő számára építendő tem-
plom (*Sveton. Jul. Caes. c. 44.*) alapletételénél a ceremóniát végezze.

⁷⁾ *μιασμα δρνός*. Görög közmondás; mi szó szerint annyit
tesz: *tölgyfertőtztetés*, s talán a Jupiter dodonai szentelt tölgyese s
temploma megsértése értetik alatta s vele Cic. azt akarta mondani:
hogy Caesarnak ez az istenekkel kacérkodása valóságos szezség-
gtörés. Külömben ez a hely a többféle variáns mellett is, annyira ho-
mályos, hogy vele Wieland vesződni sem tartván méltónak, fordítá-
sából egyszerűen kihagyta. F.

TIZENKETTEDIK KÖNYV.

*Caesar V-ik consulságának s utolsó évének két első há-
vában írt levelek.*

F. VII. 30.

I.

653.

Cicero Curiusnak üdvét ¹⁾!

No bezzeg nem biztatlak, vagy kérlek ám már
többé, hogy jöjj haza. Sőt innen magam is kirepülni
s olly helyre jutni kívánok, a hol a *Pelopidáknak*
sem nevét sem tetteit ne halljam ²⁾). Hihetetlen, milly
rútúl látszom bűnni magammal, hogy én e dolgoknál
jelen vagyok. Valóban úgy tetszik, mintha te már
jó eleve láttad volna, mi fog következni, mikor innen
elillantál. Hallani is keserves ugyan ezeket: de hallani
mégis tűrhetőbb, mint látni. Legalább nem valál a
Márstéren, midőn a reggeli nyolcz órakor megnyílt
választógyűlésen Q. Maximusnak, kit űk ³⁾ consullá

---

¹⁾ Az a Curius, ki Ciceróhoz a 648-ik levelet írta, melyre ez
itt úgy látszik a válasz.

²⁾ Már egyszer a 472-ik levélben is használt verse valami régi
tragicus költőnek.

³⁾ T. i. a *caesarianusok*, ki a rendes választógyűlést mellőzve,
Caesar által rövid úton nevezették ki consullá Q. Maximust; úgy
hogy e miatt ezt sokan consulnak el nem ismerték. *Sueton. Jul. Cae.
cap. 80.*

neveztek, széket készítének, de halálának hire hozatván, a szék elvitetett; s erre amaz ⁴⁾, ki *tribusos* gyűléssel kezdette, *centuriást* tartott ⁵⁾; délutáni egy órakor *consult* nevezett ki ⁶⁾, a ki hivatalát januárhó 1-ig vigye, mi épen másnap reggel állá be. Tudd hát, hogy a Caninius *consulsága* alatt senki ebédet nem evett és hogy az ő *consulsága* alatt rossz sem történt semmi. Mert olly bámulandó éberséget fejtett ki, hogy egész *consulságában* álom a szemére nem jött ⁷⁾. Ezek neked nevetségeseknek tetszenek, mivel nem vagy itt, de ha látnád, magadat a könnyezéstől megtartóztatni nem bírnád. Hátha még a többit is megírnám! mert van számtalan efféle, mit soha ki nem állanék, ha a *philosophia* révébe nem vonúltam volna s tudományos foglalkozásimnál Atticusunkat társúl nem bírnám; a kinek midőn magadat szolgaság- és kötelezettségnél fogva sajátjának, nekem pedig csak használat- és élvezetbeli birtokomnak lenni irod ⁸⁾: én emezzel is beérem. Mivel kinek-kinek sajátja az, a mit használ és élvez. Hanem erről máskor többet.

⁴⁾ A Cic. által közönségesen csak *ille*-nek nevezett Caesar, ki a *comitiumot* tartotta.

⁵⁾ *Tribusos* *comitiumon* *tribusonkénti* szavazás által kisebb tisztviselők mint: *aedilisek* s *quaestorok*; *centuriásokon* a nagyobbak *praetorok*, *consulok* és *censorok* szoktak választatni. Caesar *tribusos* gyűlést hitt össze, hanem azt egyszerre *centuriássá* változtatta át azzal, hogy ez alkalommal maga nevezett *consult* ki.

⁶⁾ C. Caninius Rebilusban, ki egykor Caesarnak Galliában *legatusa* volt.

⁷⁾ Mert a Caninius kineveztetése folyó évre szólván, s december hó 31-kén délután egy órakor történvén, *consulsága* csak az nap éjféli 12 óráig tartott. Természetes, hogy ez idő alatt senki ebédet nem evett, és hogy az új *consul* már csak a tiszteletére megjelent szerencsekivánók miatt is, kikkel legalább egy pohár bor áldomást kiűrtni kellett, éjfél előtt le nem fekütt. Így érte dő Cicerónak ez élezeskedése, melyet Macrobius is megemlít. *Saturn. lib. II. cap. 2. 3. úgy Tacit. Hist. lib. III. cap. 37.*

Acilius ⁹⁾, ki Görögországba legiókkal küldetett, nagy jóteteményekben részesült. Mert általam főbenjáró perben jó szerencsével védetett. Hanem ő sem háládatlan ember, mert engem fölötte tisztelt. Hozzá rólad igen hathatósan irtam és a levelet ide csatoltam; mellyet hogy mikép fogadott, szeretném, ha velem közlenéd.

Rómában, január elején, 709.

F. XIII. 50.

II.

654.

M. T. Cicero Acilius ¹⁾ proconsulnak üdvét!

Írántam mutatott figyelmednél fogva ²⁾, mellyről míg Brundisiumban valánk, teljesen meggyőződhettem, igényt tartok arra, hogy hozzád bizodalmasan és némi joggal irhassak, ha ollyas adódik elő, minél különösen érdekelve vagyok. M. Curius, ki Patraeban tüzletet visz, olly meghitt lábon áll velem, hogy szorosb összeköttetés nem is létezhetik. Számos szolgálatai vannak irántam; számosak nekem is iránta és, mi legfőbb, végtelen a kölcsönös vonzalom köztünk. Mi így lévén, ha barátságomra adsz valamit ³⁾, ha

⁹⁾ Az az Acilius, a ki Sulpicius proconsulnak Achaiában utóda volt, s kihez Cicerónak e kötet elején olly sok ajánló levelét olvassuk. Lásd : a 498-507-ik levv.

¹⁾ Szörnyű a codexek variatioja e névnél mint : *Auto, Aristó, Achico, Areto, Avio, Aucto*. Egyik sem illik a tárgyhoz, mellyről a levélben szó van, hogy t. i. M. Curius patraei kereskedő személyét s vagyonát minden sérelem és háborgatás ellen óvja. Illy egyén csupán az achaiai proconsul lehetett, vagyis az az Acilius, kiről az előbbi 653-ik levélben említi Cic. Curiónak, hogy mikor neki írt, egyúttal ahhoz is küldött egy levelet, a mellyben őt hathatósan ajánlotta. E nézet a derék Schützé, s mi azt elfogadni egy pillanatig sem késztünk.

²⁾ V. ö. a 653-ik lev. hol Aciliusról azt mondja : *meque vehementer observat*.

³⁾ Cicerónak lehetett illy hangon beszélni Aciliushoz, miután őt két főbenjáró pörében sikerrel védte a törvény előtt.

azon szivességet s részvétet, a melyet Brundisiumban ⁴⁾ velem éresztettél s melylyel olly igen leköteleztél, rám nézve még becsesbbé tenni akarod; ha látod, hogy minden tiedtől szerettetem: tedd meg azt az áldozatot érttem, hogy részegről M. Curius minden baj, kár s kellemetlenség ellen, mint mondani szokás, védve-fedve legyen. Mind magam fogadom, mind a tied is kezeskedhetnek érettem arról, hogy barátságomból s irántam való szivességedből a legnagyobb haszt s legfőbb gyönyörűséget fogod élvezni.

Rómában, az előbbivel egy időben, 709.

F. V. 10^a.

III.

655.

P. Vatinius Cicerojának üdvét!

Ha jól vagy, örvendek: részemről jól vagyok. Dionysiusodról ¹⁾ eddig még semmit ki nem süthettem; s annyival kevésbbé, mert a hidig, melly Dalmatiából kiűzött, itt is dermedeztet. De azért nem nyugszom, míg őt előbb-utóbb meg nem keritem.

Hanem te is nekem mind olly nehezeket parancsolsz ám. C. Atilius ²⁾ mellett, nem tudom, mint irhattál hozzám olly engesztelő szellemben. Eredj, Servilius barátunkkal együtt ³⁾, kit, mondhatom, magam is szeretek. Hanem hát illy *clienseket*, illy ügye-

⁴⁾ Mikor ott Cic. 705 és 706-ban a keleti háborúból visszajövv. Caesart várva olly soká mulatott. Lásd: a *Chronologiai Vázlatot*.

¹⁾ Cic. megszökött szolgája. V. ö. a 619-ik lev.

²⁾ Mások szerint Catilius, kiről némelyek, de csak sejtés után azt vélik, hogy valami száműzött pompeianus volt, ki az illyriai s dalmatiai partokon csupa elkeseredésből tengeri kalózkodást űzött; és ki aligha volt olly kegyetlen, minőnek őt Vatinius írja, miután ő Cic. a maga pártfogására érdemesítette.

³⁾ Ebből az jön ki, hogy Cic. Vatiniushoz intézett kérő leveléhez közös barátjoktól Serviliustól is csatolt egyét hasonló tartalmút.

ket kell nektek elfogadnotok? Egy a világon legkegyetlenebb embert, a ki annyi nemesvérűeket, családanyákat s római polgárokat legyilkolt, megrabolt, tönkretett s tartományokat kifosztogatott? Ez a majom, egy félpénzt sem érő ember fegyvert mert fogni ellenem s én őt a háborúban elcsiptem. De mégis mit tehetnék hát, édes Ciceróm? Ugysegéljen mindenre kész vagyok, mit velem parancsolsz. Én neki részemről a fenyítést s halálos büntetést, melyet ellene mint foglyom ellen alkalmazni szándékom volt, értted elengedem és megkegyelmezek. Hanem mit tudjak majd felelni azoknak, a kik elrabolt javaik, ostrommal bevett hajóik, leölt rokonaik, gyermekeik és szülők miatt vádkereseteket követelnek? Ugysegéljen még ha Appiusnak ⁴⁾, a kinek helyébe jöttem, pofájával birnék is, akkor sem tudnám az illet elnézni. Mondd csak hát, mit tegyek? Részemről megteszek pontosan mindent, miről tudom, hogy kívánod. A védője tanítványod Q. Volusius ⁵⁾, mi talán az ellenfeleket elrezzentheti. Benne van legtöbb reményem.

Engem otthon, ha valamiben szükség lesz, védelmezz. Caesar eddig méltatlanul bánik velem. Supplicatioim s dalmatiai viselt dolgaim iránt mégsem tesz előterjesztést; mintha bizony nem a legigazságosabb triumphusra való dolgokat vittem volna már véghez Dalmatiában. Mert ha addig kell várni, míg az egész háborút bevégezem (húsz régi városa

---

⁴⁾ Miféle Appius? nem tudni; mert hogy némelyek sejtése szerint, az az Appius lett volna, kit Cic. a ciliciai proconsulságban fölvaltott, épen nem hihető.

⁵⁾ Talán az, a ki Cicerót Ciliciába kísérte, és tőle a szónoklatban oktatást vett.

van Dalmtiának s olyan melylyel szövetséget kötött, hatvannál is több) ha míg ezeket mind be nem veszem, számomra Supplicatio nem határoztatik, úgy nekem egészen más sorsom lesz, mintsem egyéb imparatoroknak.

Illyria provinciában, 709 elején.

F. XII. 19.

IV.

656.

M. T. Cicero Cornificiusnak üdvet!

Leveledet a legnagyobb örömmel olvastam s igen kellemes volt belőle értenem, hogy az enyim ¹⁾ kezedhez érkezett. Mert nem kételkedtem, hogy azt jó kedvvel fogod olvasni: csak attól tartottam, nem kézbesitendik. Hogy Syriában háború folyik és Syria provincia Caesartól rád ruháztatott, leveledből értettem meg. Kivánom, e dolog jól és szerencsésen üssön ki rád nézve. Mit én, bizva ügyességed- s eszélyességedben, hiszek is, hogy úgy lesz. Hanem mit a parthus háború sejtéséről írsz, nagy aggodalomba ejett. Mennyi sereged van, mind magam hozzávetőleg tudhattam, mind leveledből értettem. Azért óhajtanám, hogy az a nép ne mozduljon még most, míg hozzád azon legiók, mellyek hallom, hogy küldetnek, meg nem érkezendnek. Ha az ütközethez megfelelő számú hadaid nem lesznek, el ne múlászd követni M. Bibulus példáját, ki egy jól megerősített s bőven ellátott városban tartotta magát mind addig, míg csak a parthusok a provinciában voltak. Azomban e részben legjobb lesz az idő- s körülmény hez képest intézkedned. Nekem addig nem leend nyugtom miattad, míg meg nem tudom, miként vagy-

¹⁾ Érti a 646-ik lev.

Én soha egy alkalmat is, melly által hozzád irhatam, el nem eresztettem. Tedd te is ezt, kérlek s irj jelesen olly hangon a tiedhez, mellyből megtudhas-sák, hogy tied vagyok egészen.

Rómában, februarb. 709.

E. VII. 31.

V.

657.

Cicero Curiusnak üdvet!

Jól esett leveledből meggyőződöm a felől, mire folyvást törekedtem, s hogy mind én általak nagy becsben tartatom, mind te tudod, milly kedves vagy nekem. Miután e részben mind ketten czélt értünk, ezentúl szivességekben versenyzünk egymással, melyekben akár meggyőzlek, akár tőled győzetem meg, egyenlő jó kedvvel veszem. Hogy Aciliusnak nem kellett levelemet átadnod ¹⁾, rám nézve mindegy. Értem soraidból, hogy Sulpicius fáradságának nem sok haszna volt; úgy össze lévén bonyolítva dolgaid, mint írod, hogy sem fejek, sem lábok nincs ²⁾. Bárcsak már legalább lábaik volnának, hogy rajtok valahára megjöhess. Mert látod, hogy a hajdani *urbanitas* úgy kiszáradt immár, hogy Pomponiusunk méltán mondhatja azt: *csak mi tartjuk még fenn a hajdani atticismus fényét*. Ő ebben utánad, én utána következem. Csak jöjj tehát az istenért, hogy az urbanitas utolsó magva is a köztársasággal egyetemben ki ne vesszen.

Rómában, februarb. 709.

¹⁾ Azt mellyet Curius kértére írt hozzá és használat végett Curiushoz küldött vagyis a 653-ik levelet.

²⁾ Azaz: sem elejek sem végök; úgy össze vannak zavarva azt sem tudod, hol kezd vagy végezd.

Cicero Paetusnak üdvét!

Ugyan mit beszélsz? Bohóskodni képzeled magadat, midőn, mint irod, szavaim villámait utánzod? Akkor bohúskodnál, ha utólni nem bírnál; de midőn még fölül is mulsz: inkább rajtam, mint magadon kell nevetned. Azért neked semmi közöd ahhoz, a mit Trabea mond, hanem inkább enyim a felsülés²⁾. De vallyon mikép is tűnöm én fel neked leveleimben? Nem köznépi nyelven szólok-e én hozzád, habár nem mindig azon egy modorban is? Mert hát mi hasonlatossága van a levélnek akár a perbeli, akár a gyűlési beszédhez? sőt még a pörbeszédeket sem szoktuk mind egyképen intézni. A magán ügyeket, kivált kisebbszerűeket mesterségesebben tárgyaljuk; a főben, vagy becsületben járókat, tudnivaló, ékeesebben: a leveleket pedig csak mindennapi szavakból szoktuk összeférczelni.

Hanem édes Paetusom te, mint jutott eszedbe azt állítani, hogy soha más Papirius nem létezett mint *plebéius*? Hiszen voltak kisebb rendű patriciusok³⁾ is; s ezek közt L. Papirius Mugillanus, az első, Róma épültének 312-ik évében, L. Sempronius Atra-

---

¹⁾ Innét kezdve a leveleknek a 684-ig nincs datumuk, mert nem tudni, mely évből s hónapból valók. De miután tartalmukból kiséül hogy 706—709 között kellett iratniok: itt e kötet végén legjobb helyeket találjuk.

²⁾ Paetus panaszkodott Cicerónak, hogy hiában erőlködik őt a stylusban elérni, mindig belesül s ennél Trabea költőnek valami versét idézi. Mire Cic. azt viszonozza: Sőt inkább a Trabea szavai én reám illenek, mert én nem birlak e részben téged utólni.

³⁾ A római patriciusok *maiorum* vagy *minorum gentium* nevet viseltek; amazokhoz a Romulus s Tullus Hostilius által kinevezett senatorok utódai, emezekhez azokéi tartoztak, kikkel Tarquinius Priscus az eredeti senatoroknak számát 300 főre emelte.

tinussal censorságot s ugyanezzel már azelőtt consulságot viselt: hanem akkor *Papiriusoknak* hivatattak. Ő utána tizenhárman voltak *curulis* hivatalnokok ⁴⁾ L. Papirius Crassusig, a ki első szünt meg Papiriusnak hivatni. Ez R. É. után 415 év múlva L. Papirius Cursort kapván lovagnagyjául ⁵⁾, dictator, négy évvel később pedig K. Duiliussal ⁶⁾ consul lett. Őt követte *Cursor* ⁷⁾, egy nagy tiszteletben állt férfiú ⁸⁾, azután az aedilséget viselt L. Maso és majd több Masók ⁹⁾ is. Kiknek hát mint patriciusoknak képeiket hogy bird, megmondom. Ő utánok következnek a *Carbo*k s *Turdusok*, kik már plebeiusok voltak. Ezeket, nézetem szerint, mellőzhetd. Mert azon a Cn. Carbon kívül, a kit Damasippus megölt ¹⁰⁾, közhasznú polgár ¹¹⁾ egy Carbo sem volt. Cn. Carbot és trágár testvérét ösmertem. Rosszabb két ember alig lehetett. Arról az én barátomról, Rubria fíjáról szólni sem akarok ¹²⁾. Ezek a Carbók hárman voltak testvérek: Publius, Marcus és Caius Publius, Flaccus vádjára elítéltetett; Marcus Siciliából megszökött ¹³⁾; Caius L. Crassustól vád alá vetetvén, mind mondják,

⁴⁾ Pl. aedilis curulis, praetor, consul, censor vagy dictator.

⁵⁾ *Liv. hist. lib. VIII. cap. 12.*

⁶⁾ Előneve azért iratik K-val és nem C-vel, mert *Kaeso* volt, nem Caius.

⁷⁾ Az, ki föntebb mint lovagnagy említettett.

⁸⁾ Ki öt ízben u. m. 429, 433, 434, 438, 440-ik években volt consul, 430-ban pedig dictator. Felőle Livius azt mondja, hogy a vele egy korban élt Nagy Sándornak, ha e hódítónak eszébe jut Rómát megtámadni, csak maga birt volna mindenekben megfelelni.

⁹⁾ Köztök C. Papirius *Maso* 522-ben volt consul.

¹⁰⁾ V. ö. a Chronologiai Vázlatban 671.

¹¹⁾ *Civis e republica*. Honának szolgáló hazafi.

¹²⁾ Hihető, mert sem fíjáról sem anyjáról nem sok jót mondhatott volna.

¹³⁾ Talán mint praetor, quaestor vagy legatus.

kőrishogarat vett be ¹⁴⁾). E felől az a hír, hogy láz-zangó néptribun volt s hogy P. Africanust ő ölte meg ¹⁵⁾). Annál pedig, a kit Pompeiusunk Lilybaeumban kivégeztetett ¹⁶⁾), ítéletem szerint, gonoszabb egy sem volt. Atyjáról is azt beszélnek, hogy midőn M. Antoniustól vád alá fogatott, vargafesték által menekült meg ¹⁷⁾). Azt vélném hát, csak térj te a patriciusokhoz vissza. Látod, hogy a plebeiusok milly hitványak voltak.

Bizonytalan évben.

F. IX. 22.

VII.

659.

Cicero Paetusnak!

Én a szemérmet szeretem, te inkább a szabadságot a beszédben. S emez tetszett Zenónak is, ki valóban eszes egy ember volt, bár vele *Akadémiánk* nagy vitában van is. De, mint mondom, a stoicusoknak tetszik minden dolgot a maga nevének nevezni. Mert így okoskodnak: *mondva semmi sem fajtalan, semmi nem rút.* Mivel ha van a fajtalanságban valami rúttság: vagy a tárgyban van az, vagy a szóban. Úgy de a tárgyban nincs. Mert nemcsak vigjátékok-

¹⁴⁾ Ez 633-ban consul volt, s reá következett évben attól a L. Crassustól fogatott bűnperbe, ki Cic. gyermekeibeiben legderekabb szónoknak tartatott.

¹⁵⁾ Mint a 99-ik levélben Pompeiustól is hallottuk ezt felőle állíttatni. Hanem abból, mit Cic. e tárgyban *de Orat. II. 40.* mond, az jön ki, hogy Carbo e gyilkosság tervébe be volt ugyan avatva, de nem maga vitte végbe.

¹⁶⁾ Érti a három ízben is (668. 669. 671-ik években) consulságot viselt Cn. Papirius Carbot, ki mint dühös *Marianus* Sylla ellen kemény harcot folytatott, hanem végre legyőzetvén és Italiából kiűzetvén, Pompeius által Siciliában megöletett.

¹⁷⁾ Vannak, kik ezt úgy veszik, mintha vele Cic. azt akarná mondani, fölmentetett ugyan Carbo, hanem olly ítélet mellett, melly őt még csak jobban bemoeskolta vagy feketítette.

ban elmondatik a tárgy maga mint *Demiurgusban* ¹⁾, [ismered azt a dalt s emlékezel Rosciusra ²⁾] mondja egy valaki ³⁾ *úgy hagyta ott meztelenül*. Egész előadás a szavakban szerény: a tárgyat nézve szemtelen. És a tragoediákban is ⁴⁾. Mert hát mit jelent ez: *ki egy maga neje* ⁵⁾? Mit ez: *két hálótermet bitorol* ⁶⁾? úgy továbbá ez is: s a *Pheracius* hálótermébe lépni mert? mit végre ez: *engem egykor szűzet kedvem ellen erővel szeplősít Jupiter?* Mehet az szeplősít: de más szóval ⁷⁾ senki, el nem tűrné; pedig így is csak azt teszi. Látnod ebből, hogy azonegy tárgynál, ha a szavak nem rútak semmi rútnak nem tűnik fel. És így ha ez a *tárgyban* nincs: még kevésbbé lehet a szavakban. Mert ha, mi a szó alatt értetik, nem rút: a szó melly azt jelenti, rút nem lehet. Az *anus*-t más néven nevezed; miért nem inkább a magáén ⁸⁾? Ha rút: máson sem kell; hahogy pedig nem az: akkor inkább a magáén. A farkat a régiek *penis*-nek hívták. Ebből jön hasonlat által a *penicillus* ⁹⁾. Ámde ma a *penis* a fajtalan szók közé tartozik. Pedig *Piso*, a *Frugi* ¹⁰⁾, Annalisaiban azon panaszkodik, hogy az ifjak csak a *penis*-nek szolgálnak. Mit te leveledben a maga nevén nevezteél, ő azt rejtettebben *penis*-nek mondja. De ez már so-

¹⁾ Egy illy czimű comicus darabban.

²⁾ Ki azt a szinpadon énekelte.

³⁾ E valaki Nonius Marcellus szerint, Turpilius comicus volt, ki az említett darabban a *Demiurgus* szerepét adta.

⁴⁾ Négy példát hoz fel tragicus költőkből, kik buja tárgyakról tisztességes szavakkal beszélnek.

⁵⁾ Két férjfinak. Mert e szavak töredékek Attius költő verséből, melly kiegészítve így van: *quae mulier una duum virum*.

⁶⁾ Mi annyit tesz: két férjfi ágyasa.

⁷⁾ Például ha a *violat* helyett mondta volna *subagitat*.

⁸⁾ Pl. *podea* vagy *culus*.

⁹⁾ Pamacs.

¹⁰⁾ V. ö. *de Orat. II. 12. Brut. 27. Tuscul. III. 20.*

kaknál olly fajtalanná lőn, mint az a szó, mellyet te használtál. Hát mikor széltére mondjuk: *Cum nos te volumus convenire*, nem disztelenül jön-e ki ¹¹⁾? Jut eszembe, egykor a tanácsban egy csinos beszédű consularis így fejezte volt ki magát: *ezt mondjam-e derekabb koncznak* ¹²⁾, *vagy amat*? Lehetett volna-e disztelenebbül? *Nem áll*, mondod, *mert ő a t nem úgy értette*. Nohát nincs a szóban. Azt pedig már megmutattam, hogy nincs a tárgyban is. És így nincs sehol. *Fiúk után járni* nem-e tisztességesen van mondva? az apák is szokták kérni fijaikat. S im az *utánjárást* igazi nevén nevezni nem merik. Socra-test egy igen jeles lantos oktatta a lantolásban, kit közönségesen *Connus*-nak neveztek. Vallyon disztelennek tartod ezt? Ha mondjuk: *terni*, semmi gyalázatosat sem mondunk; de ha mondjuk! *bini*: már fajtalanul van. *Igen a görögöknél* ¹³⁾, fogod mondani. Nohát a szóban semmi sincs; mert hiszen én is tudok görögül s mégis mondom előtted, hogy *bini* és csak

¹¹⁾ Itt a Schützttől igen is messzéről hozott magyarázatot, mintha ez a kifejezés azért tartatott volna csúnyának, mert benne a *cum nos* szaporán kimondva úgy hangozhatnék mint *cunus*, el nem fogadhatjuk. Közelebb is megtalálni ehhez a magyarázatot, magában a *convenire* szóban, melly általvitt értelemben nemi közlekedést is jelentett. V. ö. *Plin. Hist. Nat. lib. XI. cap. 21. Aranei conveniunt* clunibus. F.

¹²⁾ *Hanc pulpa*. Itt a *pulpa* szóval úgy megakadnak a commentálók, hogy sehogy kigázolni nem birnak, meg nem foghatván egy felől, hogy saját ártatlan értelmében mi botrányoztató lehetett, másfelől hogyha mint a *penis* és *convenire* szavak fajtalan jelentéssel bírt, mint használhatta azt tanácsülésben egy consularis. Magyarúl adva nem látunk benne semmi nehézséget, mert a *koncz* szó melly a *pulpának* megfelel, nálunk kettős jelentéssel, ártatlannal s disztelenel is bír. *Derek koncznak* mondjuk a kövér lapoczkát, vesés leányt vagy menyecskét, gazdag hivatalt st. s innét méltán következtethetjük, hogy a *pulpa* szónak a rómaiaknál szinte kellett illyes értelmének lenni, ha az egy consularis szájából a tanácsban furecsán hangzott. F.

¹³⁾ Mert a görög *βινει* a *βινειν* *cüeo* szótól jön.

te veszed úgy, mintha görögül, nem latinúl mondanám. A *ruta* és *menta* mindenik helyes. Akarnám az apró mentát úgy ejteni ki mint a *rutulá*-t: nem szabad ¹⁴⁾. Szépen van *tectoriola*: de mondd ezt is *pavimenta* olly formán ki: már nem szabad ¹⁵⁾. Látod-e hát, hogy mindez csak hiábanvalóság s hogy miután rútság sem szóban, sem tárgyban nincsen: az valóban nem is létezhetik. És így a tisztességes szavakba magunk iktatjuk a rútat be. Mert nem-e tisztességes szó a *divisio*? és mégis disztelenség van benne. Egyez ezzel az *intercapedo* ¹⁶⁾. De azért hát fajtalan szavak-e ezek? Bizon furcsák vagyunk. Mikor mondjuk: *strangulálta* atyját, nem kérünk előre engedelmet: de ha Aureliáról, vagy Lolliáról ¹⁷⁾ mondjuk ezt, *becsülettel légyent* bocsátunk előre ¹⁸⁾. Sőt már a nem fajtalan szavak is fajtalanokul vétetnek. Azt mondják, hogy a *batuit* szemtelenül a *depsit* még szemtelenebbül van ¹⁹⁾, holott egyikben sincs semmi disztelen. A *testes* ²⁰⁾ legtisztességesb szó a törvényszéken: másutt ²¹⁾ már nem. Úgy a lanuviumi *coleusok* ²²⁾ is

¹⁴⁾ Mert akkor lenne belőle *mentula*.

¹⁵⁾ Mert lenne belőle *pavi mentula*.

¹⁶⁾ Mellyben a két végső szótag *pedo* ugyanazt jelenti, mit amabban a három utolsó, a *visio* mint ige. E két szót felhozza Quintilianus is (*Institut. VIII. 3. 48.*) mondván: *divisio quoque affert eandem iniuriam pudori, ut si intercapedinis nominativo casu quis utatur.*

¹⁷⁾ Akkori két ismeretes kéjhölgy.

¹⁸⁾ Mert a *strangulare* (nyakgatni) nőkre alkalmazva disztelen jelentéssel birt.

¹⁹⁾ *Batuere* sajátlag azt teszi; *megdögönyözni*; *depsere* meg annyit, mint *gyurni*, dagasztni, mindeniket disztelen értelemben is használták, mint van Catullusnál is (*Carm. LXXII.*) *patruī perdepsuit ipsam uxorem.*

²⁰⁾ Lásd: a latin szótárakban a *testis* szó kétféle értelmét.

²¹⁾ Pl. a *testiculus* szó helyett.

²²⁾ Lanuviumban készült jó bőrzsákok vagy tömlők.

tisztességesek: a *cliternumiak* nem azok ²³⁾). Mi több még maga a tárgy is majd tisztességes, majd meg rútt. Ha valaki egyet ereszt ²⁴⁾, botrány: hanem mikor a fürdőben meztelenen teszi, nem vetik szemére. Halálád a stoicus leczkét: *a bölcs egyenes. n kimond mindent.*

Mennyi jött ki egy szavadból ²⁵⁾! Hogy te irányomban mindent mersz, szeretem. Részemről megtartom s fogom is tartani (miután úgy szoktam) a Plato szemérmét. Azért hozzád tartózkodó szavakkal irtam azokról, a mikről a stoicusok olly nyiltan szólnak. Hanem ők azt mondják, a posszantásnak is csak olly szabadnak kell lenni, mint a böffetésnek. Nohát tisztesség adassék a martius 1-jének ²⁶⁾). Szeress engem s légy jó egészségsben.

A villán, talán 707-ben.

F. XVI. 22.

VIII.

660.

M. T. Cicero Tirónak sok üdvét!

Leveled után remélem már jobban vagy, óhajtom legalább, hogy légy. És e részben el is kövess mindent s korántse véld, mintha nekem kedvetlenséget okoznál azzal, hogy itt nem vagy. Itt vagy, ha magadat ápolod. Jobbszeretem, hogy inkább egészségednek, mintsem az én szemeimnek s füleimnek szolgálj. Mert bár jól esik is látnom és hallanom téged: még sokkal nagyobb öröm lesz az nekem, ha

²³⁾ Mert Cliterniumban ilyen tömlők nem készülvén a *coleus cliterninus* egész más értelemben vétetett; abban, mellyben veszi Martial. XII. 85. úgy Petronius Satyr. c. 44. hol mondja: *si nos coleos haberemus* azaz: *ha férjfiak volnánk.*

²⁴⁾ *Suppedit*, magát elposszantja.

²⁵⁾ Érti a Paetustól levelében használt disztelen szót.

²⁶⁾ Ez nap lévén a Juno tiszteletére szentelt úgy nevezett *Matrónák ünnepe.*

meggyógyúlsz. — Én itt hivalkodom; mert magam semmit sem írok; de nagy kedvvel olvasgatok. Te ott, ha az írók vonásaimon elmenni nem tudnak, igazítsd őket ¹⁾. Egy beszúrás a négy éves Cato felől bizony nehezezske ²⁾, melyet magam sem bírok könnyen elolvasni. — Az éttermet csak készítsd. Tertia is eljön, csak Publilius híva ne legyen ³⁾. Az a Demetrius sohasem volt ugyan *Phalereus*: de most már egészen *Bilienus* ⁴⁾. Azért téged adlak mellé helyettesemül. Vigyázz az emberre ⁵⁾. *Hiszen; node a mi azt illeti* ⁶⁾ — ismered a többit. Azomban ha találatsz vele beszélni, megird nekem, hogy szülessék tárgyam az írásra és tőled is minél hosszabb levelet lehessen olvasnom. Iparkodjál édes Tiróm, hogy egészséges légy. Ennél kedvesebbet nekem nem tehetsz. Élj szerencsésen.

A villán, úgy látszik, 707-ben.

---

¹⁾ E hely oda mutat, hogy Cic. ezt és az utána következő két levelet 707-ben sextilisben villájából írta, mikor Catójával kész lévén, a munkát Rómába letisztázás végett Tiróhoz beküldte.

²⁾ Cic. a maga *Catójába* jónak találta utólagosan azt a jellemző vonást is Catóról beszúrni, mit róla Plutarchusnál olvasunk, hogy egyszer négy éves korában az ablakon kidobással ijesztették, ha a mit tőle kívánnak meg nem teszi s még sem engedett. Hanem ez adatot Cic. az összevissza corrigált kéziratba, hol már kevés üres hely volt, nagyon apró bötükkel írta be, mikén nehéz volt elmenni. Tirót hát figyelmezteti, hogy itt a purizálásnál különösen ügyeljen a leírókra.

³⁾ E pont valódi értelmét kipuhatolni nem lehet. Találgatni akárkinek szabad, de szerintünk nem érdemes, mert az utóbb is csak puszta hypothesis. Azért Wieland e helyet egészen ki is hagyta. F.

⁴⁾ Hihető Cic. egyik szabadosa, kinek egész neve Demetrius Bellienus volt, hanem Cic. az utóbbiból, czélozva az ember izetlen voltára, *Bilienust* (epést) csinált. A vele ellentétben említett Demetrius Phalereus alatt a Nagy Sándor korában élt híres athenaei görög philosophus és államférfi értendő.

⁵⁾ Hibákat ne tegyen a purizálásnál.

⁶⁾ Ezek Bellienus szavajárásai lehettek, mikor a szemére vetett írásbeli miatt nem tudta magát mivel menteni.

F. XVI. 17.

IX.

661.

M. T. Cicero Tirónak sok üdvét!

Látom, miben jársz. Saját leveleidet is kötetekbe akarod szedetni. Hanem héj, te, ki irataimnak rendezgetője vagy,¹⁾ hol vetted ezt az esetlen kifejezést: *egészségemnek hiven szolgálván?* Hogy jöhet ide a *hiven?* melly szónak saját helye van a kötelességnél, bár átvitele számos is; mivel a tudomány, a ház, művészet, s szántóföld is mondathatik *hűnek*, csak mint Theophrastus kívánja, az átvitel módjával történjek. Hanem erről személyesen. — Demetrius itt volt nálam; de milly kísérettel! jól tudod²⁾. Kitértem előlök. Bizonyosan te őt nem láthatad³⁾. Holnap otthon lesz. Majd hát meglátod. Mert én innen holnap után reggel készülök. Egészséged igen aggaszt: de csak *szolgáld neki* és kövess el mindent. Akkor hidd el, hogy nálam vagy és hogy nekem teljesen elegettettél. Cuspius⁴⁾ mellett tett szolgálatodért becsüllek; mert javát igen óhajtom. Éljen szerencsésen.

A villán, talán 707-ben.

F. XVI. 20.

X.

662.

M. T. Cicero Tirónak sok üdvét!

Lelkemre mondhatom édes Tiróm, hogy gyengélkedésed nyugtalanít. De remélem, ha azt a gondosságot, mellyet mutatni kezdettél, folytatod,

¹⁾ Birálólág megváltoztatgatod azokat.

²⁾ Csak mi nem tudhatjuk.

³⁾ Külömben meg nem engedted volna, hogy illy kísérettel jöjjen.

⁴⁾ A publicanusok valamelyik egyletéből való római lovag.

maholnap megerősödöl. A könyveket csak rendezgesd ¹⁾. A laistromot majd akkor, ha Metrodorus ²⁾ engedi, miután most az ő tetszése szerint kell élned. A konyhakertésszel — a mit jónak látsz. Elsején megnézheted a gladiatorokat; másnap visszamehetsz, gondolnám. Külömben ahogy akarod. Ha engem szeretsz, magadat gondosan ápolj. Éljen szerencsésen.

A villán, úgy látszik, 707-ben.

F. XVI. 13.

XI.

663.

M. T. Cicero Tirónak sok üdvét!

Azt fogom hinni, mindent megtettél érttem, ha egészségben láthatlak. Nagy aggodás közt várom haza Menandrust ¹⁾, kit hozzád küldtem volt. Légy rajta, ha engem szeretsz, hogy felgyógyulj s mikor jól megerősödtél, akkor indulj hozzánk. Éljen szerencsésen.

Talán Cumanumban, ápril 10-kén 699.

F. XVI. 14.

XII.

664.

M. T. Cicero Tirónak sok üdvét!

Menandrus ¹⁾ egy nappal később érkezett meg, mintsem őt vártam. A honnét egy rettegéssel s kin-

---

¹⁾ Érti könyvtárában Tusculanumban, hol ekkor a gyöngélkedő Tiro talán orvosi rendeletből használta a falusi levegőt.

²⁾ Metrodorus a Cic. házi orvosa volt, azért adja Cic. Tirónak azt az utasítást, hogy majd ha az megengedi, csak akkor fogjon az *Index*-készítéshez, mely már munkával jár, nem úgy mint a többi rendezés, hol másra is bízhatott Tiro egyetmást.

¹⁾ Cicerónak egy görög szolgája.

¹⁾ Több variansa van e névnek, közönségesen *Andricus*nak iratik s hihető így legjobban, és hogy alatta az előbbi levélben említett Menandrus értendő, kit Cic. házában kurtábban csak *Andricus*nak szoktak hívogatni.

nal teljes éjszakám volt. Leveled mintléted felől bizonyosbba nem tett ugyan, hanem mégis megnyugtatót. Részemről minden mulatság s írásbeli munka nélkül vagyok. Tollhoz, míg nem látlak, nyúl ni sem tudok. Az orvosnak, a mi díj t követel, megajánltasd. Irtam e végett Maniusnak²⁾ is. Hallom, belől emész tődöl s az orvos azt mondja, annak betege vagy. Ha-hogy engem szeretsz, keltsd fel álmából magadban a tudományt s bölcsességet, mellyért nekem olly becses vagy. Most lelkileg egészségesnek kell lenned, hogy testileg is az lehess. Tedd meg ezt kérelek, nemcsak magadért, hanem érettem is. Acastust fogd ottan, hogy jobb szolgálatod legyen. Tartsd meg magadat számomra; az ígélet napja közelg³⁾, mit azonnal teljesítek, mihelyt megjössz. Él j száz-szor boldogúl.

Éjjel 12 órakor, ápril 10-kén, 699.

F. XVI. 15.

XIII.

665.

M. T. Cicero Tirónak sok üdvét!

Aegypto április 12-kén érkezett meg hozzám. Bár ő úgy értesít, hogy lázad épen nincs és szépen érzed magadat: mégis, miután azt mondja, hogy nekem írni nem tudtál, ez engem aggodalomba ejtett s pedig annál inkább, mert Hermia, kinek ugyanaz nap kelle vala megjönnie, nem jött. Hihetetlen aggodásban vagyok egészséged miatt. Mitől ha fölmentesz: én is téged minden gondtól fölmentlek. Többet írnék, ha gondolnám, hogy már jóízűn olvashatsz.

²⁾ Kétségkívül az a M. Curius, kire Cic. Patraeban a beteg Tiróról gondoskodást bizta. Minden egyéb variáns merő sületlenség.

³⁾ A Tirónak megígért felszabadítás ideje; meri Tiro a Cic. házána l rabszolga szülöktől született.

Fordítsd az egész eszedet, melyet olly nagyra becsülök, arra, hogy magadat nekem s magadnak megtarthasd. Ápold magadat folyvást gondosan.

Már megírtam a levelet, mikor jön Hermia. Vettem tőle soraidat, tántorgó bötűkkel. De hisz ez nem csoda olly súlyos betegség után. Aegyptát ezenel ismét vissza küldöm hozzád; mert nem miveletlen ember s úgy látom, hogy téged becsül. Legyen ott körüléd. Adtam mellé szakácsot is, a kit használhass. Élj szerencsésen.

April 12-kén az előbbi évben.

F. XVI. 10.

XIV.

666.

M. T. Cicero Tirónak sok üdvét!

Részemről kívánom ugyan, hogy megjöjj: hanem az úttól féltelek. Igen nehéz beteg valál; az étlenség, a tisztítók s maga a nyavalya mérge által el vagy gyöngülve. A terhes betegségekből nagy bajok szoktak támadni, ha valami hibát követünk el. Ahoz a két naphoz, melyet Cumanumig utazásban töltenél el, még öt nap kellene hazáig. Én 29-én Formianumban ¹⁾ akarok lenni. Iparkodjál édes Tiróm, hogy ott egészségben találjalak. Irkáim, vagyis inkább *irkáink* az utánad sovárgásban elaléltak; hanem arra a levélre, a melyet Acastus hozott, kissé fölvetették a szemöket. Pompeius ²⁾, mikor ezt irtam, nálam volt — derűlten s jó kedvvel. Óhajtván tőlem hallani valami munkámat, azt feleltem neki, hogy *nélküled minden elnémúlt körülém*. Készülj tehát, hogy

¹⁾ A hol ekkor Tiró tartózkodott.

²⁾ Ekkor hát Pompeius még élt és így e levélnek, nem mint émellyek gondolják 708-ban, hanem 699-ben mikor Cic. Tirót szadddá tette, kellett iratnia.

Musáinknak ismét szolgálhass. Dolgunk³⁾ a mondott napon végbemegy. Mert hisz' én tanítottalak meg rá, mi a *fides*-nek a gyöke⁴⁾. Lásd, hogy egészen egészséges légy. Én ugyancsak az vagyok. Élj szerencsésen.

Úgy látszik, Cumanumban, april 18-kán 699.

F. XVI. 18.

XV.

667.

Tullius Tirónak sok üdvét!

Nos hát nem így kell-e? Én azt vélem, hogy így. Sőt még hozzá illett volna tennem ezt is: *barátjának*. De ha már úgy tetszik: ám legyen kerülve az irigység¹⁾, mellyet én részemről sokszor megvettem. Hogy az izzadás javadra szolgált, örülök. Hátha még Tusculanum is? Szent istenek! mennyivel kedvesebb lesz az nekem? Hanem ha engem úgy szeretsz, mint ahogy azt teszed, vagy a milly pompásan szinled (mi azomban szép móddal történik), szóval, akármint van: kiméljed egészségedet; mellynek biz' azóta, a mióta engem szolgálsz, nem sokat *szolgáltál*. Mit kíván az, tudod: emésztést, kimenőfáradást, mérsékelt sétát, mulatságot, könnyű széket. Iparkodjál jó bőrben jönni meg. Úgy nemcsak személyed, hanem Tusculanumunk is még kedvesebb leend nekem. Parhedrust²⁾ biztasd rá, vegye

³⁾ Azaz: megígért fölszabadíttatásod.

⁴⁾ T. i. a *fieri*, hogy a mi ígértetik, az *megless*.

¹⁾ A rómaiaknál közönséges szokás volt, hogy az urak szolgálkat, fölszabadításkor saját elő- s családnevökkel is megajándékozták. Cicero hát Tirójához, miután őt fölszabadította, hihető első levelét ezzel kezdte: *M. Tullius Cicero, M. Tullio Tironi*; a szerény Tiro ellenben félvén, hogy e miatt volt szolgatársai majd rá irigykednek, megkérte Cicerót, ezímezze őt ezentúl is egyszerűen csak *Tirónak*.

²⁾ Cicero valami ismeretlen szomszédja Tusculanumban, kit

ki a kertet maga. Ezzel a kertészre ráijeszthetsz. Az a haszontalan gubancz 1000 sestertiust adott, mikor még a kertet sem a nap nem járta ³⁾, sem vízfolyás s kerítés, sem épület nem volt. Ő bennünket ennyi költség mellett kinevessen? Ijjeszsz az emberre, mint én tettem volt Mothoval ⁴⁾. Van is ám most nálam divatja a koszorúknak! A Crabrával mi történik ⁵⁾? Bár most sok is a víz ⁶⁾, de mégis tudni szeretném. Az órát és könyveket elküldöm, ha száraz idő lesz. De hát magadnak semmi munkád nincsen-e veled? Vagy talán valami *Sophoclesfélét* kovácsolsz ⁷⁾? Hagyd látni a művet. A. Ligarius, Caesar meghitte kimúlt. Jó ember és nekem barátom volt. Tudasd velem, hogy mikorra várjunk. Jól vigyázz magadra. Éljen szerencsésen.

A villán, 708.

---

szeretett volna ottani kertjének haszonbérletjéül megnyerni, miután e részben kertészével mint eddigi bérletjével nem birt jövőre egyezni.

²⁾ A sok fától s bokroktól, melyek ellepték volt, ki nem tisztított.

³⁾ Ez a Motho úgy látszik Cic. egy más villájában tartotta haszonbérben a kertet, kire Cic. a pénzben fizetendő bérén fölül még azt is szépen rányomta, hogy öt esztendő át virágokkal ellátni tartozzék; s Cic. ezekből annyit hordatott magának az asztalhoz, hol a poharazásoknál a virágkoszorúk, mint tudjuk divatban voltak, hogy belőlök eladásra a bérletnek nem sok maradt.

⁴⁾ Úgy látszik Cic. a tusculumi határon átfutó Crabra folyóból csatornát akart húzatni a maga telkére s ez iránt Tusculum lakóit, a kiket a víz illetett, megszólította volt. Hogy e víztől már előbb is a tusculumbelieknek taksát fizetett, kitetszik e szavaiból: *ego tusculanis pro aqua Crabra vectigal pendam, quia a municipio fundum accepi. Ag r a r. III. 3.*

⁵⁾ Az akkori eszések miatt.

⁷⁾ Sophoclesből fordítasz valamit, vagy modorában írsz egy tragoediát.

F. XVI. 19.

XVI.

668.

M. T. Cicero Tirónak sok üdvet!

Várom leveledet sok tárgy iránt; személyedet még inkább. Demetriusunkat ¹⁾ szerezd vissza nekem ²⁾ s tégy vele valamit, ha tudsz. Az aufidius-féle adósságért nem sürgetlek; tudom gondod van rá — de végezd el. És ha ezért késel: elfogadom mentségedet. Ha ez nem tartóztat: röpjél hozzám. Leveledet nagyon várom. Éljen szerencsésen.

Talán hamar a 661-ik levél után, 707-ben.

F. XVI. 16.

XVII.

669.

Q. Cicero, bátyjának M. Cicerónak sok üdvet! ¹⁾

Tiróra nézve, édes Marcusom (úgy engedjen isten téged Cicerómmal és Tullesámmal s fíjjadal együtt láthatnom) nekem a legnagyobb örömet csináltál azzal, hogy őt, nem olly sorsra méltót, inkább barátunkúl, mintsem szolgánkúl birni akartad. Hidd el nekem, midőn leveledet az övével együtt olvastam, felugrottam örömömben s ezennel nemcsak hálámat, de szerencse kívánságomat is fejezem azért ki előtted. Mert ha nekem Statius hűsége s becsületessége olly nagy gyönyörűségemre szolgál: mennyit kell amannál érni e tulajdonoknak, hozzávéve tudományát, társalgását, miveltiségét, mellyek az említett előnyöknél

¹⁾ Azt a *Bilienust*. V. ö. a 660-ik lev. 4-ik jegyz.

²⁾ Ki meglehet; nagyon fölütötte orrát azon, hogy Cic. őt és gyönyörű társait, mikor hozzá látogatóba kimentek, maga elébe sem eresztette. V. ö. a 661-ik lev.

¹⁾ Ha Quintus Cicero, mint igen hihető, e levelét Galliából, mikor ott Caesar legatusa volt, küldötte; úgy e levél 699-ben íratott, s Tirót is Cic. ez évben tette szabaddá.

még becsesbek? Sok s nagy okaim vannak szeretni téged, mikhez most még az is járúl, hogy ezt velem, úgy a mint illet, közölted. Leveledből magad egész mivoltában kiösmertelek. — Sabinus²⁾ cselédeinek megigértém mindent s teljesítem is.

Úgy látszik, Britanniában, 699-ben.

F. XIII. 43.

XVIII.

670.

M. T. Cicero Quintius Gallusnak¹⁾ sok üdvét!

Bár remélem, többször lesz még módom tapasztalni, mit különben már rég tudok, hogy általad szerettetem: most is olly alkalom adódott elő rád nézve, mellynél könnyen kimutathatd szivességedet irántam. L. Oppius, Marcus fija, ki meghitt emberem, Philomelumban²⁾ üzletet folytat. Őt neked különösen ajánlom; annál inkább, mert mind magát becsülöm, mind mert L. Egnatius Rufus dolgait viszi s én e római lovaggal legjobb barátságban állok, mint kit hozzám mindennapi társalkodás s több fontos szolgálat csatol. Azért kérlek, úgy Oppiust, a ki személyesen ott van, kedvezésedben részesítsd, mint a távollevő Egnatius ügyét is támogasd, mintha csak az én dolgaimról lenne szó. Szeretném, ha emlékeztetésül egy pár sor írást is adnál, hogy azt neked a provinciában előmutathassák³⁾; de azt úgy kellene

²⁾ Sem kiről, sem miről van szó, nem tudni.

¹⁾ Ebben és a következő levélben jön elő. Hihető vagy legatusa vagy praefectusa volt annak a Q. Philippusnak, mint ázsiai proconsulnak, kihez a 261-ik levél van írva.

²⁾ Város Nagy Phrygiában.

³⁾ Az Cic. kívánsága, hogy küldjön neki e levelére Gallus válaszul egy pár sort, melyet ő Oppiusnak adhasson, hogy belőle Oppius láthassa, miszerint Cic. ajánlta őt Gallusnál s erre Gallust annak idejében az írás előmutatásával emlékeztethesse.

szeretned, hogy amint olvasni fogod, azonnal ezk buzgó ajánlásom eszedbe juthasson. Erre újból hathatósan kérlek.

Bizonytalan évben, 709 előtt.

F. XIII. 44.

XIX.

671.

Cicero Gallusnak üdvet!

Bár mind a te leveledből, mind L. Oppius barátoméból is érttettem, hogy ajánlásomról ¹⁾ megemlékeztél — min irántam való nagy jószívúséged — szoros viszonyunknál fogva nem is csodálkozom — mind-e mellett, úgy a személyesen ott tartózkodó L. Oppiust, mint távollevő barátom L. Egnatius ügyeit újlag ajánlom neked. Emezzeli összeköttetésem s barátságom ollý nagy, hogyha saját ügyem forogna is szóban, akkor sem mutathatnék nagyobb részvétet. Igen le fogsz kötelezni tehát, ha vele éreztetened, hogy úgy szerettetem tőled, mint én azt képzelem. Nekem ennél semmi kedvesbet nem tehetsz s hogy teljesítsd, hathatósan kérlek.

Az előbbivel egy évben, 709 előtt.

F. XIII. 45.

XX.

672.

M. T. Cicero Apuleius proquaestornak ¹⁾ sok üdvet!

L. Egnatius római lovaggal különös jó barátságban élek. Ennek egy szolgáját Anchialust és Ázsiában levő ügyeit nem kisebb részvéttel ajánlom ezennel neked, mintsem hogyha saját dolgomat

¹⁾ Mellyet föntebbi levelében tett.

¹⁾ Ha Philippus kinek Apuleius Asia provinciában proquaestora volt, 708-ban proconsulkodott ott : akkor ez a levél szintez évből való.

ajánlnám. Mert tudnod kell, hogy én vele nemcsak mindennapi szoros társalgásban vagyok, hanem nevezetes kölcsönös szolgálatok is léteznek közöttünk. Ennélfogva nagyon kérlek, éreztessd ő vele, hogy mellette hozzád elég buzgón irtam. Mert irántam való jó érzelmed felől nem kételkedik. Hogy ezt tedd meg, ismételve kérlek.

Bizonytalan évben, 709 előtt.

F. XIII. 46.

XXI.

673.

M. T. Cicero Apuleius proquaestornak sok üdvét!

L. Nostius Zoilus¹⁾ velem örököstárs és örököse patronusának. Azért említtem ezt mindeniket, hogy mind vele való barátságom okát ismerd, mind őt egy becsületes embernek tekintsd, ki már patronusa választása által meg van tisztelve. Őt hát neked úgy ajánlom, mint házi barátaim egyikét. Igen kedves lesz rám nézve, ha vele megérezteted, hogy nálad ez ajánlásom nagy javára szolgált.

Ugyanazon évben, mellyben az előbbi.

F. XIII. 47.

XXII.

674.

M. T. Cicero Siliusnak¹⁾ sok üdvét!

Minek ajánlnom neked azt, kit becsúlsz? Mégis hogy tudd, miszerint én is őt nemcsak becsülöm, hanem szeretem is, csak azért irok neked ezúttal. Minden szívettségaid közt, mellyek számosak és na-

¹⁾ Zoilus, mint neve mutatja, valami L. Nostius szabadosa volt ki őt vagyonának egy részében örökösül nevezte, és ki, mert vagyona más részét Cicerónak hagyta, úgy látszik, hogy ennek egy keletlen kereskedést üzőt cliense lehetett.

²⁾ Publius vagy Aulus Siliusnak van-e írva e levél: bizonyosan nem tudni s így datumának évét meghatározni nem lehet.

gyok, legbecsesb fogna lenni rám nézve, ha Egnatiussal úgy bánnál, miből általlássa, hogy épen úgy szeretem őt, valamint te engem. Erre ismételve hathatósan kérlek. A mi tudva levő dolgunk csakugyan hát dugába dőlt ²⁾! Mármost azt a közönséges vigasztalást vegyük elő: *hátha jobban van így?* Hanem erről szóval. Szeress engem ezentúl is s légy meggyőződve, hogy én szeretlek.

Bizonytalan évben, 709 előtt.

F. XIII. 48.

XXIII.

675.

M. T. Cicero C. Sextilius Rufus quaestornak sok üdvét!

A cyprusiakat mind ajánlom neked: de jelesen a paphusiakat; kikért akármit teendesz, igen kedves lesz előttem. S annál örömetesebb teszem, hogy őket neked ajánljam, mert érdemedre nézve is, mellynek óhajtója vagyok, üdvösnek látom azt, hogy midőn ezen szigetbe első quaestorúl ¹⁾ mégysz, ollyakat tégy, a miket mások utánozzanak. Ezt, remélem, könnyen elérhetnéd, ha egy felől P. Lentulus rokonod törvényét ²⁾, más felől a miket én hoztam be, tetszenék követned. Bizonyos vagyok felőle, hogy ez nagy dicséretedre szolgálna.

Bizonytalan évben, Cicero proconsulsága után.

---

²⁾ Nem a Silius-kert megvételére vonatkozik-e ez a mondat? Tudjuk, hogy annak Cic. egy ízben nagyon utána esett. Wieland megjegyzése.

¹⁾ Mert előbb ott mint ciliciai quaestor működött csak hasonmóságban, minthogy akkor Cyprus még Ciliciához tartozott; hanem ekkor Caesar Cyprusba külön quaestorúl nevezte ki Sextiliust.

²⁾ Mint a ki Cic. előtt három évvel volt proconsul Ciliciában, mikor még Cyprus e provinciához tartozott.

F. XIII. 51.

XXIV.

676.

M. T. Cicero P. Caesiusnak ¹⁾ üdvet!

P. Messienust, egy minden tekintetben kitűnő római lovagot, legjobb barátomat olly ajánlással ajánlom neked, a minő csak a legbuzgóbb lehet. Kérlek mind saját barátságunkra, mind atyádéra is, vedd őt pártfogásod alá s védd hírét, vagyonát. Egy derék s barátságodra méltó embert fogsz hozzád lekötni; nekem pedig legnagyobb örömszerzendesz.

Bizonytalan évben, talán 707-ben.

F. XIII. 52.

XXV.

677.

Cicero Rexnek ¹⁾ üdvet!

Melitai A. Licinius Aristoteles legrégibb vendégbarátom s ezen fölül igen meghitt társalgás is köti őt hozzám. Mi így lévén, nem kétlem, ez elég ajánlat részére nálad; miután több ízben tapasztaltam, hogy előtted ajánlásom sokat szokott nyomni. Ez embert én váltám meg Caesartól ²⁾. Mert sokat forgott közöttünk s tovább is maradt a pártnál ³⁾, mintsem mi. Annál inkább hiszem, hogy felőle jó véleménynyel fogsz lenni ⁴⁾. Tedd meg tehát édes Rexem, hadd érezze, hogy ez a levelem sokat használt neki.

Bizonytalan évben; talán 708-ban.

¹⁾ Talán az a Caesius lesz, kiről Cic. a 481-ik levélben mondja, hogy a maga s Quintus fija mellé őt választotta volt Arpinumban aedilségre és a ki most Caesar alatt főbb hivatalt viselt valamely provinciában, hol Messienusnak dolgai voltak.

²⁾ Némellyek azt vélik, hogy ez Q. Marcius Rex, a ki 708-ban praetor lett volna Siciliában.

³⁾ Amnestiát eszközölvén ki tőle számára.

⁴⁾ Értsd: Pompeiusénál.

⁵⁾ Ebből az tetszik ki, hogy Rex is egykor pompeianus volt.

F. XVI. 26.

XXVI.

678.

Q. Cicero Tirójának sok üdvet!

Jól összehordtalak; de csak a gondolat néma szidalmával, hogy már a második csomó érkezik hozzám leveled nélkül. E vétkedért a büntetést a magad ügyvédkedése mellett el nem kerülheted; Marcust kell fölvenned s aligha még ő is, bár hosszas és sok virrasztásába került beszédével ki tudná mutatni, hogy nem követtél vétket el. Általában megkivánom tőled, hogy, mint emlékezem, hajdan anyám tenni szokott, ki az üres kanesókat is mind lepecsételte, nehogy a lopva kiüritettekről azt mondják, üres volt egynehány: úgy te, ha nincs is mit írnod, mégis írd, nehogy úgy jöjjön ki, mintha hallgatásod által meglopni akarnál ¹⁾. Mert előttem mindig nagyon hiteles s kedves az, mi leveleidben közöltetik. Szeress engem s légy jó egészségben.

Bizonytalan évben.

F. V. 16.

XXVII.

679.

M. T. Cicero Titiusnak ¹⁾ üdvet!

Noha mindnyájunk közt én vagyok legkevésbbé alkalmas vigasztalásodra, miután házi kereszteidet olly fájdalmasan érzem, hogy magam is vigaszra szorúlok: mégis, mert az én fajdalmam a legmélyebb gyásznak keserűségétől távolabb jár a tiednél, viszonyunkhoz s irántad való barátságomhoz illőnek tar-

¹⁾ Vagy is: nehogy gyanúba ljöjj nálam, mintha azon mentseggeddel, hogy nincsen mit írnod, csak a részedről részemre járó tartalomdús leveleket volna czélod tőlem elorozni.

²⁾ Az a C. Titius Rufus, kihez a 248-ik levél van intézve.

tottam nem hallgatni e nagy bánatodnál olly soká, hanem nyújtani valami csekély vigasztalást, melly fájdalomdat enyhitse, ha meg nem gyógyíthatja is. Legközsönségesb vigasztalás pedig az, mit mindig szájunkban s szivünkben hordanunk szükség, hogy el ne feledjük, miszerint emberek vagyunk, kik arra születünk, hogy életünk a sors minden nyilainak kiszégezve legyen és hogy azt az állapotot, a melyre születünk, túrni ne rösteljük; sem azon baleseteket, mellyek bármi előrelátással ki nem kerülhetők, ollyan nehezen ne vegyük s mások eseteit eszünkben forgatván, gondoljuk, hogy velünk semmi új nem történt. De sem ezek, sem a többi vigasztalások is, mellyeket a legbölcsebb férjfiak használtak, s írásban fennhagytak, aligha képesek annyit eszközölni, mint maga álladalmunk jelen helyzete és e veszett idők tovahúzódása; a midőn legboldogabbak azok, kik magzatokat nem kaptak s kevésbbé boldogtalanok, kik azokat most veszti el, mintsem ha vagy a virágzó, vagy legalább még némileg meglevő köztársaságban vesztették volna el. Ha saját veszteséged bánt, vagy a magad helyzetének meggondolása szomorít: e fájdalomad nem hiszem hogy hamarjában végkép kimerüljön. Hanem ha az gyötör, mi inkább a szeretet sajátja, hogy azoknak, kik meghaltak, balsorsát gyászolod: nem is említvén, a mit már sokszor olvastam s hallottam, hogy semmi rossz a halálban nincsen, mellyet, ha mellette megmarad az érzés, halhatatlanságnak kell inkább, mintsem halálnak tartani, — ha pedig az elvész, semmi szenvedés nem látszik lenni abban, mi nem éreztetik: azt minden kétkedés nélkül merem állítani, hogy a köztársaság ellen affélék főzetnek, terveztetnek s állnak

ajtó előtt, miket a ki itt hagyhatott, szerintem ugyan semmit nem vesztett. Mert hát hol van itt már nemcsak szeméremnek, becsületességnek, erénynek, üdvös tudományoknak, szép művészetnek, de általában a szabadságnak s jóllétnek is helye? Istenemre, én még nem hallottam e legsúlyosb s legöldöklőbb évben ²⁾ olly ifjút, vagy gyermeket meghalni, kiről azt ne hinném, a halhatatlan istenek ragadták ki ezen nyomorokból s az élet e legsanyarúbb helyzetéből. Ha hát azt az egyet le tudod vetkezni, hogy azokat a kiket szerettél rosszuljártaknak ne képzeld, fölötte sok le lesz róva keserűségedből. Mivel akkor fájdalomnak csak amaz egyszerű oka marad még fenn, melly ő rájok ki nem terjed, hanem tulajdonkép csak magadra vonatkozik. És itt már nem illő komlyságodhoz s bölcsességedhez, mellyet gyermekséged óta bebizonyítottál, túrhetlenebbül viselned a magad baleseményét, melly azoknak, a kiket szerettél, bajával s szenvedésével nem jár együtt. Mert te mindig úgy magános, mint nyilvános dolgaiddban ollyannak mutattad magadat, kinek a méltóságot fenntartnod s állhatatosságot követned kell. Mit meghoz maga a hosszas idő, melly a legnagyobb bút is az elavulás által megszünteti, azt észszel és okossággal megelőznünk illő. Mert ha nő sem volt még soha olly gyenge kebelű, ki gyermekeit elvesztvén, egyszer a gyásznak végét ne szakasztotta volna: bizonyára nekünk abban, a mit a napok meghoznak, illő észszel előbb járnunk s nem várnunk az időtől a gyógyyszert, melyet okossággal előteremthetünk. Gondolám, hogy ha e levelemmel eszközölhetek valamit, egy kívána-

²⁾ E szavakból gyanítható, hogy e levél az Antonius alatti polgár háborúban 709-ben íratott.

tos dolgot értem el; ha pedig sikere nem lesz, teljesítettem legalább kötelességét egy szives s szerető barátnak, millyen hogy irántad mindig voltam, elhidd s hogy leszek is, bizton reménylhetd.

Bizonytalan évben.

F. XII. 20.

XXVIII.

680.

M. T. Cicero, tisztársának Cornificiusnak üdvét!

Kedves volt leveled, kivéve, hogy azt a sinuesai tanyácskát megvetetted. E lealáztatást a kised villácska rossz neven veendi; hacsak Cumanumban és Pompeianumban ¹⁾ mindent helyre nem ütsz. Ezt meg is tedd. Engem szeress s valami iratoddal izgass fel; mert részemről a megfeleléshez jobban értek, mint a kihíváshoz. Ha, a millyen kényelmes vagy, röstelkedni találsz, majd felizgatlak én, nehogy a te tunyaságod engem is tétlenné tegyen. Többet, ha időm lesz. Ezt a tanácsülésben firkantám. Jó egészséget.

Bizonytalan évben.

F. VII. 21.

XXIX.

681.

Cicero Trebatiusnak üdvét!

Silius ügyéről ¹⁾ tudósítottalak. Ő azóta volt nálam s midőn neki említettem, hogy részünkről ve-

¹⁾ Ebből kitetszik, hogy ekkor Cornificius otthon volt s villáin mulatott, és így nem áll, mint némelyek vélik, hogy Cic. hozzá Afrikába elmentekor írta volna e levelet.

¹⁾ Silius ügye abban állt: Turpilia végrendeletet tett, melyben Siliust nevezte örököseül. Hanem midőn Silius a praetortól kinyert edictumánál fogva az örökség birtokbavételéért föllépett, Turpilia rokonai azzal állván ellenébe elő, hogy itt végrendelet nem is létezhetik, mert Turpiliának végrendelkezési joga nem volt, Silius fogadásra hívta fel őket, melly szerint, *ha ő az ügyet a praetornál elvesztené*

szély nélkül megtehetőnek látod ezt a fogadást : *ha Turpiliu javainak birtokát a praetor* ²⁾ *nekem meg nem ítélné* — azt mondá rá, hogy Servius ³⁾ nem ösmeri végrendeletnek el azt az iratot, melyet olly egyén készített, ki végrendeleti joggal nem birt és hogy Ofilius ⁴⁾ szinte így beszél. Tagadta, hogy veled szóltott volna s kért, ajánlanám őt s ügyét nálad. Siliusnál, édes Testám, sem jobb ember, sem nekem jobb barátom nem lehet — de téged kivéve. És így felette leköteleznél, ha hozzá önként elmennél s őt biztositanád — csak, ha lehet, minél előbb. Erre hathatósan és ismételve megkérlek. Élj szerencsésen.

Bizonytalan évben.

F. VII. 22.

XXX.

682.

Cicero Trebatiusnak üdvét!

Kinevettél tegnap poharak közt, mikor mondtam, hogy függő kérdés az : *lehet-e az örökösnek azon lopást, melly megelőzőleg történt* ¹⁾, *mint lopást törvényesen keresni* ²⁾? Azért ámbár jó ittasan s későn jövék haza, mégis kikerestem a czikket, hol ez a

100 sestertzet fizet nekik. De Cic. ki Silius védője volt, mielőtt ez a fogadás írásba tetetnék, megkérdezte Trebatium, mint jeles jogtudóst, mit gondol e tárgyban, lehet-e az említett fogadást biztosan megkötni. Trebatius igennel felelt. Servius jogtudós ellenben más véleménynyel volt, mert ő a végrendeletet érvénytelennek tartotta. Trebatius helyesebben fogta fel a dolgot. Mivel nem arról volt a szó, érvényes-e vagy nem a végrendelet, hanem arról, hogy létezik-e az. Hogy pedig az valóban létezett, az már a praetortól e tárgyban kiadott edictum által is be volt bizonyítva ; azért is arra Silius bizton fogadhatott.

²⁾ Itt többféle variáns van, de melyekkel szót szaporítani nem érdemes.

³⁾ Sulpicius ; ez időben leghiresb jogtudós Rómában.

⁴⁾ Szintén ekkori jeles jogtudós.

¹⁾ Az öröklött jószágból, az örökös birtokba lépése előtt.

²⁾ Ezt némelyek jogkérdésnek tekintették azon nézetből, hogy az örökösnek csak a valóban létező vagyonhoz van joga, mert a m

kérdés áll s itt küldöm neked leírva, hogy lásd, miszerint azt, miről mondád, senkisémet állítá, már Sex. Aelius ³⁾, M. Manilius ⁴⁾, M. Brutus ⁵⁾ állították. De azért én Scaevolával ⁶⁾ és Testával ⁷⁾ tartok. Légy jó egészségben.

Bizonytalan évben.

F. X. 29.

XXXI.

683.

Cicero Appiusnak! ¹⁾

Buzgalmamról személyed s vagyoned megmentése körül, hiszem értesültél a tied levelei által; kit, tudom bizonyosan, kielégítettem s kiknek, bár irántad ritka jószívűséggel vannak is, azt, hogy javadat nálamnál inkább kívánhassák, meg nem enged-

---

belőle már előbb elveszett, abban örökösödnie sem lehetett. Paulus híres jogtudós (Ulpianus és Papinianus kor- és tisztársa) munkájában lib. 47. de furtis) a kérdést ime szavakkal döntötte el: *Si dominum rei subreptae quacunq[ue] ratione mutatum sit, domino furti actio competit, veluti haeredi et bonorum possessori et patri adoptivo et legato*.

¹⁾ Éles eszű törvénytudó, kiről Ennius azt mondja: *Egregie co: datus homo catus, Aeliu' Sertus*. V. 6. Cic. *de Orat* I. 56. III. 33. *Brut. 20. Tusc. I. 9. Varro lib. VI.*

²⁾ A ki L. Censorinussal 604-ben consulságot viselt. Híres rög-tönözve szólni s írni tudó jogtudós volt, kit Cic. pbilosophiai s szónoklati munkáiban több helyen megemlít.

³⁾ Ez is maga idejében a köz s magánjogban kitűnő egyén volt, ki a *Polgárjogról* munkát is adott ki. *Orat pro Cluentio, cap 51.* másutt is többször előhossa Cicero. Ugy látszik ez a három jogtudós a szóban levő kérdéstről ellenkező nézetben volt, mintsem ahogy azt Paulus a 2-ik jegyzet szerint később eldöntötte.

⁴⁾ Érti azt a P. Mucius Scaevolát, kit *de Finib. I. 4* M. Manilius és Brutussal Róma első férjfiái közé soroz.

⁵⁾ Enyelegve magát Trebatius Testát érti s azzal hogy őt a tekintélyek közt mindjárt Scaevola mellé helyezi, neki egy bókot csap

⁶⁾ Manutius azt véli, hogy e levél nem Appiusnak szól, hanem *Ampiusnak*, kit mint száműzöttet Cic. az 514-ik levélben vigasztal. Mi ha áll. akkor a levél 707-ből való volna. De írhatta azt Cic. az Appius Claudius fíjához is, kit a 827-ik levélben D. Brutus kegyébe ajánl.

hetem. Ők ellenben kénytelenek megengedni nekem, hogy én most több hasznodra lehetek, mintsem ők; s ezt tenni valamint eddig el nem múlászottam, úgy elmúlászni sem fogom. Sőt már a legfőbb dologban teljesítettem is s fölmentetéscd alapját megvetettem. Légy hát nyúgott és szilárd lélekkel s hidd, hogy én semmiben elhagyni nem foglak. Éljszerencsésen.

Quintilis 6-kán, bizonytalan évben.

F. XIII. 76.

XXXII.

684

M. T. Cicero a quatuorvireknek s tizedeseknek
üdvét!

Annyi körülmény köt engem Q. Hippiussal össze, hogy szorosb viszony annál nem lehet, mint a melly köztünk van. Ha ez nem állana: nektek szokás szerint most sem alkalmatlankodnám semmivel. Magatok legjobb tanúim vagytok, hogy, bár tudom, nincsen a mit meg ne nyerhetnék tőletek, mégis soha terhetekre lenni nem kívántam. Ennél fogva igen hathatósan kérlek benneteket, hogy az én emberségemért C. Valgius Hippiánussal ¹⁾ legszivesebben bánjatok s vele a dolgot akkép intézzétek el, hogy a mi tőletek vett birtoka van a fregellaei határban ²⁾, azt szabadon s tehermentesen birhassa. Ha ezt tőletek megnyerem, magamat legnagyobb jóvoltotokban részesültnek tekintem. Legyetek jó egészségekben.

Bizonytalan évben.

¹⁾ Ez hát a kit ajánl a fentebb említett Q. Hippius Valgius adoptált fija volt és így itt a *Hippius* és *Hippianus* két név nem egy személyt jelent.

²⁾ *Fregellae*, egykor jó boráról híres volscus város Latiumban a Liris folyama mellett, később L. Opimius consulságában mint hite-szegett gyarmatot maga Róma földig lerontatta.